ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
1886
ІМ. В. Г. КОРОЛЕНКА

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ім. В. Г. КОРОЛЕНКА»

До 125-річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка

Від XIX до XXI століття

Трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

Харків, 12–14 жовтня 2011 р.

Харків

2011

ББК 78. 34я431
УДК 027. 021 (477)
В-42

Редакційна колегія:

В.Д. Ракитянська, директор Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка»

І.Г. Левченко, заступник директора з наукової роботи Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка

І.Я. Лосієвський, доктор філологічних наук, завідуючий науково-дослідним відділом книгознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка»

Н.І. Капустіна, завідуюча науково-дослідним відділом бібліотекознавства і бібліографії Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка»

Укладач

О. П. Куніч, завідуюча науково-методичним відділом Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка»

Від XIX до XXI ст. : трансформація бібліотек у контексті розвитку суспільства: до 125-річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: матеріали Міжнар. наук. -практ. конф., Харків, 12—14 жовт. 2011 р. / Держ. закл. «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»; [уклад. О. П. Куніч; ред. кол. : В. Д. Ракитянська та ін.]. — Х. :РА «ІРІС», 2011. — 368 с.

Збірник містить матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, з історії розвитку бібліотечної та архівної справи, бібліотекознавства, про роль бібліотек в системі формування культурно-інформаційного простору, нові ресурси і можливості сучасної бібліотеки. Окремий розділ присвячений висвітленню культурної спадщини за допомогою музейних та архівних засобів, впровадженню віртуальних комунікацій в архівній та бібліотечній діяльності. Доповіді та повідомлення публікуються в авторській редакції. Видання призначене для фахівців бібліотечно-інформаційної сфери, а також культурологів, істориків, краєзнавців.

© Державний заклад «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка», 2011
© РА «ІРІС», 2011

ВІД УКЛАДАЧА

Міжнародна науково-практична конференція «ВІД XIX ДО XXI ст.: ТРАНСФОРМАЦІЯ БІБЛІОТЕК У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА» присвячена 125-річчю від дня заснування Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка» (ХДНБ ім. В. Г. Короленка) — закладу культури всеукраїнського значення, однієї з найбільших книгозбірень України та Європи. Науковий захід проводився у Бібліотеці 12 — 14 жовтня 2011 р. за підтримки та участі Міністерства культури України, науковців і фахівців бібліотечної, архівної, музейної справи України, Російської Федерації, США, Польщі.

Збірник містить матеріали доповідей та повідомлень конференції, згруповані за розділами відповідно до тематики секційних засідань.

У першому розділі «ІСТОРИЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ» висвітлюється історія бібліотечної справи, бібліотекознавства, окремих бібліотек, а також внесок відомих діячів науки, культури, освіти у їх розвиток. У доповіді В. Д. Ракитянської йдеться про основні віхи розвитку ХДНБ ім. В. Г. Короленка за 125-річну історію існування. Внесок бібліотеки — «ювіляра» у бібліотечну справу України XX ст. досліджує В. В. Сєдих. У повідомленні Н. М. Кушнаренко вперше представлена «історична панорама» генези харківської бібліотечної наукової школи як системної науково-комунікаційної цілісності.

Серед матеріалів, у яких розглядається особистий внесок діячів бібліотечної справи XIX—XX ст. у розвиток бібліотекознавства, окремих бібліотек, кілька присвячені Л. Б. Хавкіній. Цього року виповнилося 140 років від дня народження Любові Борисівни Хавкіної, тож звернення учасників конференції до доробку цієї непересічної особистості є цілком природним. Харківський період діяльності видатного бібліотекознавця розглядає М. Є. Корнієнко, яка презентувала на конференції власний мультимедійний проект «Любов Борисівна Хавкіна: харківський період діяльності». Викладач факультету гуманітарних наук Університету штату Вісконсін Кевін М. Кейн (США, Грін Бей) у стендовій доповіді розглядає роль Л. Б. Хавкіної у встановленні співробітництв, зокрема книгообміну, між Харківською громадською бібліотекою та Нью-Йоркською публічною. Н. М. Березюк ділиться своїми поглядами на творчий доробок Л. Б. Хавкіної та іншого відомого бібліотекознавця з Харківщини — К. І. Рубинського, які жили і творили приблизно в один час, на їх внесок у розробку теоретичних і практичних питань фахової підготовки бібліотекарів та інше. Творчу спадщину Л. Б. Хавкіної, а також видатних істориків М. Ф. Сумцова, Д. І. Багалія, як фундаторів

вітчизняного бібліотекознавства, аналізує В. В. Сафонова. Маловідомі широкому загалу сторінки діяльності професора Харківського університету О. І. Кирпичникова у становленні Харківської громадської бібліотеки окреслює Н. М. Сімейкіна. На бібліотечній діяльності академіка В. І. Вернадського зосереджує увагу А. А. Тіщенко.

Висвітлено особистий внесок у розвиток краєзнавства харківських бібліографів — працівників ХДНБ ім. В. Г. Короленка Т. Г. Шерстюк (В. О. Ярошик) та бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна М. Г. Швалба (С. Б. Глибицькою).

Історичні аспекти бібліотечного фондознавства, зокрема діяльність книгознавчої групи ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 1930-ті роки, досліджує І. Я. Лосієвський; історію формування книжкового фонду видань XIX ст. у бібліотеці Харківського університету ім. В. Н. Каразіна — А. В. Євтушенко. Завершує перший розділ збірника доповідь В. П. Жукової про історію розвитку та сьогодення бібліотек Австралії.

У розділі «БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ» подано матеріали з питань трансформації бібліотек та читацької діяльності в сучасному комунікаційному середовищі, інноваційного оновлення культурно-просвітницької роботи бібліотек, діяльності з обслуговування різних категорій користувачів тощо. Відкривається розділ повідомленням М. Я. Дворкіної, яка розглядає бібліотеку як феномен культури. Метасистемні трансформації бібліотек України і напрямки їх інноваційного оновлення досліджує І. О. Давидова. Аналізує кризу читання як сучасну проблему світового рівня Т. І. Вилегжаніна. Вона звертає увагу на позитивність цілеспрямованої національної політики Франції, США у сфері читання та на досвід України у подоланні кризи читання. В. В. Маркова досліджує питання трансформації читацької діяльності в новому комунікативному середовищі, В. Б. Суслова — фахову читацьку аудиторію Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького за підсумками соціологічного дослідження. Основні результати моніторингу видавничої продукції харківських видавництв, проведеного ХДНБ ім. В. Г. Короленка, та читацького попиту на неї, висвітлює Ю. В. Ходарєва. Своєрідний погляд на бібліотеку як важливий інформаційний центр у добу глобалізації представляє Л. Г. Рева. Опираючись на власний досвід роботи в Інституті біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, вона наголошує на необхідності співдружності з академічними установами та вузами Росії, Білорусі у пошуках шляхів протистояння всесвітньому глобалізму. Доктор Гданського університету М. Войцехівська (Польща) у стендовій доповіді представляє результати

дослідження якості бібліотечного обслуговування, проведеного польськими бібліотеками.

Інновації та пріоритетні напрямки роботи Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Першоучителів слов'янських Кирила і Мефодія в інформаційному забезпеченні населення регіону висвітлює Н. М. Тітова. Досвід та проблеми роботи обласних універсальних бібліотек України з бібліотечно-інформаційного забезпечення сфери виробництва, економіки та бізнесу аналізує Г. Д. Ковальчук; окреслює досвід краєзнавчої діяльності, зокрема у напрямку підготовки краєзнавчих бібліографічних посібників, Н. І. Полянська. Проблеми «бібліотечної іміджелогії» розглядає Р. С. Самотий, про бібліотечне обслуговування інвалідів з вадами зору йдеться в повідомленні Н. Е. Кунанець, О. А. Лозицького, В. В. Пасічник. На питаннях створення бібліографічного репертуару дореволюційних видань Сумщини концентрує увагу Н. С. Подоляка. У контексті оптимізації інформаційно-бібліотечного забезпечення освітньої діяльності вузів С. В. Костроміна та С. Ю. Кирко знайомлять з підсумками дослідження використання україномовних довідкових видань України у навчальному процесі; І. В. Киричок та Т. О. Хіцун характеризують інформаційне забезпечення англомовного навчання студентів Харківського національного медичного університету.

Кілька матеріалів присвячено питанням трансформації бібліотечної освіти, професії, розвитку професійної культури бібліотекарів. Міжнародні зв'язки як чинник розвитку бібліотечної освіти та науки досліджує А. А. Соляник, питання термінологічної компетентності як чинника становлення фахівця в інформаційному середовищі — С. М. Зозуля, розвиток бібліотечної професії в умовах впровадження новітніх інформаційних технологій — В. О. Мудроха. На особистості бібліографа-бібліотекаря в умовах сучасного розвитку суспільства зосереджують увагу Н. М. Рева та Л. Г. Рева. Про інноваційну орієнтованість керівника як запоруку успішної діяльності бібліотеки йдеться у доповіді Н. М. Ніколаєнко. Бібліографічні покажчики Національної парламентської бібліотеки України, адресовані бібліотекарям, характеризує В. П. Кононенко, ресурси віртуальної методичної служби ХДНБ ім. В. Г. Короленка «Колегам-бібліотекарям» — Л. В. Глазунова. Феномен домінування у спілкуванні, у т. ч. у колективах бібліотек, розглядає з точки зору сучасної психології О. О. Семененко.

Третій розділ — «НОВІ РЕСУРСИ І МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ» — містить матеріали, присвячені здебільшого питанням теорії та практики трансформації інформаційних ресурсів бібліотек, гармонізації традиційних і новітніх бібліотечних технологій. Сучасні проблеми збереження інформаційних ресурсів у бібліотеках вищих навчальних закладів України розглядає І. К. Журавльова, управління інформацією —

В. П. Жукова, нормативно-правового забезпечення інформаційно-комунікаційних технологій — Ю. Є. Петрухно. Облік бібліотечного фонду в умовах застосування автоматизованої технології характеризує Н. В. Петренко, організацію комплексної системи автоматизації бібліотеки Харківського національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» висвітлюють Л. П. Семененко, Ю. М. Главчева, М. І. Главчев.

Кілька доповідей присвячено питанням формування та використання електронних ресурсів бібліотек різного відомчого підпорядкування, зокрема створення електронної бібліотеки «Культура України» у Національній парламентській бібліотеці України (С. Ф. Бакан), формування краєзнавчих електронних ресурсів у харківських публічних бібліотеках (М. М. Кузнєцова), впровадження мультимедійних технологій в практику дитячих (О. О. Литвиненко) та публічних (Т. Б. Бахмет) бібліотек. На питаннях методології та завданнях медіацентру бібліотеки вищого навчального закладу як підсистеми багатокомпонентного інформаційно-педагогічного середовища зосереджує увагу О. О. Карпенко.

В останньому розділі подано матеріали, представлені на секцію «БІБЛІОТЕКИ, АРХІВИ, МУЗЕЇ: СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ОБМІН». Питання співробітництва харківських публічних бібліотек та музеїв розглядає О. О. Адайкіна; стан, перспективи розвитку та розкриття інформаційного потенціалу архівних зібрань у бібліотечних та архівних установах — О. Я. Ісаєнко та О. Є. Дождьова. Здобутки в освоєнні новітніх технологій в архівній справі, зокрема впровадження віртуальних комунікацій, висвітлює Г. О. Алєксєєнко. Приклад плідного використання інформаційних ресурсів архіву з історії латиської діаспори у Харкові наводить Л. А. Панасенко. Роботу Центру краєзнавства при ХНУ ім. В. Н. Каразіна висвітлює А. В. Григор'єв. Т. О. Сосновська повідомляє про бібліографічний покажчик «Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток», презентований на конференції. Про досвід ХДНБ ім. В. Г. Короленка у висвітленні культурної спадщини за допомогою архівних та музейних засобів йдеться у повідомленні С. О. Шемаєва, комунікаційну діяльність музею театрального, музичного і кіномистецтва України висвітлює І. Г. Рудавіна.

У конференції також брали участь видатні бібліотекознавці: голова Міжурядової ради і Комітету програми ЮНЕСКО «Інформація для всіх», президент Міжрегіонального центру бібліотечного співробітництва Є.І. Кузьмін, голова відділення бібліотекознавства Міжнародної академії інформатизації, академік академії гуманітарних наук Ю.М. Столяров (РФ, Москва), які не надали своїх матеріалів.

О. П. Куніч, завідувачка науково-методичного відділу
Державного закладу «ХДНБ ім. В. Г. Короленка»

РОЗДІЛ 1.
ІСТОРИЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ ТА БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА

В. Д. Ракитянська

ШЛЯХ У 125 РОКІВ

Розповісти про 125-річну історію однієї з найбільших бібліотек України і Європи навіть у двочасовій доповіді неможливо. Тому я окреслю ті найголовніші, найвагоміші здобутки Бібліотеки, які вплинули не тільки на її розвиток, а й на розвиток бібліотечної справи України й інших країн, починаючи з часів Російської Імперії і до наших днів.

Головною подією була, звичайно, поява самої Харківської громадської бібліотеки (ХГБ), яка через 15 років свого існування отримала спеціально побудований за проектом О. М. Бекетова будинок з унікальним на той час книгосховищем із металевих перекриттів і стелажів. Бібліотеку і її досягнення за перші 25 років один із сучасників, видатний промисловець, гласний Харківської міської думи Микола Федорович фон Дітмар оцінив як «великий памятник общественного самосознания и творчества... харьковского общества, которое было богато общественной инициативой».

Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка заснована 8 жовтня (26 вересня) 1886 р. Сьогодні це заклад культури всеукраїнського значення, одна із найбільших бібліотек Україні та Європи.

Стодвадцятип'ятирічний шлях припав на три століття і був таким же непростим, як вся історія України цього періоду. Заснована як громадська бібліотека з ініціативи найкращих представників харківської інтелігенції, Бібліотека вже в перші десятиліття стала широковідомою в Російській Імперії і в Європі. Ідея відкриття у Харкові громадської бібліотеки об'єднала навколо себе таких видатних харків'ян, як харківський губернатор О. О. Икскуль фон Гільденбандт, відома просвітителька Х. Д. Алчевська, професори Харківського університету М. М. Бекетов, О. І. Кирпичников, М. Ф. Сумцов, В. Я. Данилевський, О. П. Грузинцев, громадський діяч М. П. Баллін, чиновник О. О. Гурський та ін. Більшість з них входила до Правління Бібліотеки, яке здійснювало управління ХГБ.

У подальшому до долі Бібліотеки були причетні багато видатних харків'ян. Найбільш відомі — це академік Дмитро Іванович Багалій, який протягом 13 років очолював правління ХГБ; академік архітектури Олексій Миколайович

Бекетов, який безкоштовно розробив проект спеціалізованої будівлі для Бібліотеки і керував її будівництвом; Любов Борисівна Хавкіна, співробітник Бібліотеки, видатний бібліотекознавець, автор багатьох праць, що здобули міжнародне визнання.

Бібліотека спочатку розміщувалася у 3-кімнатному флігелі на Миколаївській площі і не мала пристосованого приміщення. З ініціативи впливової громадськості міста ця проблема була вирішена.

У 1898–1901 роках за проектом архітектора О. М. Бекетова було споруджено будівлю для Бібліотеки, що відповідала сучасним вимогам бібліотечної технології того часу. Бібліотека отримала цю споруду 110 років тому, у січні 1901 р. На той час бібліотечна будівля була унікальною, тому що у книгосховищі були застосовані металеві перекриття. До того ж книгосховище було обшите залізом для захисту від вогню. Воно було влаштоване за типом бібліотек Страсбурзького та Варшавського університетів. Подібні книгосховища в Російській Імперії були тоді тільки у бібліотеках Московського та Варшавського університетів. Його місткість була розрахована на 280 тис. томів. Крім цього, книгосховище було частково заглиблене у землю, що передбачило сучасний погляд на побудову таких споруд. Було також залишене місце для добудови книгосховища, достатнього на наступне сторіччя. Окрасою фасаду Бібліотеки стало ліплення, виконане скульптором О. Р. Якобсом за ескізами О. М. Бекетова. Просторий читальний зал з приміщенням для наукової роботи, окрім свого основного призначення, став також місцем проведення численних публічних лекцій, музичних вечорів, концертів тощо.

Протягом 1912 — 1914 рр. у Бібліотеці були проведені роботи з розширення книгосховища, улаштовано 5-й — 7-й яруси, проведене електричне освітлення на 6-й — 7-й поверхи, встановлено підйомник, пилевисмоктувач, збудовано кам'яну огорожу вздовж садиби Бібліотеки.

З перших днів роботи ХГБ користувалася великою популярністю, оскільки організаторський талант її засновників і послідовників був настільки пасіонарним, що не залишав жодного дня без будь-яких перетворень. Тисячі листів до окремих осіб, видавців, урядових, наукових і громадських організацій з проханням безкоштовної передачі книг для Бібліотеки дали можливість швидко сформувати досить потужний фонд, що за 25 років існування зріс у 70 разів (з 1,7 тис. прим. під час відкриття до 149 тис. прим. у 1911 р.). Жертвувателями книг для ХГБ виступили видатні вчені, державні і громадські діячі, Імператорська академія наук, Рум'янцевський музей, різні міністерства, земства, духовні академії. Від Імператора Олександра III Бібліотека отримала коштовні багатотомні видання — «Полное собрание законов

Российской Империи» і «Свод законов». Дарувалися не лише окремі книги, а навіть цілі бібліотеки: відомого письменника Г. Данилевського, видатного юриста К. М. Анненкова, лікаря О. Є. Порай-Кошиця, частини бібліотек відомого філолога-славіста О. О Потебні, професорів В. І. Добротворського, В. П. Сокольського, письменника І. С. Аксакова та багатьох інших.

Така цілеспрямована робота з перших днів дозволила сформувати по-справжньому науковий склад фонду і багато років підтримувати стосунки з авторами і установами, які і надалі надсилали до Бібліотеки нові видання.

На початку XX ст. ХГБ вже комплектувалася у спеціалізованих книготорговельних фірмах, поповнюючи фонд науково-технічною, музичною, дитячою та іншою літературою. Активно використовувалися й букіністичні магазини.

На жаль, дорожнеча видань часто не дозволяла їх купувати, тому лише 30 відсотків фонду Бібліотеки на той час було придбано шляхом купівлі.

Не дивлячись на те, що книгозбірня не отримувала обов'язкового примірника, її фонд високо оцінювала громадськість. Відомі вчені Д. І. Багалій та М. О. Рубакін відзначали, що фонд ХГБ якісно перевершував фонди навіть тих публічних бібліотек, котрі розвивалися у більш сприятливих умовах і одержували значні субсидії від місцевої влади (Одеська, Ризька та інші бібліотеки).

ХГБ за вимогою часу бере на себе нові функції, які згодом відбиваються у формуванні її особливої структури, притаманної у той час небагатьом бібліотекам. Серед вагомих новацій — перші в Україні і в Росії «дешевий абонемент», безкоштовний «кабінет для читання», «робочі філії», кабінет бібліотекознавства та нотний абонемент, відділ Judaica.

Бібліотека була одним із фундаторів бібліотечного українознавства та краєзнавства. У 1906 році тут було засновано український відділ, створення якого стало першим досвідом цілеспрямованого накопичення у громадській бібліотеці матеріалів про Україну, в т. ч. екстеріорики, творів українських письменників, краєзнавчих матеріалів та їх активної популяризації.

Прикладом бібліографічної діяльності відділу було видання друкованого «Каталогу книжок українською мовою Харківської громадської бібліотеки». Це був перший і єдиний, виданий до 1917 р., бібліографічний посібник українською мовою, присвячений українській книзі.

З перших років своєї діяльності Бібліотека розвиває міжнародні стосунки з різними бібліотеками Європи, Азії, Америки, отримує від них не тільки книги, журнали, а й кращий бібліотечний досвід. Неможливо зараз назвати всіх міжнародних партнерів за весь період існування Бібліотеки, однак серед

перших 24-х були: Нью-Йоркська Публічна бібліотека, Бібліотека Конгресу США, Бібліотека Британського музею та інші.

Подальший розвиток цього напряму дозволив Бібліотеці проводити роботу на світовому рівні, сприяв значному поповненню фонду літературою іноземними мовами з усіх галузей знання, у т. ч. і з питань бібліотекознавства.

Такі ж швидкі темпи були притаманні науково-просвітницькій роботі в стінах Бібліотеки. Окрім видачі книг читачам, у ХГБ відбувалося безліч цікавих культурних заходів. Благодійні спектаклі, музичні вечори, зустрічі з письменниками і вченими, навіть постановки опер сприяли культурному іміджу й авторитету Бібліотеки. Цей імідж поліфункціонального закладу зберігався протягом всієї історії Бібліотеки.

У великому читальному залі у різні роки виступали такі видатні діячі: В. Комісаржевська, І. Сіверянін, Ф. Сологуб, К. Бальмонт, С. Цвейг, Й. Бехер, В. Маяковський, О. Мандельштам, В. Еллан-Блакитний, О. Толстой, В. Катаєв, Ю. Олеша, А. Ахматова, М. Асєєв, Вс. Іванов, М. Кольцов, Л. Сейфулліна, П. Тичина, В. Сосюра, Є. Євтушенко; давали концерти С. Рахманінов, Р. Глієр, Г. Нейгауз, Б. Барток В. Горовиц, славнозвісний хор М. Леонтовича, лунали голоси артистів італійської опери, виступав з виконанням власних вокальних творів І. Дунаєвський. З читачами зустрічалися видатні вчені В. Бехтерєв, О. Білецький, О. Потебня, М. Рейснер, Ф. Цандер, Г. Проскура, космонавт Джанібеков та багато інших.

За участь у Всесвітній виставці 1905 р. у Льєжі (Бельгія) Бібліотека отримала Почесний диплом, а посібник «Библиотеки, их организация и техника», розроблений Л. Б. Хавкіною, був нагороджений золотою медаллю.

За обсягом фонду, читачів та книговидач наприкінці XIX — початку XX ст. ХГБ посідала третє місце серед найбільших бібліотек країни, за інтенсивністю відвідувань була навіть першою — писав журнал «Библиотекарь» у 1910 р. (т. 1. — с. 10).

Багатопланова діяльність на ниві просвітництва, численні новації, розвинуті міжнародні зв'язки сприяли зростанню авторитету книгозбірні серед її читачів, бібліотечної спільноти, у т. ч. зарубіжних країн.

У червні 1911 р. у Санкт-Петербурзі на І Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи ХГБ експонувала свої матеріали — діаграми, фотографії, видання тощо. За участь у роботі з'їзду Бібліотека була нагороджена Почесним дипломом.

Жовтнева революція багато змінила у завданнях і функціях Бібліотеки: створюються нові відділи та реорганізуються дореволюційні, іншими підходами відбувається формування фондів, науково-методична та масова робота, взаємини з владою і читачами набувають політичного забарвлення. Новий

масовий читач (робітники, червоноармійці, співробітники державних установ, працівники торговельних та промислових підприємств) потребував більш індивідуального підходу до організації читання. На допомогу новим завданням створюється консультаційний відділ, який починає складати рекомендаційні списки літератури з різних галузей знання для окремих читачів і організацій. Завідувач консультаційного відділу Борис Осипович Борович увійшов в історію не тільки ХДНБ ім. В. Г. Короленка, а й в історію бібліотечної справи Радянського Союзу як талановитий теоретик і організатор першого у великій державі бібліотечного предметного каталогу.

Політизація та ідеологізація життя у 1920-ті роки позначилася створенням у Бібліотеці кабінету марксизму-ленінизму, відділу національностей та чужоземної літератури, одночасно відновлюються міжнародні зв'язки.

У 1922 р. відбувається багато знакових подій в історії Бібліотеки, які визначили її долю на багато років: Бібліотека отримує статус державного закладу культури і цього ж року Раднарком України присвоює їй ім'я видатного письменника, просвітителя Володимира Галактіоновича Короленка. Починає здійснюватися державне планове комплектування обов'язковим примірником (а з 1929 р. — двома) всієї друкованої продукції, що видавалася в СРСР. У різні періоди книгозбірня одержувала всеукраїнський, всесоюзний, всеросійський та місцевий безкоштовні та платні обов'язкові примірники друку.

У 1926 р. Бібліотека стає базою проведення І Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників. З'їзд визначив державні бібліотеки як центри бібліографічної роботи країни. Крім цього, на них було покладено обов'язки здійснювати науково-дослідну роботу з бібліотекознавства та книгознавства, всіляко використовуючи практичний бібліотечний досвід, а також видавати свої наукові праці.

У 1930 р. за високий рівень діяльності та значний внесок у розвиток науки та освіти України було визначено статус Бібліотеки як наукової державної установи у підпорядкуванні сектору науки Наркомосвіти УРСР. Відтоді Бібліотека має назву «Державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка» і стає науково-методичним центром для бібліотек республіки.

Напередодні Великої Вітчизняної війни Бібліотека обслуговувала близько 20 тис. читачів, кількість відвідувань перебільшувала 200 тис. за рік. Фонд налічував 2 млн 300 тис. одиниць і був укомплектований з вичерпною повнотою науковою літературою з усіх галузей знання, містив унікальні колекції пам'яток писемності та друку. За передвоєнними показниками роботи та обсягом фонду ХДНБ ім. В. Г. Короленка увійшла до перших лав як

радянських, так і світових книгосховищ і була третьою за основними показниками у Радянському Союзі.

Роки війни завдали Бібліотеці великих втрат: було зруйновано книгосховище, авіабомба розбила дах і обвалилася розкішна стеля великого читального залу, був пограбований фонд. З перших днів окупації Харкова Бібліотека входить до складу найважливіших об'єктів культури, куратором яких був штаб Альфреда Розенберга. Майже 700 тис. примірників згоріло або було вивезено до Німеччини. Серед останніх — українські стародруки XVII — XVIII ст., колекція географічних карт та атласів XVIII — XX ст., іноземні стародруки, науково-технічні видання, довідкова література, та багато іншого. Було також вивезено систематичний каталог обсягом 1 млн 200 тис. карток.

Серед матеріалів Нюрнберзького процесу щодо злочинів фашистів у роки Другої світової війни неодноразово розглядалися документи про втрати ХДНБ ім. В. Г. Короленка, серед них фігурував фотознімок її напівзруйнованого фондосховища. Документи, які були представлені Міжнародному суду, свідчать про значні, непоправні втрати.

Відразу після визволення Харкова, у серпні 1943 р., до Бібліотеки було надіслано 25 тис. томів із Державного фонду літератури, створеного для відбудови бібліотек.

Незважаючи на величезні труднощі, ХДНБ ім. В. Г. Короленка з перших днів після визволення міста обслуговувала читачів. Службове приміщення, тимчасово пристосоване під читальний зал, мало лише 30 місць, та читачі, яких у перший місяць роботи було близько 150, одержали понад 8 тис. книг.

Неоціненну допомогу відродженню фонду Бібліотеки надавали Державна бібліотека СРСР ім. Леніна, книгозбірні союзних республік, книголюби, громадські та наукові установи.

У 1943—1945 рр. було упорядковано понад 1 млн творів друку, що відкрило доступ до 70% наявного фонду. Читальний зал відкрився у 1947 р., у 1949 р. відновився довоєнний рівень фонду, завдяки рішенню уряду щодо надання права Бібліотеці з 1944 р. одержувати окрім платного обов'язкового примірника і безкоштовний.

Лише у 1952 р. закінчилося відновлення систематичного каталогу за участю науковців Харківського державного університету, науково-дослідних установ і вузів міста.

У перші повоєнні роки чітко визначилося одне з найважливіших завдань ХДНБ ім. В. Г. Короленка — планомірне й організоване обслуговування науковців і фахівців. Відповідно до цього сталися зміни в співвідношенні між провідними групами читачів. Якщо до війни найчисельнішу групу ста-

новили студенти, то наприкінці 1950-х років — наукові працівники і спеціалісти народного господарства. Читачами Бібліотеки стають раціоналізатори й винахідники, патентознавці та інформатори, технічні перекладачі. Цілеспрямовану роботу з ними проводить відділ патентів, створений у 1956 р. Про рівень діяльності Бібліотеки того періоду свідчить значне зростання основних показників.

Відзначаючи успіхи ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Президія Верховної Ради УРСР у 1956 р. нагороджує колектив Бібліотеки Почесною грамотою за досягнення у розвитку науки і культури.

1960-ті роки відзначилися запровадженням нової прогресивної форми обслуговування — відкритого доступу до книжкових фондів, який сприяв наближенню книги до читача. Розвивався й удосконалювався довідково-бібліографічний апарат. Однією з перших наукових бібліотек великої країни ХДНБ ім. В. Г. Короленка розпочала переведення читацького систематичного каталогу на таблиці ББК. Ця робота здійснювалася протягом 12 років.

Відповідно до «Положення про організацію науково-методичної і бібліографічної роботи наукових бібліотек на допомогу бібліотекам республіки» у 1964 р. за ХДНБ ім. В. Г. Короленка було закріплено бібліотеки Ворошиловградської, Дніпропетровської, Донецької, Полтавської, Сумської і Харківської областей і було доручено методичне забезпечення комплексу питань з пропаганди технічної літератури для бібліотек республіки. Бібліотека стає координаційним центром МБА Харківської зони.

У 1964 р. ХДНБ ім. В. Г. Короленка, першою серед наукових бібліотек СРСР, отримала звання «Бібліотека відмінної роботи». У 1971 р. за проектом архітектора Ю. Вейцмана розпочалося спорудження нового книгосховища, розрахованого на 4 млн томів, та службового і читацького корпусів. У 1980 р. закінчилося будівництво нових приміщень і Бібліотека отримала додатково 12730 м^2 корисної площі, що дозволило не тільки раціонально розмістити фонд і забезпечити його відповідне зберігання, а й організувати обслуговування читачів у 13 спеціалізованих читальних залах.

У 1977 р. Бібліотека отримала Диплом першого ступеня за успіхи у розвитку культури та народної творчості на Виставці досягнень народного господарства УРСР. У 1980–90-х роках у ХДНБ ім. В. Г. Короленка почалося систематичне формування особистих архівних фондів, що сприяло врятуванню цінних наукових документів. Саме в цей період створюються десятки нових архівних колекцій письменників, учених, діячів освіти Слобожанщини. Серед найцінніших надходжень з приватних зібрань 1984–86 рр. — Евангелие учительное, 1569 р. ; Триодь постная, 1630; Библия, Нюрнберг, 1475.

Бурхливі соціально-політичні та економічні зміни 1990-х років, притаманні розбудові української держави, спонукали колектив Бібліотеки до всебічного аналізу набутого досвіду роботи та активного пошуку оптимальних шляхів подальшого розвитку. Відбувалися складні процеси адаптації до нових реалій життя України, до нової соціально-культурної ситуації, відновлювалися традиції, започатковані ще у дореволюційний період існування книгозбірні та у 1920 — 30-ті роки.

У 1993 р. у структурі ХДНБ ім. В. Г. Короленка було відновлено відділ україніки, ліквідований у 1917 р. Бібліотека задовго до сучасного розуміння українознавчої та краєзнавчої діяльності сформувала її основні принципи і напрямки. За вагомий внесок у розвиток українського краєзнавства у 1993 р. відділ було нагороджено дипломом Лауреата республіканської премії ім. Д. Яворницького. З 1996 р. ХДНБ ім. В. Г. Короленка є центром краєзнавства та координатором краєзнавчої діяльності бібліотек України.

У складі фонду Бібліотеки представлені всі види документів українською, російською та іноземними мовами з усіх галузей знання. У фонді рідкісних видань та рукописів зберігається близько 70 тис. пам'яток світового та національного культурного значення. Бібліотека володіє унікальним зібранням книг кирилівського і латинського шрифтів, виданих в Україні у XVI—XVIII ст. У складі цієї колекції є 42 пам'ятки друку, що збереглися в одному — харківському примірнику. Створені також колекції шедеврів книжкового мистецтва XIX—XX ст., мініатюрних видань та книг-велетнів, картографічних, образотворчих, нотних видань, книг з екслібрисами, факсимільних видань пам'яток писемності та друку, є зібрання малої графіки, у т. ч. біля 35 тис. художньо виконаних екслібрисів.

Унікальним є газетний фонд Бібліотеки за своїм обсягом і хронологічною глибиною, тут зберігаються газети з 1759 року видання. Бібліотека отримує щороку 40-60 тис. нових надходжень, у т. ч. обов'язковий примірник творів друку України та авторефератів дисертацій; близько 15 тис. примірників журналів та 600 комплектів газет.

Сьогодні Бібліотека — це 7,1 млн примірників унікального фонду, 45 тис. читачів (основний контингент — науковці, спеціалісти, студентська молодь), щороку майже 400 тис. відвідувань, близько 3 млн прим. книговидача. Бібліотеці належить одне із провідних місць у забезпеченні інформацією потреб науки і виробництва. Документною базою цієї діяльності є один із найбільших у країні фонд технічної літератури, що становить понад 3 млн примірників, у т. ч. понад 1 млн стандартів та описів винаходів.

У квітні 2006 р. у ХДНБ ім. В. Г. Короленка відкрито Центр інформаційної підтримки винахідництва, який працює на базі відділу технічної літератури. Мета Центру — підтримка інноваційної діяльності засобами патентно-інформаційного забезпечення.

Проводиться велика просвітницька робота. У залах Бібліотеки проходять наукові дискусії, «круглі столи» з актуальних проблем, зустрічі з відомими діячами науки і мистецтва, концерти класичної, народної музики і т. ін.

При Бібліотеці успішно працюють клуби краєзнавців, пушкіністів, Американський клуб. З 2005 р. розпочала роботу літературна студія Міжрегіональної спілки письменників України. Сприяють цьому давні творчі зв'язки зі Спілкою краєзнавців України, товариствами «Просвіта», «Спадщина», «Охорона пам'яток історії та культури».

Міжнародне співробітництво продовжує розвиватися завдяки плідній співпраці з Центром Ради Європи в Україні, Представництвом Європейського Союзу в Україні, Інститутом східних та південно-східних слов'ян (Відень), Гете-Інститутом Інтер Націонес (Мюнхен), посольствами США, Австрії, Франції, Польщі в Україні, Канадським інститутом українознавчих студій, Мічиганським університетом, Товариством «Канадські друзі України» та іншими фондами й організаціями. Бібліотека має 63 партнера з міжнародного книгообміну.

До послуг користувачів електронний каталог, власні і запозичені бази даних, Інтернет-центри, Wi-Fi, працюють «віртуальна довідка», електронна доставка документів, Центр інформаційної підтримки винахідництва.

Колектив Бібліотеки складається з висококваліфікованих спеціалістів, які підтримують традиції Бібліотеки і працюють у напруженому ритмі. Щороку Бібліотека готує близько 70 наукових документів, 35-40 видань, у її стінах проходять конференції науковців Харкова й України, міжнародні заходи. Бібліотека поширює вплив як науково-методичний центр з питань формування, збереження та використання раритетних бібліотечних зібрань, каталогізуванням документів. Постійний характер має вивчення та розкриття колекцій пам'яток друку та писемності, архівних матеріалів, наявних у фонді Бібліотеки, історії українського друку XVI-XX ст.

Результати науково-дослідної та науково-методичної роботи співробітники Бібліотеки презентують на міжнародних, всеукраїнських, регіональних конференціях, семінарах, нарадах. Щороку організовується і забезпечується участь у 25-30 таких заходах. І це, не враховуючи інших показників наукової, науково-методичної роботи, створення страхового фонду, довідкового апарату і т. ін.

За 125 років свого існування ХДНБ ім. В. Г. Короленка зберегла най-

головніше — своє демократичне спрямування, вміння оперативно реагувати на потреби сучасності, прагнення до вирішення проблем на науковому рівні, новаторське ставлення до роботи. 125-річний ювілей Бібліотеки колектив зустрічає із піднесенням і натхненням. Харків'яни не байдужі до долі своєї Бібліотеки, в історії якої було багато цікавих сторінок. Тому наш творчий колектив напередодні ювілею вирішив написати для своїх читачів збірку нарисів про неймовірний, драматичний шлях Бібліотеки. Книга, яка називається «Бібліотека в історичному просторі трьох епох», вийде в світ найближчим часом. Зрозуміло, що це лише окремі історичні моменти, але вони дадуть яскравіше уявлення про одну з найкращих Бібліотек України, ніж ця невелика доповідь. А ми будемо продовжувати трансформувати Бібліотеку відповідно до вимог часу і відчувати задоволення від того, що нові покоління харків'ян будуть інтелектуально зростати в її стінах, опановуючи нові технології отримання знань, формуючи свій інтелект і розвиваючи душу.

В. В. Сєдих

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ім. В. Г. КОРОЛЕНКА: ВНЕСОК У БІБЛІОТЕЧНУ СПРАВУ УКРАЇНИ XX ст.

ХДНБ ім. В. Г. Короленка належить особливе місце в розвитку теорії і практики бібліотечної справи в Україні. По-перше, бібліотечна система країни була зацікавлена у вивченні її досвіду. По-друге, Бібліотека спочатку добровільно, а потім офіційно одержала статус методичного центру. По-третє, за роки існування вона сформувала імідж лідера, практично, в усіх напрямах роботи. Бібліотека з моменту заснування й донині залишається установою, яка серед найперших сприймає виклики суспільства, своєчасно на них реагує і намагається адекватно відповідати як за допомогою власних ресурсів, так і мобілізацією інших бібліотек. Саме в цій бібліотеці вперше були апробовані нові бібліотечно-інформаційні технології, інші інновації, сформулювалась українська бібліотекознавча школа, в т. ч. харківська. Вважаємо, що подібних книгозбірень в Україні одиниці, а харківська — одна з найперших. Не маючи статусу національної, вона своїм впливом, авторитетом є більш значущою, ніж багато інших [1, 2, 3].

Заснування Харківської громадської бібліотеки у 1886 р. засвідчило результативність громадського руху за просвітництво народів Російської Імперії. Без грамотних, освічених громадян вирішити соціальні, економічні

проблеми було б неможливо. До руху залучались не тільки освітні, але й позаосвітні заклади, передусім публічні бібліотеки: громадські та народні. До 1917 р. ХГБ було зроблено чимало у цій сфері [4, 5, 6].

З моменту відкриття організація роботи ХГБ була майже зразковою, оскільки ініціативна група з її заснування у складі, переважно, харківської професури та членів Товариства поширення грамотності (Д. Багалій, М. Сумцов, М. Бекетов, О. А. Дідріхсон та ін.), довго вивчала зарубіжний і вітчизняний досвід облаштування міських публічних бібліотек. Отже, була створена оптимальна модель виборного управління у вигляді Правління та різноманітних комісій, кожна з яких забезпечувала певний напрям роботи: комплектування, каталогізацію, зв'язки з громадськістю тощо. Одночасно була успішно сформована організаційна структура Бібліотеки, у складі якої були передбачені не тільки типові на той час відділи, але й оригінальні, як на вітчизняному ґрунті: єврейський, український, бібліотекознавства, нотний, рукописів і стародруків, готували — естонський і польський відділи. Діяльність кожного із них — тема окремої наукової розвідки.

Так, створення першого в Імперії українського відділу у зросійщеному Харкові мало не тільки професійний розголос, але й збурило громадську думку, як з боку українців, так і українофобів. Відомий російський націоналшовініст С. Щоголів у політичному памфлеті «Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма» (К., 1972) [7], де він заперечує існування українців як окремої нації, особливо обурюється ХГБ, яка створила український відділ. Автора дратує, що харківський досвід поширився по інших бібліотеках: Житомир, Катеринослав, Миргород, Глухів, Бердянськ, навіть Оренбург і Ташкент. Він проголошує дивну, але й нині не забуту сентенцію: «Пропаганда… украинской литературы равносильна объявлению войны русской культуре» [7].

Але крайня ворожість зовсім не відбивала настроїв тогочасної ліберальної, демократичної інтелігенції, що й підтверджує масова організація українських відділів (у вигляді підфонду української літератури) в публічних і народних книгозбірнях губернських і повітових міст.

Неабиякою цікавинкою стало видання першого на теренах Росії «Каталогу книжок українською мовою Харківської громадської бібліотеки. Український відділ ім. Т. Г. Шевченка» (Х., 1912). Цей феномен є одночасним внеском ХГБ у бібліотечну справу і національну бібліографію, про що згадує відомий український бібліографознавець І. І. Корнєйчик [8].

Заслугою Бібліотеки було утворення в 1903 р. відділу бібліотекознавства, факт існування якого дав поштовх становленню і розвитку методичної допомоги

у вітчизняних бібліотеках. В умовах централізованої держави, якою була імперська Росія, всі регіональні рухи розглядались, як провінційні, вторинні, не варті уваги всієї країни. Тому визнання на столичному рівні харківської ініціативи про необхідність методичної роботи свідчить про набуття ХГБ особливого місця в бібліотечній системі держави. Майже відразу стало зрозуміло, що рішення про відкриття цього відділу було правильним і своєчасним, оскільки з різних куточків країни почали надходити запити з організації бібліотечної справи. Бібліотека безпосередньо відповідала, спираючись, звісно, на власний досвід: якими мають бути бібліотечні будинки, меблі, каталоги, форми обліку читачів, документів і т. п. До того ж Л. Б. Хавкіна, Б. О. Борович ще й друкували власні праці («Бібліотеки, їх організація та техніка», «Організація і ведення невеликих бібліотек»). Це, власне, були перші методичні рекомендації (поради) для публічних і народних бібліотек. Отже, такий напрям діяльності ХГБ поширював її вплив на мережу вітчизняних книгозбірень.

З другого боку, для всіх фахівців, для Харківської бібліотечної школи підфонд відділу став надійною джерельною базою, увібравши в себе найкращу світову і вітчизняну літературу з бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства. Його формування було ініційоване Л. Б. Хавкіною, яка в обґрунтуванні створення відділу відзначала, що літератури з бібліотечної справи недостатньо, тоді як Бібліотеці необхідно вичерпно комплектуватись нею.

ХГБ в особах Л. Б. Хавкіної та О. А. Дідріхсона звернулась до зарубіжних і вітчизняних бібліотек з проханням надсилати до Харкова відповідні документи. Переважна більшість книгозбірень відгукнулась, особливо з-за кордону. Так було закладено ядро бібліотекознавчого фонду ХДНБ ім. В. Г. Короленка, який нині за кількістю примірників, за якістю є одним із найбагатших в Україні. До 100-ліття відділу Бібліотека надрукувала оригінальний каталог «Документи з бібліотекознавства… у фонді Харківської державної бібліотеки ім. В. Г. Короленка (1859–1917)» [9]. Каталог став надійним інструментарієм для науковців держави, які досліджують бібліотечну справу й суміжні з нею сфери діяльності.

Вважаємо, що відкриття відділу дало додатковий поштовх для виникнення, поширення й впровадження в практику ідеї про фахову освіту в країні. Його співробітники шляхом самоосвіти, відвідування інших бібліотек, обміну досвіду з колегами, набували необхідних професійних знань. Таким чином, поступово здійснювалась підготовка майбутніх педагогічних кадрів. Л. Б. Хавкіна ще в 1910 р. намагалася організувати курси бібліотекознавства

при Харківському університеті. Пізніше вона їх очолила, але в Москві при народному університеті Шанявського.

У контакті з Харківським товариством поширення грамотності на початку 1900-х років у місті було організовано мережу народних бібліотек, яка разом з філіалами ХГБ охопила майже всі віддалені райони: захарківську частину, Журавлівку, Петинку, Панасівку, Москалівку. Їх робота була організована на високому рівні. Так, народна бібліотека № 1 ім. Некрасова (Москалівка) навіть інформувала про власний досвід бібліотечну громадскість країни на І Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи (1911). Цікаво, що організувати роботу в бібліотеці допомагала безпосередньо Л. Б. Хавкіна, інші члени правління ХГБ. Отже, внесок ХГБ у розвиток народних бібліотек є незаперечним.

Професіоналізм вищого гатунку — це оцінка роботи харківських бібліотек, у т. ч. і ХГБ у матеріалах І Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи (1911). Не випадково, що саме харків'янам було запропоновано поширити власний досвід по бібліотеках Росії з обслуговування малозаможних верств населення, бібліотечної статистики, підготовки кадрів, каталогізації фондів, організації зв'язків з громадкістю тощо. А в резолюціях доручалось підготувати для всіх народних бібліотек нормальний (типовий) каталог, який би містив найкращі книги, їм доступні [10]. Як відомо, на той час ці книгозбірні мали зовсім незадовільний за всіма показниками бібліотечний фонд, що був обмежений «міністерськими каталогами» до найпримітивнішого рівня.

Це рішення з'їзду слід оцінювати як заслугу харківських бібліотекарів у сфері каталогізації. Каталог ХГБ у чотирьох томах був одним із найкращих. Його укладали члени правління бібліотеки, харківські професори: Д. І. Багалій, М. Ф. Сумцов, Д. М. Овсянико-Куликовський та ін. Більш того, Д. І. Багалій виступив із пропозицією до публічних бібліотек губернських міст про спільний, узгоджений розпис журнальних статей для відображення у каталогах. По-сучасному, мова йде про корпоративну каталогізацію, яку ініціює Бібліотека.

До 1917 р. всі напрями роботи ХГБ розвивалися «американськими темпами», але не на шкоду якості. Дивовижно, але бібліотечний фонд, який був сформований на той час, за складом і змістом відповідав вимогам науковій універсальній бібліотеці; контингент читачів І—ІІ розрядів — також. Тому припускаємо, що ХГБ можна було б вважати однією з небагатьох на українських землях універсальних публічних наукових бібліотек. Отже, Бібліотека разом з Одеською публічною книгозбірнею започаткувала формування майбутньої мережі універсальних наукових бібліотек.

У добу радянської влади досягнення Бібліотеки ще залишаються значущими. Вона одержує статус центральної наукової бібліотеки столичної області, де-факто стає паранаціональною, якою залишається дотепер, реально впливає на бібліотечну політику держави, за нею зберігається імідж центру інновацій. Так, вперше в СРСР тут був створений під керівництвом Б. О. Боровича предметний каталог. Це була подія державної ваги. Предметні каталоги почали заступати систематичні, які втрачали довіру читачів через недосконалі схеми класифікації, на яких вони були побудовані. Б. О. Борович — завідувач консультаційно-бібліографічного відділу у 1920-х роках — стає одним із авторитетніших розробників проекту предметизації для бібліотек всієї країни. За цим проектом предметні каталоги мали бути організовані не тільки в наукових, але й в масових (публічних) бібліотеках. З того часу за Харковом закріплюється статус центру з предметизації документів та організації предметних каталогів, а ім'я Б. О. Борович лишається в анналах Харківської бібліотечної школи.

Ініціативний, динамічний, схильний до творчості Б. О. Борович популяризує не тільки предметний каталог але й бібліотечні колектори, центри «старої книги», дозвіллєву і меморіальну функцію книгозбірень, бібліотечні каталоги, як «святилище бібліотеки», індивідуальні форми роботи з читачами, керівництво читанням лише серед малопідготовлених читачів, аполітичність бібліотечної роботи тощо [11, 12, 13, 14]. Це був широкознаний в СРСР науковець і практик широкого діапазону, представник демократичного напряму в радянському бібліотекознавстві на кшталт Є. Мединського, Л. Хавкіної, Н. Фрідьєвої. У 1930-ті роки їх примушували покаятися, а Б. Борович не покаявся…

Звісно, що ХДНБ ім. В. Г. Короленка брала участь у всіх форумах бібліотечної громадськості всесоюзного й республіканського значення. До її пропозицій завжди уважно дослухалися й намагались впроваджувати в роботу бібліотек. Так, у 1925 р. у Києві була організована Перша конференція наукових бібліотек, яка зібрала найкращі наукові сили. Харків представляли 15 представників бібліотек міста, Н. І. Чепіга та Б. О. Борович представляли Бібліотеку. Знову у центрі уваги опинилася доповідь Боровича про бібліотечні каталоги, де він віддає належне всім каталогам, в т. ч. і систематичним. Але переконливо доводить, що предметний якнайбільше відповідає вимогам читачів, а також потребам науки, що розвивається.

Перший Всеукраїнський бібліотечний з'їзд, який відбувся у червні 1926 р. у Харкові, був підготовлений, головним чином, зусиллями працівників ХДНБ ім. В. Г. Короленка [15, 16]. На з'їзді вперше зібрались представники всієї

України. 200 осіб репрезентували тут всі типи бібліотек. На з'їзді обговорювалося широке коло читань: про спеціальні функції бібліотек, в т. ч. ідеологічну, принципи роботи з масовим читачем, методику його вивчення, про підготовку і перепідготовку кадрів комплектування і каталогізацію фондів, проблеми бібліотечної технології, роботу з дітьми та підлітками, структуру бібліотечної мережі та типи бібліотек, вилучення шкідливої літератури. Усі питання були важливими й актуальними, тобто відбивали проблематику того часу, зокрема переорієнтацію бібліотечної справи на масового читача, політпросвітницьку роботу.

Зокрема, у подібному аспекті побудувала свої доповіді співробітник Бібліотеки О. І. Прозоровська «Масова бібліотечна робота», «Комплектування робітничого книжково-бібліотечного ядра». О. І. Прозоровська була представником марксистського напряму у бібліотекознавстві, досить помітною постаттю в українському радянському бібліотечному будівництві, особистий внесок якої у цю сферу ще остаточно не досліджений. Але, безсумнівно, вона була ідеологом та відповідальною виконавицею у впровадженні принципу комуністичної партійності у бібліотечну справу. Про це свідчать не тільки її доповіді, але й дві програмні статті в журналі «Красний бібліотекар» та інших джерелах, а також посади, які вона обіймала*: у ХДНБ — завідувач відділу марксизму [17, 18]. Зауважимо, що цей принцип став руйнівним для вітчизняного бібліотечного будівництва, але незважаючи на це, подібний фактор впливу задля об'єктивності не можна оминути. Він яскраво засвідчує, що ХДНБ ім. В. Г. Короленка брала участь у формуванні бібліотечної політики, у розробці рекомендацій з ідеологізації та політизації бібліотечної справи.

На початку 1920-х років О. І. Прозоровська намагалась сформувати нові завдання для бібліотек у світлі ленінських орієнтирів. По-перше, книгозбірні мали активно пропагувати твори К. Маркса, В. І. Леніна, інших революційних марксистів. По-друге, підпорядкувати бібліотечну діяльність відповідно до завдань, сформульованих В. І. Леніним: брати участь у ліквідації неписьменності; керувати читанням, вилучати з бібліотек ідеологічно шкідливу літературу, вести атеїстичну пропаганду і т. п. По-третє, у великих книгозбірнях створити кабінети (відділи) марксизму, які мали комплектуватись відповідною літературою та обслуговувати нею читачів, у т. ч. за допомогою предметного каталогу, організовувати гуртки з вивчення марксизму-ленінізму як для бібліотекарів, так і для читачів [17, 18].

Неординарними були доповіді Б. О. Боровича: «Бібліографічна робота державних бібліотек» і «Предметний каталог» [15, 16]. У першій йшлося про довідково-бібліографічну роботу бібліотек, яка потребує наукового

* Представниці ГПП (Головполітпросвіту республіки)

обґрунтування як складна інтелектуальна діяльність, а друга — взагалі викликала бурхливу дискусію, оскільки присутній на з'їзді Д. Балика виступив із аналогічною доповіддю, де по-іншому визначав статус та особливості структури предметного каталогу

Учасники І Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів були одностайні у визначенні ефективності роботи з'їзду, що накреслив завдання бібліотек на найближчі 5-10 років. Отже, заслуга співробітників Бібліотеки у формулюванні стратегічних орієнтирів тогочасних українських бібліотек є незаперечною.

Каталогізація фондів була для Бібліотеки традиційно потужним і впливовим напрямом діяльності. Тому зміна державних орієнтирів з предметної каталогізації на систематичну відразу на ній позначилась. Річ у тім, що предметні каталоги були менш політично керованими та й за своєю суттю, звісно, не могли замінити систематичні. Отже, ХДНБ ім. В. Г. Короленка була однією з найперших найкрупніших радянських бібліотек, які почали розробляти власні схеми систематичного каталогу на засадах марксизму-ленінізму. У цей час інші книгозбірні переймались проблемою переведення систематичних каталогів на таблиці бібліотечної класифікації під редакцією Л. Н. Троповського, які являли собою оригінальний досвід ідеологізації Десятинної класифікації (ДК). Ці процеси потрібно було розуміти, як впровадження принципу комуністичної партійності в бібліотечну каталогізацію. Бібліотека стає об'єктом для проведення цих експериментів.

До 1935 р. ХДНБ ім. В. Г. Короленка вела предметний каталог, який був єдиним реальним бібліотечним каталогом. Але тепер керівництво бібліотечною справою вимагало створення систематичного каталогу. Методологічним фундаментом для схеми майбутнього СК могла бути тільки класифікація наук Ф. Енгельса, а головними принципами побудови — комуністична партійність і науковість. Так, перший принцип передбачав винесення на чолі основного ряду схеми відділу «Марксизм — ленінізм», а всередині класифікаційних ділень винесення на перше місце творів класиків марксизму-ленінізму, партійних і урядових документів. Принцип науковості і розвитку визначав розташування інших відділів: науки про природу, прикладні, науки про суспільство та суспільну свідомість. Кожний фахівець, побачивши подібний основний ряд, буде стверджувати — це вітчизняна ББК. Звісно, помилки тут немає, оскільки основні ділення СК ХДНБ ім. В. Г. Короленка та ББК були побудовані на однаковій методологічній основі, природно, вони збігались. Отже, ХДНБ разом з Державною бібліотекою СРСР ім. В. І. Леніна, Державною публічною бібліотекою ім. М. Є. Салтикова-Щедріна стояла біля витоків створення

та поширення системи ББК. У подальшому досвід провідних книгозбірень був узагальнений і закріпився в цій документальній класифікації.

На базі науково-методичного відділу Бібліотеки була створена науково-бібліографічна група (до 20 осіб), яку, вважаємо, очолив М. С. Шлепаков. Група за допомогою харківських учених і фахівців, кількість яких з часом досягла 500 осіб, розробила галузеві схеми для розділів СК: фізика, астрономія, географія, ботаніка, промисловість, транспорт, військова справа, всесвітня література тощо. За домовленістю з науковцями кожний розділ будувався так: методологія, методика дослідження, історія науки, спеціальні розділи, організація науки і т. п. Отже, не тільки на загальному рівні, але й всередині галузевих ділень схема СК ХДНБ ім. В. Г. Короленка більш-менш збігалася із сучасною системою ББК. Ця діяльність була припинена війною, але по її закінченні майже відразу була відновлена. Одночасно із схемою розвивався СК, який у 1950 р. містив майже 1 млн БЗ [19].

Досвід Бібліотеки з організації СК на основі власної схеми та ознайомлення з ним бібліотечної громадськості обумовили вибір цієї Бібліотеки як експериментальної бази з впровадження системи ББК у загальносоюзну мережу універсальних наукових бібліотек. Як відомо, робота зі створення цієї класифікації тривала протягом багатьох років, насамперед, у зв'язку з її масштабністю, відсутністю деталізованої класифікації наук, браком кваліфікованих кадрів, організаційними труднощами тощо. Публікація першого видання таблиць ББК розпочалась в 1960 р. Це видання було розраховане на найкрупніші універсальні бібліотеки і складалося з 25 випусків (30 томів). Саме такий обсяг документної класифікації відповідав масштабності Бібліотеки ім. В. Г. Короленка, а її основні розробники: Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна та Державна публічна бібліотека ім. М. Е. Салтикова-Щедріна були давніми партнерами ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Колегія Міністерства культури СРСР рекомендувала ББК до впровадження у наукові бібліотеки.

Після видання перших окремих випусків таблиць ББК їх випробовували в Бібліотеці, щоб упевнитись у перевагах над власною схемою класифікації. Таблиці виявилися логічнішими, глибше деталізованими, сучаснішими як «карта знань», з кращою індексаційною базою. Ці висновки були підтверджені іншими бібліотеками. У ХДНБ ім. В. Г. Короленка було прийняте рішення про переведення систематичних каталогів на таблиці ББК, розроблена відповідна інструкція. Отже, з 1964 по 1967 рр. було переведено на нові таблиці масив систематичного каталогу у кількості 1 млн БЗ (увесь масив — 3 млн.). Бібліотека стала однією з найперших у СРСР, яка запровадила систему ББК [20, 21, 22].

Немає потреби висвітлювати саму методику ресистематизації документів, реорганізації СК на ББК, оскільки про це йдеться в публікаціях М. Р. Зайчика, який очолював цю роботу. Відзначимо інше: кваліфікація фахівців Бібліотеки була настільки високою, а досвід систематизації і ведення СК таким значним, що вони виявили цілу низку недоліків уже в перших випусках Таблиць ББК. Наприклад, недостатня деталізація розділів, типових ділень, навіть повна відсутність індексів для деяких понять, за якими має відбиватися значний масив документів; їх нездатність відображати національні аспекти соціального життя (так, наявні всього три класифікаційні ділення для української літератури); суперечливість деяких методичних вказівок, які не збігались з класифікаційними рішеннями, прийнятими в Бібліотеці (зокрема, про механізацію сільського господарства, методику викладання навчальних курсів тощо). Звісно, кількість недоліків могла бути більшою, але етичні норми не дозволяли їх оприлюднювати. Для цього існували та існують службові контакти.

Вважаємо, що й інші провідні бібліотеки, в т. ч. українські, були не просто користувачами цієї системи, але й брали активну участь у її оптимізації, адаптації до національної специфіки документних фондів, своїм авторитетом нарощували позитивний імідж ББК, підвищували її статус від національної до міждержавної класифікації. У тому, що нині 90% книгозбірень пострадянського простору використовують ББК є заслуга ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

У 1956 р. колектив Бібліотеки відповідно до наказу Міністерства культури УРСР створив у своєму складі оригінальний, як для універсальної наукової бібліотеки підрозділ — відділ патентів, тоді перший в Україні [19, 20]. Відділ очолила І. С. Гончарова. Миттєва реалізація управлінського рішення була б неможлива на порожньому місці. Ще до 1917 р. ХГБ виявляла постійний, стійкий інтерес до патентної інформації та технічних документів взагалі, оскільки на той час бібліотеки були єдиним осередком науково-технічної інформації (НТІ), значущість якої загальновідома. Бібліотека почала збирати патентні та нормативно-технічні документи зі стандартизації з моменту заснування (1886 р.). Харків на той час вже був великим промисловим центром півдня Росії, а в добу радянської влади — СРСР. Одночасно із формуванням підфонду технічних документів удосконалювалися форми, методи обслуговування ним читачів, особливо активно у 1950—1960-ті роки. У 1955 р. було створено нумераційний каталог описів винаходів, організовані масові перегляди технічної літератури, у 1959 р. відкрито спеціалізований читальний зал, збільшилась кількість штатних одиниць у зв'язку із різким збільшенням нових читачів (патентознавців, інформаторів, перекладачів), видачі по МБА.

Підфонд відділу зростає з 75 тис. прим. у 1956 до майже 400 тис. — у 1967 р.; ускладнилася, збільшилася система каталогів і картотек, які його відбивали.

Вже кілька десятиліть ХДНБ ім. В. Г. Короленка не тільки надає фахівцям, науковцям патентну і нормативно-технічну документацію універсальної тематики, але й допомагає організувати патентні служби на підприємствах, обмінюється досвідом з обласними, технічними в т. ч. вузівськими бібліотеками, органами НТІ. За цей час Бібліотека накопичила документний фонд понад 1,5 млн прим., сформувала розвинутий ДПА на нього, який забезпечує всі види пошуку документів, виконання будь-яких довідок. Навіть в умовах паралельного існування (з 1960-х років) потужної загальносоюзної мережі органів НТІ, а зокрема, у Харкові — регіонального МНЦТЕІ, Бібліотека зберегла відділ технічної літератури, який на некомерційних засадах забезпечує патентною та іншою технічною інформацією колективних та індивідуальних абонентів.

До досягнень радянської бібліотечної справи належить централізація мережі державних масових бібліотек СРСР, яка була проведена у 1970 — на початку 1980-х років. За такою організаційною структурою вже давно працювали публічні бібліотеки Західної Європи, Північної Америки, країни інших континентів. Ця широкомасштабна акція потребувала для реалізації, перш за все, потужних інтелектуальних ресурсів, оскільки не передбачала збільшення кошторису на утримання бібліотек. Такі ресурси були зосереджені в провідних книгозбірнях. Вони мали курирувати окремі регіони та певні напрями бібліотечно-бібліографічної діяльності у новоутворених ЦБС.

ХДНБ ім. В. Г. Короленка на той час де-факто вже виконувала функції паранаціональної бібліотеки, здійснюючи загальне методичне керівництво і допомогу бібліотекам великого регіону Східної України (6 областей) та цілеспрямовано у напрямі пропаганди технічної літератури на теренах республіки в цілому. За звітними матеріалами очевидно, що Бібліотека брала участь у становленні та розвитку більше ніж 180 ЦБС України [23] з майже 600. Отже, кожна третя ЦБС зростала за допомогою ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

З 1974 р. після постанови ЦК КПРС «Про підвищення ролі бібліотек у комуністичному вихованні трудящих і науково-технічному прогресі» Бібліотека активно включилася в рух з організації ЦБС: у рамках республіканського дослідження «Проблеми централізації бібліотечного обслуговування» вона надає серйозну методичну і практичну допомогу двом експериментальним базам з централізації (ЦБС Севастополя та Кременчука), а також ЦБС Харкова, Сумської, Полтавської областей з питань формування єдиного

фонду, його каталогізації; розробляє методичні рекомендації з організації краєзнавчих картотек, каталогів, бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів — краєзнавців, фахівців, впровадження МБА, позастаціонарних форм обслуговування, бібліотечний плакат про організацію фонду ЦБС на замовлення Книжкової палати України; друкує практичний посібник «Впровадження ББК в ЦБС Харківської зони», який зацікавив фахівців з усієї України. Зауважимо, що середній тираж методико-бібліографічних матеріалів для працівників ЦБС становив 700 прим.

Для допомоги ЦБС Бібліотека змобілізувала своїх найкращих спеціалістів. Немає їх провини у тому, що ЦБС не зовсім виправдали очікування, але, як завжди, участь ХДНБ ім. В. Г. Короленка була ефективною, високопрофесійною, результативною. Рекомендації фахівців, як правило, ґрунтувались на солідній теоретичній базі, економічній доцільності і зрозумілій, доступній методиці впровадження, часто-густо безпосередньо за участю короленківців А. М. Перепечі, М. І. Смілянської, Ж. П. Корнєвої, М. П. Митрофанової, О. П. Куніч та ін. [23].

У добу української незалежності внесок Бібліотеки у розвиток бібліотечної справи країни залишається відчутним, навіть незважаючи на значне скорочення обсягів фінансування. Позбавившись диктату центральних органів управління, вона знову одержала можливість самостійно визначати власні перспективи і пріоритети, серед яких участь у формуванні єдиного інформаційного простору регіону і держави на основі комп'ютерних технологій, вибудова внутрішнього та міжнародного бібліотечно-інформаційного співробітництва, формування потужних ресурсів з україніки та з інших перспективних комплексів, нарощування науково-методичної та науково-дослідної роботи тощо. Але об'єктивно оцінити результативність цієї діяльності нині неможливо, для цього, звісно, потрібен певний час.

Отже, за 125 років свого існування ХДНБ ім. В. Г. Короленка сформувалась як одна із найбільших наукових бібліотек Європи. За цей час вона крім вирішення власних масштабних завдань, систематично генерувала корисні для всіх бібліотек нововведення, інновації і таким чином впливала на бібліотечну політику держави. Особливо значущою була інноваційна діяльність Бібліотеки у перші 50 років з дня її заснування, коли крім цензурних та матеріальних обмежень, інших вона не мала. У цьому сенсі неперевершеним досягненням залишиться організація національних відділів та відділу бібліотекознавства, який започаткував одну із нині органічних функцій центральних бібліотек — методичну. Ще за інерцією у 1920 — до початку 1930-х років

ХДНБ ім. В. Г. Короленка ініціює інновації, передусім, предметну каталогізацію, яка знайшла всебічну підтримку бібліотечної громадськості.

Однак у подальшому розвиток Бібліотеки втрачає гостроту нововведень. Це пояснюється умовами, в яких почала працювати бібліотечна мережа взагалі: жорстка централізація управління бібліотечною справою, отже, будь-які інновації мають бути схвалені й дозволені центральним органом; тотальне впровадження принципу комуністичної партійності, тому політизація бібліотечної роботи шкодить запровадженню новітніх технологій, прийняттю принципово нових виробничих і управлінських рішень. Кращі фахівці постійно відволікались на забезпечення ідеологічної функції, не властивої не тільки науковим книгозбірням, але й будь-яким, крім партійних. Насамкінець, Бібліотека має особливі заслуги у становленні та розвитку не тільки регіональної, але й національної бібліотекознавчої думки. Аура, яка сформувалась у процесі постійного пошуку кращих форм бібліотечно-інформаційного обслуговування, стимулювала її потужний і стрімкий розвиток.

Зокрема, теорію бібліотечної справи збагатили праці Д. І. Багалія, М. Ф. Сумцова, Л. Б. Хавкіної, В. О. Боровича [11, 24]. Якщо внесок Л. Б. Хавкіної загальновідомий, то наукова спадщина Б. О. Боровича розкрилася лише в часи української незалежності, а вагомий внесок професорів Багалія, Сумцова — тільки в останнє десятиліття [24].

Однак пошук нових імен триває. Безумовний інтерес викликають публікації, архівні матеріали О. А. Дідріхсона, Н. І. Чепіги, О. І. Прозоровської, М. Р. Зайчика, М. С. Шлепакова, М. А. Кулікова, М. О. Габель, О. І. Черкашина, Б. В. Сухорукова та ін. З другого боку, частина співробітників ХДНБ ім. В. Г. Короленка, сформувавшись там як самодостатні і висококваліфіковані фахівці, органічно ввійшли до складу науковців ХДАК: Д. Д. Тараманов, М. Д. Рябченко, Н. Ф. Колосова та ін. Вони чекають нашої уваги.

Список літератури

1. Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність : зб. статей / НБУ ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. — К., 2007. — 253 с.

2. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко; НАНУ, НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. — К., 2009. — 530 с.

3. Сєдих В. В. Внесок Д. І. Багалія у становлення й розвиток Харківської бібліотечної школи / В. В. Сєдих, О. П. Щербініна // Багаліївський збірник. Академік Д. І. Багалій і бібліотечна справа України: наук. ст. та матеріали / ХДНБ ім. В. Г. Короленка. — Х., 2008. — С. 18—26.

4. Отчет Харьковской общественной Библиотеки за двадцать седьмой год ее существования: (с 1 октября 1912 по 1 октября 1913). — Х. : Тип. «Адольф Дарре», 1914. —73 с.

5. Двадцатилетие Харьковской общественной Библиотеки : 1886—1911. — Х. : Тип. «Печатник», 1913. — 46 с.

6. Отчет Харьковской общественной Библиотеки за двадцать четвертый год ее существования : (с 1 октября 1909 по 1 октября 1910). — Х., 1910. — 74 с.

7. Щеголев С. Н. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма. — К., 1912. — 588 с.

8. Сєдих В. В. Проблеми історії бібліотечної каталогізації у науковій спадщині І. І. Корнєйчика: на прикл. моногр. «Історія української бібліографії» // Бібліографічні студії пам'яті українського бібліографа Ігоря Корнєйчика, 20 жовт. 2004 р. / ХДНБ ім. В. Г. Короленка. — Х., 2004. — С. 16—60.

9. Документи з бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства у фонді Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: [у 2 вип.] / ХДНБ ім. В. Г. Короленка; уклад. : А. М. Перепеча, Л. В. Глазунова; наук. консультант В. В. Сєдих. — Х., 2004—2008. — Вип. 1 : Каталог (1859—1917). — 128 с. ; Вип. 2 : Каталог (1918—1930). — 101 с.

10. Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, сост. В Санкт-Перербурге с 1-го по 7-е июня 1911 г. : в 2 ч. — СПб., 1912. — Ч. 1. — 224 с. ; Ч. 2 — 440 с.

11. Сєдих В. В. Б. О. Борович — «невідомий» український бібліотекознавець // Історія бібліотечної справи в Україні : матер. регіон. наук. конф., Харків, листопад 1993 р. — Х., 1994. — С. 44—54.

12. Видатний український бібліотекознавець Б. О. Борович (1883—1938): зб. матеріалів / ХДНБ ім. В. Г. Короленка; уклад. : А. О. Черевко, Т. Л. Кульшицька. — Х., 2005. — 89 с.

13. Борович Б. О. Класссификация книг в научных библиотеках и предметный каталог // Бібліотечний збірник. . — К., 1926. — Ч. 1: Праці першої конференції наукових бібліотек УСРР. — С. 104—112.

14. Борович Б. [Харківська громадська Бібліотека ім. В. Г. Короленка] // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 4. — С. 94—96.

15. Резолюції та постанови Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників, 1-6 черв., 1926. — Х., 1927. — 91 с.

16. Капустіна Н. І. Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотекарів : погляд через 80 років // Короленківські читання 2006 : матер. наук. -практ. конф. ХДНБ, 6 жовт. 2006 р. — Х., 2006. — С. 61—67.

17. Прозоровская О. Заветы Ленина и библиотека // Крас. библиотекарь. — 1924. — № 2—3. — С. 7.

18. Прозоровская О. Ленинизм и библиотека // Крас. библиотекарь. — 1924. — № 7. — С. 38—43.

19. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка : до 40-річчя Великої жовтневої соціалістичної революції / ХДНБ ім. В. Г. Короленка, склали: Г. Б. Гольдберг [та ін.]; ред. кол. : Г. А. Мірошниченко [та ін.]. — Х., 1957. — 92 с.

20. Книгу — трудящимся. Библиотека им. В. Г. Короленко за 50 лет Советской власти / Гос. науч. б-ка им. В. Г. Короленко; редкол. : Гончарова И. С. [и др.]. — Х., 1968. — 181 с.

21. Зайчик М. Р. Каталоги библиотеки // Книгу — трудящимся. Библиотека им. В. Г. Короленко за 50 лет Советской власти / ГНБ им. В. Г. Короленко. — Х., 1968. — С. 27—41.

22. Зайчик М. Р. Опыт внедрения новой схемы библиотечно-библиографической классификации в Харьковской государственной научной библиотеке имени В. Г. Короленко // Библиотека СССР : опыт работы. — 1965. — Вып. 29. — С. 76—85.

23. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка. Події, факти. Ч. 2. 1944—1979 : довідник / ХДНБ ім. В. Г. Короленка. — Х., 2007. — 103 с.

24. Багаліївський збірник. Академік Д. І. Багалій і бібліотечна справа України : наук. ст. та матеріали / ХДНБ ім. В. Г. Короленка; [уклад. О. П. Куніч]. — К. : САГА, 2008. — 307 с.

Н. М. Кушнаренко

ХАРКІВСЬКА ШКОЛА БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА: ІСТОРИКО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Сучасне бібліотекознавство базується на надійному підґрунті наукових здобутків попередників. Наукові ідеї, концепції, парадигми, розподілені в часі та просторі, завдяки науковій комунікації набувають своєрідного ренесансу;

актуалізуються з часом; стають плідними через століття; сприяють осмисленню законів і закономірностей еволюції теоретичної думки, внеску окремих особистостей та наукових шкіл (НШ) у її розбудову; дозволяють окреслити перспективи розвитку бібліотечної практики, науки, освіти, управління в сучасному соціально-комунікаційному просторі.

Значущість цих постулатів стає особливо відчутною в ювілейну добу, коли бібліотечна громадськість відзначає 125-ту річницю з дня заснування Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка та 80-річчя організації першого і на сьогодні єдиного в Україні факультету бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури (ХДАК) — фундаторів і лідерів самобутнього, найпотужнішого на терені України, визнаного на пострадянському і світовому науковому просторі системно-інтегрованого феномену з назвою «харківська школа бібліотекознавства» (ХШБ).

Відомо, що однією з дієвих форм формальної і (або) неформальної наукової комунікації є наукова школа (НШ). Наукова школа — це неформальне і (або) формальне об'єднання декількох поколінь науковців, основними ознаками якого є наявність:

— ученого-лідера, засновника НШ, фундатора нового наукового напряму (програми, проекту);

— когорти учнів-послідовників і прибічників, які позитивно сприймають, поділяють і розвивають наукові ідеї лідера;

— сталих наукових традицій, єдності методологічних підходів, стилю науково-дослідницької діяльності, стратегії і тактики організації професійного мислення, ідей, етичних норм, методів, техніки і технології реалізації наукових досліджень;

— вагомого наукового доробку як лідера НШ, так і його учнів, прибічників у вигляді фундаментальних і прикладних наукових досліджень, докторських і кандидатських дисертацій, монографій, підручників, навчальних посібників, фахових наукових статей та інших публікацій [6, с. 154–155].

Усім цим якісним характеристикам відповідає харківська школа бібліотекознавства, ядро якої складають креативні викладачі та випускники ХДАК — провідні фахівці, доктори і кандидати наук із книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

Основними публікаціями, в яких обґрунтовуються особливості окремих НШ книгознавчого, бібліотекознавчого та бібліографознавчого профілів є праці О. Б. Борисової, О. І. Воверене, Т. В. Захарчук, Л. І. Сальнікової та ін. [1; 2; 4; 7]. Серед тих, хто висвітлював специфіку самобутньої ХШБ, слід назвати ґрунтовні праці Н. М. Березюк, Р. А. Драгана, Н. М. Кушнаренко,

Т. П. Самійленко, В. В. Сєдиха, А. А. Соляник, Ю. М. Столярова та ін., в яких надається як узагальнена характеристика цієї школи, так і визначається вагомий внесок окремих яскравих постатей в її заснування та успішну розбудову [3; 5; 8]. У цьому контексті слід підкреслити особливу значимість фундаментальних монографій, присвячених черговій річниці ХДАК, дайджеста «Віват, Академіє!», бібліографічних покажчиків «Друковані праці викладачів та співробітників Харківської державної академії культури», біобібліографічних посібників серії «Видатні педагоги Харківської державної академії культури» й інших інноваційних проектів ХДАК, успішно реалізованих у друкованій та електронній формах співробітниками довідково-бібліографічного відділу її бібліотеки [8]. Зазначимо, що імена найвидатніших представників ХШБ можна віднайти у численних вітчизняних і зарубіжних енциклопедіях та довідниках, серед яких: «Енциклопедія сучасної України», «Библиотечная энциклопедия», «Кто есть кто в библиотечно-информационном мире России и СНГ» та ін. Однак донині не існує праць, в яких би в узагальненому вигляді висвітлювалася «історична панорама» генези харківської бібліотечної наукової школи як системної науково-комунікаційної цілісності. Харківська школа бібліотекознавства ще не розглядалася в історико-комунікаційному аспекті, який передбачає: по-перше, визначення основних етапів еволюції цієї наукової школи; по-друге, виявлення різноманіття внутрішніх і зовнішніх комунікацій зв'язків ХШБ, які забезпечили її авторитетність у вітчизняному і світовому науковому просторі, дозволили сформувати унікальне наукове середовище продукування й успішну реалізацію фундаментальних і прикладних інноваційних ідей.

Мета цієї доповіді — визначення основних етапів еволюції, виявлення головних внутрішніх і зовнішніх комунікаційних зв'язків у системно-інтегративному утворенні з назвою «харківська школа бібліотекознавства», ядро якої складають випускники і викладачі факультету бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури.

Звісно, в одній доповіді неможливо вичерпно осягнути теоретично-просторові масштаби наукових здобутків ХШБ, чітко визначити етапи її генетичного розвитку впродовж десятиліть, назвати імена всіх, хто фундував, забезпечував перспективний розвиток, ініціював, успішно реалізував фундаментальні й прикладні дослідження, захищав стратегічні та тактичні її накреслення, хто вважає себе причетним до цієї НШ, зокрема талановиті випускники ХДАК та ін. Тому маємо зробити попередні застереження: у даному разі йтиметься про викладачів ХДАК — яскравих представників даної НШ.

Історія харківської школи бібліотекознавства обчислюється не одним десятиліттям. У процесі руху до вагомих наукових звершень та беззаперечної авторитетності на стратегічно-концептуальному, історико-часовому та просторовому наукових вимірах ХШБ пройшла кілька етапів (стадій) розвитку: перший — зародження ХШБ (кінець XIX — початок XX ст.); другий — становлення ХШБ (1930—1970 роки); третій — розвиток ХШБ (70—90-і роки XX ст.); четвертий — трансформаційні перетворення ХШБ (кінець 1990-х років — початок XXI ст.); п'ятий — інноваційне функціонування ХШБ, що розпочинається з 2000-х років і триває понині.

Кожний етап діяльності ХШБ є важливою стадією в її «життєвому циклі»; підтвердженням закономірного довготривалого існування й ефективного функціонування, зміцнення авторитету, прирощення наукового знання, визнання її історичного значення та суттєвого внеску в розвиток книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документології, соціальних комунікацій; сприйняття, осмислення та збагачення наукових ідей попередників, лідерів школи, трансляція особливого типу дослідницької культури, дотримання особливих етичних стосунків між її членами, виробленими багатьма поколіннями її лідерів, учнів та прибічників; передавання в часі та просторі як наукових ідей, так і особливого стилю наукової та освітньої діяльності; посилення внутрішніх і зовнішніх науково-комунікаційних зв'язків ХШБ. Все це та багато інших специфічних властивостей даної НШ свідчить про існування на вітчизняному і світовому науковому просторі унікальної НШ — «харківської школи бібліотекознавства».

Витоки самобутньої ХШБ сягають кінця XIX — початку XX ст. (перший етап), базуються на надійному науковому підґрунті. Закономірність зародження НШ пов'язана, перш за все, з її науково-територіальною локалізацією в Харкові — першій столиці України, що цілком заслужено набула статусу інтелектуальної столиці нашої країни, де в усі часи особливо цінувалися знання, інтелект, освіченість, грамотність, ерудованість, начитаність, креативне мислення. Її виникненню сприяло існування в даному регіоні України потужного науково-освітянського центру — Харківського університету (1804 р.), його бібліотеки, а також таких славнозвісних бібліотек, як Харківська громадська бібліотека (1886 р.), трансформована згодом у Харківську державну наукову бібліотеку ім. В. Г. Короленка.

Керманичами ХШБ можна вважати таких відомих українських учених і громадських діячів, як Х. Д. Алчевська, Д. І. Багалій, М. Ф. Сумцов та ін. Серед тих, хто фундував ХШБ, сприяв організації в Харкові першого в Україні ВНЗ з підготовки бібліотечних фахівців вищого ґатунку, особ-

ливе місце посідають постаті таких відомих українських бібліотекознавців і бібліографознавців, як К. І. Рубинський, Л. Б. Хавкіна, С. О. Сіропolко, Н. Я. Фрідьєва, Д. А. Балика, Б. О. Борович, М. А. Годкевич, О. Прозоровська, А. І. Козаченко, В. А. Штейн, М. А. Покровський, О. А. Дідріхсон, Т. М. Фарафонова та багато ін. Деякі з них певний час працювали в харківському виші, докладаючи значних зусиль до започаткування кращих вітчизняних традицій НШ книгознавчого, бібліотекознавчого та бібліографознавчого спрямування. Саме завдяки їхньому високому професіоналізму, активній науковій і громадській діяльності, закладено кращі традиції ХШБ, що створило надійне підґрунтя для переходу НШ на якісно новий етап функціонування.

Другий етап — становлення ХШБ, який умовно охоплює 1930–1970 роки, пов'язаний з ім'ям Н. Я. Фрідьєвої. Вона доклала значних зусиль до організації бібліотечного факультету, кафедри бібліотекознавства, яку очолювала в 1928 — 1934 рр., а потім — у 1944 — 1968 рр., відкриття аспірантури з бібліотекознавства, сприяла становленню та примноженню кращих науково-освітянських традицій даної школи. Заслуговує на особливу увагу дослідження Н. Я. Фрідьєвою теоретичних засад бібліотекознавства. У 1960-ті роки вона рецензувала доповідь німецького вченого професора Х. Кунце «Бібліотекознавство як наука і як предмет викладання у вузах» (Берлін, 1962). Пізніше вона отримала запрошення читати в Берліні лекції з наукових основ бібліотекознавства. Основні теоретичні проблеми бібліотекознавства висвітлені Н. Я. Фрідьєвою в статті «До питання про бібліотекознавство як науку» (1971) та інших публікаціях. Отже, Н. Я. Фрідьєва є беззаперечним лідером ХШБ.

Серед тих, хто студіював наукові дослідження ХШБ цього періоду, слід назвати такі імена дослідників-однодумців: А. А. Ашукін, Є. М. Борисова, С. О. Велігодська, В. Т. Витяжков, І. О. Вовченко, С. І. Волкова, І. С. Галій, Я. Й. Гандельман, Р. Б. Гуревич, Ф. Х. Гурвич, М. С. Демченко, О. П. Довгопола, Ф. О. Єщенко, І. Я. Каганов, О. І. Коломийченко, Н. Ф. Колосова, Т. П. Комісаренко, І. І. Корнейчик, Л. І. Котенко, Є. М. Красножон, Т. М. Кулешова, Д. А. Кумок, Д. М. Лекаренко, О. А. Майборода, В. Д. Масленнікова, Т. Ф. Марченко, М. О. Пасічник, Т. Т. Петриченко, М. Д. Рябченко, Є. П. Тамм, Д. Д. Тараманов, В. І. Тараненко, Т. О. Скрипник, М. М. Фельдштейн, О. М. Хропач та ін. Саме ці кращі представники ХШБ створили своєрідну «наукову ауру» в даному навчальному закладі, зробили перший крок у започаткуванні її формальних і неформальних наукових об'єднань, окреслили коло майбутніх

наукових лідерів та молодих перспективних науковців. Наразі спостерігаємо актуалізацію багатьох наукових ідей викладачів минувшини.

У науковому сенсі знаковими подіями зазначеного етапу можна вважати закладення основ відповідної наукової інфраструктури, основними складовими якої є: підготовка науково-педагогічних кадрів через аспірантуру; формування студентського наукового товариства; створення перших професійних видань; забезпечення передумов підготовки і захисту дисертацій, оприлюднення їх результатів — нариси, конспекти лекцій, навчально-методичні видання, статті й інші публікації; тісний зв'язок тематики наукових досліджень із навчальним процесом тощо.

Наукового респекту ХШБ забезпечили захисти перших кандидатських дисертацій її кращими представниками, що в ті часи було доволі рідкісним явищем у бібліотечній сфері. Серед них: Ф. Х. Гурвич (1935), Д. М. Лекаренко (1938), М. О. Габель (1940), І. Я. Каганов (1944), М. О. Пасічник (1953), Н. Я. Фрідьєва, В. Т. Витяжков (1954), І. І. Корнейчик (1955), М. С. Демченко (1961), С. І. Волкова, Д. Д. Тараманов (1968), Т. О Скрипник (1969), Є. П. Тамм (1977), О. М. Хропач (1978) та ін. Офіційне визнання наукового доробку харківських учених окреслило коло лідерів ХШБ, це створило суттєвий привід для активізації захистів дисертацій її спадкоємцями на наступному етапі функціонування цієї наукової школи.

Знаковою подією цього етапу можна вважати започаткування видання на базі Харківського бібліотечного інституту перших в Україні збірників наукових статей (1940–1962 рр.), які впродовж свого існування мали різні назви: «Труды», «Ученые записки», «Учені записки», «Наукові записки». Вийшло 9 випусків цього видання. Підкреслимо, що перший випуск «Трудов» є нині раритетним і рідкісним виданням, що впродовж десятиліть був відсутнім не лише у фонді бібліотеки ХДАК, але й Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. Символічним і водночас важливим для міжнародної наукової комунікації ХШБ є той факт, що лише завдяки науковим розвідкам та подвижницькій діяльності провідного російського бібліотекознавця і документолога Ю. М. Столярова це унікальне довоєнне видання у 2011 р. знову поповнило книжкові скарбниці бібліотеки ХДАК. Унікальність, креативність, авторитетність «Ученых записок» були настільки високими, що згодом на їх базі було організовано два всеукраїнські професійні науково-методичні збірники: «Бібліотекознавство і бібліографія» та «Культурно-просветительная работа».

Важливим підсумком етапу становлення ХШБ стало заснування на базі Харківського державного інституту культури (ХДІК) першого на вітчизняному науковому просторі, тривалий час єдиного в Україні, науково-методичного збірника «Бібліотекознавство і бібліографія», який є своєрідною предтечею створення системи професійних наукових журналів і продовжуваних видань в Україні. Перший номер цього науково-методичного збірника вийшов друком у 1964 р. Впродовж майже 30-річного існування (1964 – 1992 рр.) в ньому було опубліковано близько 700 наукових статей з найважливіших теоретико-методологічних, історичних, методичних, організаційних, технологічних проблем розвитку книжкової, бібліотечної та бібліографічної галузей. Його відповідальними редакторами в різні часи були відомі в Україні та за її межами науковці: М. С. Демченко (1964-1970 рр., вип. 1-9), Є. П. Тамм (1971-1991 рр., вип. 10-31), В. К. Удалова (1992 р., вип. 31). Членами редакційної колегії були: В. С. Бабич, О. Ф. Ботушанська, В. Т. Витяжков, І. О. Вовченко, С. І. Волкова, І. Я. Каганов, А. С. Кобзаренко, П. Є. Коломієць, Н. Ф. Колосова, І. І. Корнєйчик, А. П. Корнієнко, Н. Ф. Королевич, Л. Л. Макаренко, Ю. Б. Медведєв, В. Д. Навроцька, Л. П. Одинока, М. О. Пасічник, З. А. Печенізька, В. М. Туров, Н. Я. Фрідьєва та ін.

У цей час започатковано ще одну славетну традицію ХШБ – активне впровадження результатів наукових досліджень у навчальний процес, що відповідало специфіці наукової школи як провідного науково-освітнього осередка України в галузі книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, центру підготовки фахівців і науково-педагогічних кадрів даного профілю. Наукові здобутки лідерів та кращих представників ХШБ – це нариси, конспекти лекцій, інші науково-методичні та наукові праці.

Слід зазначити, що саме в цей час, окрім відчутних наукових здобутків учених-одинаків, започатковано перші колективні (кафедральні) науково-дослідні роботи; набирало потужності студентське наукове товариство, наукові гуртки, що згодом дало очікуваний результат – когорту молодих талановитих науковців, які поповнили лави ХШБ, а пізніше стали її лідерами.

Третій етап, означений етапом розвитку ХШБ, (1970-1980-ті роки), характерний посиленням уваги до наукової діяльності кращих її представників. Це проявилось у підготовці й успішному захисті кандидатських дисертацій; реалізації спільних кафедральних і міжкафедральних НДР; підготовці та опублікуванні перших в Україні підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій; публікації статей, присвячених теоретико-методологічним та організаційно-методичним проблемам книжкової, бібліотечної та бібліографічної діяльності; в системній роботі з обдарованою молоддю та ін.

Цей етап увійде в історію ХШБ як період диференціації наукових уподобань її членів, органічною співпрацею в її лавах як маститих учених, так і молодих науковців-спадкоємців, котрі згодом очолять базові напрями наукової діяльності. Саме на цьому етапі чітко визначилися три основні напрями наукових досліджень ХШБ: книгознавчий, бібліотекознавчий та бібліографознавчий, з певним розгалуженням усередині галузей: теорія та історія книги, книговидання, книжкова торгівля; теорія та історія бібліотечної справи, управління бібліотечною діяльністю, робота з читачами; фондознавство та каталогознавство; загальна та галузева бібліографія, організація бібліографічної діяльності в бібліотеці, краєзнавча бібліографія тощо.

Книгознавчий напрям наукової й освітньої діяльності представлений такими іменами, як І. Я. Каганов, Т. О. Скрипник, М. А. Низовий, В. П. Нікітіна, Л. М. Василенко та ін. ; бібліотекознавчий — С. І. Волкова, М. Д. Рябченко, З. В. Гімальдінова, Т. П. Комісаренко, Т. П. Самійленко, Є. М. Красножон, Н. С. Русавська, О. М. Хропач, Г. М. Брагіна, О. Б. Стогній, В. О. Ільганаєва та ін. ; фондознавчий — Є. П. Тамм, В. А. Мільман, М. П. Васильченко, Н. М. Кушнаренко та ін. ; каталогознавчий — Л. І. Котенко, Д. А. Кумок, Т. Ф. Марченко, Е. Т. Карачинська, В. К. Удалова, Г. П. Терентьєва, В. В. Сєдих та ін. ; бібліографознавчий — В. Т. Витяжков, Д. Д. Тараманов, І. І. Корнєйчик, І. О. Вовченко, Н. Ф. Колосова, Л. Я. Філіпова, В. П. Богданова, Є. М. Тодорова О. П. Щербініна та ін. ; дитячих бібліотек — М. О. Пасічник, Т. Т. Петриченко, Л. В. Озарчук, А. О. Малько та ін. ; технічних засобів бібліотечної діяльності — В. І. Тараненко, Т. М. Кулешова, Ю. М. Кривуц, Л. Г. Хромченко, М. О. Казарінов, І. М. Фоменко та ін.

У цей період Харківський державний інститут культури не мав власної аспірантури та докторантури. Отже, представники ХШБ змушені були навчатися, захищати дисертації поза ХДІК — у московському чи ленінградському ВНЗ означеного профілю. У цей проміжок часу кандидатські дисертації захистили Є. П. Тамм, І. О. Вовченко, С. І. Волкова, Д. А. Кумок, Н. Ф. Колосова, Г. М. Брагіна, Л. С. Іллічова, О. М. Хропач, В. О. Ільганаєва та ін.

Особливою подією в життєдіяльності ХШБ слід вважати своєрідний «прорив» молодих харківських дослідників у науковий простір московської та ленінградської наукових шкіл, де вони вчасно а то й достроково захистили спочатку кандидатські, а згодом і докторські дисертації. У хронологічному порядку захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук назвемо імена таких представників ХШБ: М. В. Васильченко (1975),

М. А. Низовий (1976), Л. В. Озарчук (1978), В. К. Удалова (1978), Н. М. Кушнаренко (1979), Т. П. Самійленко, Л. М. Білан (1983), С. Є. Шматова (1984), В. О. Погорєлова, Г. П. Терентьєва (1986), В. А. Мільман, Є. А. Медведєва, В. В. Сєдих (1987) та ін. Саме ці молоді представники ХШБ посилили її міжнародний респект, авторитет і визнання. Серед лідерів НШ цього періоду можна назвати В. Т. Витяжкова, І. І. Корнєйчика, Є. П. Тамма, С. І. Волкову, І. О. Вовченко, Н. Ф. Колосову та ін.

Серед особливостей даного етапу розвитку ХШБ можна відзначити системніше, ніж раніше, проведення колективних (кафедральних і міжкафедральних) наукових досліджень. Це: «Молодь і книга»; «Історія бібліотечної справи в Україні»; «Історія української книги»; «Краєзнавчі фонди бібліотек України»; «Методика викладання дисциплін фондознавчого та каталогознавчого циклу»; «Централізація бібліотек» та ін., результати яких активно впроваджуються в практичну діяльність бібліотечних установ, ВНЗ України й інших республік СРСР. Етап розвитку ХШБ відзначений виходом друком в Україні значної кількості оригінальних авторських підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій тощо, які сприяли суттєвому збагаченню змісту наукового, навчального і виховного процесу.

Важливою особливістю даного етапу розвитку ХШБ слід також вважати укорінення багатих традицій, ідей, наукового стилю попередників, прагнення старшого покоління представників школи передати досвід нащадкам — молодим викладачам і студентам, започаткування системної наукової роботи зі студентами, ретельного відбору обдарованої молоді для подальшої плідної науково-дослідницької діяльності. Цьому сприяло не лише міжособистісне спілкування викладачів і студентів, характерне для даної НШ, але й відповідна організація цієї діяльності, яка виправдала себе і в наступні десятиліття. Це: наукові гуртки при кафедрах, студентське науково-творче товариство факультету, ВНЗ у цілому; проведення внутрішньовузівських конкурсів наукових робіт студентів тощо. Це формує в ХДІК своєрідну «наукову ауру», культ «науковості», що в поєднанні з цілеспрямованим відбором уможливлює виявлення талановитих, креативних молодих науковців; залучення кращих із них до наукової і викладацької діяльності; формування нового покоління представників ХШБ — її лідерів, учнів лідера, прибічників лідера тощо.

Етап трансформації ХШБ — з 1990-х років до кінця XX ст. характерний відкриттям у ХДАК аспірантури (1994), докторантури (1996); створенням спеціалізованої вченої ради (1996) із захисту докторських (кандидатських) дисертацій з наукової спеціальності 07. 00. 08 — книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство; відновленням на новій основі всеукраїнського

науково-методичного збірника «Бібліотекознавство і бібліографія»; захистами докторських дисертацій кращими представниками школи; підготовкою та опублікуванням підручників і навчальних посібників, які набули визнання професійної спільноти не лише в Україні, а й за її межами; запровадженням щорічної наукової конференції молодих учених «Культура та інформаційне суспільство XX ст. » тощо. Їх можна вважати знаковими подіями етапу трансформаційних перетворень ХШБ.

До вагомих здобутків трансформації цього періоду функціонування ХШБ слід віднести перехід її представників від захисту кандидатських до підготовки й успішного захисту докторських дисертацій зі спеціальності «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». У період з 1990-х по 2000-й рік представниками ХШБ захищено три докторські — Н. М. Кушнаренко (1993); В. О. Ільганаєва (1996); Л. Я. Філіпова (1999) та близько десяти кандидатських дисертацій — Є. М. Тодорова (1990), Л. Я. Філіпова (1991), І. О. Давидова (1994), О. Є. Куденко (1994), А. А. Соляник (1995), А. О. Малько (1995), В. А. Маркова (1998) та ін.

Наявність трьох докторів наук з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, зосереджених в одній установі — унікальне явище в досліджуваний період в Україні. В цьому сенсі ХШБ теж виборола першість. Завдяки цьому, а також за активної підтримки ректора ХДАК — доктора історичних наук, професора В. М. Шейка, в академії вдалося створити потужну наукову інфраструктуру. У 1994 р. відновлено аспірантуру через понад 60 років її відсутності, у 1996 р. відкрито докторантуру, у 1996 р. — спеціалізовану вчену раду із захисту докторських (кандидатських) дисертацій.

Ключовим моментом етапу трансформації ХШБ можна вважати відродження на принципово новій основі науково-методичного збірника «Бібліотекознавство і бібліографія», перший номер якого під назвою «Вісник Харківської державної академії культури» вийшов на базі ХДАК у 1999 р. Його відповідальним редактором у 1999 — 2007 рр. була Н. М. Кушнаренко, відповідальним секретарем — А. А. Соляник. Авторитету науковому збірнику додало його введення до Переліку фахових видань України: 1999 р. — з історичних наук, 2000 р. — з педагогічних наук. Слід зазначити, що цей етап характерний виходом друком наукових монографій: В. О. Ільганаєвої «Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку» (Київ, 1996) та Л. Я. Філіпової «Автоматизированные библиографические базы данных: пользовательский подход» (Київ, 1998); «Информационно-библиографические ресурсы Интернет» (Харьков, 1998) та ін., що стало потужним стимулом для підготовки наукових праць такого рівня іншими представниками ХШБ.

Суттєвими науковими надбаннями ХШБ даного етапу є участь докторського корпусу цієї школи — Н. М. Кушнаренко, В. О. Ільганаєвої. Л. Я. Філіпової, а згодом І. О. Давидової, А. А. Соляник, Г. В. Шемаєвої та ін. — у складі оргкомітетів численних міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференцій та редколегій основних професійних часописів і продовжуваних наукових фахових видань України — «Вісник Книжкової палати», «Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета», «Вища школа», «Нові технології навчання» та ін. ; членство в спецрадах означеного профілю України та Білорусі; опонування на захистах докторських і кандидатських дисертацій у вітчизняних і зарубіжних здобувачів; експертиза вітчизняних дисертацій як провідної установи тощо. Посиленню авторитету ХШБ сприяло започаткування на базі ХДАК щорічної наукової конференції молодих учених «Культура та інформаційне суспільство XXI століття», проведення інших наукових конференцій міжнародного, всеукраїнського і регіонального масштабів. Поетапний розвиток ХШБ довів правильність стратегічного напряму її діяльності як провідного вітчизняного науково-освітнього об'єднання. Саме в цей період спостерігається актуалізоване прагнення представників ХШБ активно впроваджувати результати своїх наукових досліджень у навчальний процес через підготовку та видання підручників і навчальних посібників, відомих не лише в Україні, але й за її межами.

Інноваційний етап функціонування ХШБ, датований початком XXI ст., найважливішими здобутками якого є захисти докторських і кандидатських дисертацій молодим поколінням членів школи; стовідсотковий науковий ценз викладачів факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК — «ядра» ХШБ; ефективне функціонування аспірантури, докторантури, вченої ради із захисту докторських (кандидатських) дисертацій; активне оприлюднення результатів наукових досліджень у монографіях, підручниках, навчальних посібниках на численних міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових і науково-практичних конференціях, продукування нових ідей, ініціювання нових наукових галузей, спеціальностей, напрямів, дисциплін та ін. ; успішне функціонування фахового збірника наукових праць «Вісник Харківської державної академії культури»; участь лідерів НШ в експертних радах ВАК України (В. О. Ільганаєва, Н. М. Кушнаренко), спецрадах інших ВНЗ (Н. М. Кушнаренко, І. О. Давидова), редколегіях провідних професійних періодичних і продовжуваних наукових фахових видань України тощо (Н. М. Кушнаренко, В. О. Ільганаєва, І. О. Давидова, Г. В. Шемаєва) тощо.

Стрижневим явищем інноваційного етапу розбудови ХШБ є створення в ХДАК (2006) творчого колективу — неформального об'єднання провідних

учених—лідерів ХШБ, до складу якого ввійшли доктори наук книгознавчого, бібліотекознавчого та бібліографознавчого профілів — В. О. Ільганаєва, Н. М. Кушнаренко, А. А. Соляник, І. О. Давидова. Колектив очолив ректор академії — В. М. Шейко. Творчий колектив ініціював та обґрунтував стратегічні засади введення в Україні нової наукової галузі — «27 — соціальні комунікації», розробив і оприлюднив перелік наукових спеціальностей галузі, проекти паспортів, формули спеціальностей, напрями досліджень, які високо оцінила професійна громадськість та затвердили Кабінет Міністрів України, Міністерство науки і освіти України, ВАК України. Серед наукових спеціальностей: 27. 00. 01 — теорія та історія соціальних комунікацій; 27. 00. 02 — документознавство, архівознавство; 27. 00. 03 — книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство; 27. 00. 04 — теорія та історія журналістики; 27. 00. 05 — теорія та історія видавничої справи і редагування; 27. 00. 06 — прикладні соціально-комунікаційні технології; 27. 00. 07 — соціальна інформатика. Опрацювання нової наукової галузі стало ще одним вагомим свідченням та визнанням авторитетності ХШБ не лише в Україні, але й за її межами, прикладом для наслідування науковими школами зазначеного профілю Росії, Білорусі, країн Балтії та ін.

Представниками школи в цей період було захищено чотири докторські дисертації: А. А. Соляник «Система документопостачання фондів бібліотек України: теоретико-методологічний аспект» (2006) (науковий консультант — Н. М. Кушнаренко); І. О. Давидова «Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві» (2008) (науковий консультант — В. О. Ільганаєва); Г. В. Шемаєва «Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку» (2009) (науковий консультант — В. О. Ільганаєва); В. А. Маркова «Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку» (2011) (науковий консультант — Н. М. Кушнаренко). Це забезпечило появу «другої хвилі» креативних докторів наук, здатних сформувати власні наукові школи в межах «родової» ХШБ. Завдяки розширенню докторського корпусу харківських учених відбулося широке залучення до наукової діяльності нового покоління науковців, що створило своєрідний комунікаційний ланцюг: лідер-учень; учень-учень; учень-лідер НШ. Тобто формування наступного наукового ланцюга, в якому колишні учні, стаючи докторами наук, створюють «дочірні» або власні наукові об'єднання. На початку XXI ст. кандидатські дисертації захистили такі викладачі та співробітники ХДАК: О. М. Кобелєв, С. В. Сищенко (2001), І. О. Бондаренко, Т. Д. Булах (2006), В. П. Жукова, М. В. Соловйова (2009), Т. А. Дурєєва, Н. А. Коржик (2010), О. М. Мар'їна (2011) та ін. Серед

наукових керівників: І. О. Давидова, В. О. Ільганаєва, Н. М. Кушнаренко, М. А. Низовий, А. А. Соляник, Л. Я. Філіпова, Г. В. Шемаєва.

На цьому етапі функціонування ХШБ досягнуто найвищого рівня організації наукових досліджень; посилено розроблення теоретико-методологічних засад книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства; обґрунтовуються концептуальні й парадигмальні основи діяльності книжкових, бібліотечних і бібліографічних соціальних інституцій у сучасному інформаційному суспільстві та суспільстві знань; визначаються пріоритети наукових досліджень як лідерів харківської школи, так і їхніх учнів: Н. М. Кушнаренко, А. А. Соляник — документологія; М. А. Низовий, І. Я. Лосієвський, В. А. Маркова — книгознавство, історія книги, книжкова комунікація; М. П. Васильченко, Н. М. Кушнаренко, А. А. Соляник — бібліотечне фондознавство; В. О. Ільганаєва — бібліотекознавство, когнітологія, соціальні комунікації; Л. Я. Філіпова — інформаціологія, автоматизація бібліотечної сфери; І. О. Давидова — бібліотекознавство, інноваційна та виробнича діяльність бібліотек, Н. М. Кушнаренко — бібліотечне краєзнавство, Г. В. Шемаєва — бібліотекознавство, наукова комунікація; М. А. Низовий, Є. М. Тодорова — бібліографознавство, бібліографічна діяльність бібліотек; В. В. Сєдих, О. М. Кобєлєв — каталогознавство, інформаційно-аналітична діяльність бібліотек та ін.

Розвиток ХШБ відзначений ще однією принципово важливою подією — системним поєднанням у науковій діяльності школи основ диференціації та інтеграції, відчутним посиленням уваги до об'єднання наукових зусиль, здобутків, перспективних напрацювань як визнаних лідерів НШ, так і талановитих учнів — викладачів і співробітників ХДАК. Усі основні напрями наукових досліджень ХШБ з ініціативи керівництва факультету бібліотекознавства та інформатики академії були вперше об'єднані у фундаментальній загальноакадемічній НДР «Документально-комунікаційні структури суспільства: інноваційні стратегії розвитку», зареєстрованій в УкрІНТЕІ України у 2009 р. (державний реєстраційний номер 0109U00512). Цей новітній інноваційний проект — своєрідний символ єднання старшого й нового поколінь — носіїв славних традицій найпотужнішої в Україні, однієї з найавторитетніших на пострадянському, європейському та світовому науковому просторі української галузевої науково-освітянської школи — «Харківська бібліотечна наукова школа», яка вписана назавжди в аннали історії та сьогодення галузевої науки.

Переконливим свідченням відчутних надбань ХШБ є зростання авторитету фахового видання України — збірника наукових праць «Вісник

Харківської державної академії культури», який отримує все більше схвальних відгуків вітчизняної і світової наукової спільноти. Підвищило репутацію збірника його затвердження постановою ВАК України в середині 2000-х років як фахового видання з історичних, педагогічних наук та із соціальних комунікацій. Збільшилося коло його дописувачів, розширилася проблематика, поліпшилася якість публікацій. Відповідальним редактором збірника з 2009 р. є В. М. Шейко, заступником — Н. М. Кушнаренко, відповідальним секретарем — Т. Д. Булах. Серед членів редколегії відомі вчені, доктори наук: Г. Г. Асєєв, І. О. Давидова, Т. О. Дмитренко, Л. А. Дубровіна, В. О. Ільганаєва, В. В. Калініченко, С. Г. Кулешов, М. І. Лазарєв, І. Я. Лосієвський, С. В. Потрашков, А. О. Рижанова, М. С. Слободяник, А. А. Соляник, О. О. Тортіка, Л. Я. Філіпова.

В академії ефективно працюють студентське науково-творче товариство, рада молодих учених під керівництвом кандидатів наук, доцентів В. М. Шкуркіної, С. В. Сищенко, Т. Д. Булах, Ю. В. Клочан, яка координує діяльність студентських кафедральних і факультетських науково-творчих товариств, організовує творчі наукові об'єднання, групи, проводить серії науково-методологічних семінарів, наукових конференцій, «круглих столів», влаштовує тренінги, дискусійні клуби, конкурси студентських наукових праць тощо. Це сприяє підготовці молодих креативних дослідників, здатних ефективно діяти в нових умовах наукової комунікації. Впродовж 2001 — 2009 рр. ХДАК — провідна установа з проведення всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з наукових спеціальностей «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» та «Документознавство. Архівознавство» (голова конкурсної комісії — Н. М. Кушнаренко).

У період інноваційного розвитку ХШБ значно активізується участь кращих її представників в організації та проведенні на базі ХДАК міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових та науково-практичних конференцій: щорічної всеукраїнської конференції «Культура та інформаційне суспільство XXI століття», міжнародних конференцій «Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань», «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» та ін. Особливо плідним можна вважати наукове партнерство факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК із Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка як символ багаторічної єдності «вузівської» і «бібліотечної» підсистем наукової цілісності під назвою «харківська бібліотечна наукова школа».

Цей етап функціонування ХШБ характерний посиленням результативності фундаментальних і прикладних досліджень як формальних, так

і неформальних наукових об'єднань, окремих яскравих представників школи, свідченням чого є збільшення кількості та поліпшення якості наукових праць. Це щорічний вихід понад 200 наукових фахових статей, наукових монографій, зокрема, А. А. Соляник «Система документопостачання бібліотек» (2005); І. О. Давидової «Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві» (2005); Ю. М. Столяров, Н. М. Кушнаренко, А. А. Соляник «Эволюция библиотечного фондоведения» (2007); Г. В. Шемаєва «Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій» (2008); В. А. Маркової «Книга в соціально-комунікативному просторі: минуле, сучасне, майбутнє» (2010) та ін.

До науково-освітніх здобутків ХШБ можна приурочити підготовку, видання і перевидання підручників, навчальних посібників, словників-довідників та інших результатів плідної дослідницької діяльності відомих в Україні і за її межами репрезентантів: «Інформаційний ринок: організація, маркетинг управління» (І. О. Давидова) (2001); «Хрестоматия по социальным коммуникациям» (В. О. Ільганаєва) (2002), «Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи» (В. В. Сєдих, Г. П. Терентьєва, В. К. Удалова) (2003); «Наукова обробка документів» 1-4 вид. (Н. М. Кушнаренко, В. К. Удалова) (2003–2006), «Документоведение», 2-8 вид. (Н. М. Кушнаренко) (2000–2008); «Організація і методика науково-дослідницької діяльності», 2-6 вид. (В. М. Шейко, Н. М. Кушнаренко) (2002–2008); «Бібліотечне краєзнавство» (Н. М. Кушнаренко) (2007); «Документоснабжение библиотечных фондов» (А. А. Соляник) (2007); «Библиотечно-информационное производство» (І. О. Давидова) (2008); «Вступ до книгознавства» (М. А. Низовий) (2009); «Социальные коммуникации» (В. О. Ільганаєва) (2009); «Реклама у видавничій справі» (Т. Д. Булах) (2011) та ін.

На нинішньому етапі розвитку ХШБ значно розширює свої наукові й освітні комунікаційні зв'язки з профільними школами країн далекого зарубіжжя. Цьому сприяють членство ХДАК у таких міжнародних бібліотечних об'єднаннях, як Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій (ІФЛА), Організація Європейської співдружності в галузі бібліотечно-інформаційної освіти (БОБКАТССС), Європейська асоціація бібліотечно-інформаційної освіти та наукових досліджень (ЕВКЛІД), а також укладені угоди про освітню та наукову співпрацю з Університетом Роберта Гордона (Велика Британія), Університетом штату Іллінойс (США), Вищою Королівською школою бібліотекознавства (Данія), Амстердамським університетом і Вищою політехнічною школою (Нідерланди), Вищою школою бібліотекознавства та інформатики, Українським Вільним Університетом (Німеччина),

Харбінським університетом та Харбінським інститутом просвіти (Китай) та ін. Взаємозбагаченню наукових шкіл сприяє просторова міграція науковців як у напрямі «до», так і в напрямі «з» ХШБ, що за підтримки сталих науково-професійних контактів дозволяє активно обмінюватися науковими ідеями за допомогою усної, писемної чи електронної комунікації.

Багаті наукові традиції; самобутній стиль наукової діяльності; високий теоретико-методологічний, концептуально-парадигмальний рівень лідерів НШ; потужний інноваційно-креативний потенціал; виняткова продуктивність і результативність фундаментальних і прикладних досліджень; принциповість, спадкоємність, повага, визнання значущості доробку колег, внеску в розбудову школи; сприйняття, підтримання та розвиток наукових ідей її елітної частини; шляхетна, вишукана комунікаційна взаємодія та етичні стосунки в системному науковому зв'язку: лідер-лідер, лідер-учень, учень-учень; учень лідера — засновник нового наукового напряму та ін. створюють унікальне явище — цілісність «життєвого циклу» даної НШ. Ці та інші особливості ХШБ зумовили її статус еталонного авторитетного науково-освітнього осередка, взірця для наслідування і натхнення для багатьох поколінь науковців не лише українських, але й багатьох зарубіжних НШ книгознавчого, бібліотекознавчого та бібліографознавчого профілів.

Нині харківська бібліотечна школа перебуває в розквіті творчих сил, сповнена стратегічних і тактичних планів на майбутнє, здатна й надалі збагачувати теоретико-методологічними здобутками вітчизняний і світовий науковий простір книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документології та соціальних комунікацій.

Список літератури

1. Борисова О. Б. Выявление тенденций развития документного потока по библиотечному делу наукометрическими методами : автореф. дис. … канд. пед. наук; 05. 25. 03 — библиотековедение и библиографоведение; Моск. гос. ун-т культуры. — М. : МГУК, 1997. — 16 с.

2. Воверене О. И. Идентификация научных школ в библиотековедении, библиографоведении и информатике / О. И. Воверене, О. П. Вилькина, А. А. Рингайтите // Науч. и техн. б-ки СССР. — 1989. — № 2. — С. 11—18.

3. Драган Р. А. Розвиток бібліотекознавчої думки. Харківська школа (поч. XX ст. — 20-ті рр.) // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Х., 2000. —Вип. 2. — С. 32—38.

4. Захарчук Т. В. Научные школы в библиографоведении : особенности формирования // НТИ. Сер. 1. Орг. и методика информ. работы. — 2011. — № 1. — С. 19–25.

5. Кушнаренко Н. М. Фундатор бібліотечної освіти в Україні // Вісн. Харк. держ. акад. культури. — Х., 2000. — Вип. 2. — С. 110–123.

6. Лебедев С. А. Философия науки : словарь основных терминов. — М. : Академ. проект, 2004. — 320 с.

7. Сальникова Л. И. Научные школы Библиотечно-информационного института // Московский государственный университет культуры и искусств : опыт интеграции культуры и образования в России. — М., 2010. — С. 50–72.

8. Харківська державна академія культури : до 80-річчя з дня заснування : моногр. / В. М. Шейко, М. М. Каністратенко, Н. М. Кушнаренко та ін. — Х. : ХДАК, 2009. — 196 с.

В. В. Сафонова

ФУНДАТОРИ ВІТЧИЗНЯНОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ НАУКИ– ДІЯЧІ ХАРКІВСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ

Формуванню і розвитку вітчизняної бібліотечної науки в межах харківської бібліотечної школи присвячено низку публікацій [8, 9, 15, 21 - 24]. Проте імена, що названі в них, згадано, як правило, відокремлено і розрізнено. За кожним іменем — особистість, яка залишила свій слід у науці та практиці бібліотечної справи. Тому має сенс поєднати їх в окрему категорію — фундаторів вітчизняної бібліотечної науки. Дмитро Іванович Багалій, Микола Федорович Сумцов, Любов Борисівна Хавкіна… Саме завдяки цим ученим і громадським діячам українське суспільство отримало перші дослідження вітчизняних бібліотек, перші серйозні розробки з теорії і практики бібліотечної каталогізації, методики організації бібліотек.

Народившись в дусі просвітництва як ідеалі розвитку суспільства (кінець XIX — початок XX ст.) та зазнавши певного впливу демократичних ідей, харківська бібліотечна школа міцніла і розвивалась і після подій 1917 року. Але це вже було у зовсім іншій країні. Незважаючи на суспільно-політичні негаразди і навіть фізичне знищення деяких бібліотекознавців (згадаємо Бориса Осиповича Боровича), бібліотечна наука, що творилась у Харкові,

мала значний резонанс за межами міста й України. Історія донесла чимало її корисних напрацювань і до сучасності. Неможливо охопити в одній доповіді всього її багатого спадку. Отже, спроба тезисно зазначити деякі основні, на нашу думку, «об'єднуючі моменти» науково-практичного надбання перших представників вітчизняної бібліотекознавчої думки та навести окремі складові їх особистого внеску у розвиток бібліотечної справи — мета цієї доповіді.

Заснована у 1886 році, Харківська громадська бібліотека (ХГБ) стала для кожного з названих вчених справжньою школою практичного бібліотечного досвіду, де водночас формувався науковий (бібліотекознавчий) потенціал і реалізовувався талант громадського діяча. Має сенс закцентувати увагу на внеску до започаткування бібліотечної науки двох видатних науковців, педагогів та громадських діячів, наших славних земляків — Дмитра Івановича Багалія та Миколи Федоровича Сумцова, оскільки бібліотекознавча спадщина Л. Б. Хавкіної є більше дослідженою.

Дмитро Іванович Багалій і Микола Федорович Сумцов стояли біля самих витоків Харківської громадської бібліотеки. На час заснування Бібліотеки Багалій вже мав за плечима стаж історика-науковця, талановитого архівіста, а також досвід адміністративної роботи. А у 1889 р. Дмитра Івановича обрано до Правління ХГБ. З 1893 і до початку 1906 р. він — голова Правління Бібліотеки. Творча енергія громадського діяча, вченого і, мабуть, без перебільшення — патріота, а також глибоке розуміння значення публічної книгозбірні для суспільства спонукали Дмитра Івановича до багатьох новаторських кроків. Це і безпосередня робота над формуванням колекцій рідкісних видань та відкриття відділу рукописів і автографів (1903 р.), особисте клопотання про надання нового приміщення для Бібліотеки, яке вона отримала у 1901 р., сприяння створенню нових, унікальних для бібліотек Російської Імперії відділів. Значне поповнення загального фонду ХГБ, зокрема й українськими книжками; створення друкованих каталогів Бібліотеки; вихід друком у 1912 році за участю вченого каталогу книжок українською мовою (першого в Україні) — усі ці події сталися завдяки великій зацікавленості та особистої участі Д. І. Багалія.

На жаль, несправедливо мало дослідженим залишається бібліотекознавчий доробок Миколи Федоровича Сумцова — одного із засновників Харківської громадської бібліотеки, члена першого Правління Бібліотеки (1885—1886 рр.). Саме тому детальніше зупинимось на бібліотекознавчій спадщині Сумцова. На початку своєї роботи у ХГБ Микола Федорович — приват-доцент Харківського університету, автор наукових розвідок з літературознавства, низки етнографічних робот, його ім'я вже відоме далеко за межами України

[16]. У перший рік існування Бібліотеки Сумцов жертвує в фонд ХГБ 70 примірників книг, безпосередньо займається питаннями формування книжкових колекцій, їх обробки та розстановки, бере участь у створенні перших друкованих систематичних каталогів (1886—1887 рр.), виступає з лекціями на користь Бібліотеки. Багаторазово Микола Федорович обирається до складу Правління Бібліотеки. Протоколи зборів членів Бібліотеки, звіти свідчать про активну участь Миколи Федоровича в обговоренні і вирішенні актуальних питань розвитку ХГБ [20]. Вчений виступає з промовами у міській Думі, на засіданнях наукових і громадських товариств, його публікації, що стосуються розвитку ХГБ та певною мірою бібліотек в цілому з'являються в пресі. Деякий час Микола Федорович особисто займається збором видань для фонду українського відділу, створеного у 1906 році [15]. Піклування про зведення будівлі для ХГБ, виділення землі під забудову — питання, у вирішенні яких Сумцов також брав безпосередню участь.

Приблизно в ті ж знаменні для вітчизняної бібліотечної справи часи починається і творча біографія одного з найвидатніших представників харківської бібліотечної школи, в майбутньому відомого за межами України і Росії бібліотекознавця Любові Борисівні Хавкіної. Розпочинає вона свою діяльність у ХГБ як співробітниця «дешевої бібліотеки» — бібліотеки для масового читача у 1890 році. На той момент вона мала досвід роботи в недільній школі Х. Д. Алчевської, з 1891 р. вона — член ХТГ, працює в першій безплатній бібліотеці-читальні. У грудні 1902 р. Любов Борисівна обирається до складу Правління ХГБ. Обдарована людина, Любов Борисівна, мала спеціальну музичну освіту, виражені філологічні дані, здатність не тільки до творчого мислення, але й до практичного втілення всього нового і корисного для розвитку бібліотечної справи. Тож не дивно, що саме вона стала ініціатором створення у 1903 р. першого в Російській Імперії спеціалізованого відділу бібліотекознавства та ще одного «піонера» — нотного абонемента. Хавкіна бере активну участь і у підготовці та виданні музичного каталогу. «Літописи» Бібліотеки, складені Хавкіною (в тому числі за 25 років її існування), свідчать про те, що вона досконало знала стан справ у ній, серйозно підходила до будь—яких питань, пов'язаних з нагальними потребами книгозбірні. Очоливши у 1916 р. у Москві Російське бібліотечне товариство, Любов Борисівна ініціює відкриття філії цієї організації при ХГБ. У 1918 р. Хавкіна читає курси для бібліотекарів, що проводяться на базі ХГБ, знайомлячи слухачів із прогресивним досвідом бібліотечного життя зарубіжжя.

За часи своєї роботи в ХГБ Багалієм, Сумцовим та Хавкіною було створено чимало з їх бібліотекознавчого доробку, що став надбанням майбутніх

поколінь фахівців бібліотечної справи. Харківська громадська бібліотека була для них своєрідним полем для втілення своїх знань та набутого досвіду. Вона давала їм те, що необхідне кожному професіоналу — практику.

Якщо вдаватися до узагальненого аналізу системи їх підходів до організації бібліотечної справи, то можна виокремити наступне:

— особлива увага до громадських бібліотек і усвідомлення визначної ролі громадськості у розвитку бібліотечної справи;

— прихильність до демократизму і підтримка засад самоврядування у бібліотеках;

— визнання необхідності створення мережі бібліотек як форми всеохоплюючого бібліотечного обслуговування, у т. ч. числі шляхом відкриття філіальних відділень;

— ствердження обов'язковості взаємодії бібліотек (координації і кооперування);

— пильна увага до каталогізації;

— акцент на питанні «бібліотекар—професія» (проблеми професійної освіти, підготовки кадрів);

— усвідомлення важливості вивчення й осмислення зарубіжного досвіду, готовність до втілення інноваційних ідей.

Окреслимо внесок кожного з вчених саме у формування і розвиток бібліотекознавчої думки і підтвердимо це тезами, що викладені в працях перших бібліотекознавців — наших земляків.

Місце Багалія в становленні й розвитку харківської бібліотечної школи та вітчизняного бібліотекознавства змістовно й аргументовано викладено в роботах В. В. Сєдиха та О. П. Щербініної [8, 9], що надруковані в Багаліївському збірнику 2008 року.

Згадаємо основні розробки бібліотекознавчої тематики з друкованого спадку вченого, які на нашу думку, не можна обійти увагою.

Фактично всю спадщину Д. Багалія та М. Сумцова з бібліотечної тематики ми отримали російською мовою. Довгий час існувала заборона на українську мову та українське друковане слово.

«История города Харькова за 250 лет его существования (1655—1905)» (спільна з Д. П. Міллером монографія Д. Багалія), а саме глава 20 представляє читацькій аудиторії цікаві матеріали про зародження та становлення бібліотечної мережі Харкова: церковні та монастирські бібліотеки XVII — XVIII ст., першу міську бібліотеку (30—ті роки XIX ст.), започаткування й роботу Харківської громадської, народні бібліотеки, утворені Харківським товариством грамотності (остання чверть XIX ст.) [1]. Аналізуючи соціальні

умови для створення перших публічних бібліотек, Д. І. Багалій оцінює готовність суспільства до поширення книгозбірень. Ці міркування він розвиває і в інших працях та усних промовах, більшість яких безпосередньо пов'язані із ХГБ. Важливим моментом у творчому доробку вченого є значний інтерес до організації бібліотечної справи за кордоном. «…Мы слишком отстали от Европы, с которой однако связаны ныне неразрывными нитями», — запевняє він у своїй промові «О просветительном значении Харьковской общественной библиотеки» [4].

Розуміючи важливість такого чинника, як місцерозташування бібліотеки, Багалій наводить переконливі приклади із зарубіжної бібліотечної практики. Так, будівлі публічних бібліотек в Англії, як правило, споруджено у центрі населеного пункту, на кращому місці. Цими фактами вчений ділиться з харків'янами в промові «О необходимости постройки дома для Харьковской общественной библиотеки» [2]. У такому разі бібліотека, як нова міська установа, починає функціонувати під безпосереднім контролем міста. До того ж користування такою бібліотекою зазвичай безкоштовне.

Вочевидь, Дмитро Іванович бажав і для харківців мати таке саме престижне розташування і приміщення для громадської бібліотеки. Багалій акцентує увагу і на коштах, що витрачаються на утримання публічних бібліотек органами самоврядування англійських міст. Або ж прикладом для наслідування може слугувати, на думку вченого, благодійницька діяльність заможних людей суспільства, які фінансово підтримують бібліотеки. Такими бібліотеками безкоштовно користувалися в той час громадяни деяких штатів США. Визнаючи стратегію розвитку Харківської громадської бібліотеки як центрального книгосховища південно-східної Росії, Багалій вважає фінансову підтримку бібліотек місцевою владою та заможними городянами одним із шляхів, що ведуть саме до встановлення такого її статусу [2].

Досить висока територіальна поширеність публічних бібліотек; існування спеціального податку, що сплачує місцева громада на утримання громадських бібліотек — всі ці факти з реального стану бібліотечної справи в Європі та Америці привертають увагу Дмитра Івановича. Цим позитивним досвідом бібліотечного зарубіжжя він ділиться із земляками.

З особливою увагою підходить Дмитро Іванович і до питань формування фондів, зокрема, в публікації «О просветительном значении Харьковской общественной библиотеки» [4]. Ідея поступового розвитку читацької культури знаходить всі шанси для реалізації саме в громадській бібліотеці. Розуміючи унікальність громадської бібліотеки в її можливості задоволення читацьких потреб усіх верств населення, Багалій підкреслює, що треба з обережністю

ставитися до вилучення з фонду белетристики не дуже високого художнього рівня. Як правило, поряд з такими виданнями у фонді знаходиться книжка більш «високого ґатунку», яку читач теж міг би прочитати. Надати читачу можливість розвинути свій естетичний смак, переходячи з одного освітнього рівня на наступний — ось одне із завдань саме громадської бібліотеки. У кожного, хто приходить до бібліотеки, є можливість поступово перейти і до читання літератури наукового характеру, що обов'язково має входити до складу фонду громадської бібліотеки. Такі міркування висловлює Дмитро Іванович у своїй роботі.

Найважливіше в справі — люди, і ось наступна теза Дмитра Івановича, на яку варто звернути увагу: «…В деятельности просветительных учреждений первенствующее значение имеют — не материальные средства, а люди. Если они воодушевлены идеей, обладают энергией, знанием, опытностью, тогда смело можно начинать новое дело даже без средств…» [5, с. 531]. А саме так і створюються громадські бібліотеки. Певний демократизм, а з ним і успіх у роботі завдяки використанню засад самоврядування (а таким є устрій громадської бібліотеки) — важливий момент розвитку бібліотеки: «Другим важным условием для правильной деятельности учреждения является известная свобода и независимость его внутренних распорядков, возможность проявления в нем личной инициативы и творчества …» [Там само].

Зростання ХГБ у перші десятиріччя її існування Багалій вбачав саме в присутності громадського, а не бюрократичного характеру її виникнення й існування [6]. Колегіальність в управлінні, увага до поглядів всіх учасників спільної справи, в тому числі молоді, на думку Дмитра Івановича, також значною мірою сприяла швидкому зростанню Бібліотеки.

Окремий внесок Д. І. Багалія в розвиток вітчизняної бібліотекознавчої школи — його каталогізаторські розробки, а на практиці — це участь у створенні друкованих каталогів Бібліотеки, зокрема 4-томного каталогу 1898—1913 рр. Розуміючи важливість справи, Дмитро Іванович залучає до укладання систематичних каталогів професорів харківських навчальних закладів. Великою заслугою Багалія було те, що в згаданому каталозі, вперше виділено «Місцевий відділ». У розділі було зібрано матеріали з різних галузей знання про Харківську губернію, ініціатором та першим його укладачем був Дмитро Іванович. До каталогу було вперше внесено і розділ «Бібліотекознавство. Бібліографознавство». Наявність допоміжного пошукового апарату, упорядкованість структури каталогу також свідчать про професійність його укладачів. Дослідники бібліотекознавчого доробку Багалія з каталогізації

зазначають, що він «виявив повне розуміння суті самого об'єкта бібліотечних каталогів» [9, с. 51].

Лаконічно і чітко визначив Дмитро Іванович програму подальшого створення і розвитку мережі бібліотек, а в першу чергу — місце в цій системі громадських (регіональних) книгозбірень. Йдеться про публікацію «Харківська Громадська бібліотека, яко тип наукової і загально-просвітової обласної бібліотеки» [6]. Дмитро Іванович наполягає на негайній розробці схеми бібліотечної мережі України з розподілом бібліотек за їх типами. На практиці ця схема мала виглядати так: Всенародна Національна бібліотека у Києві, обласна бібліотека Західної України (колишня Київська міська), обласна бібліотека Південної України — в Одесі. ХГБ ж має зайняти місце «обласної української бібліотеки південно-східної України». З такою пропозицією і виступає Дмитро Іванович на сторінках «Книжкового вісника» у 1919 р. та торкається завдань і умов роботи громадських бібліотек як окремого типу. Одним із таких завдань постає обов'язковість внутрішнього самоврядування в таких бібліотеках, що передбачає і роботу в напрямку комплектування, »вибору книжок». Наступне — у бібліотеках мають працювати спеціально підготовлені, кваліфіковані люди. Необхідність термінової організації роботи постійних бібліотечних курсів при університетах — ще одна позиція програми Дмитра Івановича. Особливу увагу вчений привертає і до розвитку громадського напрямку в розвитку бібліотечної справи України в цілому: нагадує про потребу регулярного проведення бібліотечних з'їздів різного рівня. Повна матеріальна забезпеченість громадських книгозбірень, безумовна підтримка друку книжок, що гарантують просвітницьку функцію бібліотек, спеціальне проектування будівель для громадських книгозбірень (вибор проектів за конкурсом) — все це має стати, на думку Дмитра Івановича, реальністю для бібліотек України.

Надзвичайно важливим, на наш погляд, є завершуючий «акорд» в цій настанові суспільству стосовно бібліотечної справи, висловлені Дмитром Івановичем: «Необхідно, щоб українська стихія — мова, письменство — заняла в усіх громадських бібліотеках України належне їй високе місце поруч з російською і щоб в книгохранилищах їх набувалися усі нові українські книжки і зроблені були—б заходи про придбання старих видань. Необхідно також утворювати відділи книжок на мовах инших національностей, які населяють Україну…» [6, с. 57]. Дмитро Іванович неодноразово звертається до особливої ролі місцевого та українського відділів, які б були утворені в бібліотеках за своїм статусом регіональних.

Мабуть, особливий тип світосприйняття, розуміння ролі книги як носія історії і культури — для науки і для нації в цілому, що є характерним для історика, формував зміст діяльності таких вчених, як Д. І. Багалій та М. Ф. Сумцов. Дмитро Іванович чимало зробив для зростання бібліотеки Харківського університету, а також для створення Всенародної бібліотеки у Києві. Ім'я М. Сумцова теж пов'язано з утворенням багатьох культурно-просвітницьких закладів.

Ще раз підкреслимо, що унікальність ситуації полягала в тому, що кожний з перших вітчизняних теоретиків бібліотечної справи постійно здобував новий досвід на практиці, працюючи не в кабінетному, а в активному прикладному режимі. Як-от і М. Сумцов, який працював і в ХГБ, і в університетській бібліотеці, і на практиці сприяв успіхові бібліотек, утворених Харківським товариством грамотності. Він також став засновником унікального Музею Слобідської України (який спочатку називався Етнографічним), при музеї створив бібліотеку, майже всю — власним коштом [15,17].

Багато зробив Микола Федорович і як діяч Харківського товариства грамотності, безпосередньо працюючи в комітетах кількох народних читалень та беручи участь у дослідженнях цих бібліотек. Опікується вчений і питаннями віднайдення коштів на їх розвиток, працюючи в Видавничому комітеті Товариства, пише книжки для народного читання, складає тематичні списки літератури з питань етнографії для загальнодоступних бібліотек [15, 17].

Слід відзначити, що М. Ф. Сумцов особисто брав участь в організації бібліотек декількох типів — насамперед, громадської, а також — народних і учнівських (шкільних). Теоретичні ж напрацювання, що характеризуються спробами проаналізувати певні явища і процеси, пов'язані з бібліотечною роботою, а також надати методичні рекомендації з їх виконання, знайшли своє відображення у друкованому спадку вченого.

Публікації М. Ф. Сумцова 80—90-х років XIX ст. у місцевій пресі (газета «Харьковские губернские ведомости») демонструють зацікавленість вченого буквально у всіх питаннях, що пов'язані з розвитком ХГБ, і водночас його обізнаність з бібліотечною справою взагалі. Можна сказати, що ці публікації є безпосереднім відображенням досвіду сумлінної роботи Миколи Федоровича в громадській бібліотеці. Стаття 1885 р. «К вопросу о Харьковской общественной библиотеке» [11] містить програму діяльності Бібліотеки, складовими пунктами якої мають бути: першочергове створення відділів обслуговування та довідкового; безкоштовне обслуговування читачів; залучення до процесу комплектування бібліотечного фонду фахівців із різних галузей знання (вони ж мають слідкувати за наповненістю фонду всіма вида-

ми документів за кожною галуззю); привернення особливої уваги до питань збереженості фондів тощо.

У наступних публікаціях Микола Федорович аналізує ті звершення Бібліотеки, яких вона досягла за короткий термін свого існування (як-от: поступове зростання фонду), та висловлює пропозиції щодо подальшого її розвитку. Це статті «Заметка об общественной библиотеке» (1887), «Ближайшие задачи общественной библиотеки» (1889) та «О выборе места для постройки дома для Общественной библиотеки» (1893) [12,13,14]. Завданнями для Харківської громадської бібліотеки, на думку автора, постають такі: придбання нового просторого приміщення, спеціально пристосованого для комфортного обслуговування читачів (привабливого для місцевого співтовариства та здатного пробуджувати найкращі культурні прагнення, а також — з необхідним обладнанням); вибір оптимального місцерозташування цього приміщення (у центрі міста; наближеність будівлі до Університету (бо саме він дає книгозбірні головний контингент читачів) та до конки); розвинення системи філіальних відділень — відкриття філій на околицях міста.

Проголошує Микола Федорович і місію громадської бібліотеки. Здається, найкращий доказ глибокого розуміння вченим самого сенсу існування бібліотеки, її призначення та духовної користі для місцевої громади, знаходимо у його висловлюванні: «В Харькове, интеллигентном центре обширного южно—русскаго края, к общественной библиотеке должны быть прилагаемы строгие требования. Очень не высокая цена была бы библиотеке, если бы она, забыв высшие цели умственного и нравственного развития, удовлетворяла лишь мелким целям минутного развлечения. Общественная библиотека должна нести в местное население культурное развитие, т. е. познание всего высшаго, что передумано лучшими людьми и высказано в печати, и пробуждать в интеллигентном обществе наклонность применить плоды науки к условиям местной бытовой жизни…» [13]. Микола Федорович вбачає унікальність громадських бібліотек в тому, що їх фонди не обмежуються белетристикою, до їх складу входить наукова література. Таким чином, саме ці бібліотеки мають усі можливості, щоб впливати на інтелектуальний і духовний рівень місцевої громади, стимулювати розширення кола читання і формувати світогляд читацької публіки. Це досить серйозна і почесна місія. Особлива користь у такій бібліотеці для молоді, яка навчається, підкреслює вчений.

Іноді складно розділити межі тих сфер діяльності, яким присвятили своє життя талановиті люди. Саме так можна стверджувати і про Миколу Федоровича Сумцова: наукова діяльність і просвітництво, громадська і педагогічна робота — все це переплiталося і, мабуть, породжувало нові стимули,

новий пошук. Він досліджує стан учнівських бібліотек (1898–1899 рр.) і доходить висновку, що без бібліотек навчальні заклади не можуть повною мірою реалізовувати ті функції, що мають виконувати такі установи [18]. Нам, сучасникам, така істина здається очевидною, а Миколі Федоровичу та прогресивному співтовариству того часу приходилось доводити це. З цього приводу Микола Федорович пише доповідну записку у Харківську міську думу. До речі, Микола Федорович обіймав посади голови міської училищної комісії, члена повітової училищної ради, був піклувальником Харківського приходського училища ім. О. Пушкіна, Піклувальної ради Харківської міської жіночої гімназії [18]. Деякий час він — гласний Міської думи, член міської управи. На щастя, міська влада почула переконливий голос вченого, та за його пропозицією прийняла рішення про відкриття з осені 1899 р. 15 учнівських бібліотек при приходських училищах. Учнівські бібліотеки стають предметом пильної уваги вченого і у праці «Организация общественных и школьных библиотек»[10]. Уболіває Сумцов і з приводу скрутного становища фондів шкільних бібліотек. Микола Федорович виокремлює такі суттєві недоліки, як: недостатня наповненість фонду (відсутність творів багатьох видатних письменників та бідність багатьох розділів фонду, брак необхідної кількості примірників літератури, що користується попитом, відсутність літератури довідкового та наукового характеру, яка в певному обсязі має бути присутнею у таких бібліотеках) та наявність баласту.

Як фахівець з досвідом бібліотечної практики і як педагог, М. Сумцов вдається до започаткування теорії і методики створення моделі бібліотечного фонду, складання бібліографічних списків для позакласного читання для шкільних бібліотек, інших способів виховання культури читання.

Розуміння найважливіших моментів, що ведуть до успішної бібліотечної роботи, як-от: збалансоване комплектування фонду, оптимальний книгообмін між бібліотеками, стимулювання культури читання молоді, пильна увага до бібліографії, взагалі розуміння ролі бібліотек та їх внеску в зростання культурно-освітнього та духовного рівня населення (без обмеження будь-якими соціальними характеристиками), нарешті, спроби дати аналіз процесу розвитку бібліотек в історичному контексті та виявити причини часткової невдачі в певний період — дає всі підстави вважати Миколу Федоровича Сумцова одним із фундаторів вітчизняного бібліотекознавства.

Розуміючи, що саме культурна слабкість соціуму, нерозвиненість звички до читання та брак інтелектуальних інтересів — чинники, що гальмують процес поширення громадських книгозбірень та культурного прогресу в цілому, Микола Федорович неодноразово висловлює сподівання на значну підтримку

бібліотек з боку інтелігенції, «кращих людей суспільства». Більшість із цих міркувань вченого відображено в його праці »Организация общественных и школьных библиотек», що вийшла друком у 1896 році та може вважатися «першопрохідцем» вітчизняної бібліотекознавчої думки.

Наведемо ще кілька конкретних прикладів з друкованого спадку вченого, що демонструють його професійний підхід до організації бібліотечної справи. Викликає увагу пропозиція Миколи Федоровича щодо створення друкованого професійного органу бібліотекарів — фахового журналу. Слушними та наповненими розумінням справи виявляються і зауваження вченого до змісту такого видання. Микола Федорович пропонує включати в журнал законодавчу інформацію (стосовно справ друку), звітні документи бібліотек, стислу історичну довідку про кожну з них, матеріали, що, говорячи сучасною мовою, відображають інноваційні напрями в організації бібліотек, новини книжкового світу та відомості зі стану бібліотечної справи за кордоном.

«…для всех форм и видов организации общественных библиотек должна быть широкая огласка, обсуждение и оценка, и потому прежде всего и более всего библиотечное дело нуждается в хорошо поставленном специальном органе печати», — стверджує вчений [10, с. 15]. Бібліотечна діяльність мислиться як спільна, громадська справа, а журнал уявляється певним транслятором цієї благородної справи для суспільства. Серйозність цієї пропозиції полягає і в тому, що люди, які творили цю справу мали в майбутньому скласти нову професійну групу — бібліотекарів-професіоналів, а без фахового друку неможливий розвиток професії. На думку Миколи Федоровича, створення професійного журналу мало дати потужний поштовх не лише до розвитку бібліотечної справи, а й справи просвітництва у широкому її сенсі.

Окрему увагу приділяє Микола Федорович і питанню взаємодії бібліотек при комплектуванні фондів: бібліотеки мають створювати обмінні фонди для того, щоб кожна мала максимально відповідний до своїх функцій фонд.

Утворення в бібліотеках наукових відділів, місцевих відділів, які містять літературу з історії та етнографії, — ще один крок до виконання почесної місії громадських бібліотек. Усі ці пропозиції висловлені вченим ще у 90-х роках позаминулого століття. Приємно відзначити, що такі слушні ідеї знайшли своє втілення в подальшій роботі Харківської громадської бібліотеки.

Не обійшов увагою Микола Федорович і бібліотеки для малоосвіченого населення. Його міркування з цього приводу знаходимо і в роботі «Ближайшие задачи общественной библиотеки», і в книзі «Организация общественных и школьных библиотек». Пересувні бібліотеки у селах та невеличких містах, бібліотеки, що утворюються на міських околицях, окре-

ма позиція, що потребує аналізу і серйозного ставлення до справи. Микола Федорович пропонує ретельно добирати літературу для таких бібліотек, обов'зково додаючи до їх складу нову літературу. Створення мережі бібліотек, що обслуговують усі верстви населення, позитивний досвід Європи у відкритті безкоштовних бібліотек, має стати, на думку вченого, певним орієнтиром на шляху просвітництва та подальшого розвитку бібліотечної справи на місцях. Микола Федорович висловлює думку про те, що саме невеличкі бібліотеки мають відігравати значну роль у виконанні не лише просвітницької місії, але й духовної підтримки незаможного населення віддалених районів міста [10].

Отож, вивчаючи творчий доробок Д. І. Багалія та М. Ф. Сумцова з бібліотечної тематики, доходимо висновку, що Харківська громадська бібліотека давала значний об'єм матеріалу для формування і подальшого розвитку бібліотекознавчої думки. Поступово формувалась харківська бібліотечна школа, що мала певний резонанс і поштовх для формування бібліотечної науки України в цілому. Це мало особливе значення тому, що бібліотечна справа і, тим паче наука про бібліотеку, на вітчизняному просторі того часу ще не мала такого поширення та потужного розвитку, як у країнах Європи та Америки.

Публікації Л. Б. Хавкіної, а особливо її книги — посібники, що акумулювали зарубіжний та вітчизняний досвід організації бібліотек, продовжили справу формування бібліотекознавства як науки в перші десятиріччя XX ст. і дали змогу вітчизняним бібліотекарям вчитися справі на професійному рівні.

Звичайно, це відомі всім фахівцям книги «Библиотеки, их организация и техника», «Руководство для небольших библиотек», в яких зустрічаємо величезний для того часу арсенал до навчання та практичної роботи бібліотекаря. Посібники містять відомості про доступ до інформації, технічний устрій бібліотек, практичні рекомендації до використання обладнання, методику роботи з обслуговування читачів, організації каталогів, роботи абонементу і читального залу, методи просування читання, використання класифікаційних систем, їх порівняльний аналіз, вимоги до професії бібліотекаря, техніку комплектування та інших процесів роботи з фондом, рекомендації до складання звітності та методику ведення бібліотечного статистики в цілому, і навіть техніку безпеки та санітарні норми для приміщення. Отже, для подвижників вітчизняної бібліотечної справи розкриваються і всі механізми роботи бібліотек, готові взірці, моделі. Наявність наочного матеріалу, як-от: численних фото, схем, малюнків відкривають цілий світ бібліотечного життя, показуючи бібліотечну справу як серйозну частину життя світового співтовариства…

У своїх посібниках Любов Борисівна дає і визначення бібліотекознавства як науки. Так, у виданні 1911 року «Библиотеки, их организация и техника» бібліотекознавство визначається як самостійна наука, що складається з двох основних розділів: теоретичного і практичного [25]. Перший, теоретичний розділ бібліотекознавства містить: історію бібліотек, розвиток їх за типами, місцевостями та епохами (за словами автора), бібліотечну статистику, бібліотечне законодавство та біографічні відомості про бібліотечних діячів. Другий розділ — прикладний, де зібрано відомості про устрій бібліотек та їх функціонування.

Пізніше видання «Руководство для небольших библиотек» визначило бібліотекознавство як науку про бібліотеку, що надає бібліотекарю необхідні знання: знайомило з організацією бібліотеки, з методикою бібліотечної роботи, що, іншими словами, вчить, як найбільш доцільно використати знання, що містяться в книгах [26].

Дуже важливо, на наш погляд, що якість професії бібліотекаря Любов Борисівна пов'язує з такими чинниками, як розробка нового бібліотечного законодавства; поширення бібліотечних публікацій; обмін досвідом засобами професійного спілкування такими як, бібліотечні наради, з'їзди; також дослідження бібліотек, виставкова і музейна діяльність, що висвітлює бібліотечну справу [Там само].

Уважно читаючи роботи Хавкіної, кожен з нас може знайти багато цікавих ідей і пропозицій, що вражають своєю сучасністю. Ми зустрічаємо речі, які важливі й актуальні сьогодні. Говорячи мовою сьогодення, Любов Борисівна чітко бачила ті запоруки успіху бібліотеки, що варто постійно тримати у полі уваги сучасних бібліоменеджерів — це активна позиція бібліотек у справі власного розвитку, постійне вдосконалення форм роботи з населенням, реклама бібліотеки, вживання різних засобів розповсюдження інформації про неї, використання дизайну. Це, звичайно, лише дещо, бо друкований спадок Любові Борисівни надзвичайно багатий.

Отож, тема харківської бібліотечної школи потребує подальшого вивчення. Існує ще багато цікавих сторінок історії, що відтворюють традиції та особливості розвитку бібліотечної справи в нашому регіоні, а також її вплив на вітчизняну бібліотечну думку взагалі. І ці сторінки чекають своїх дослідників.

Список літератури

1. Багалей Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905): ист. моногр. В 2 т. Т. 2 / Д. И. Багалей, Д. П. Миллер. – Х., 2004. – С. 747–779.

2. Багалей Д. И. О необходимости постройки дома для Харьковской общественной библиотеки. – Х., 1894. – 16с.

3. Записка Д. И. Багалея о задачах Харьковской Общественной библиотеки // Отчет Харьковской общественной библиотеки за восемнадцатый год ее существования (с 1–го окт. 1903 г. по 1 окт. 1904 г.) и ее филиального отделения за четвертый год его существования (с 1–го окт. 1903 по 1–е окт. 1904 г.). – Х., 1904. – С. XII–XV.

4. Багалей Д. И. О просветительном значении Харьковской общественной библиотеки // Сб. Харьк. ист. – филол. общества. – Х., 1911. – Т. 20. – С. 479 – 492.

5. Багалей Д. И. Речь при открытии филиального отделения Харьковской общественной библиотеки // Сб. Харьк. ист. – филол. общества. – Х., 1911. – Т. 20. – С. 530–532.

6. Багалій Д. І. Харківська Громадська бібліотека, яко тип наукової і загально–просвітової обласної бібліотеки // Книжк. вісн . – 1919. – № 2. – С. 41–57.

7. Рубинский К. И. Значение Д. И. Багалея в истории библиотечного дела // Профессор Дмитрий Иванович Багалей: к тридцатилетней годовщине его учено–педагогической деятельности (1880–1910гг.). – Х., 1912. – С. 55–62.

8. Сєдих В. В. Внесок Д. І. Багалія у становлення і розвиток харківської бібліотечної школи / В. В. Сєдих, О. П. Щербініна // Багаліївський збірник. Академік Д. І. Багалій та бібліотечна справа України : наук. ст. та матеріали. – Х., 2008. – С. 18–26.

9. Щербініна О. П. Д. І. Багалій та Харківська громадська бібліотека: каталогознавчий аспект / О. П. Щербініна, В. В. Сєдих // Багаліївський збірник. Академік Д. І. Багалій та бібліотечна справа України : наук. ст. та матеріали. – Х., 2008. – С. 47–55.

10. Сумцов М. Организация общественных и школьных библиотек. – Х., 1896. – 26с.

11. Сумцов Н. Ф. К вопросу о Харьковской общественной библиотеке // Харьк. губерн. ведомости. – 1885. – 24 сент.

12. Сумцов Н. Ф. Заметка об общественной библиотеке // Харьк. губерн. ведомости. — 1887. — 1 мая.

13. Сумцов Н. Ф. Ближайшие задачи общественной библиотеки // Харьк. губерн. ведомости. — 1889. — 8 дек.

14. Сумцов Н. Ф. О выборе места для постройки дома для Общественной библиотеки // Харьк. губерн. ведомости. — 1893. — 5 дек.

15. Єрофеєва Г. М. Бібліотечна діяльність Миколи Сумцова : (з історії б—к Слобожанщини) // Бібл. вісн. — 1997. — № 3. — С. 17—19.

16. Фрадкін В. З. До 140—річчя від дня народження М. Ф. Сумцова (1854—1922) // Культура України: зб. ст. — Х., 1994. — Вип. 2. — С. 62—69.

17. Красиков М. Вдячний син Слобожанщини: Микола Сумцов — дослідник і громадський діяч краю //Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України: вибр. пр. — Х., 2008. — С. 3—55.

18. Савченко А. А. Некоторые проблемы педагогического наследия Н. Ф. Сумцова // Вестн. Харьк. ун—та. — 1993. — № 374: История. — Вып. 27. — С. 57—64.

19. Павловский Ф. А. Первый год Харьковской общественной библиотеки. — Х., 1888. — С. 4 —6.

20. Звіти Харківської громадської бібліотеки 1888—1906 рр.

21. Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна: творча спадщина і сучасність: матеріали наук. конф., присвяч. 130-річчю з дня народж. Л. Б. Хавкіної, 30 жовт. 2001р. /Харк. держ. наук. б—ка ім. В. Г. Короленка. — Х., 2001. — 40с.

22. Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна: харківський період діяльності (1888—1918): зб. матеріалів / уклад. : А. М. Перепеча, Н. І. Капустіна . — Х. : ХДНБ, 2004. — 151с.

23. Історія бібліотечної справи в Україні: матеріали регіональної наук. конф., Харків, лист. 1993/ Харк. держ. наук. б—ка ім. В. Г. Короленка. — Х., 1994. — 90 с.

24. Драган Р. Любов Хавкіна. Витоки українського бібліотекознавства //Вісн. Кн. палати. — 2000. — №1. — С. 38—40.

25. Хавкина Л. Б. Библиотеки, их организация и техника. Руководство по библиотековедению. — 2—е изд. — Спб., 1911. — 404с.

26. Хавкина Л. Б. Руководство для небольших библиотек. — М., 1917. — 242с.

27. Хавкіна Л. Б. Книга и библиотека. — М., 1918. — 170с.

М. Є. Корнієнко

МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ ПРОЕКТ «ЛЮБОВ БОРИСІВНА ХАВКІНА. ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ»

Віртуальний проект «Любов Борисівна Хавкіна. Харківський період діяльності» підготовлено до 140-річчя від дня народження відомого бібліотекознавця, громадського діяча. Презентація проекту відбулася під час проведення ювілейних заходів, присвячених 125-літтю ХДНБ ім. В. Г. Короленка, а саме - на відкритті кабінету бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної в Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка. Проект представлений на сайті Бібліотеки в розділі «Колегам - бібліотекарям», на сторінці «Експозиції» (http://korolenko. kharkov. com/ metod/ index. php?id=4), а також — на головній сторінці сайту в розділі «Віртуальні виставки».

Проект складається з п'яти розділів, а саме — «Біографічні відомості», «Л. Б. Хавкіна і Харківська громадська бібліотека», «Оцифровані ресурси», «Література», «Про проект».

У першому розділі подано біографічні відомості про Любов Борисівну по 1918 рік включно, ілюстративний матеріал. Як відомо, саме в Харкові Любов Борисівна почала свій життєвий і творчий шлях, написавши близько 100 книг і статей з питань теорії та практики бібліотечної справи. Після закінчення гімназії вона працювала в недільній школі Х. Д. Алчевської та одночасно в Харківському товаристві грамотності. У 1890 р. була призначена на посаду бібліотекаря «дешевого» абонемента в Харківській громадській бібліотеці, а згодом не раз обиралася членом Правління. Діяльність у Бібліотеці поєднувала з поїздками за кордон для навчання та підвищення кваліфікації. Любов Борисівна завжди вказувала на необхідність підтримувати відносини з бібліотеками інших країн, впроваджувати в практику кращий світовий досвід.

У 1912 р. вона їде до Москви, де займається організацією бібліотечних курсів при університеті А. Л. Шанявського і очолює Російське бібліотечне товариство. У 1920 р. Хавкіну призначають директором Кабінету бібліотекознавства, що діяв при Головнауці, після чого вона остаточно переїжджає до Москви, і саме ця дата вважається закінченням харківського періоду її діяльності.

Наступний розділ — «Л. Б. Хавкіна і Харківська громадська бібліотека». Представлені тут матеріали висвітлюють особистий внесок Хавкіної в роз-

виток громадської бібліотеки. Майже 20-літня її участь у роботі книгозбірні була дуже плідною. Хавкіна була безпосереднім учасником майже всіх основних подій в Бібліотеці. З її ініціативи тут було організовано унікальні на той час відділи — нотний та відділ бібліотекознавства.

Нотний відділ став першою в Російській Імперії відкритою музичною бібліотекою з видачею матеріалів додому. Бібліотека отримала численні відгуки від музичних товариств і консерваторій Москви, Петербурга, Києва, Тифліса, приватних осіб, які надсилали дарунки — книги та ноти до фонду Бібліотеки.

Метою відділу бібліотекознавства Хавкіна визначила «об'єднання матеріалів з бібліотечної справи з метою наукової розробки і пропаганди раціональних методів постановки бібліотечної справи». Отже, члени ХГБ звернулися з проханням про допомогу в наданні матеріалів для відділу до інших бібліотек, як російських, так і закордонних. На запит відгукнулося чимало бібліотек — Імператорська публічна, Київська публічна, Паризька національна, бібліотека Британського музею, багато матеріалів надіслали американські бібліотеки та ін.

Створення відділу бібліотекознавства наштовхнуло на ідею написання підручника з бібліотечної справи, який Хавкіна видала в 1904 році, і який набув небувалу популярність серед фахівців. Книга «Библиотеки, их организация и техника» була нагороджена золотою медаллю на Всесвітній виставці 1905 р. у Льєжі. Пізніше Хавкіною було написано немало відомих бібліотекознавчих видань, як, наприклад, «Руководство для небольших и средних библиотек», яка перевидавалась 6 разів, «Таблицы авторских знаков», «Сводные каталоги» та інші.

Поряд з фактичним і ілюстративним матеріалом у розділі представлено гіперпосилання на окремі статті Хавкіної, присвячені Харківській громадській бібліотеці (у повнотекстовому вигляді). Всього 9 робіт, з них 5 публікацій у журналах і газетах.

Третій розділ — «Оцифровані ресурси» — містить повні тексти вибраних дореволюційних праць і публікацій Л. Б. Хавкіної. Всього представлено 42 назви відсканованих матеріалів з 13 журналів та книг. Наприклад, добірка статей з журналів «Вестник воспитания» 1902-1913 років («Из жизни одной народной библиотеки», «О желательной постановке библиотек», «Городские народные библиотеки в Петербурге», «Курсы по библиотечному делу» ін.), «Русская школа» 1899-1904 років («Берлинские народные библиотеки и читальни», «Народные читальни и библиотеки в Париже», «Публичные библиотеки в Австралии» тощо), «Для народного учителя», «Школа и жизнь», «Северные записки», книги «Нью-Йоркская публичная библиотека» (1919 р.),

«Краткий очерк деятельности Харьковской общественной библиотеки за 25 лет» (1913 р.) тощо.

Матеріали розташовано в хронологічному порядку, файли відкриваються у форматі pdf і word.

Цей розділ має підрозділ «Публікації на сторінках місцевих газет», де подано тексти вибраних статей Хавкіної в місцевій пресі, а точніше з «Харьковских губернских відомостей» і «Южного края» за період 1899 — 1916 рр. Всього 12 публікацій різної тематики. Це нариси про музичне життя Харкова («А. С. Даргомыжский», «Второй симфонический концерт», «Театр и музика»), статті про народне виховання («Народный дом и его общественно-воспитательное значение»), публікації, присвячені відкриттю нотного абонемента в Харківській громадській бібліотеці, та інші.

Від розділу «Оцифровані ресурси» переходимо до розділу «Література», який включає два підрозділи — «Творча спадщина Л. Б. Хавкіної» та «Література» про неї. У першому підрозділі представлено бібліографію робіт Хавкіної 1896 — 1918 рр., тобто її праці харківського періоду діяльності. Бібліографічні описи (статті, публікації в газетах, книги, рецензії, нариси тощо) розміщено за хронологією в межах кожного року. У другому підрозділі міститься бібліографічний список публікацій про Хавкіну: роботи, що висвітлюють її діяльність у Харкові та інші етапи життя і творчості. Матеріал розташовано в алфавітному порядку (100 назв).

Останній розділ містить інформацію про проект і його авторів, мету проекту — більш широке ознайомлення громадськості з діяльністю видатної особистості, з її творчою і науковою спадщиною. Кращі праці Хавкіної увійшли в історію бібліотекознавства і до цих пір зберігають теоретичне і практичне значення. Таким чином, заслуги та досягнення Любові Борисівни в культурному і громадському житті Харкова варті того, щоб її пам'ятали. Сподіваємося, що цей віртуальний проект сприятиме цьому.

Список літератури

1. Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна: харківський період діяльності (1888—1918): зб. матеріалів / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад. : А. М. Перепеча, Н. І. Капустіна. — Х., 2004. — 151 с. — Електрон. аналог : режим доступу : http://korolenko. kharkov. com/30. htm.

2. Григорьев Ю. В. Л. Б. Хавкина (1871—1949). — М. : Книга, 1973. — 126 с.

3. Капустина Н. И. Л. Б. Хавкина: харьковский период деятельности /Н. И. Капустина, А. Л. Перепеча // Науч. и техн. б-ки. — 2002. — № 1. — С. 28—133.

4. Краткий очерк о деятельности Харьковской общественной библиотеки за 25 лет. — Х. : Тип. «Печатник», 1913. — 23 с.

5. Нотный абонемент Харьковской общественной библиотеки // Харьк. губернские ведомости. — 1902. — 21 окт. ; 1903. — 19 февр.

6. Отчет Харьковской общественной библиотеки за семнадцатый год ее существования (с 1 окт. 1902 г. по 1 окт. 1903 г.). — Х., 1915.

7. Хавкина Л. Б. Открытое письмо харьковским гражданам // Юж. край. — 1916. — 18 сент.

8. Хавкина Л. Б. Юбилей Харьковской общественной библиотеки // Библиотекарь. — 1912. — Вып. 1.

Н. М. Березюк

Л. Б. ХАВКИНА И К. И. РУБИНСКИЙ: СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ

В истории библиотечного дела Харьков занимает особое место. Именно здесь зарождались многие идеи, определившие традиции отечественного библиотековедения. «Заслуги украинских специалистов перед библиотековедением настолько значительны, что можно говорить о создании и успешном развитии украинской школы библиотековедения. Предыстория ее связана с именами Х. Д. Алчевской, Л. Б. Хавкиной и К. И. Рубинского», — писал известный библиотековед, профессор Ю. Н. Столяров. [1]

Две крупнейшие библиотеки города — библиотека Харьковского университета (1805 г.) и Харьковская общественная библиотека (1886 г.) стали основой формирующейся харьковской библиотечной школы, фундаторами которой признаны Любовь Борисовна Хавкина (1871—1949) и Константин Иванович Рубинский (1860—1930). Многое объединяло этих неординарных личностей: представители одного поколения, посвятившие себя любимому делу, высокая образованность и культура, знание языков, неустанная борьба за совершенствование библиотечного дела и признание библиотечной профессии, научная разработка вопросов истории, теории и практики библиотечного дела. Поэтому вопрос о профессиональных связях этих библиотековедов, несомненно имевшие место быть параллели в их библиотековедческих биографиях, представляет для нас определенный интерес. Документального

подтверждения об их встречах, сотрудничестве обнаружить пока не удалось. Однако их биографии и труды позволили выстроить субъективный взгляд на общность судеб и профессиональных воззрений этих замечательных библиотековедов.

Биография и труды Л. Б. Хавкиной хорошо известны. Стремительность ее восхождения на библиотечный Олимп поразительна. В 1892 г. она — библиотекарь Харьковской общественной библиотеки. К 1904 г. за ее плечами — 3 года в Германии (учеба в Берлинском университете, изучение постановки работы немецких библиотек); каникулы во Франции и ознакомление с опытом ведущих библиотек; возвращение в Харьков и создание отдела библиотековедения, научно-музыкального отдела Общественной библиотеки; доклад «О профессиональной подготовке библиотекарей» на Третьем съезде по техническому и профессиональному образованию в Петербурге; первые статьи в педагогических журналах, посвященные народным библиотекам Германии и Франции.

1904 г. стал для Л. Б. Хавкиной, по ее выражению, «поворотным пунктом от практической работы к пропаганде библиотечного дела». Издается ее первая научная работа «Библиотеки, их организация и техника». Несмотря на резкие оценки книги Н. А. Рубакиным, К. Н. Деруновым, упрекавших автора в организационно-технической направленности, международная и российская библиотечная общественность высоко оценила книгу, положившую начало литературе русского библиотековедения.

Практически в этот же период начинается библиотечная биография выпускника историко-филологического факультета Императорского Харьковского университета Константина Ивановича Рубинского. В 1895 г. Совет назначает его помощником библиотекаря, а в 1900 г. — библиотекарем университетской библиотеки. Несовершенство учета, неупорядоченность фонда (40 тыс. «неразобранных книг»), отсутствие каталогов, помещений для читателей, мизерные штаты превращали библиотеку в склад книг, недоступный для читателей. К. И. Рубинский с головой уходит в работу по наведению порядка в библиотеке.

В 1900 г. начинается строительство здания университетской библиотеки. Считая необходимым ознакомиться с опытом работы крупнейших отечественных библиотек, К. И. Рубинский в апреле-мае 1902 г. посетил библиотеки Москвы, Петербурга, Киева, Юрьева, Варшавы, детально изучил опыт размещения фонда Харьковской общественной библиотеки и по возвращении представил отчет на 42 страницах с собственным планом размещения фонда университетской библиотеки в новом книгохранилище. В отчете о команди-

ровке он определяет главную проблему академических библиотек — отсутствие специально подготовленного персонала. В дальнейшем она красной нитью пройдет в его выступлениях, докладах, статьях.

В 1905 г. в связи со 100-летием университета К. И. Рубинский пишет исторический очерк «Библиотека Харьковского университета за 100 лет ее существования». Это была первая и единственная работа, сохранившая историю университетской библиотеки. Необходимо отметить, как объединяющий фактор, (не исследованный до нашего времени), историко-библиотековедческий аспект всех публикаций Л. Б. Хавкиной и К. И. Рубинского, владение ими методом сравнительного анализа.

В 1905 г. К. И. Рубинский получает разрешение ректора на заграничный отпуск за свой счет (июль-сентябрь 1905 г.) и посещает университетские, национальные, публичные библиотеки Парижа, Берлина, Вены, Женевы, Мюнхена, Цюриха, Лозанны, Берна. Знакомый с трудами М. Шреттингера, Ф. Эберта, М. Грезеля, А. Мэра (владевший 9 языками, он читал их в оригинале), К. И. Рубинский представлял состояние европейского библиотековедения, его уровень. Его поражает высокий уровень требований, предъявляемых к библиотекарю академической библиотеки, система их подготовки, использование крупнейших библиотек в качестве базы для приобретения практического опыта.

С состоянием теоретической и практической подготовки специалистов для научных библиотек его ознакомили в Геттингентском университете профессор Гитчман, в Ecole des chartes (в Сорбонне) — библиотекарь Сорбоннской библиотеки Альберт Мэр.

В самом названии доклада, с которым он выступил в университете по возвращении, «Положение вопроса о библиотечном персонале в Западной Европе и у нас», четко очерчена волновавшая его проблема. Рубинский делает вывод, не теряющий актуальности и сегодня: «Побывав за границей, мы склонны приписывать удобства, которые встречаем в библиотеках, их внешнему устройству, и нам кажется, что стоит только перенести эти порядки на нашу почву, и у нас все пойдет не хуже, чем там. Это глубокая ошибка. То, что можно было позаимствовать, мы уже позаимствовали, но упустили самое важное — вопрос о подготовке персонала для научных библиотек».[2] К. И. Рубинский вводит конкурсный экзамен для лиц, желающих занять вакансию в библиотеке Харьковского университета.

Опыт работы, знание состояния библиотечного дела в России и за рубежом, желание привлечь внимание научной общественности к проблемам отечественного библиотековедения побуждают К. И. Рубинского обратиться

к его теоретическому обоснованию. 22 ноября 1909 г. он выступает в актовом зале университета с публичной лекцией «Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения». Он был одним из первых библиотековедов, обратившихся к проблеме библиотековедения как науки. Рассматривая библиотеку как «фактор человеческой культуры, как капитал, в который вложено все знание человечества»[3], он убежден, что воспитать в работнике научной библиотеки стремление к беспрерывному приобретению знаний в своей специальности может только изучение библиотековедения в университете. Объектом науки библиотековедения, по мнению Рубинского, является библиотечное дело, а предметом — законы его развития.

Представляется, что работа К. И. Рубинского «Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения» в определенной степени способствовала эволюции взглядов Л. Б. Хавкиной на библиотековедение как науку и ее предмет. В 1904 г. в своей книге «Библиотеки, их организация и техника», опираясь только на опыт зарубежных библиотековедов (библиография — 24 источника), она не ставила своей задачей теоретическое обоснование сложных для рядовых библиотекарей вопросов. Однако сформулировала предмет библиотековедения как «совокупность научных и технических знаний, необходимых для организации работы библиотеки». В издании этой работы 1911 г. Л. Б. Хавкина уточняет определение: «Библиотековедение — совокупность всех знаний, предметом которого является библиотека»[4]. Здесь впервые в числе функций библиотеки упомянута ее культурная роль, а в библиографии (450 источников) приведены три работы К. И. Рубинского, в том числе «Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения».

В 1918 г. в своей работе «Книга и библиотека» она вновь обращается к лекции К. И. Рубинского «Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения», в которой он рассматривал библиотеку как капитал каждой страны, обращение которого заслуживает самого серьезного изучения. Этот вывод Л. Б. Хавкина взяла на вооружение как обоснование своей концепции о приоритете, в соответствии с зарубежным опытом, создания крупных общественных библиотек в противоположность господствующему тогда в России стремлению устраивать библиотеки «числом поболее, ценою подешевле». «Всякий капитал приносит тем больше прибыли, чем он крупнее и чем больше его оборотность» [5], — писала она. Этот принцип был в основе зарубежных библиотечных сетей, где в центре стоит крупная библиотека с многочисленными филиальными отделениями. И эта публичная библиотека получает временные подкрепления не имеющимися у нее книгами от университетских, художественных, юридических и других больших специальных библиотек.

«У нас до сих пор академические, специальные и государственные библиотеки не принимали никакого участия в жизни публичных библиотек».[5]

Такая же озабоченность об эффективном использовании фондов академических библиотек звучала в словах К. И. Рубинского, еще в 1906 г. выступавшего против «книжных кладбищ»: «Пора раскрыть двери русских книгохранилищ и сделать доступными для общего пользования такие книжные богатства, как достояние нашей университетской библиотеки».[2]

Эти выводы харьковских библиотековедов, сделанные более полувека назад, не теряют своей актуальности. Они и сегодня волнуют специалистов. Остается проблемой отсутствие взаимодействия публичных и академических библиотек, координации в использовании накопленного ими научного капитала — как результат их ведомственной разобщенности. Работы К. И. Рубинского получили широкий резонанс в кругах научной и библиотечной общественности.

С 1908 г. К. И. Рубинский — активный член Общества библиотековедения, член его академической секции. По приглашению Общества он выступает с докладом «Положение вопроса о библиотечном персонале в Западной Европе и у нас» (1908 г.) и лекцией «Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения» (1910 г.).

Общество принимает решение о созыве Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу. Основным докладчиком был утвержден библиотекарь провинциального тогда Харьковского университета Константин Иванович Рубинский.

Съезд состоялся в Санкт-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г. Л. Б. Хавкина подготовила доклад «Публичные библиотеки в России: их современное положение и идеалы будущего», но принять участие в работе съезда ей не удалось — не дали разрешения на въезд в Петербург. В 1906 г. она переезжает в г. Екатеринодар, в 1911 г. — в Москву.

Доклад К. И. Рубинского «Положение библиотечного дела в России и других государствах», содержавший глубокий и объективный анализ состояния государственных, общественных, академических, народных (городских и сельских) библиотек в свете зарубежного опыта, во многом определил успех работы съезда. Труды съезда, изданные в 1912 г. отдельным томом (700 страниц), представляют огромный интерес, поражая профессиональным уровнем документов. Рассмотрим одно судьбоносное решение съезда, связанное с неоднозначностью позиций Л. Б. Хавкиной и К. И. Рубинского. Самую острую дискуссию на заседании секции государственных, академических и специальных библиотек вызвал вопрос о профессиональной подготовке спе-

циалистов. к началу XX в. за рубежом сложились два направления в области подготовки библиотекарей:

• в Германии кафедра библиотековедения и библиографии Геттингенского университета с 1887 г. осуществляла подготовку специалистов для научных библиотек;

• в Америке ее аналогом была Библиотечная школа при библиотеке Колумбийского университета (штат Нью-Йорк), созданная Мелвилом Дьюи, с разветвленной сетью школ и краткосрочных курсов. Интересно, что в 1914 г. Л. Б. Хавкина окончила курсы совершенствования при библиотечной школе в г. Олбани (штат Нью-Йорк).

На заседании академической комиссии съезда обсуждалась подготовленная Е. Н. Добржинским и К. И. Рубинским по заданию Общества библиотековедения «Записка по вопросу о мерах, необходимых для улучшения постановки библиотечного дела в академических библиотеках». Этот документ, согласованный с Академией наук и университетами России, предусматривал создание кафедр библиотековедения и библиографии для подготовки к работе в крупных библиотеках лиц, имевших высшее образование. Эту форму библиотечного образования, принятую в Германии, Франции, Швеции и других европейских странах, поддерживали известные библиотековеды А. И. Калишевский, Н. С. Сафронеев, Л. Д. Брюхатов, А. Р. Войнич-Сяноженцкий, К. И. Рубинский и другие как единственно возможную в условиях тогдашней России. Дальновидные ученые и практики, они видели в этой форме будущее высшего библиотечного образования, более чем на полвека опередив свое время. Деятеля, способного реализовать этот проект, к сожалению, в России не оказалось.

Однако историческая заслуга Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу состоит в том, что впервые был четко обозначен статус библиотекаря, профессия признана «ученой», требующей специальной подготовки. Заслуга К. И. Рубинского в принятии этого решения не аннулирована временем. Большинством голосов была принята курсовая подготовка. Проект ее, основанный на американском опыте, был разработан Л. Б. Хавкиной в 1903 г. и представлен в докладе «О профессиональной подготовке библиотечных кадров» на Третьем съезде русских деятелей по техническому и профессиональному образованию. В соответствии с ним средний образовательный уровень был признан достаточным для специалистов библиотек всех типов, включая подготовку помощников библиотекарей для академических библиотек. Эту форму подготовки Л. Б. Хавкина считала «идеалом для всех стран». По мнению Л. Б. Хавкиной, «В каком бы скромном размере не были

осуществлены библиотечные курсы, они приносили бы пользу, так как их задача и деятельность были направлены к тому, чтобы подготовить лиц, которые умелой работой способствовали бы поднятию библиотечного дела». [6]

«Она принципиально не хотела, чтоб образование ставилось в провинциальных городах, даже когда речь заходила о таких крупных городах, как Харьков, где она жила. Она считала, что готовить библиотекарей надо в Петербурге и Москве, где сосредоточена масса библиотек» [7]. Учитывая практическое состояние библиотечного дела в России, где библиотекарями, по выражению А. Р. Войнич-Сяноженцкого, были «самоучки», с концепцией Л. Б. Хавкиной нельзя не согласиться.

Только через девять лет, в 1913 г. Л. Б. Хавкиной удалось открыть первые в России краткосрочные библиотечные курсы при университете А. Л. Шанявского, на которые было принято 357 библиотекарей из 40 губерний. На этих курсах, бессменно руководимых Л. Б. Хавкиной, получили подготовку свыше одной тысячи человек.

Первое десятилетие после установления советской власти не внесло существенных изменений в судьбе Любови Борисовны Хавкиной. Любимая педагогическая работа по руководству курсами; руководство созданным ею Российским библиотечным обществом в Москве и его филиалом (в том числе в Харькове); издание универсальных пособий для библиотекарей; многочисленные командировки и публикации, обобщавшие опыт зарубежных библиотек; участие в международных библиотечных конференциях, членство в Американской и Чехословацкой библиотечных ассоциациях; активная общественная работа — весь этот период нашел свое отражение в монографии ее ученика Ю. В. Григорьева «Л. Б. Хавкина (1871–1949)», изданной в серии «Деятели книги» в 1973 г.

В 20-е годы она посетила 12 стран, в том числе Германию, Францию, Чехословакию, Италию, Бельгию, Голландию, США, Канаду, Японию, достойно представляя советское библиотековедение, популяризируя опыт библиотек молодой страны. В 1929 г. как представитель Научно-исследовательского института библиотековедения она была приглашена на Первый международный библиотечно-библиографический конгресс ИФЛА, созданный в 1927 г.

20-е годы перечеркнули судьбу К. И. Рубинского. В ходе реформы образования в Украине ликвидирован Харьковский университет, а библиотека передана в подчинение Наркомпросу. К. И. Рубинский, не сумевший понять и принять требований политизации деятельности научной библиотеки, ни разу не высказавший своего отношения к политике, по своему непролетарскому

происхождению не соответствовал критериям Наркомпроса как руководитель библиотеки. Известный библиотековед не приглашался для участия в съездах, конференциях, не печатался. Его опыт и знания оказались невостребованными на стадии становления системы подготовки библиотечных специалистов. В 1925 г. при Харьковском институте народного образования был открыт первый в Украине факультет политического образования с отделением библиотечной работы, располагавшийся в одном здании с бывшей университетской библиотекой. Но К. И. Рубинский не был приглашен в качестве преподавателя. Имя библиотековеда на долгие десятилетия уходит в забвение.

В 1924 г. он отстраняется от руководства библиотекой и переводится на унизительную должность помощника библиотекаря. Но для коллектива библиотеки остается непререкаемым авторитетом. Он борется за сохранение библиотек ученых-эмигрантов, с начавшимся растаскиванием фонда для вновь создаваемых учреждений (музеев, архивов, учебных заведений). Выступает (единственным) против идеи новых реформаторов, предлагающих объединить бывшую университетскую библиотеку с библиотекой имени В. Г. Короленко. Судьба уберегла его от дальнейших унижений. Земной путь К. И. Рубинского трагически оборвался 1 декабря 1930 года.

Прямого обвинения в буржуазном объективизме, аполитичности по отношению к К. И. Рубинскому не было, по нашему мнению, только потому, что его труды, опубликованные в «Записках Харьковского университета», не были в достаточной степени известны новым функционерам от культуры. Это спасло его от репрессий. Имя библиотековеда кануло в Лету, как имена многих лучших представителей украинской интеллигенции. Более 80 лет имя Рубинского, если и появлялось в специальной литературе, то только через запятую. «Никогда не было адекватного представления о его вкладе в библиотековедение,… целостного представления об этом замечательном специалисте», — писал профессор Ю. Н. Столяров [8]. Только с конца пришлого столетия имя и труды забытого библиотековеда возвращаются в историю библиотечного дела. Л. Б. Хавкина и К. И. Рубинский были библиотековедами-энциклопедистами, не оставившими в своих трудах без внимания, в той или иной степени, ни одного аспекта библиотечной работы.

Необходимо отметить общность взглядов харьковских библиотековедов, касающихся вопросов комплектования библиотек. В лекции «Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения»

К. И. Рубинский утверждал, что книги и библиотека являются громадной социальной силой: «Идеи, одушевляющие общество, неминуемо проникают в библиотеки с новыми книгами. Рядом с ними зачастую стоят книги,

подвергающие их беспощадному разбору. Читатель может разобраться в идеях, выяснить для себя их сравнительную ценность… Наука космополитична: ее благами безраздельно пользуются все, поэтому и книжные богатства, как средства развития науки, должны быть доступны всем ученым» [3].

Л. Б. Хавкина в своих дореволюционных работах писала о необходимости объективности комплектования фондов с тем, чтобы «дать читателям возможность познакомиться с точкой зрения различных направлений и партий». [9]

«Классовые бои», развернувшиеся в 30-е годы, не обошли и Любовь Борисовну Хавкину.

Обвинения в глубоком искажении ленинских установок в вопросах использования буржуазной культуры, нежелании критически переработать опыт зарубежных библиотек, определить возможности его использования, прямое обвинение в буржуазном объективизме и безыдейности преследовали Л. Б. Хавкину, никогда не считавшуюся с политической конъюнктурой, долгие годы. От нее требовали, перенимая зарубежный опыт, «…пропускать его через призму нашего коммунистического мировоззрения» (Н. К. Крупская). Этого Л. Б. Хавкина сделать не могла. Она была объявлена буржуазным теоретиком библиотечного дела.

Только простой человеческой усталостью, связанной с огромной проводимой работой и постоянным напряжением, предчувствием дальнейшего обострения критики можно объяснить то, что в 1924 г. эта мужественная женщина в своем докладе «Научная разработка вопросов библиотековедения» на Первой конференции научных библиотек РСФСР впервые поступилась принципами. Она отвергла все опубликованные ранее работы и теоретические положения отечественных библиотековедов как якобы несовместимые со специфическим характером работы советской библиотеки. Нетрудно представить возможные последствия начавшейся травли, если бы не международный авторитет и профессионализм Л. Б. Хавкиной. Уже не молодая, больная, но не сломленная, она уходит на пенсию, продолжая огромную научную, педагогическую и общественную работу. На критику она ответила созданием новых трудов.

В суровые годы Великой Отечественной войны Л. Б. Хавкина завершила работу над монографией «Сводные каталоги», за которую ей первой в истории библиотековедения была присуждена ученая степень доктора педагогических наук. В 1945 году была награждена орденом «Знак Почета», указом Президиума Верховного Совета СССР ей было присвоено почетное звание Заслуженного деятеля науки РСФСР.

Земной путь Л. Б. Хавкиной окончился 2 июня 1949 года на 79-м году жизни. Она прожила большую, сложную, но счастливую жизнь. Ее универсальные пособия по библиотечной технике, таблицы авторских знаков стали настольными книгами многих поколений библиотекарей. Мечта о системе образования библиотечных специалистов еще при ее жизни реализовалась созданием первых специальных высших учебных заведений в Ленинграде, Москве, Харькове.

Характерно, что библиотековеды и в последние годы жизни работали над монографиями историко-библиотековедческого плана. Остались незавершенными их работы «История библиотечного образования в России и СССР» (Л. Б. Хавкина) и «История русской библиотеки в дореволюционное время» (К. И. Рубинский), в которой Рубинский назвал Любовь Борисовну Хавкину «лучшим знатоком библиотечного дела в России».

В отличие от судьбы Любови Борисовны Хавкиной, чье имя при жизни вошло в анналы истории библиотечного дела, изучение творческого наследия Константина Ивановича Рубинского только начинается.

Время позволяет переосмыслить взгляды, трактовки харьковских библиотековедов, и этот процесс идет. С глубоким уважением мы воспринимаем новое прочтение их работ, оценку роли в современных реалиях. В своем исследовании известный библиотековед профессор М. Я. Дворкина связывает начало создания единого библиотечного пространства с именами харьковских библиотековедов Л. Б. Хавкиной и К. И. Рубинского [10].

Список літератури

1. Столяров Ю.М. Внесок бібліотекознавців УРСР у розвиток радянського бібліотекознавства // Бібліотекознавство та бібліографія. — 1980. — № 20. — С. 93.

2. Рубинский К.И. Положение вопроса о библиотечном персонале в Западной Европе и у нас: докл., чит.в заседании библиотечной комиссии 19 марта 1906 г. // Зап. Харьк. ун-та. — 1907. — Кн. 3-4, ч. неофиц. — С. 14, 31.

3. Рубинский К.И. Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения // Зап. Харьк. ун-та. — 1910. — Кн. 1. — С. 67, 88.

4. Хавкина Л.Б. Библиотеки, их организация и техника. Руководство по библиотековедению. — Изд. 2. — Спб, 1911. — 404 с.

5. Хавкина Л.Б. Книга и библиотека. — М. , 1918. — С.111.

6. Хавкина Л.Б. О профессиональной подготовке библиотекарей (Доклад)

// Третий съезд русских деятелей по техническому и профессиональному образованию в России. — СПб., 1904. — Секция Х. — С.1-16.

7. Столяров Ю.Н. Отечественному библиотечному образованию 95 лет // Библиотековедение. — 2009. — №2. — С.120

8. Столяров Ю.Н. 40 лет на профессиональном поприще // Мир библиографии. — 1999. — № 2. — С. 83—84 . — Рец. на кн. : Бібліотекознавець К.І. Рубинський (1860 — 1930): біобібліогр. нарис / уклад. Н.М. Березюк ; бібліогр. ред. В.Д. Прокопова ; під. ред. Е.В. Балла. — Х. : РА, 1998 . — 68 с. : ілюстр.

9. Хавкина Л.Б. Руководство для небольших библиотек. — Изд. 2. — М., 1917. — С. 88.

10. Дворкина М.Я. Западное библиотековедение на российской почве: первая четверть XX века // Библиография. — 2008. — № 2. — С. 72,75.

Kevin M. Kain

RECORDS THE FROM THE NYPL ARCHIVE: L. B. KHAVKINA AND EARLY TWENTIETH-CENTURY EXCHANGES BETWEEN THE KHARKOV AND NEW YORK PUBLIC LIBRARIES

This year marks the celebrations of the 125th anniversary of the Kharkov Public Library and the 100th anniversary of the New York Public Library[1]. Given the significance of these occasions it is important to recognize that, in addition to sharing a common commemorative date, these great institutions have a history of mutual cooperation. The association began in 1904 with a noteworthy exchange of several hundred books and other print materials between the libraries. This initial connection was subsequently cultivated by L. B. Khavkina, a trustee of the KPL and the NYPL administration, continued into the early Soviet period and lead to the advancement of library economics and the development the Libraries' collections[2].

The early relationship between the libraries in Kharkov and New York is chronicled in substantial correspondence conducted between Khavkina and librarians

1. For a useful account of Khavkina's activities in the world of library science, see Iu. V. Grigorev, L. B. Khavkina (1871-1949) (Moscow: Kniga, 1973). On the history of the New York Public Library, see Harry Miller Lydenberg, History of the New York Public Library; Astor, Lenox and Tilden Foundations (New York; New York Public Library, 1923) and Robert H. Davis Jr., Slavic and Baltic Library Resources at the New York Public Library: A First History and Practical Guide (New York; New York Public Library, 1994).
2. On Khavkina's contacts with other and works about foreign libraries in the prerevolutionary period see, Grigorev, 10-18.

at the NYPL, including Directors John Shaw Billings and Edwin Hatfield Anderson, and future Director Harry Miller Lydenberg, Director of NYPL, from April 1911 until May of 1928. The epistolary exchange is preserved in the NYPL Archive and includes more than forty missives, enclosures and related memoranda. Fifteen of the letters are contained in Billings' papers[3]. The remaining documents are held in Anderson's files[4]. All of the letters were composed in English. During the correspondence, Khavkina repeatedly associated herself with the Khrakov Public Library[5], signed several as a «trustee of Kharkov Public Library» and continued to identify herself with the exchange of 1904[6].

Edward Kasinec, former chief of the NYPL Baltic and Slavic Division, first recognized the value and utility of the correspondence in an essay designed to introduce Khavkina's «ideas, activities and accomplishments» to Western audiences[7]. Indeed, the rich collection of materials in the NYPL Archive document Khavkina's research and publications on library economy, her teaching program, including the assemblage of instructional materials, her visits to the US in 1914 and 1926, and the ongoing transmission of her work to NYPL[8]. This reexamination of the letters in the Billings and Anderson files has different purpose. My interest in the correspondence is part of larger project which traces and analyzes the development of exchanges of

3. New York Public Library Archives and Manuscript Division NYPL Archive, Directors' Office: John Shaw Billings, Box 5 Series 1: Correspondence Subseries 1.2, General Correspondence 1911-1914, G-Hr, Folder 53: "Mme L. Haffkin Hamburger" (cited hereafter as NYPL A Billings)

4. New York Public Library Archives and Manuscript Division NYPL Archive, RG 6 Directors' Office: E. H. Anderson, Correspondence, 1915-1928 Ga-Hays, Box 8 Folder: "Haffkin Hamburger" (cited hereafter as NYPL A Anderson).

5. Khavkina acted as a trustee for the Library Khavkina to "Dear Sir" January 29, 1914 NYPL A Billings; Khavkina to "Dear Sir" April 28, .

6. On Khavkina's early connections with Kharkov Library, see Grigorev, 9-10.

7. Edward Kasinec, "L. B. Khavkina (1871-1949), American library Ideas in Russia and the Development of Soviet Librarianship" in Edward Kasinec and Robert H. Davis Jr., Slavic and Russian Books and Libraries: Occasional Essays and Notes (New York: Ross Publishing, 2007), 134-143.

8.For the correspondence concerning Khavkina's teaching program, see Khavkina to Dear Sir January 29, 1914 NYPL A Anderson; Reference Librarian [unsigned] to Khavkina February 14, 1914 NYPL A Anderson; Lyndenberg to Khavkina April 17, 1928 NYPL A Anderson; Khavkina to Lydenberg December 15, 1928 NYPL A Anderson; Anderson to Khavkina October 3, 1923 NYPL A Anderson; Lydenberg to Khavkina June 24, 1926 NYPL A Anderson; Reference Librarian [unsigned] to L. Khavkina March 22, 1924 NYPL A Anderson; Lydenberg to Khavkina July 21, 1924 NYPL A Anderson. On her visits to the US, see Director to Khavkina July 31, 1914 NYPL A Anderson; Anderson to Khavkina March 21, 1916 NYPL A Anderson; Lydenberg to Khavkina June 24, 1926 NYPL A Anderson; Khavkina to Lydenberg December 2, 1926 NYPL A Anderson. On the continued transmission of Khavkina's publications to the NYPL, see, for example, Khavkina to Anderson April 12, 1928 NYPL A Anderson; Lydenberg to Khavkina May 2, 1928 NYPL A Anderson; Khavkina to Lydenberg May 10, 1928 NYPL A Anderson; Lydenberg to Khavkina May 2, 1928 NYPL A Anderson.

print materials between the United States and the Soviet Union between 1917 and 1930[9]. I am particularly interested in roles that exchanges of print materials played in the collections development of the NYPL Slavonic division and the division's emergence as a leading repository of information about Russia and the early Soviet state. The connections between Khavkina, the KPL and the NYPL revealed in the correspondence hold a special place in that process because they provide a clear example of how an exchange-based relationship founded in the late Imperial Era continued, albeit with interruptions, into the second decade of Soviet rule.

The exchange of letters made between 1911and 1914 sheds new light on the enduring impact made by the original exchange of print materials between the Kharkov and New York libraries in 1904. More specifically, the documents show that the relationship between Khavkina and the NYPL spawned an exchange program in which the Library sent its publications, and other works on American librarianship and library economics in return for Khavkina's own publications[10]. The documents also demonstrate a strong desire among the NYPL's top administrations to make the Library's Slavonic Division a premier repository of information about the Soviet State in the US and that Khavkina helped advance this cause in the 1920s by facilitating new exchanges between the NYPL and Soviet institutions and organizations[11].

Following its initial shipment of «several hundred books and pamphlets» to the Kharkov Public Library, the New York Library continued to send its Annual Reports to Kharkov. The impact of the Reports on Khavkina's study and teaching of library economics and resulting development of librarianship in late Imperial Russia and the early Soviet Union is clearly documented in her letters to the NYPL and in her published work[12]. The lasting relationships which emerged out of this initial exchange in general and the Annual Reports in specific likewise impacted the NYPL. On the one hand it bolstered the Library's image in Russia/Soviet Union. On the other hand, it enhanced the construction of the NYPL Slavic collections and, thus,

9. For my previous work in this field, see Kevin M. Kain, ""Reading the Early Soviets: Alexander S. Gumberg and the Collection, Translation, Exchange, and Preservation of Russian Print Matter (1917-1930)" Slavic and East European Information Resources vol. 12, no. 1 (January-March 2011) : 3-36

10. The print catalogue of the NYPL Slavic collection features over fifty-five titles by Khavkina, making it the single largest collection of her work in the US. See The New York Public Library. The Research Libraries Dictionary Catalogue of the Slavonic Collection (Boston, 1974), 599-601.

11. The correspondence concerning book exchanges with the NYPL includes Khavkina to Librarian of the New York Public Library May 12, 1911 NYPL A Billings; Anderson to Khavkina December 16, 1913 NYPL A Billings; Khavkina to Dear Sir January 29, 1914 NYPL A Anderson; Anderson to Khavkina June 29, 1923 NYPL A Anderson; Anderson to Khavkina April 10, 1923 NYPL A Anderson; Khavkina to Anderson April 12, 1928 NYPL A Anderson; Lydenberg to Khavkina, April 25, 1923 NYPL A Anderson; Khavkina to Anderson, March 12, 1923 NYPL A Anderson and Lydenberg to Cannon April 20, 1923 NYPL A Anderson.

12. See, for example Khavkina to Dear Sir January 29, 1914 NYPL A Anderson.

its bid to become a leading repository of print matter concerning Eurasia for the entire United States.

The New York Public Library figured prominently in Khavkina's published works about foreign library studies because, according to Kasenic, the NYPL «represented for Khavkina the ideal of American librarianship[13]. » Khavkina wrote several works about the NYPL, including N'iu-Iorkskaia publichnaia biblioteka (1914)[14] in which she upheld it as a model to be copied. This idea resonated far beyond the Russian library world. The second edition of N'iu-Iorkskaia publichnaia biblioteka was in Lenin's Kremlin Library and it was reportedly read by the Bolshevik leader with great interest[15]. While the later idea has not be confirmed, it appears likely given the praise that Lenin lavished on NYPL's, including repeated references to its collection of Slavic publications, after reading the Library's Annual Report for 1911[16].

It is noteworthy that Khavkina chose to rekindle the relationship sparked by the exchange between the libraries in 1904 in connection with the dedication of the NYPL's new Central Library on May 23, 1911. On May 12, she wrote to the Library

Please send me the last report of the New York Public Library as well samples of bookkeeping forms and cards etc. in use at your Library and the pictures or views of the building (outside and inside). You will oblige me very much in forwarding this matter immediately: I will join it to my collection which I will send to our First Library exhibition, to Petersburg in June, afterwards I will describe your library in a russian (sic) journal[17].

The Library responded immediately sending the Annual Report for 1910 on June 2, 1911[18]. On April 1, 1912 Khavkina requested more information about the Library and its history as well as visual images for her work on 'Modern Libraries,» explaining «yours is the largest and the best of the Public Libraries[19].» On April 15, 1912, the NYPL fulfilled the request sending «a copy of the Annual Report for 1911, a 'Central building guide,' 'Facts for the public,' and the 'Library Journal' for May 1911[20].» The journal «was sent on account of the views of the central building, exterior and interior, and the reproduction of plans etc[21].» Khavkina soon acknowledged her reception of «the reports and other printed matter you kindly sent to me» and

13. Kasinec, 140.

14. Liubov Borisovna Khavkina-Hamburger, N'iu-Iorkskaia publichnaia biblioteka (Moscow: I. N. Kushnerev i Ko., 1914). See for example Knigonosha No. 27 (December 1) 1923 5

15. Kasinec, 134 and 140.

16. V. I. Lenin, "Chto mozhno sdelat' dluia naradnogo obrazavaniia, Polnoe Sobranie Sochineniia, 5th ed., (Moscow: Dos. IZd. Polit. Lit., 1961) vol. 23, 348-350. The references to the NYPL Slavic collections appear on 349 and 350.

17. Khavkina to Librarian of the New York Public Library May 12, 1911 NYPL A Billings.

18.These shipments were later recounted by Anderson n a letter sent to Khavkina on December 16, 1913 NYPL A Billings..

19.Khavkina to Dear Sir April 1, 1912 NYPL A Billings.

20.Reference Librarian to Khavkina April 12, 1912 and Anderson to Khavkina December 16, 1913.

21. Anderson to Khavkina December 16, 1913 NYPL A Billings.

prepared for a new exchange[22]. According to her plan, she would send two of «my handbooks of library economy in russian (sic)» in return for «samples of all your forms and cards for the cataloguing and charging system[23].» She qualified the proposal by recalling that «Some years ago I have sent you in the name of the Karkoff (sic) Public Library several russian (sic) books for your russian (sic) division. » On May 23, 1912, exactly a year after the new Central Library opened its doors, the NYPL sent Khavkina a complete «set of our catalogue cards[24]. »

Seeking to further cooperation with the NYPL, Khavkina sent the second edition of her Manual of Library Economics (St. Petersburg, 1911) to the Library in November of 1913. However, she explained that «I am very sorry the second edition of my Manual has appeared at the beginning of 1911 when I could not put in it the pictures of the new building of your Library. » Therefore, she requested new materials for «a new work on modern libraries,» including «the [annual] reports for 1910, 1911 and 1912 as well as a good outside view of the new Central building (large enough to reproduce it) and plans. If possible also samples of forms and cards used in the Library[25].» Once received, these materials provided Khavkina with the basis for several publications as well as her new teaching endeavors as a university lecturer[26].

It is indeed telling that in what appears to be her first letter the NYPL's new director E. H. Anderson on January 29, 1914, Khavkina identified herself with the Kharkov Public Library and the exchange of 1904;

I know very well your Library from the reports. Some ten years ago, as one of the trustees of the Karkoff Public Library, I have set to the New York Public Library a lot of books about Karhoff, (sic) its University, its municipal life, etc. I just ordered them from different sources and forwarded them through the Commission of International Exchange. And our Library had also received several hundred books and pamphlets from New York Public Library. We have mentioned it in our Annual Report for 1903-1904 and in our historical sketch[27].

Having established the connection with the past, Khavkina moved on to clarify the continued significance that the materials sent by NYPL held for her teaching and research. First she explained that when she «was requested to lecture at the first Library Courses open in Russia at the Shaniavsky University in Moscow. I took with me the reports and ordered several pictures of the NY Public Library buildings for

22.Khavkina to the Librarian of the New York Public Library May 9, 1912 NYPL A Billings.

23.One of these books, Biblioteki ikh organizatsiia i tekhnika. Rukovostvo po bibibliotekovedeniiu (St. Petersburg, 1911), was catalogued by the NYPL Slavonic Division in May 1912.

24. Reference Librarian to Khavkina May 23, 1912 NYPL A Billings and Anderson to Khavkina December 16, 1913 NYPL A Anderson.

25. Khavkina to Dear Sir November 15/28, 1913 NYPL A Billings.

26. Khavkina to Dear Sir January 29, 1914 NYPL A Anderson.

27. Khavkina to Dear Sir January 29, 1914 NYPL A Anderson.

the stereofion (sic) to illustrate my lectures about modern Libraries. Afterwards I gave the whole set of those reports to the Library Museum at the above mentioned University. » She continued that «now I have in preparation a pamphlet about the NY Public Library with illustrations. As soon as it issues (probably in a month) I will send you a copy. » Finally, she concluded, «I suppose that now that you know why I asked for a second set of reports you will not find it wrong. And if you are so kind as to let the Report for 1913 as soon as it appears, I will be able to put the new figures in my lecture concerning the NYP Library at the Library Courses[28].»

On February 14, 1914 NYPL Reference Librarian Lydenberg responded that «we are very interested to learn of the important work you are doing in the way of popularizing the idea of public libraries» and that «we are glad to give you all the publications of this library that you may need and certainly will send you a copy, two copies indeed[29].» «There is,» noted Lydenberg, «no need to reimburse the Library for these publications, it gives us great pleasure to send our printed matter to people who so such evident appreciation of it as you do. » Encouraged by this news, Khavkina, acting as a «trustee of the Karkoff Public Library,» requested the Annual Report of 1913. The next week the NYPL reference Librarian «sent a copy of the Annual Report to Karkoff[30].»

By early 1916, the cooperative efforts linking Kharkov and New York were adversely affected by the outbreak of the First World War. Writing to Anderson on February 8, 1916, Khavkina reported;

I brought with me slides made after your fine pictures to the Academy of Science at Petrograd, where a meeting of the Bibliographical society was held and I had to make a report on American Libraries, and to the Congress for home education at Kharkoff with the attendance of 450 members, where I had an other report on libraries to read, and in both places the admiration for the New York Public Library was expressed by the audience in enthusiastic terms. Let me thank you once more for the fine materials. At the same time may I ask for the annual reports of the Library for 1915 and 1914… and if possible for the reading lists published by the Library. Many thanks in anticipation. All those contributions will be welcome, because our library movement is steadily increasing[31].

When, in early March, Khavkina had not received the materials she requested in the usual timely manner, she made another appeal for the descriptions of the Central Library building and the latest Annual Reports[32].

28. Khavkina to Dear Sir January 29, 1914 NYPL A Anderson.
29. Reference Librarian to Khavkina Feburary 14, 1914 NYPL A Billings.
30. Reference Librarian to Khavkina Feburary 14, 1914 NYPL A Billings.
31. Khavkina to Dear Sir April 18, 1914 NYPL A Billings.
32. Reference Librarian to Khavkina May 5, 1914 NYPL A Billings.

After conducting an internal investigation concerning wayward materials, Anderson wrote to Khavkina on March 21, 1916 resolving that «the Kharkov Public Library is on the mailing list for our Annual reports and if they are not receiving them we should like to know. It is quite possible that war conditions have prevented the delivery of the things we have been sending[33].» Therefore, he sent additional copies of the Annual Report to both the Kharkov Public Library and Khavkina in Moscow[34]. This, however, proved to be the final effort to remain in contact in the pre-Revolutionary era.

The difficulties in maintaining correspondence, not to mention useful exchanges, recognized by Anderson became more acute in the following years of war and revolution. It follows that there is no record of correspondence between Khavkina and the NYPL from the spring of 1916 until early 1923 in the NYPL Archive. This break in the lines of communication and exchange was symptomatic of the larger, prolonged disruptions in contacts between Russian/Soviet libraries and foreign libraries experienced during the same period. The disconnects resulting from years of isolation were recognized in the by several Soviet organs, including the Russian Central Book Chamber and the All Russian Society for Cultural Relations between the Union of Soviet Socialist Republics and Foreign Countries (VOKS), which attempted to revive previously established connections with Western institutes and to create new ones in the early 1920s[35]. In the meanwhile, the administration of the NYPL sought to make their Library a/the premier repository for print information concerning the new Soviet state in the US[36]. To his end, the administration embarked on an attempt to solicit the assistance of top Soviet officials including Trotsky, Gorki and Lunacharsky[37]. When these and other initiatives proved less than satisfactory, Anderson turned to Khavkina.

On January 11, 1923, Anderson wrote to Khavkina explaining the NYPL's needs for the latest publications on Soviet library studies as well as books about the Bolshevik Revolution[38]. While such materials were apparently available, Anderson did not want to pay for the books in advance. Willing to once again cooperate with the NYPL, Khavkina explored the possibilities and reported, on March 12, 1923, that,

33. Khavkina to Anderson February 8, 1916 NYPL A Anderson.

34. Khavkina to Anderson March 3, 1916 NYPL A Anderson.

35. Anderson to Khavinka March 21, 1916 NYPL A Anderson. E. J. Korp's, "Memorandum for the Bursar" of March 16, 1916 NYPL A Anderson, clarified that "the Karkov Public Library is on the Annual Report mailing list since 1903."

36. Anderson to Khavinka March 21, 1916 NYPL A Anderson.

37. See, for example, O. D. Kameneva, Dva goda kulturnogo sblizheniia s zagranitsei (Moscow: Vseouznoe Obschestvo kulturnoi Sviazi s zagranitsei, 1925), 51; I.G. Khomiakova , Mezhdunarodye bibliograficheskie sviazi Rossiiskoi knizhnoi palaty v 1920-1930-e gody (Moscow: Rossiiskaia Knizhnaia Palata, 2000), 7-12; and Kain, "Reading the Early Soviets," 21.

38. On the NYPL's efforts to develop its Slavic collections between 1918 and 1940, see Davis, 32-53.

at first no one would agree to ship books to the US without first receiving payment[39]. However, she eventually «found the right man,» namely N. N. Nakaviakov, Vice Chief of the Trade Section of the Government Publishing Board, who was «himself a patron of the NYPL[40]. Nakaviakov, she explained would «gladly send anything without payment in advance[41].» Moreover, Khavkina suggested Anderson order the Publications of Commission of the History of the October Revolution all of which published by Nakaviakov's Government Publishing Board[42]. Nakaviakov, she concluded could even advise the NYPL on creating an exchange with State Academy of Sciences in Petrograd[43]. Adhering to Khavkina's advice, the Library wrote Nakaviakov «expressing hope that his experience as one of our readers will show the advantage of providing an adequate supply of Russian books[44].»

Anderson again sought Khavkina's help on several issues concerning the development of his Library's Slavic collection later in the spring. Writing to her on April 10, 1923, Anderson began by explaining his efforts to create an exchange of publications with Moscow State University[45]. Then he looked for assistance in dealing with the state publisher Gosizdat, explaining that he wrote to the publisher to «order an extensive collection of books,» but received no response[46]. Finally, the Director requested Khavikina's advice concerning the planned book buying to Moscow headed by A. Yarmolinsky, the chief to the NYPL Slavonic Division[47]. Highlighting the perceived urgency of his program Anderson explained;

We feel that it is of real importance that this library secure a collection of the fundamental documents a future student of Russian History will need to base his opinion on the events of the past eight years. We feel it is decidedly to the advantage of those at present in control of the Russian political forces and of public opinion to see that these documents are available in some such center of research as the NYPL and we believe there is no better place for this purpose in this City as the NYPL.

In closing he declared that «we do not like to see the NYPL fall behind in collecting print materials[48].» Soon thereafter Anderson thanked Khavikina for her troubleshooting by sending her a «new history of the NYPL via International exchange of the Smithsonian Institute[49].»

39. See "Tentative Outline of a Letter to the Commissary for Education of the Soviet Government in Moscow and "Russian Originals and English Letters Taken by Arthur Ruhl April 24, 1920" New York Public Library Archives and Manuscript Division RG 6 Director's Office Box 16 Edwin H. Anderson correspondence, 1915-1928.
40. Anderson to Khavkina January 11, 1923 NYPL A Anderson.
41. Khavkina to Anderson March 12, 1923 NYPL A Anderson.
42. Khavkina to Anderson March 12, 1923 NYPL A Anderson.
43. Khavkina to Anderson March 12, 1923 NYPL A Anderson.
44. Khavkina to Anderson March 12, 1923 NYPL A Anderson.
45. Khavkina to Anderson March 12, 1923 NYPL A Anderson.
46.Lydenberg to Cannon April 10, 1923 NYPL A Anderson.
47. Anderson to Khavkina April 10, 1923 NYPL A Anderson.
48. Anderson to Khavkina April 10, 1923 NYPL A Anderson.
49. Anderson to Khavkina April 10, 1923 NYPL A Anderson. Khavkina not only assisted the New York librarians during their stay in Moscow, but published at least one article detailing their visit. See L. B. Khavkina, "Amerikansskie bibliotekari v Moskve" Knigonosha No. 27 (December 1 1923) : 5. This publication featured several pictures of the NYPL which Khavkina had previously requested.

While the contacts between the NYPL and Khavkina continued through 1928, they became increasing less frequent. Despite the greater gaps in between, the letters never the less demonstrate an ongoing commitment to promote cooperation through the exchange of print materials. These include records of the NYPL sending Khavkina sixteen volumes on American library studies and Khavkina's willingness to serve as an intermediary with VOKS in regards the NYPL's efforts acquire the journal Krastnyi Biblioteker[50]. The enduring impact of these mutual relations was epitomized in one of the final letters the NYPL sent to Khavkina, where Lydenberg wrote «thank you for the continued interest you show in our collections[51].»

The correspondence between the NYPL and L. B Khavkina opens a window into the early histories of the Kharkov and New York Public Libraries. These rich sources offer unique views into the enduring relationship which began with the exchange of print materials between the two libraries in 1904 and end endured though 1928. This remarkable quarter century of cooperation offers specific historical examples of the benefits resulting from international cooperation among librarians and public libraries, including the development of library studies, practices and collections, and supplies noteworthy precedents for the construction future of relationships

М. Симейкина

А. И. КИРПИЧНИКОВ КАК ОДИН ИЗ ФУНДАТОРОВ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ

Среди членов Правления открывшейся в 1886 году Харьковской общественной библиотеки указаны имена Н. Н. Бекетова, А. А. Гурского, Н. Ф. Сумцова, М. Ф. Левантовского, Ф. А. Павловского и др. Однако фамилии А. И. Кирпичникова среди них не упоминается. Действительно, профессор Харьковского университета Кирпичников уже в это время покинул наш город и продолжал свою научно-преподавательскую деятельность в Новороссийском университете (Одесса). Однако влияние этого человека на развитие просвещения, культуру, всеобщую грамотность, формирование библиотечного дела в Харькове огромно, хотя и мало известно широкому кругу специалистов и городской общественности.

Поэтому цель данной работы — привлечь внимание к личности А. И. Кирпичникова, по словам Н. Ф. Сумцова, «одного из ученейших людей России», который только по воле судьбы не стал попечителем Харьковской публичной библиотеки, но всячески поддерживал и приветствовал идею ее открытия, а также внес в фонд библиотеки, поначалу насчитывающий около 2000 книг, свои научные труды по всеобщей литературе. Упоминание о попечительс-

50. Khavkina to Anderson April 12 1928 NYPL A Anderson.
51. Lydenberg to Khavkina May 2, 1928 NYPL A Anderson.

тве в данном случае вполне уместно, т. к. начав работу в Новороссийском университете, Кирпичников сразу же стал и попечителем Одесской публичной библиотеки, руководил работой администрации по приобретению новых книг и их систематизации. Впоследствии, когда он продолжил свою научную карьеру в Московском университете, ему предложили очень ответственную должность хранителя отдела доисторических, христианских русских древностей, рукописей и летописей в Румянцевском музее.

А. И. Кирпичников (1845–1903 гг.), профессор Харьковского, Новороссийского и Московского университетов, член-корреспондент Российской Академии наук, автор более двухсот работ по проблемам истории зарубежной и русской литературы, языкознания, педагогики, истории итальянского искусства эпохи Возрождения и древнерусского искусства, входит в «золотой» фонд ученых-гуманитариев дореволюционной России. Правда, в советское время это имя было почти забыто. Автор данной статьи посвятил ряд публикаций незаслуженно забытому ученому [1].

Александ Иванович родился в городе Мценске в купеческой семье, однако вскоре после смерти отца переехал с матерью в Москву, где учился в 1-ой гимназии. Потом поступил на историко-филологический факультет Московского университета, который блестяще закончил со степенью кандидата в 1866 г. Проработав некоторое время учителем русского языка в гимназии, он полностью посвятил себя науке. После защиты в Московском университете магистерской диссертации по средневековой литературе он изъявил желание работать в Харькове, где в Харьковском университете существовала кафедра всеобщей литературы, переименованная на время в кафедру истории западноевропейской литературы, но не было ни одного квалифицированного специалиста в этой области знания. В то время преподавательская работа вообще не относилась к числу престижных, ею больше занимались подлинные энтузиасты, влюбленные в свой предмет, осознавшие свое великое призвание, поскольку, как отмечалось в одном из университетских протоколов Харьковского университета за 1862 г., «материальная необеспеченность профессора и университетского преподавателя создавала такое положение, что профессор должен удивляться не тому, что в некоторых из наших университетов нет достаточного числа профессоров, а тому, что держится до сих пор наличный состав последних» [2, с. 66-67]

В Харькове Кирпичников прожил без малого 10 лет (1873 – 1884 гг.). Харьков, бесспорно, был важной вехой в его жизни: здесь он вырос из доцента в профессора, стал первым заведующим кафедры всеобщей истории литературы, известным ученым, закладывавшим основы компаративистики

в литературоведении вместе с А. Веселовским и др. Но и наш город в лице Александра Ивановича приобрел очень энергичного, высокообразованного общественного деятеля, человека небезразличного ко всем начинаниям в области культуры и просвещения, автора многих полезных и принесших впоследствии огромные плоды инициатив. Он оставил после себя целую школу учеников, будущих профессоров университета — Л. Ю. Шепелевича, С. В. Соловьева, Н. Ф. Сумцова, Е. К. Редина, стоял у истоков Харьковского историко-филологического общества, занимался расширением фондов музея изящных искусств и древностей, созданного А. А. Потебней, работал в редакции журнала «Мир», который недолго издавался профессорами Харьковского университета, а также поддерживал идею создания в Харькове общественной библиотеки.

Как истинный филолог он был великим знатоком книги. Для него книга была источником знания, образования, воспитания. Поэтому он полностью разделял мысль А. С. Пушкина о том, что «чтение — вот лучшее учение». Литература стала его любовью, профессией, призванием. Всякое общение с новой книгой превращалось для него во всестороннее ее изучение: содержания, оформления, места и время издания, подбора иллюстраций и т. д. Занимаясь глубоким изучением истории всемирной литературы, он параллельно писал историю развития книги, книгопечатания, зарождения и становления книжного дела в Западной Европе и России вплоть до XIX века. Результатом такого исследования стал «Очерк истории книги», представлявший поначалу две публичные лекции, прочитанные в Одессе [3]. Впоследствии эти лекции были напечатаны и имели большой успех среди филологов, книговедов и просто библиофилов, благодаря увлекательному изложению материала, профессиональному толкованию специальных терминов, приведению множества редчайших примеров и фактов из биографий известных писателей разных эпох, а также характеристике не только издателей, но и читателей. «Очерк истории книги» и по сей день не утратил своей актуальности, а приведенные личные наблюдения и указания на возможные направления дальнейшего изучения истории книжного дела могут быть полезны современным специалистам. Например, Кирпичников обратил внимание исследователей на изучение так называемых «вкладных» в книгах XУ века. Это были «приписки, которые делались или в конце книги или по листам и которые говорили, кто, за кого и какому церковному учреждению пожертвовал эту книгу» [3, с. 35]. Далее ученый замечает: «Вообще эта литература последней страницы очень интересна, но, к сожалению, у нас еще мало исследована» [3, с. 36].

В нем жил не только библиофил, но и прирожденный библиограф, который, правда, не составлял библиографических указателей по определенным литературоведческим темам, но делал очень подробные описания всех проработанных им материалов по интересующим его научным вопросам, комментировал сложные места, делал необходимые переводы с иностранных языков, которых знал немало, включая и диалекты, например, староитальянский, старонемецкий и др. Он увлекался собиранием автографов великих писателей, рукописей И. Крылова, различных раритетных изданий и др. Бесценным для филологов дореволюционной поры и даже наших дней было библиографическое описание рукописей, статей и книг по истории древнегреческого романа, истории средневековой литературы, использованных книг к магистерской диссертации «Поэмы Ломбардского цикла (опыт сравнительного изучения западного и русского эпоса)», а потом докторской диссертации «Св. Георгий и Егорий Храбрый, исследование литературной истории христианской легенды».

А. И. Кирпичников был блестящим знатоком библиотечного дела Западной Европы и России. Он проводил большую часть своей жизни в библиотеках, имел собственную богатую коллекцию книг. Работая над своей магистерской диссертацией, Александр Иванович жил почти три года за границей, слушал лекции по немецким наречиям в Берлине, работал там в придворных библиотеках, во время каникул занимался в университетской библиотеке Праги, потом, продолжив обучение в Венском университете, изучал рукописи в Венской придворной библиотеке. Он считался одним из крупнейших знатоков средневековых рукописей в России. Читая и разбирая их, он параллельно изучал диалекты, на которых они были написаны. Кроме того, он сделал очень важные наблюдения над теми трудностями, которые сопровождают ученого, взявшегося за чтение таких древностей: «…самая темная сторона рукописной книги, сейчас устраненная печатным станком, это — неизбежные в ней ошибки и произвол писцов» [3, с. 38]. Он с сочувствием пишет о «сотни умных», которые «достают из воды каменья», брошенные туда средневековым переписчиком. Они «отыскивают золото первоначального текста, как он вышел из рук автора, и очищают его от наносных примесей; на эту необходимую, но печальную работу употребляют они свою ученость, остроумие и лучшие годы жизни» [3, с. 39].

Для Кирпичникова, великого пропагандиста литературы и книги, библиотека мыслилась как важнейший просветительский центр. Будучи сам убежденным просветителем, профессор приобщал к чтению своих детей, студентов, слушателей, посещавших его публичные лекции, которые собирали полные

залы. В этом он был полностью солидарен с представителями той части харьковской интеллигенции конца XIX века, которые инициировали создание общественной библиотеки для горожан в целях повышения общего культурного уровня населения губернии. К ним относился, как известно, Александр Афанасьевич Гурский, внесший предложение еще в 1883 году о создании библиотеки на кооперативных началах, используя Устав, уже существующий в России для других общественных библиотек. А. Гурский и его «кружок сочувствующих», как писали о профессорах университета в местных изданиях, в том числе и сам А. Кирпичников использовали для популяризации своей идеи страницы харьковской прессы. В «Харьковских губернских ведомостях» за 1884 г. появились статьи А. Гурского, Н. Сумцова, А. Кирпичникова. Последний рассказывал о постановке библиотечного дела в Западной Европе и, в частности, в придворных библиотеках Берлина, которые имели почти все немецкие князья. В хранилище Харьковской библиотеки им. В. Г. Короленко находится немало научных трудов профессора А. И. Кирпичников. Имя этого талантливого ученого, подлинного знатока книги, энтузиаста создания Харьковской общественной библиотеки как просветительского центра Слобожанщины не должно быть забыто.

Список литературы

1. Сімейкіна Н. М. Деякі сторінки діяльності професора О. І. Кирпичникова у Харкові // Культура України: зб. ст. — Х., 1996. — Вип. 3. — С. 53 — 62; Семейкина Н. Н. А. И. Кирпичников — фундатор кафедры всеобщей литературы (Из истории становления филологической науки в Харьковском императорском университете) // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, № 595, сер. Філологія. — Х., 2003. — Вип. 38: Сучасні аспекти дослідження літератури XX століття. — С. 87 — 91.

2. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805 — 1905): 1. История факультета. 2. Биографический словарь профессоров и преподавателей / под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалея. — Х. : Изд. ун-та, 1908. — 168, 390, XII с.

3. Кирпичников А. И. Очерк истории книги: две публичные лекции. — Одесса, Спб. : Типограф. Лебедева, 1888. — 72 с.

А. А. Тіщенко

БІБЛІОТЕЧНИЙ АСПЕКТ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АКАДЕМІКА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

В епоху швидкого розвитку науково-технологічної, інформаційної сфер посилюється увага до осмислення, узагальнення вкладу видатних діячів науки і культури, до «людського елементу» науки, із проникненням у бібліотекознавство, бібліографознавство соціокультурного, психологічного і соціологічного аналізу. Тому постає закономірним дослідження бібліотеко-, бібліографо-, книгознавчої спадщини всесвітньо відомого вченого, мислителя, громадського діяча Володимира Івановича Вернадського.

Вивчала роль книги, бібліотеки у житті вченого О. М. Апанович [2, 3, 4]. Вона знаходить чимало доказів постійної самоосвіти В. І. Вернадського [3]. Велика кількість публікацій, присвячених темі «Вернадський і книга», належить І. І. Мочалову [11]. Він висвітлює інтереси вченого у публікації «Л. М. Толстой та В. І. Вернадський» [12]. Чимало для дослідження ролі бібліотеки у повсякденному житті вченого зробили Л. А. Дубровіна [9] та О. С. Онищенко [15]. К. М. Ситник, вивчаючи життєвий шлях вченого-мислителя на Україні, акцентує увагу на його особливому ставленні до бібліотек, зокрема активній участі у фундації Всенародної бібліотеки України [20].

Володимир Іванович був не тільки видатним вченим-натуралістом, але й великим шанувальником книг, бібліотек [17]. За своє життя В. І. Вернадський багато читав і часто користувався послугами бібліотек, брав участь у їх заснуванні, покращенні функціонування [15]. Аналіз спадщини В. І. Вернадського дозволив віднайти факти його внеску в розвиток бібліотечної та книговидавничої справи, як на території України, так і за кордоном, а також висвітлити громадську діяльність, спрямовану на поширення грамотності, освіченості.

У дитинстві вченого вабило все, що пов'язано з природою. Серед улюблених книг — «История крупинки соли», «Великие явления и очерки природы», пригодницька література... Його цікавили питання: що є причиною бурі, грози, землетрусів, вулканічних виверженьʔ Читаючи, намагався уточнити все, про що дізнавався з книги чи статті: якщо зустрічались нові імена вчених, відшукував їх у німецькому довіднику Поггендофа [4]. Дізнавався якої національності цей вчений, дати життя, зміст його праць. Якщо зустрічались нові місцевості — одразу діставав атлас та знаходив їх на карті. Дуже не подобались книги, які погано закінчувались, і тому переглядав кінець, якщо поганий —

не читав [7]. Саме книги, на думку Вернадського, і є тим засобом, який надасть відповіді на питання «почему, отчего?» [21].

Через палку прихильність до книг В. І. Вернадський почав збирати власну бібліотеку ще під час навчання в гімназії [16]. Ставши студентом фізико-математичного факультету Петербурзького університету, переймався наповненням не тільки своєї бібліотеки, а й бібліотек взагалі [22]. Так, наприклад, у травні 1884 р. В. І. Вернадський разом із братами Сергієм та Федором Ольденбургами, Д. І. Шаховським, К. Д. Ушинським, А. М. Красновим та ін. організовують гурток з метою вивчення попиту на літературу. Члени гуртка збиралися раз на тиждень, найчастіше у В. І. Вернадського [18]. Вони вивчали літературу для народу, складали каталог науково-популярних книг, висилали книги в провінцію, сприяли відкриттю першої безкоштовної читальні в Петербурзі. Члени гуртка переймалися і наповненням фондів бібліотек для народу. На думку вченого, необхідно, щоб такі бібліотеки збирали книги про землеволодіння, пояснення народних прав, вчення про релігію, медицину та гігієну та ін. Відомості повинні бути зрозумілими для простих людей [1]. Вернадський виступає перед товаришами з коротким викладом власної програми з поліпшення народного життя через економічний і духовний розвиток народу [10]. В архіві вченого зберігся стислий конспект його виступу. Крім того, вони надавали значну допомогу Х. Д. Алчевській у створенні каталогів народних книг, складанні загальних та рекомендаційних каталогів.

Згодом студентський гурток ввійшов до складу Санкт-Петербурзького комітету грамотності. Метою діяльності комітету було видання літератури, збирання та розсилка книг до народних шкіл та бібліотек [19]. Вернадський допомагав комітету у виданні в 1894 р. каталогу кращих книг для масового читання, працював над розсиланням книг до провінції [12].

В. І. Вернадський був читачем багатьох бібліотек світу. Де б він не опинявся, одразу починав працювати, досліджувати, відшукувати потрібні знання не тільки у лабораторіях, а й у бібліотеках [3]. Завжди намагався вивчити їх специфіку, зробити висновки стосовно характеру діяльності вітчизняних та закордонних бібліотек [11]. Коли не було можливості користування потрібною літературою, казав: «Ужасно трудно без книг» [13, с. 101]. Володимир Іванович був порядним, відповідальним читачем. Не було такого правила користування бібліотекою, яке б він порушив. І навпаки — будь-яке порушення правил іншими його обурювало [2].

Володимир Іванович особисто сприяв фундації багатьох бібліотек. Загальновідомим фактом є участь вченого у створенні Національної бібліотеки України, яка носить ім'я академіка. Вперше на державному рівні ідея

заснування Національної академії наук (НАН) та одночасно Національної бібліотеки України зародилися під час спілкування М. П. Василенка та В. І. Вернадського навесні 1917 р. [9]. У березні 1917 р. М. П. Василенко разом з іншими відомими членами Українського національного товариства (далі – УНТ) – П. Я. Стебницьким та О. І. Лотоцьким – написав доповідну записку щодо реформи освіти й науки в Україні, яка передбачала створення Національної бібліотеки Української держави (НБУД) та фінансову підтримку УНТ з метою перетворення його на Українську академію наук. 20 липня (2 серпня) 1918 р. на четвертому засіданні Комісії Української академії наук розглядався проект закону про НБУД та її фонд, його доопрацювання доручили В. І. Вернадському та В. Л. Модзалевському [6]. Створюючи бібліотеку, Вернадський планував заснувати на Україні велику книгозбірню всесвітнього масштабу, яка б містила літературу з усіх наук.

Комплектування національного фонду, як універсального наукового та спеціалізованого українознавчого, на першому етапі було складним, тому велике значення мали особисті зв'язки В. І. Вернадського та його колег з ученими з різних країн світу, які на його прохання стали надсилати свої бібліотечні зібрання. На той час основними джерелами комплектування стали приватні бібліотеки, книгарні, книжкові бази, фонди громадських організацій та просвітницьких установ [15]. Після перейменування НБУД у Всенародну бібліотеку України (1919 р.) починається активне збирання та купівля особистих бібліотек, передусім відомих учених і професорів університету, діячів науки, культури та освіти, налагодженням зв'язків із видавництвами та бібліотеками для купівлі й обміну книгами [20].

Вчений сприяв тому, щоб на період 1918-1923 рр. основним напрямком діяльності бібліотеки стало активне збирання матеріалів приватних, конфіскованих та націоналізованих бібліотек, налагодження систематичного комплектування фондів, оскільки добре розумів важливість наповнення бібліотечних фондів [9]. Між тим, у перші роки існування установи стратегія комплектування фондів була спрямована на придбання комплексних бібліотечно-архівних зібрань приватних осіб та культурних установ.

На сучасному етапі бібліотека, у створенні якої брав участь Володимир Іванович, має назву «Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського» (НБУВ). Бібліотека бере активну участь у вшануванні пам'яті свого фундатора. Так у багатомільйонних фондах НБУВ представлені як друковані, так і рукописні праці академіка; література про життя і діяльність Вернадського, про вивчення та розвиток його ідей в сучасній науці. Щороку, починаючи з 1991 р., у НБУВ проводяться публічні Читання академіка В. І. Вернадського, які суп-

роводжуються книжковими виставками за темою читань. Бібліотекою випущено два бібліографічних посібники (1992 та 2002 р.). У 2013 р. до 150-річчя від дня народження академіка бібліотекою заплановано випуск наступного біобібліографічного покажчика «Володимир Іванович Вернадський: література про життя та діяльність». Крім того, готуються до друку вибрані твори вченого у 9 томах. У них знайде відображення внесок В. І. Вернадського у створення Національної академії наук України, спілкування та листування з українськими вченими, праці вченого, пов'язані з перебуванням у різних місцевостях України та ін. Заплановано також випуск нових коментарів до щоденників, що розкривають бачення подій з урахуванням розвитку історичних досліджень періоду перебування видатного мислителя на Україні [14].

Володимир Іванович також брав участь у діяльності інших бібліотек. Наприклад, у 1918 р. єдина наукова бібліотека міста Ялта перебувала на межі руйнування. Приміщення бібліотеки конфіскували, а музей, разом з бібліотекою, підлягав ліквідації [5]. Вернадський звернувся до генерала Врангеля з проханням допомогти матеріально і надати приміщення. Після цього клопотання приміщення було повернено, а влада допомогла бібліотеці продовжувати обслуговувати читачів. Ялтинська бібліотека була єдиною в регіоні, яка містила велику кількість літератури з природничих наук, етнографії Криму [5].

В. І. Вернадський сприяв розвитку бібліотечної справи і за кордоном. На початку 20-х років за безпосередньою участю вченого було створено бібліотеку при Інституті живої речовини в Америці. У цей час вчений читав курс лекцій на запрошення Комітету зі створення Інституту живої речовини. Володимир Іванович сприяв збільшенню благодійних внесків, що значно розширило фонди бібліотеки. Вчений зміг організувати її роботу так, що фонд почав стрімко зростати [8].

Проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що зацікавленість В. І. Вернадського бібліотечною діяльністю сформувалась на особливому ставленні до книги, яка була для нього не тільки джерелом інформації чи естетичного задоволення, а в першу чергу — необхідністю. Спадщина В. І. Вернадського у бібліотечній та суміжних з нею книго-, бібліографічній справах не можна осягнути в одній роботі. Тому ця тема потребує подальшого вивчення [5].

Список літератури

1. Аксенов, Г. П. Вернадский. — М. : Молодая гвардия, 2010. — 608 с. — (ЖЗЛ).

2. Апанович, Е. М. Книга в жизни и творчестве В. И. Вернадского // Бюл. комис. по разработке науч. наследия акад. В. И. Вернадского. — Л., 1988. — № 2. — С. 31.

3. Апанович, О. М. В. І. Вернадський і книга // Бібл. вісн. — 1994. — № 5/6. — С. 51.

4. Апанович, О. М. Читач — академік Вернадський // Вітчизна. — 1988. — № 3. — С. 194.

5. Баландин, Р. К. Вернадский: жизнь, мысль, бессмертие. — изд. 2-е, доп. — М. : Знание, 1988. — 310 с.

6. Бурлака, Ф. Перший президент Української Академії наук // Україна. — 1945. — № 2. — С. 35.

7. Бушак, С. Релігійні погляди академіка В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. — Електрон. дані. — Режим доступу: http://training. tutkovsky. com/

8. Вернадский, В. И. Дневники. Янв. 1920 — март 1921 / В. И. Вернадский; ред. В. П. Волков. — К. : Наук. думка, 1997. — 328 с.

9. Дубровіна, Л. А. М. П. Василенко та В. І. Вернадський як фундатори Національної бібліотеки Української держави // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921): зб. наук. пр. — К., 1998. — С. 185 — 198.

10. Лихтенштейн, Е. С. Неопубликованные лекции В. И. Вернадского о книгопечатании // Книга. Исслед. и материалы. — М., 1979. — Сб. 39. — С. 87.

11. Мочалов, И. И. Владимир Иванович Вернадский и религия. Ч. 1 : XIX век. На пути к неконфессиональной религиозности. — М. : Знание, 1991. — (Новое в жизни, науке, технике. Сер. Культура и религия). — 64 с.

12. Мочалов, И. И. Л. Н. Толстой и В. И. Вернадский // Рус. лит. — 1979. — № 3. — С. 193.

13. Неаполитанская, Н. Владимир Вернадский // Кн. обозрение. — 1986. — 5 дек. — № 49. — С. 6.

14. Омельчук, Д. У. Національна бібліографія України — пріоритетний напрям наукової діяльності НБУВ // Бібл. вісн. — 2011. — № 2. — С. 3.

15. Онищенко, О. В. І. Вернадський та його внесок у заснування та розвиток Національної бібліотеки Української держави // Бібл. вісник. — 2003. — № 2. — С. 19.

16. Ответы [В. И. Вернадского] на вопросы анкеты об организации научной работы // Мочалов И. И. Владимир Иванович Вернадский, 1863–1945. — М., 1982. — С. 472.

17. Попова, Л. Искусство в духовной и научной деятельности В. И. Вернадского / Л. Попова, Е. М. Апанович // Искусство. — 1989. — №5. — С. 24.

18. Страницы автобиографии В. И. Вернадского / АН СССР. Архив; редкол. : Б. М. Кедров и др. ; сост. Н. В. Филиппова. — М. : Наука, 1981. — 349 с.

19. Страницы автобиографии В. И. Вернадского / сост. Н. В. Филиппова. — М. : Наука, 1988. — С. 129.

20. Сытник, К. М. В. И. Вернадский : жизнь и деятельность на Украине / К. М. Сытник, Е. Н. Апанович, С. М. Стойко; отв. ред. Ф. С. Бабычев. — 2-е изд., испр. и доп. — К. : Наук. думка, 1988. — 368 с.

21. Федоров, Р. Человек, открывший планету // Правда. — 1988. — 11 марта. — С. 3.

22. Шаховская, А. Д. Кабинет-музей В. И. Вернадского. — М. : АН СССР, 1959. — 52 с.

В. Г. Прохорова
Т. С. Антипова

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВІДДІЛУ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Історія створення, становлення та розвитку відділу технічної літератури ХДНБ ім. В. Г. Короленка бере початок з 1901 року.

У дореволюційний час Харків бурхливо розвивався як великий промисловий центр і у місті зростала кількість робітників. Тому виникла потреба в освіті та просвітництві трудового населення міста. Це і зумовило створення філіальних відділень Бібліотеки у різних районах Харкова. Питання створення філіальних відділень обговорювалось ще на загальних зборах ХГБ 29 листопада 1887 р., а також у грудні 1889 р. Але тоді це питання виявилось передчасним, хоча і бажаним.

Безпосереднім приводом до відкриття філіального відділення була заява робітників Паротягобудівного заводу. Отже, 2 лютого 1901 р. у приміщенні будинку № 44 по вул. Петинській відбулося урочисте відкриття І-го філіального відділення Харківської громадської бібліотеки.

Основна мета філіалу — безкоштовне надання читачам літератури у кабінеті для читання та користування літературою вдома за певну плату. На момент відкриття філіального відділення фонд складав 2000 томів. Це були книги пожертвувані та спеціально придбані для філіалу.

В 1901-1904 роках роботу 1-го філіалу здійснювали завідуюча А. С. Ястребова та її добровільна (безоплатна) помічниця А. І. Сіценко у 1904 р. завідуючою відділу була призначена А. І. Чернишова.

Важливу роль в становленні філіального відділення відіграв Павло Павлович Ріццоні, директор Харківського паротягобудівного заводу, член Правління ХГБ. Щороку, починаючи з 1901 р. від П. П. Ріццоні надходили гроші у вигляді субсидій та пожертвувань для розвитку філіального відділення. Саме ним у 1901 р. була зроблена передплата книг з техніки на суму 300 руб. Тому у 1906 р. Правління Бібліотеки вирішило дати назву відділу «Технічний відділ імені П. П. Ріццоні І філіального відділення».

Доцільність відкриття філіального відділення підтверджують наступні цифри: за перший місяць роботи до філіалу записалося 56 передплатників; кабінет для читання відвідало 359 осіб; у 1904р. кількість передплатників була — 349, а у 1905р. вже 591.

Сформувалось постійне коло читачів — це переважно робітники Паро тягобудівного заводу. Склад читачів технічного відділу виглядав наступним чином: 69,7 % робітників, інші групи читачів — це учні та жінки, які належали до сімей робітників. Завдання ХГБ охопити робітників заводських околиць просвітницькою діяльністю було вирішене.

Але, як відомо, початок XX ст. ознаменувався посиленням революційного руху. 26 лютого 1908 р. у приміщенні І філіального відділення було проведено обшук з вилученням біля 200 книг, після чого філіал був опечатаний та закритий за наказом губернатора. Причина закриття — розповсюдження книг нелегального змісту, марксистської літератури, читання лекцій політичної тематики. Згодом майно було повернено Громадській бібліотеці, яка в свою чергу передала книги бібліотекам-читальням: Журавлівській та читальні при Народному будинку.

Фонд патентної документації почав формуватися з перших років існування бібліотеки, ще до відкриття відділу технічної літератури. З 1888 р. до Бібліотеки почали надходити «Записки Императарского Русского Технического Общества», які містили описи винаходів у вигляді «Сводів привілеїв». Тобто, ще до революції читачам ХГБ пропонувався досить повно укомплектований фонд описів вітчизняних винаходів. У Бібліотеці описи вираходів наявні за всі роки існування видання «Записки Императарского

Русского Технического Общества», тобто за 1867 — 1917 рр. Але Бібліотека має і більш давню інформацію про винаходи, починаючи ще з 1814 р., зокрема у 1884 р. був отриманий Покажчик привілеїв Росії від 1814 р. до 1883 р.,

Також, за часів недовгого існування Української Народної республіки (1918р.), було створено відділ винаходів при Технічному департаменті Народного міністерства торгу. Ним в свою чергу було видано біля 80 реєстраційних свідоцтв до патентів. Увазі учасників конференції представлено «Реєстраційне свідоцтво» за №1 на винахід «дерев'яна підошва, яка заміняє калоші», видане 27 червня 1918р.

У радянський час відомості про винаходи почали публікуватися з 1924 року. Їх містив «Вестник Комитета по делам изобретений», перший номер якого вийшов 20 листопада 1924 року. Поява видання, що містило інформацію про винаходи, стала важливою подією у розвитку винахідництва в країні. Видання існує і до наших днів під назвою «Изобретения. Полезные модели» — (з 2001р.) Від «Вестника …» відокремилися інші офіційні бюлетені, які виходять в наш час — бюлетень «Промышленные образцы» та бюлетень «Товарные знаки, знаки обслуживания и наименования мест происхождения товаров» (з 1994р.). Повні тексти описів винаходів містить також видання «Своды патентов на изобретения, выданных в СССР», що почало видаватися й одночасно надходити до Бібліотеки з 1925 року.

У роки Великої Вітчизняної війни надходження цих видань припинилося. А описи винаходів взагалі в цей час не публікувалися. У повоєнні роки Бібліотека все ж таки отримала офіційні бюлетені з незначними прогалинами (за 1942 р.) та за період від 1944 — 1950 рр.

Період 1917 — 1940 рр. вважається часом побудови фундаменту соціалістичного суспільства, що внесло зміни в діяльність Бібліотеки. Потужний розвиток промисловості призвів до збільшення фахівців технічних спеціальностей — інженерів, техніків, електротехніків та інших, які складали значну частину читачів Бібліотеки. Це зумовило великий попит на спеціальну технічну літературу. Тому в той час Бібліотека комплектувалася відповідною технічною літературою. Надходили також книги з винахідництва і раціоналізаторства з різних галузей промисловості.

Міжбібліотечним абонементом були охоплені всі великі підприємства Харкова (Тракторний завод, Завод транспортного машинобудування, ХЕМЗ, «Серп і молот», «Світло Шахтаря», Електроважмаш та багато інших), а також численні науково-дослідні та навчальні інститути.

Індустріалізація країни і розвиток промисловості сприяли тому, що підвищився читацький попит на описи винаходів та різні види нормативно-технічних документів зі стандартизації. На той час у фондах Бібліотеки налічувалось

майже 40 тис. стандартів. У 1940 р. загальносоюзні стандарти (ОСТи) було перейменовано у державні стандарти (ГОСТи) з наданням нової нумерації. Організацію фонду стандартів довелось перебудовувати, щоб привести масив документів у відповідність до нових вимог. Але цю роботу до війни так і не було завершено і повернулися до неї лише в 1955 р.

У 1950-х роках значно активізувалася творча робота винахідників і раціоналізаторів. Тому в листопаді 1956 р., з метою поширення патентної інформації серед широких кіл технічної інтелігенції, винахідників, раціоналізаторів відповідно до наказу Міністерства культури УРСР № 849 у ХДНБ ім. В. Г. Короленка було створено відділ патентів. Таке рішення відповідало вимогам часу, а саме: у 1955 р. було відновлено роботу Комітету у справах винаходів та відкриттів; у 1958 р. сформовано Всесоюзне товариство винахідників та раціоналізаторів, з яким відділ патентів з перших днів заснування встановив партнерські стосунки. А з виходом у 1959 р. «Положення про відкриття, винаходи та рацпропозиції» зміцнилася законодавча база винахідництва.

На початку 1957 р. з основного книгосховища у новий відділ патентів була передана патентна та нормативно-технічна документація, а також довідкова та правова література з патентознавства, винахідництва, стандартизації.

На час заснування фонди відділу патентів складали майже третину книжкового фонду Бібліотеки. Створення відділу патентів та активна популяризація фонду дали негайний результат. Навіть у перші роки існування відділу показники обслуговування читачів літературою з винахідництва значо зросли. Наприклад, за перше півріччя 1960 р. було видано 5500 тис. описів винаходів. До створення відділу патентів видача описів винаходів за рік не перевищувала 1000 прим. Починається видача описів винаходів та стандартів по МБА. У 1969 р. видача по МБА досягла 34000 прим. на рік. І все це завдяки постійній популяризації роботи відділу та його фонду.

Великою є заслуга розвитку відділу Інни Сергіївни Гончарової — першої завідуючої відділу патентів. Вона очолювала відділ протягом 12 років. Інна Сергіївна брала активну участь у науковій роботі Бібліотеки, багато публікувалася, виступала на конференціях, працювала над створенням бібліографічних покажчиків для науковців, винахідників.

Законодавчу базу винахідництва зміцнила Постанова Ради Міністрів СРСР від 14. 06. 1962 р. «Об улучшении охраны государственных интересов в области изобретательства и о дальнейшем улучшении изобретательства в СССР». Тому після 1962 р. читацький попит на патентну і нормативно-технічну документацію значно зростає. До Бібліотеки прийшли нові

читачі — патентознавці, інформатори, перекладачі, зросла кількість читачів-винахідників і раціоналізаторів. Активізація технічної творчості винахідників сприяла постійному підвищенню кількості поданих заявок на винаходи та одержанню авторських свідоцтв. Як наслідок, зростав фонд описів винаходів до авторських свідоцтв та патентів.

Для покращення роботи відділу, залучення нових читачів і ознайомлення їх з джерелами патентної і нормативно-технічної документації відділ застосовував різноманітні форми роботи, багато з яких використовуються і досі. Це: лекції, виїзні виставки та відкриті перегляди документації для конструкторів і технологів на підприємствах Харкова; систематичні виїзди на заводи з описами винаходів, стандартами, підібраними на замовлення поширеного тоді руху бригад комуністичної праці. Наслідком таких виїздів стало збільшення кількості читачів-робітників на 25% (за період 1959 — 1962 рр.); відкриття пунктів видачі літератури у цехах заводів.

Серед інших напрямків роботи можна виділити: своєчасне інформування інженерно-технічних спеціалістів про нові надходження описів винаходів, стандартів; видання тематичних бібліографічних списків описів винаходів з різних питань науки і техніки. Щороку відділ видавав 3 таких випуски за певний період. До 1969 р. було опубліковано понад 20 випусків. Запити на ці видання надходили з усіх міст України та всього Радянського Союзу і навіть далекого зарубіжжя. Наприклад, в 1964 році таке видання з ливарного виробництва запросила Бібліотека Конгресу США.

З 1964 р. ХДНБ ім. В. Г. Короленка стала виконувати функції республіканського методичного центру з питань пропаганди технічної літератури. У 1969 р. відділ патентів був перейменований у відділ технічної літератури. Пріоритетним напрямком стає методичне забезпечення роботи усіх бібліотек України з популяризації науково-технічної та економічної літератури, сприяння розвитку науки та виробництва. Методична допомога надавалась бібліотекам з усіх профільних для відділу питань. Розширювалась географія виїздів, які охоплювали всі регіони країни. Досвід роботи відділу неодноразово вивчали фахівці Всесоюзної патентної технічної бібліотеки, Інституту патентної експертизи, Республіканської бібліотеки ім. КПРС, Республіканської бібліотеки Узбецької РСР, Публічної бібліотеки Академії наук УРСР, Одеської наукової бібліотеки ім. Горького, Казахського патентного фонду, Московського державного інституту культури. З методичною допомогою працівники відділу відвідали багато областей України — Донецьку, Луганську, Запорізьку, Полтавську, Сумську, Черкаську, Кіровоградську, Миколаївську, Вінницьку, Дніпропетровську, Житомирську, Івано-Франківську, Львівську. Фахівці

відділу вивчали і розповсюджували передовий досвід, аналізували планово-звітну документацію, складали огляди та методичні рекомендації, рецензії на видання та статті бібліотечних працівників. Робота відділу з розвитку технічної творчості будується в координації з ВТВР: це тижні технічної творчості, виїзні виставки для слухачів школи науково-технічної та винахідницької творчості молоді, республіканські тижні молодого новатора тощо.

З 1960-х років починається новий етап розвитку науково-технічної революції. Популяризація науки і техніки, інформатизація суспільства охоплюють широкі верстви населення. Це сприяє збільшенню користувачів ВТЛ, показники відділу значно зростають, така динаміка спостерігається до 1990 р.

На момент проголошення незалежності України відділ технічної літератури сформував значний фонд, який дозволяв здійснювати всі основні види пошуку в фондах патентної і нормативно-технічної документації. Загальна кількість фонду відділу технічної літератури на 1 січня 1991 р. становила 1356284 прим. У тому числі: спеціалізований фонд — 1339361 прим. (патентів і стандартів), підсобний фонд — 16923 прим. (книги і журнали).

Перші роки незалежності України — це період значних змін і в Бібліотеці, і у відділі. Зміни були пов'язані з розвитком інформаційних технологій, пошуком нових форм та методів в інформаційній та просвітницькій діяльності відділу, визначенням свого місця і ролі в інформаційному просторі, суспільних перетвореннях на шляху інноваційного розвитку. Отже, у 1992 р. у відділі розпочалася автоматизація бібліотечних процесів — у робочому режимі були випробувані інформаційні підсистеми «Відвідування ч/з», «Видача документів до ч/з», «Читачі ВТЛ», «МБА ВТЛ», та інші. До речі, інформаційна підсистема «Читачі ВТЛ» і досі працює у ВІП.

Дев'яності роки XX ст. — це також часи економічної нестабільності, початок труднощів у комплектуванні, у тому числі патентами і стандартами, науковими російськими виданнями. Щоб якось виправити ситуацію у 1992 р. відділ був змушений перейти на комерційні форми обслуговування виробничих колективів. У тому самому році відділ технічної літератури організував консультаційний пункт з проблемно-правових питань раціоналізаторської та винахідницької діяльності. Його очолив компетентний спеціаліст — патентний повірений України Є. С. Стогній. У червні 1992 р. відділом були відкриті пункти видачі патентної документації в Патентно-інноваційній фірмі, у жовтні — в Гіпрококсі, що дало змогу не втратити постійних та залучити нових читачів.

Масові заходи, що проводились у трудових колективах, були спрямовані на допомогу у вирішенні конкретних проблем замовників, таких як: екологія,

сертифікація, якість продукції, способи очищення води та повітряного басейну, організація маркетингової діяльності, нове в патентному законодавстві і т. ін. Дедалі частіше починає використовуватись патентна документація України.

Патентна система в Україні почала функціонувати з 18 вересня 1992 р., коли було створене патентне відомство України — Держпатент. А з 1993 р. у відділ почало надходити його офіційне видання — бюлетень «Промислова власність», що містить офіційні повідомлення та нормативні акти, відомості про видачу патентів і свідоцтва на винаходи, промислові зразки, товарні знаки та знаки обслуговування в Україні.

З 1997 р. відділ розпочав комплектування патентного фонду документами на електронних носіях — це БД «Патенты России». З 2003 р. відділ одержує БД «Патенты СНГ», яка надає інформацію і по Україні, з 2005 р. до відділу почали надходити «Винаходи в Україні», з 2006 р. — «Товарные знаки России», і нарешті кумулятивна база даних «Промышленные образцы России» (1993 — 2004 рр.). У відділі почалося активне і переважне обслуговування користувачів саме БД. Відділ розпочинає рекламувати бази даних та свої інформаційні послуги, у тому числі на презентації рекламного проекту «Взаємодія» з метою залучення користувачів та установ міста для укладання договорів на інформаційне забезпечення. Такі презентації відділ організовує і сьогодні.

З 1999 р. у відділі почала функціонувати власна БД «Швидка довідка», яка містить в собі бібліографічні та фактографічні відомості з актуальних питань патентознавства та стандартизації. На даний момент БД оперативно поповнюється інформацією з періодичних видань відділу.

У 2001 р. у відділі з'явилася нова БД «Информационно-справочная система «Зодчий»», яка містить нормативно-правові документи з будівництва та архітектури. БД призначена для повсякденної роботи керівників підприємств будівництва та архітектури, конструкторів тощо.

У 2008 р. відділ отримав БД «Автореферати дисертацій вчених України», яка містить тексти авторефератів з технічних, природничих, медичних наук. Інформація представлена за період 1998 — 2008 рр. У 2009 р. відділом створена БД «Стандарти з інформації, бібліотечної та видавничої справи», що містить інформацію про стандарти, чинні на території України.

З метою оптимізації обслуговування винахідників у відділі був створений Центр інформаційної підтримки винахідництва.

У 2006 р. у Міжнародний день інтелектуальної власності відбулася презентація Центру, основними напрямками роботи якого є: консультативна допомога винахідникам; інформаційне забезпечення; популяризація патент-

них фондів та технічної творчості; освітянська робота з питань інтелектуальної власності; видавнича діяльність; науково-дослідна діяльність, орієнтована на вивчення інформаційних потреб користувачів, галузевих фондів патентів та нормативно-технічних документів, тощо.

Зі створенням Центру вектор діяльності відділу спрямований на інформаційне забезпечення інноваційних процесів.

Основні заходи, що організовує та проводить Центр, — це презентації винаходів харків'ян, головне завдання яких — сприяння просуванню на інтелектуальний ринок перспективних винаходів та інших об'єктів промислової власності, пошук потенційних інвесторів; «Школа молодого винахідника» для студентів ВНЗ та проведення в її рамках ознайомлювальних екскурсій, практичних занять, лекцій, майстер-класів, творчих зустрічей з винахідниками; День науки для молоді, що дозволяє розповісти про нові дослідження, інноваційні розробки. Це корпоративний проект, до якого приєднуються обслуговуючі відділи бібліотеки. Організуються «трибуни вченого», творчі зустрічі, презентації винаходів, лекції, спеціалізовані екскурсії, присвячені історії науки, техніки, винахідництва, видатним вітчизняним та зарубіжним вченим; організація до Дня винахідників і раціоналізаторів України (спільно з ХОРТВіР) щорічної науково-практичної конференції «Проблеми винахідницької та раціоналізаторської діяльності в Харківській області». Слід відзначити також участь відділу, як інформаційного партнера, у престижній Міжнародній конференції «Сотрудничество для решения проблем отходов», на якій завжди присутні фахівці з різних країн близького та далекого зарубіжжя. До конференції завжди готується бібліографічний покажчик «Утилізація відходів» та великомасштабна тематична виставка науково-технічної літератури з фондів Бібліотеки; організація щорічного «круглого столу» до Міжнародного дня інтелектуальної власності, в межах якого ХОРТВіР підводить підсумки конкурсу «Молодий новатор Харківщини», запровадженого у 2008 р. Понад 10 років відділ проводить «круглі столи» із циклу «Наука на сторожі здоров'я нації», що популяризують нові досягнення науки і техніки у медичній галузі. Незмінним ведучим цього циклу є В. В. Россіхін, доктор медичних наук, професор кафедри урології Харківської медичної академії післядипломної освіти.

Центр інформаційної підтримки винахідництва надає сисленні послуги, застосовує різні форми і методи бібліотечно-інформаційної діяльності (дні патентознавця та стандартизатора, тижні винахідника, дні інформації, тематичні виставки, виставки-перегляди, виставки нових надходжень, віртуальні виставки, більшість з яких присвячена історії винахідництва, історії патентного фонду ХДНБ, видатним вченим минулого століття).

Важливою ланкою в інформаційному забезпеченні інноваційної діяльності є видавнича діяльність відділу — це не тільки науково-допоміжні бібліографічні покажчики з актуальної тематики, це також каталоги виставок та бібліографічні покажчики з циклу «Винахідники Харківщини», присвячені винахідникам — користувачам відділу.

Важливу роль в інформаційній та науково-просвітницькій діяльності відділу відіграють масштабні комплексні науково-просвітницькі заходи та проекти, розроблені й підготовлені працівниками відділу протягом останніх 10 років. Вони готувались з урахуванням сучасної наукової, суспільної затребуваності і сприяли формуванню іміджу відділу як центру наукових знань та інформаційного забезпечення науки, освіти та виробництва. Тому у 2009 р., коли була змінена структура Бібліотеки, відділ отримав нову назву — відділ науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів.

І. Я. Лосієвський

ДІЯЛЬНІСТЬ КНИГОЗНАВЧОЇ ГРУПИ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА У 1934 – 1949 рр. («ГАБЕЛЄВСЬКИЙ ПЕРІОД»)

Незважаючи на певний досвід історико-книгознавчих розвідок та роботи з формування колекцій пам'яток писемності та друку у Харківській громадській бібліотеці (ХГБ) у перші десятиріччя XX ст. [1], систематичного характеру ця діяльність набула лише у середині 1930-х років. Пошук та експертизу книжкових пам'яток у фондах Бібліотеки і поза її межами, роботу зі спеціалізації зберігання колекцій бібліотечних раритетів було розпочато з ініціативи Маргарити Орестівни Габель (1893–1981), відомого українського вченого-літературознавця та бібліографа, співпрацівника Бібліотеки з кінця 1920-х років, доньки одного з керівників ХГБ О. М. Габеля [2].

У січні 1934 р. М. О. Габель очолила книгознавчу групу відділу зберігання фондів [3]. Вже у 1934-1936 рр. її пошукова робота супроводжувалася науковим описом виявлених пам'яток. Визначилися три основні напрямки діяльності книгознавчої групи: історичний (виявлення у фондосховищі, опис і каталогізація стародруків, «історико-революційних видань», книг з автографами видатних діячів науки і культури); мистецтвознавчий (опис поліграфічних шедеврів, ілюстрованих та інших художньо оформлених видань); краєзнавчий (формування колекції харківського друку). Для новоутвореного фонду пам'яток було виділено територію у фондосховищі, огороджену ґратами.

Постійними науковими консультантами книгознавчої групи, а пізніше відповідного відділу були Олександр Іванович Білецький — видатний український вчений-літературознавець XX ст., науковий учитель М. О. Габель, та Ісак Якович Каганов — відомий вітчизняний вчений-книгознавець і літературознавець [4, 5]. В експертній та фондовій роботі книгознавцями враховувався й досвід колег з провідних наукових бібліотек України та СРСР, зокрема, відомих вітчизняних дослідників рукописної та друкованої спадщини Б. І. Зданевича, Г. П. Житецького, Ф. П. Максименка, С. І. Маслова, П. М. Попова та ін. У 1934 р. у звіті Бібліотеки вперше з'являється підрозділ «Робота з книжковими цінностями».

У 1936 р. книгознавчу групу було переведено до науково-методичного відділу. Розвивались нові форми роботи, серед яких — історико-книгознавче вивчення складу сформованих колекцій, пошук та науковий опис рукописних пам'яток, виконання довідок з історії книжкової культури різних епох, підготовка експозицій з колекцій рідкісних та цінних видань, підготовка та проведення книгознавчих «лекцій-виставок» та екскурсій до фондосховища. Безпосередньо М. О. Габель розроблялись теоретико-книгознавчі питання — критерії книжкової рідкості та цінності тощо.

У 1930-ті роки з ініціативи співробітників книгознавчої групи та завідувача відділу комплектування фондів Василя Олексійовича Горілого було придбано колекцію інкунабул і палеотипів, 4 примірники острозької Біблії Івана Федорова 1581 р., сотні стародруків — східнослов'янських кириличних книг та іноземних видань XVI — XVIII ст., рідкісні видання та поліграфічні шедеври XIX — XX ст., цінні рукописні пам'ятки. З основного фонду до колекції відділу надійшло зібрання стародруків Харківського єпархіального музею; з Державного книжкового фонду СРСР — рідкісні та цінні книги з бібліотеки Зимового палацу у Петербурзі (зібрання Імператорського Дому Романових), інших приватних колекцій, «націоналізованих» у перші роки совєтської влади. Майже повністю до фонду рідкісних видань увійшло книжкове зібрання стародруків та рідкісних видань Харківського музею українського мистецтва, розформованого на початку 1930-х як «осередок українського буржуазного націоналізму». Надійшли також цінні рукописи та друки з монастирських та церковних зібрань — Свято-Покровського монастиря, Благовіщенського собору у Харкові та ін. ; рукописи XVII — XIX ст. З приватних польських колекцій, власників яких було репресовано. Основним джерелом комплектування колекцій, однак, залишались фонди ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

До складу книгознавчої групи входило лише 3-4 співробітники, однак ними було виконано величезний обсяг як фондової, так і науково-бібліогра-

фічної роботи. Висококваліфіковані працівники В. П. Ткаленко і С. М. Ставровський створили корпус наукових описів вітчизняних та іноземних стародруків, інших пам'яток друку та писемності, заклали основи системи каталогів (алфавітного, систематичного та хронологічного — стародруків) і картотек майбутнього відділу. Створювались картотеки рідкісних та цінних ілюстрованих видань, портретів та ілюстрацій у рідкісних виданнях, нелегальних видань та друків, заборонених царською цензурою; рідкісних харківських видань та ін. Наприкінці 1930-х років було організовано картотеку рукописних книг та архівних матеріалів.

І закономірно, що з кожним роком збільшувався обсяг підрозділу «Книгознавча група» у звітній документації Бібліотеки. Наприклад, у звіті про діяльність ХДНБ ім. В. Г. Короленка в 1938 р. знаходимо характеристику нових надходжень до «музейного фонду», що містив іноземні стародруки по XVII ст. включно, до окремої колекції ельзевірів (зокрема, надійшли мініатюрні видання з серії «Держави»), колекції кириличних стародруків, колекції книг гражданського шрифту та колекції періодичних видань XVIII ст., колекції прижиттєвих видань творів О. С. Пушкіна, а також до колекцій інших особливо рідкісних та цінних видань XIX ст.

Про комплексний характер діяльності книгознавчої групи свідчить вміщений у цьому звіті перелік основних напрямків її роботи: пошукові фондові заходи, фронтальний перегляд нових надходжень, опис і каталогізація стародруків, виявлення та дослідження друків доби Великої французької революції (таку колекцію було створено з ініціативи М. О. Габель), виявлення та дослідження видань, що переслідувались царським урядом, опис ілюстрацій у стародруках, інших рідкісних та цінних виданнях, опис та дослідження харківського друку — «дореволюційного» та періоду Громадянської війни; консультаційна, експозиційна та екскурсійна робота. А от робота з організації спеціалізованого обслуговування читачів документами з колекцій друкованих та рукописних пам'яток, яку було поновлено в Бібліотеці наприкінці 1930-х років, до кінця 1940-х мала нерегулярний характер.

Слід зазначити, що так і не був надрукований підготовлений книгознавцями наприкінці 1930-х років бібліографічний покажчик «Харківський друк періоду громадянської війни»: як можна припустити, серед матеріалів цього видання цензура виявила і такі, що не відповідали пануючій тоді сталінсько-ворошилівській версії подій 1917 — 1920 рр.

М. О. Габель і С. М. Ставровський були організаторами кількох великих загальнобібліотечних експозицій середини і кінця 1930-х років, де експонувались, поміж інших видань, і книжкові раритети Бібліотеки. Наймасштабнішою

серед цих експозицій була Пушкінська виставка 1937 р. (керівник-організатор — М. О. Габель, організатори — С. М. Ставровський та Г. В. Фрізман).

У січні 1940 р. книгознавчу групу науково-методичного відділу було реорганізовано у самостійний підрозділ Бібліотеки — відділ стародруків та рідкісних видань. (Зауважимо, що протягом майже п'ятдесяти наступних років неодноразово змінювалася назва цього підрозділу: відділ стародруків та музейної книги, відділ стародруків, рідкісних та цінних видань, відділ рідкісних видань і рукописів.) До штату відділу увійшло три наукових співробітники та старший бібліотекар, завідувачем призначено М. О. Габель. Таким було головне наукове завдання нового підрозділу, сформульоване в плані роботи відділу на 1940 р. : «вивчення фондів ДНБК з боку їх цінності — історичної, художньої, книгознавчої». У 1940 р. М. О. Габель успішно захистила дисертацію та одержала науковий ступень кандидата філологічних наук.

Основні напрямки роботи книгознавчої групи набули подальшого розвитку у діяльності відділу: формування та збереження колекцій стародруків і видань першої третини XIX ст., експертиза («встановлення рідкості та унікальності»), опис книжкових пам'яток; виявлення та опис видань, заборонених царським урядом (підцензурних і безцензурних), вивчення та опис книжкової графіки, виявлення й опис пам'яток регіонального (харківського) друку, створення відповідних картотек; опис та каталогізація документів рукописного фонду ХДНБ ім. В. Г. Короленка; інформаційно-довідкова та екскурсійна робота. Колектив відділу перебував у постійному науково-творчому пошуку, і на численних методичних нарадах 1940— 1941 рр. обговорювався весь шар історико-книгознавчих та організаційних питань, приймалися рішення щодо запропонованих новацій.

Планово-звітна документація відділу 1940 р. дає уявлення про спеціалізацію праці його трьох наукових працівників та одного старшого бібліотекаря: «обов'язки між ними розподіляються так: один науковий робітник працює над іноземними стародруками, рукописами та картотеками іноземних книжок XV — XIX ст., другий науковий робітник працює над російською книжкою XVIII ст. — початку XX ст. І ілюстраціями до художньої літератури, 3-й науковий робітник — зав<ідуючий> відділом керує всією роботою, провадить усю консультаційну роботу. Старший бібліотекар описує іноземні книжки та працює над харківським друком».

Розроблено було й управлінську та технологічну документацію, починаючи з положення про відділ і завершуючи інструкціями, серед останніх — інструкція з опису кириличних стародруків, інструкція з опису стародруків латиною, інструкція з опису та каталогізації рукописних книг і архівних документів,

інструкція з опису портретів та ілюстрацій у стародруках. За специфікою роботи це був фактично відділ рідкісних видань і рукописів, однак таку назву він отримав пізніше. Розроблялись і перспективні плани роботи відділу, зокрема, з підготовки постійних книгознавчих експозицій, підготовки видань і публікацій за матеріалами сформованих колекцій, що наближало цей бібліотечний підрозділ до наукової інституції музейного типу. Не випадково у бекетовському проекті розширення Бібліотеки 1939 р. присутній «Музей старовинної книги». Однак цим проектам не судилося бути реалізованими: розпочалася Велика Вітчизняна війна.

Характерна прикмета історичного часу: планом роботи відділу стародруків та рідкісних видань на III-й квартал 1941 р. передбачено складання картотеки літератури та ілюстративного матеріалу про Вітчизняну війну 1812 року по колекціях Бібліотеки.

У зв'язку зі швидким просуванням німецько-фашистських армій на Схід центральній та місцевій владі не вдалося евакуювати з Харкова значні культурні цінності, серед яких були і фонди пам'яток писемності та друку найбільших бібліотек міста — ХДНБ ім. В. Г. Короленка та ЦНБ Харківського державного університету.

Провідний спеціаліст відділу, знавець західноєвропейського друку Сергій Миколайович Ставровський у перші місяці німецької окупації виконував обов'язки хранителя зібрань книжкових та архівних пам'яток (М. О. Габель перебувала в евакуації). С. М. Ставровський помер голодною смертю 9 лютого 1942 р. Залишилися його мемуари — видатний документ часу, частково надрукований 1993 р. [6].

Невідомо, хто безпосередньо завідував відділом, а точніше, колекціями рідкісних видань і рукописів до 23 серпня 1943 р. — дня визволення Харкова, але, безумовно, вони були під контролем мужньої жінки, фактичного директора Бібліотеки Марії Іванівни Румницької. Сотні рідкісних видань втрачено Бібліотекою у роки війни [7], однак її працівникам, які залишилися в окупованому Харкові, вдалося зберегти найцінніші реліквії — українські та іноземні першодруки, основну частину колекцій вітчизняних та іноземних стародруків, прижиттєві видання творів великих письменників і вчених, книги з унікальних особистих зібрань. Це було зроблено, незважаючи на зазіхання на фонди Бібліотеки з боку окупаційної влади та «колег» з німецьких бібліотек, представників державних відомств і служб фашистської Німеччини.

М. О. Габель було поновлено на посаді завідувача відділу 18 липня 1944 р. [8]. Перший повоєнний склад колективу відділу — це М. О. Габель, І. В. Знаменська та Г. О. Васильєва, у майбутньому — кандидат філологіч-

них наук, доцент. До 1946 р. співробітники відділу повністю були зайняті на загальнобібліотечних роботах — розборі та рекаталогізації книжкових фондів, з якими у воєнні роки було злито й колекції рідкісних видань і рукописів. У 1946 — 1949 рр. було повністю реконструйовано й упорядковано спеціалізований фонд рідкісних видань і рукописів. Книгознавці продовжили формування й історико-книгознавче вивчення складу колекцій та зібрань. Серед напрямків роботи кінця 1940-х — початку 1950-х років — розкриття колекцій українських видань XVIII — першої половини XIX ст., каталогізація цих зібрань. Більш систематичний характер набула робота з формування колекцій прижиттєвих видань класиків світової науки та літератури. Було складено картотеку втрачених у 1941 — 1943 рр. книжкових пам'яток. Регулярно проходили методичні семінари з питань вивчення стародруків та рідкісних видань.

У серпні 1949 р., під час організованої сталінськими ідеологами «боротьби з безрідними космополітами» М. О. Габель, полька за походженням та ще й донька «австрійського підданого», вимушена була залишити роботу у Бібліотеці «за власним бажанням» [9]. Звільнено її було й з Харківського педагогічного інституту, де вона викладала, — зі звинуваченням у пропаганді «буржуазно-естетської методології» [10]. М. О. Габель домоглася зняття цих звинувачень і відновлення на посаді у педагогічному інституті наприкінці 1949 р., однак ані до інституту, ані до Бібліотеки вже не повернулася, зв'язавши свою подальшу науково-педагогічну діяльність з Харківським державним бібліотечним інститутом (нині — Харківська державна академія культури).

Завершився початковий період в історії відділу рідкісних видань і рукописів Бібліотеки, який кадрові її співробітники назвали «габелєвським».

Список літератури

1. Лосієвський І. Я. Робота з формування колекцій рідкісних видань і рукописів у Харківській громадській бібліотеці (кінець 1880-х — 1910-ті рр.) // Короленк. читання 2006. — Х., 2006. — С. 9-14.

2. Раскіна Т. С. Штрихи до портрета М. О. Габель : до 100-річчя з дня народження) // Культура України: зб. статей / Харк. держ. ін-т культури. — Х., 1994. — Вип. 2. — С. 143-155.

3. Тут і далі використані дані, що містять архівні документи зі створеного у Бібліотеці меморіального фонду (ф. 4), архіву ХДНБ ім. В. Г. Короленка та відділу (планово-звітна документація Бібліотеки, підрозділу рідкісних видань і рукописів), матеріали особового архівного фонду М. О. Габель

(особові фонди, ф. 31), усні спогади колишніх співробітників Г. О. Васильєвої, В. О. Горілого, І. В. Знаменської, Н. Ф. Колосової, В. П. Персикової-Ткаленко, О. І. Черкашина, записані І. Я. Лосієвським на початку 1980-х років.

4. Габель М. О. Академик Александр Иванович Белецкий как библиофил и книговед / М. О. Габель, И. Я. Каганов // Книга: исслед. и материалы. — М., 1977. — Сб. 34. — С. 121.

5. Ісак Якович Каганов (1898—1981) : бібліогр. покажч. / Харк. держ. акад. культури; уклад. Н. Ф. Колосова, Т. П. Самійленко; за ред. І. Я. Лосієвського. — Х., 1998.

6. Ставровский С. Н. Черные годы, или «Bestia triumphalis» (1917—1922) / Публ. В. О. Седельникова // Минувшее. Ист. альманах. — М. ; СПб., 1993. — Вып. 14. — С. 7 — 98.

7. Див. : Лосієвський І. Я. Бібліотечні фонди Харкова в роки другої світової війни (іст. -докум. нарис) // Доля культурних скарбів України під час другої світової війни: Архіви, бібліотеки, музеї. — К., 1997. — Вип. 2. — С. 5—29.

8. Державний архів Харківської області, ф. Р-6121, спр. 6, арк. 88.

9. Тут і далі: Державний архів Харківської області, ф. Р-6121, спр. 52, арк. 92-104.

10. Раскіна Т. С. Штрихи до портрета М. О. Габель. — С. 146.

О. С. Гончарова

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ЕТНІЧНИХ МЕНШИН БІБЛІОТЕКАМИ ХАРКІВЩИНИ (1920-ті — початок 1930-х років)

В умовах побудови незалежною Україною демократичного суспільства виникає потреба об'єктивного вивчення історії бібліотечної справи радянського періоду. Особливий інтерес становлять 20-ті — початок 30-х років XX ст. — період, коли відбувалися докорінні зміни, пов'язані з централізацією та уніфікацією управління бібліотечною справою, переорієнтацією на масовість та загальнодоступність бібліотек, упровадження принципу керівної ролі комуністичної партії у бібліотечній справі, яка розглядалася як «складова ідеологічної діяльності, опорна база для розгортання масово-політичної та пропагандистської роботи серед народних мас, їх залучення до соціалістичних

перетворень народного господарства і культури» [13, с. 9]. Тому не дивно, що бібліотекам відводилась важлива роль у здійсненні національної політики.

Україна — поліетнічна держава й ігнорувати цей факт більшовицьке партійно-державне керівництво не могло, оскільки представники некорінного населення брали активну участь у революційних подіях, були політично активними. Забезпечення умов для розвитку етнічних меншин було однією з гарантій стабільності більшовицької влади. Вдалу форму вирішення цього питання було запропоновано в рамках здійснення політики коренізації, основні положення якої були сформульовані у рішеннях XII з'їзду РКП(б). Важливе місце серед заходів, передбачених політикою коренізації, відводилось створенню мережі культурно-освітніх закладів: шкіл, установ середньої та вищої освіти, колективів художньої самодіяльності, театрів, національних клубів, «червоних кутків», сільбудів, бібліотек, хат-читалень тощо. На Харківщині були представлені майже всі форми національно-культурної роботи.

Від самого початку реалізації політики коренізації в місті відкривається велика кількість національних клубів та «червоних кутків». Так, в першій половині 1920-х років діяли клуби: литовський — «Комуніст» (згодом був реорганізований у «червоний куток»), латиський — «Дарбас», польські — імені Варинського та Веселовського, вірменський, єврейські — III Інтернаціоналу та кустарів, німецький, балканський (греки, румуни, угорці та болгари) — імені Благоєва, російський — «Металіст». Виходячи з того, що у Харкові мешкало понад 5000 чоловік, які належали до різних східних етносів, з 1928 р. починає діяти Будинок народів сходу. Робота з малочисельними етнічними спільнотами міста (асирійцями, китайцями, татарами, грузинами, лезгинами) була зосереджена в «червоних кутках». У невеликих містах Харківщини робота з організації культурно-освітніх установ для етнічних спільнот почалась наприкінці 1920-х років: у м. Лозова було відкрито єврейський «червоний куток», у м. Мерефа — польський [3, с. 80].

У всіх клубах та «червоних кутках» організовувалися бібліотеки, при комплектуванні книжкового фонду яких враховувався етнічний склад користувачів. Так, у 1922 р. бібліотека латиського клубу «Дарбс» налічувала 2268 екземплярів книг російською та латиською мовами [9, арк. 74]. При союзі кустарів-одинаків, особлива увага в роботі якого приділялась обслуговуванню єврейського населення міста, оскільки вони становили більше 60% його членів, у грудні 1924 р. було відкрито бібліотеку, в якій налічувалося 1500 книг. 40% бібліотечного фонду складали книги мовою ідиш, решта були російською та українською. Крім книг, тут можна було ознайомитися з періодичними виданнями. У березні 1925 р. бібліотека мала 300 абонентів, а в листопаді цього ж

року їх було вже близько 500 осіб. При бібліотеці працювала читальня, де всі бажаючі мали змогу ознайомитися з літературою та періодичними виданнями [4, арк. 42, 23 (зв.)]. А члени польських клубів імені Варинського та Веселовського користувалися центральною бібліотекою, що діяла при польській секції Губнаросвіти і налічувала близько 15000 томів різноманітної літератури. Крім цього, клубами було організовано декілька пересувних бібліотек, що дало змогу робітникам-полякам заводів ХЕМЗ, ХПЗ, «Червона нитка», фабрики імені Профінтерну та імені Войкова ознайомитися з польською літературою [8, арк. 2637]. У бібліотеці китайського «червоного кутка» було 700 книг, з яких 300 китайською мовою [7, арк. 16].

Бібліотеки відкривалися і в «червоних кутках» на промислових підприємствах міста, де працювало багато представників національних меншин. Так, враховуючи значну кількість єврейських робітників, на заводі «Кутузівка» в квітні 1926 р. для «червоного кутка» було закуплено єврейську бібліотеку [5, арк. 61]. Однак, не завжди при комплектуванні книжкового фонду робітничих бібліотек враховувався етнічний фактор. Наприклад, на Державному електричному заводі працювали представники 24 етносів, а література в бібліотеці «червоного кутка» була лише українською, російською та німецькою мовами. На фабриці імені Тінякова працювало 1500 осіб єврейської національності, а бібліотека мала лише 600 примірників книг мовою ідиш [16, с. 132].

Крім цього, у Харківській державній бібліотеці ім. В. Г. Короленка працював відділ літератури національних меншин. У Бібліотеці виділена була штатна посада фахівця з іноземної та єврейської літератури [15, с. 297]. В єврейському відділі налічувалося 9000 книг. Працівниками Бібліотеки був підготовлений і виданий бібліографічний покажчик літератури мовою ідиш [7, арк. 84]. У 1928 р. відкрито ще й польський відділ [11, с. 14], а в 1929 почалася робота зі створення відділу східної літератури [6, арк. 84].

У сільській місцевості працювали хати-читальні. У 1929 р. їх загальна кількість становила 309, з яких 59 були організовані в російських селах (17% загальної кількості). Бібліотеки мали 75% російських сіл та 83% українських [10, арк. 9 (зв.)].

Завданням цих закладів було формування елементів політичної культури, роз'яснення суті державної політики, відповідно до концепції правлячої партії, залучення працюючих мас національних меншин до соціалістичного будівництва. Основними методами перетворення бібліотек у заклади політосвіти було створення в них гуртків політграмоти; проведення виставок, де розповсюджувалися рекомендаційні списки, в яких подавалася тільки та література, яка

не суперечила пануючій ідеології; сприяння «правильному» вибору читачами літератури, зміст яких відповідав уподобанням представників радянської влади [1, с. 6]. Виходячи з цього, книжкові фонди бібліотек комплектувалися переважно творами класиків марксизму, творами В. І. Леніна, суспільно-політичними виданнями та іншою пропагандистською літературою, тогочасними художніми творами, радянською періодикою.

Джерела поповнення бібліотек літературою були різні. У придбанні книжок допомагали Всесоюзне та Всеукраїнське товариства культурного зв'язку із закордоном, однак значного розмаху в Україні міжнародний книгообмін не набув. Дещо більший відсоток літератури потрапляв до України в результаті внутрішньосоюзного книгообміну, який набув особливого розмаху після Постанови ЦК ВКП(б) від 30 жовтня 1929 р. про розвиток бібліотечної справи [13, с. 11].

Основними постачальниками книжкових фондів бібліотек були українські видавництва, центральні знаходились в Харкові — столиці УСРР. Так, Державним видавництвом України у 1923 — 1924 роках було випущено 413 найменувань книжкової продукції, з яких українською мовою — 252, російською — 150, мовами етнічних меншин — лише 11. У 1924 — 1925 роках випуск продукції значно збільшився: українською мовою було видано 724 назви, російською — 335, а мовами етнічних меншин — 65 [12, с. 7]. Та навіть при такому зростанні випуску продукції Державне видавництво не могло задовольнити потреб етнічних меншин у літературі рідною мовою.

У Харкові 25 травня 1926 р. створена Всеукраїнська філія Центрального видавництва народів СРСР [14, с. 91], якою видавалася різноманітна наукова, політична, технічна, сільськогосподарська література тощо. Так, у 1926-1927 видавничому році Українська філія Центрвидаву випустила 99 назв книжкової продукції, з яких польською мовою — 34, німецькою — 24, ідишем та івритом — 23, болгарською — 17, грецькою — 1. Загальний тираж цієї літератури становив 547,5 тисяч примірників. Наступного року було видано 149 назв, а в 1929 — 1930 видавничому році — 589 [17, с. 110]. Всього з 1926 до 1930 р. Українська філія випустила 1194 назви різної книжкової продукції, загальним тиражем 7075,6 тис. примірників [2, с. 70]. Із створенням видавництва розширився й випуск періодичних видань.

Таким чином, на Харківщині були представлені різноманітні форми національно-культурної роботи, важливе місце серед яких належало бібліотекам та хатам-читальням. Книжковий фонд комплектувався з урахуванням етнічної приналежності користувачів. Ці заклади створювалися і діяли під ідейним керівництвом і контролем агітаційно-пропагандистських відділів партійних

комітетів. Робота з їх створення не була самоціллю, а підпорядковувалася прагматичним завданням ідеологічної обробки етнічних меншин з політичними пріоритетами і чітко визначеним інтернаціональним спрямуванням. У відповідності до цього добирався книжковий фонд закладів. Була розроблена система дій та заходів, спрямованих на регулювання інформаційної діяльності бібліотек. Цим більшовицьке керівництво гальмувало процес формування у людей етнічної самосвідомості, яка притаманна самодостатній особистості.

Список літератури

1. Афанасьев М. На пике социальных потрясений // Библиотека. — 1994. — № 6. — С. 2-6.

2. Глинський А. Национальные меньшинства на Украине. — Харьков; Киев: Центриздат, 1931. — 78 с.

3. Гончарова О. С. Становлення та діяльність культурно-освітніх установ Харківщини у 20-х — на початку 30-х років: національний аспект // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2005. — Вип. 21-22. — С. 77-82.

4. ДАХО, ф. 1, оп. 1, спр. 113.

5. ДАХО, ф. Р-1022, оп. 1, спр. 5.

6. ДАХО, ф. Р-408, оп. 4, спр. 2631.

7. ДАХО, ф. Р-408, оп. 4, спр. 2640.

8. ДАХО, ф. Р-820, оп. 1, спр. 36.

9. ДАХО, ф. Р-820, оп. 1, спр. 158.

10. ДАХО, ф. Р-845, оп. 2, спр. 613.

11. До всіх Окрнаросвіт та зав. Округовими бібліотеками 23. 06. 1928 р. // Бюлетень народного комісаріату освіти УСРР. — 1928. — № 26. — С. 14-15.

12. Козаченко А. Книжкова продукція УСРР 1923 — 1926. — К. : Український науковий інститут книгознавства, 1927. — 24 с.

13. Онищенко О. Бібліотечна справа в Україні ХХ ст. : 1917-1931 рр. / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібл. вісн. — 2005. — № 3. — С. 3-16.

14. Павленко В. В. Державне видавництво національних меншин в УРСР і духовне спілкування українського і болгарського народів // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — К., 1991. — Вип. 1. — С. 90-94.

15. Постанова Ради Народних Комісарів УСРР «Про структуру й штати Державної бібліотеки ім. Короленко в м. Харкові і Державної публічної бібліотеки в м. Одесі» 26 березня 1926 року // Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. — 1926. — № 18. — С. 296-299.

16. Потапчик М. Робітнича класа України в національно-культурному будівництві // Більшовик України. — 1932. — № 5 — 6. — С. 123 — 134.

17. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20 — 30 роки XX століття). — К. : Асоц. «Україно», 1995. — 215 с.

А. В. Евтушенко

К ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ КНИЖНОГО ФОНДА ИЗДАНИЙ XIX ст. НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ХАРЬКОВСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ В. Н. КАРАЗИНА

Изначально книжный репертуар библиотеки бывшего Императорского Харьковского университета — одного из немногих на Украине классического — а ныне Харьковского национального университета имени его основателя В. Н. Каразина, открывшего свои двери для студентов в 1805 г. и сыгравшего огромную роль в истории сначала культурной, а затем и научной жизни края, — на наш взгляд, должен был комплектоваться согласно потребностями учебного процесса, с учетом всех тех предметов, которые изучались в университетах того времени.

Отсутствие списков или каких-либо других документальных свидетельств с перечнем первых книг, приобретенных Каразиным для будущей библиотеки, заставляет возлагать надежды на существующие книговедческие методики, которые по ряду признаков (наличие штемпелей на титулах, особенности книжных переплетов и пр.) могут помочь хотя бы частично реконструировать первоначальный книжный массив из более трех тысяч книг, ставших основанием для формирования самого значительного университетского книжного собрания XIX века в Восточной Украине.

В дальнейшем появление тех или иных книг в составе университетской библиотеки во многом зависело от судьбы самого университета, которая определялась неоднократной — на протяжении XIX века — сменой университетских уставов, неизменно порождавшей перемены как в структуре его учебных и учебно-вспомогательных подразделений, так и в общем финансировании,

что естественным образом влияло на увеличение или снижение прироста книжного фонда.

Книги, однажды нашедшие приют под сводами университетской библиотеки, по воле основателя университета, безусловно, прежде всего должны были участвовать в процессе обучения студентов, т. е. в первую очередь это научные трактаты и издания учебного характера, которые были доступны для чтения в определенные часы не только профессорам и студентам университета, но и прочим желающим.

Известно также, что для первоначального фонда приобретались художественно-изобразительные издания в соответствии с представлениями того времени об университетском образовании. В дальнейшем книжное собрание библиотеки расширялось не только за счет литературы, необходимой для образовательного процесса и приобретавшейся самим университетом, но и благодаря многочисленным пожертвованиям, увеличившимися со второй половины XIX века, когда университет, пережив нелегкие времена становления — а в его истории были моменты, когда решалось, оставаться ли ему в Харькове, — занял достойное место среди прочих императорских университетов.

К этому времени среди дарителей были не только бывшие профессора и благодарные воспитанники университета, но и те, кто осознавал его институциональную роль во всемерном развитии края. Дары состояли из книг, отражавших интересы прежде всего самих дарителей, а также их профессиональную принадлежность, т. к. большая часть даров была посмертной. Со временем, благодаря поступлению даров, книжный фонд библиотеки стал приобретать более универсальный характер, тематически расширяясь и выходя за рамки профильного университетского.

Формирование фонда осуществлялось не только в течение XIX века. Новые времена наступили в жизни фундаментальной университетской библиотеки после событий 1917 г. Интересно, что большое число изданий, вышедших из типографий до 1900 г., продолжало пополнять библиотеку и в период реорганизации университета (с 1920 г. до 1933 г.), когда она, территориально оставаясь в тех же помещениях, фактически изменила свой статус, перейдя из разряда учебно-вспомогательного подразделения учебного заведения в разряд научной библиотеки республиканского значения (т. к. на тот период Харьков уже являлся столицей УССР), и стала называться «Харьковской центральной научной библиотекой», а позже, когда снова вернулась в состав возрожденного в 1933 г. университета, так и сохранила в своем названии определение «центральная».

Напомним, что после Октябрьской революции 1917 г. и принятия декретов о реквизиции и национализации отдельных книжных собраний и библиотек началось движение книжных потоков по всей стране. И теперь уже в сменившую свое название и статус бывшую Фундаментальную библиотеку Харьковского университета стали направляться книги как из книжных фондов (Петрограда и Москвы), куда они, брошенные их владельцами, стекались из городских частных собраний и дворянских поместий, из упраздненных государственных и церковных учреждений, учебных заведений (гимназий и духовных семинарий), так и из местных государственных структур, занимавшихся подобным распределением книг в обновленные крупные книгохранилища страны.

По косвенным данным, значительная часть книг (более двухсот тысяч), поступивших в библиотеку за эти годы, должна была иметь именно такие судьбу и происхождение.

Так, на книжных полках ЦНБ появились книги с различными книжными знаками, отличающими их от прежнего университетского фонда, принадлежность к которому фиксировалась, сначала овальным, а затем разного вида круглыми университетскими штемпелями. Только однажды, уже после того как нынешний директор ЦНБ И. К. Журавлева, представила на страницах журнала «Бібліотечный форум України» [1, с. 5] суперэкслибрис библиотеки Харьковского университета, нам удалось выявить еще один книжный знак нашей библиотеки, и сегодня мы его впервые представляем. Он обнаружился пять лет спустя, в 2010 г.

Это иной тип экслибриса. В нем нет сюжетной замысловатости и броскости. Простой шрифтовой. Тисненый овал в фигурной рамке с позолотой, в центре которого на красном фоне просматривается золоченая надпись: «EX BIBLIOTHECA | UNIVERS. I. CHARCOW». Он обнаружен на двух экземплярах изданий Московского университета, напечатанных в 1808 и 1811 годах [2; 3], и ценен тем, что, возможно, свидетельствует еще об одной попытке библиотеки Харьковского университета обзавестись собственным книжным знаком в виде суперэкслибриса.

Но вернемся к 20-м годам XX столетия. С этого времени на полках книгохранилища (уже ЦНБ) рядом со старым университетским дореволюционным фондом XIX в. стали соседствовать книги того же времени, но из разных мест бывшей Российской Империи. На переплетных крышках и корешках «новых» (для фонда) старых книг XIX века появились разного вида суперэкслибрисы, а внутренние стороны крышек запестрели многочисленными штемпелями и ярлычками экслибрисов их бывших владельцев.

Анализ обширных сведений из доступного сводного труда знатока книжных знаков С. И. Богомолова [4] позволяет сделать вывод о том, что в те годы Харьковская центральная научная библиотека (по-видимому, как столичная республиканская) получала по распределению из центральных книжных фондов часть изданий тех же собраний, книги которых направлялись в старейшие и самые значимые библиотеки страны. Их современные названия: Российская государственная библиотека, Российская национальная библиотека, Библиотека Академии наук России.

По данным Н. Я. Фридьевой [5, с. 120], на 1 янв. 1917 г. в библиотеке университета насчитывалось 296370 томов, а в 1929 г. — 374117 . Если сопоставить эти цифры, то получается, что только за десять лет существования библиотеки вне университета ее фонд увеличился почти на четверть. Можно предположить, что для того времени, с учетом событий Гражданской войны и периода послевоенной разрухи, подобного не могло произойти только за счет поступлений новой литературы.

В 1934 г. фонд вырос до 563111 томов, в 1940 г. — до 824230 томов, и всего на этот год (1940) в библиотеках университета (по-видимому, с учетом кафедральных собраний) превысил миллионный порог. Думается, что за два с небольшим десятилетия вряд ли можно было увеличить фонд библиотеки почти в 3 раза только за счет книгоиздательской деятельности молодой Советской страны и международного книгообмена.

Фронтальный просмотр книжного массива XIX века отделом, организованным для работы с этим фондом, позволяет уже сейчас говорить о наличии в нем многочисленных экземпляров книг из частных собраний и целого ряда давно уже не существующих учебных заведений, учреждений и организаций, бывших или символами своего времени, или образованиями-однодневками эпохи знаковых исторических перемен и драматических этапов в развитии страны.

Со дня своего образования отдел ставил перед собой задачу выявления, фиксации и изучения всех книжных знаков и помет на каждой из книг фонда XIX века. На сегодня мы можем представить лишь некоторые результаты этой работы в форме сведений об отдельных изданиях, поступивших в библиотеку после 1917 г. и объединенных по следующим групповым признакам:

Библиотеки учебных заведений: Богодуховской мужской гимназии; Волчанской женской гимназии; Волчанского земского реального училища;

Волчанской учительской семинарии; 2-й Петербургской военной гимназии; Гатчинского Николаевского сиротского института; Гатчинской учительской

семинарии Александра II; Житомирской женской гимназии; Житомирской прогимназии; Змиевской земской женской гимназии; 2-го Киевского коммерческого училища; 2-го военного Константиновского училища; Лицея в память цесаревича Николая; Мариинской казанской женской гимназии; Мариинской харьковской женской гимназии; 7-й Московской гимназии в память императора Александра III; 1-го Санкт-Петербургского реального училища; Путивльского народного университета; Санкт-Петербургской гимназии Александра I; Старо-Мерчанской агрошколы; Харьковских высших женских курсов; Харьковского института благородных девиц.

Войсковые библиотеки: 20-го пехотного Галицкого полка; Лейб-гвардии Гренадерского полка; Лейб-гвардии Царскосельского стрелкового батальона; Михайловского воронежского кадетского корпуса; Морского кадетского корпуса; Николаевской академии Генерального штаба; Офицерской библиотеки Котельнического резервного батальона; Пажеского Е. И. В. корпуса; Сибирского уланского полка; Сумского кадетского корпуса; 37-й артиллерийской бригады; 4-го отделения штаба Туркестанского военного округа; Штаба главного начального пажеского, всех сухопутных кадетских корпусов и дворянского полка; Штаба Харьковского военного округа.

Библиотеки различных учреждений: Житомирского окружного суда; Житомирского городского комитета попечительства о народной трезвости; Дашковского этнографического музея; Санкт-Петербургского охранного отделения; Центрального волынского музея (Житомир).

Городские библиотеки: Великолуцкой общественной библиотеки; Волчанской общественной библиотеки; Воскресной библиотеки-читальни им. А. П. Чехова; Житомирской городской бесплатной читальни; Житомирской русской публичной библиотеки; Золотоношенского земства; Казанской городской публичной библиотеки; Кронштадтской морской библиотеки; Путивльской городской публичной библиотеки Маклаковых; Царскосельской библиотеки.

Библиотеки различных обществ: Академического общества «Ватра» (Львов); Академического общества (Львов); Общества «Просвіта» (Львов); Московского дворянского клуба.

Личные библиотеки представителей Дома Романовых и известных дворянских фамилий: Апраксиных, Воронцовых, Голицыных, Репниных, Шереметьевых, Шуваловых, крупного российского коллекционера Н. К. Синягина, начальника службы тяги Харьковско-Николаевской железной дороги инженера-путейца А. К. Бема и др. Воспроизведение вышеперечисленных книжных знаков из книг фонда ЦНБ публикуется впервые.

Особенно ценными для отечественной истории, на наш взгляд, являются выявленные книжные знаки библиотек нашего края и города, а также других городов Украины. Для военных историков определенный интерес могут представлять книги из войсковых библиотек. А все вместе они могли бы послужить основой для детальной реконструкции разных периодов культурной истории своего времени.

Работа с книжными знаками и штемпелями требует анализа всех имеющихся на книгах помет, чтобы не ошибиться в выводах о времени поступления книги в фонд. Так, соседство на одном издании оттиска старого круглого штемпеля Харьковского университета с экслибрисом Эрмитажной русской библиотеки может говорить о том, что книга была передана в дар или приобретена университетской библиотекой еще в XIX веке.

Существенно затрудняет названный вид работы, особенно атрибуцию монограммных и их разновидности — вензельных — книжных знаков, ограниченное число опубликованных (в печати или Интернет-ресурсах) и доступных нам новых изданий, содержащих сведения о существовавших книжных знаках. Эта работа по-прежнему все еще остается на начальной стадии сбора информационных данных о том, чьи книги поступили в фонд университетской библиотеки. Но уже сейчас можно сказать, что круг их бывших обладателей достаточно широк. Это не только частные владельцы из разных губерний чиновничье-помещичьей России, но и многочисленные учреждения, существовавшие как до 1917 г., так и в довоенные годы двадцатого века, подвергшиеся реорганизации до 1940 г.

Иногда свидетельствами о былом их существовании остаются лишь штемпели с названиями, сведения о которых не всегда можно найти в справочной литературе, но они были в истории нашей страны и информация о них, безусловно, крайне важна.

Можно также с уверенностью сказать, что книги разных владельцев, объединенные в единый фонд нынешней университетской библиотеки, дошли до нашего поколения благодаря самой библиотеке. Она их приняла и хранит уже не одно десятилетие, давая возможность современным исследователям приобщаться к заключенному в этих книгах опыту предшественников, погружая их в события прошлого, без знания которого, как известно, трудно понимать настоящее и прогнозировать будущее.

Кроме того, наличие таких книг в фонде, на наш взгляд, меняет и неформальный статус самой библиотеки — его обладательницы, выводя её на более высокий культурно значимый уровень, нежели просто вузовской библиотеки.

Надеемся, что дальнейшая работа по раскрытию фондов с последующей реконструкцией на ее основе истории многочисленных библиотек, отдельные книги из которых хранятся в фонде XIX века научной библиотеки Харьковского университета, внесет свой вклад в исследование культурно-исторического прошлого не только нашей страны.

Список литературы

1. Журавлева И. Суперэкслибрис: к истории книжного знака библиотеки // Бібл. форум України. — 2005. — № 1. — С. 2—6.

2. Commentationes societatis physico-medicae, apud universitatem literarum caesaream mosquensem institutae. — M. : Typ. Univer, 1811. — V. 1, p. 2: Commentationes Medicae.

3. Commentationes societatis physico-medicae, apud universitatem literarum caesaream mosquensem institutae. — M. : Typ. Univer, 1808. — V. 1, p. 1: Commentationes ad Historiam et Philosophiam Naturalem spectantes.

4. Богомолов С. И. Российский книжный знак, 1700-1918. — М., 2004. — 958 с.

5. Фридьєва Н. Я. Центральна наукова бібліотека Харківського державного університету: (до 135-річчя її існування): істор. нарис // Короткі нариси з історії Харківського державного університету ім. О. М. Горького: ювілейне видання. — Х., 1940. — С. 107 — 132.

В. О. Ярошик

БІБЛІОГРАФ ТА ДОСЛІДНИК РІДНОГО КРАЮ Т. Г. ШЕРСТЮК (до 90-річчя від дня народження)

Понад п'ятдесят років життя віддала Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка відомий український бібліограф Тетяна Григорівна Шерстюк. Бібліотечній громадськості вона відома як укладач багатьох бібліографічних посібників та довідників, колеги любили і цінували її як високо ерудовану, інтелігентну, чуйну і скромну людину.

У грудні 2011 р. Тетяні Григорівні виповнилося б 90, але, на жаль, її сьогодні немає з нами. У 2003 р. вона пішла з життя. Тетяна Григорівна народилась у Києві, але з 1925 р. жила в Харкові і по праву вважала себе харків'янкою.

Тут пройшли її шкільні роки, тут вона в 1940 р. вступила до Харківського державного університету на філологічний факультет.

Та навчання було перерване війною. В евакуації в Узбекистані юній студентці довелося працювати у військовому шпиталі. Після звільнення Харкова від німецько-фашистських загарбників Тетяна Григорівна повернулася до рідного міста, де з липня 1944 р. працювала в ХДНБ ім. В. Г. Короленка на посадах від завідуючої канцелярією до завідувачки одного з провідних відділів — науково-бібліографічного. Тетяна Григорівна завжди була на передовій: обслуговувала читачів у читальному залі для науковців, випускала календарі знаменних і пам'ятних дат, організовувала книжкові виставки у відділі масової роботи, керувала роботою великого читального залу, очолювала центральний довідковий апарат бібліотеки. Ця робота була вельми цікавою. Протягом кількох років відділом виконано тисячі бібліографічних та фактографічних довідок для читачів (студентів, науковців, фахівців), а також для підприємств і установ не лише Харкова, а й інших міст СРСР і зарубіжжя. Таким чином, глибоко поринувши в роботу з книгою, філолог перетворився на досвідченого бібліографа.

У 1955 р. київське видавництво «Дніпро» звернулося до адміністрації ХДНБ ім. В. Г. Короленка з пропозицією взяти участь у підготовці п'ятитомного біобібліографічного словника «Українські письменники», а саме: зібрати бібліографічні матеріали про письменників радянської доби. Копітка праця провідних фахівців Бібліотеки Т. Г. Шерстюк, О. І. Черкашина та Н. Ф. Колосової тривала десять років. Укладачі зібрали багату бібліографію, яка ввійшла до 4-го та 5-го томів словника, виданих у 1965 р. До покажчика вперше увійшли відомості про багатьох письменників, які деякий час були невідомі широкому колу читачів. Це видання стало взірцем класичної бібліографії, що вивчається в інститутах і училищах культури, воно відоме усім бібліотечним працівникам, до цього довідника звертаються науковці під час дослідження літературного процесу України. Як відзначає в статті «Архівні фонди діячів науки і культури XX століття» завідуючий відділом рідкісних видань та рукописів І. Я. Лосієвський, «Саме ця робота у подальшому дала змогу сформувати із порізнених документів єдиний архівний фонд... . Це автографи і матеріали про життя і творчість 72 українських письменників XX ст. ».

Тетяна Григорівна плідно працювала над підготовкою рекомендаційних та науково-допоміжних бібліографічних покажчиків різної тематики, серед яких «Планування промислового виробництва» (1973), «Библиографический указатель по вопросам лекторского мастерства «(1970), «Харківщина, Полтавщина, Сумщина (1917 — 1967)» (1968) та багато інших.

У співпраці з колегою вона підготувала метабібліографію «В. И. Ленин» (1972), в якій відображено бібліографічні покажчики та списки літератури за десять років (1960 — 1970), присвячені життю та діяльності цього політичного діяча. Тематика цього посібника на той час була дуже актуальна.

З особливою зацікавленістю і насолодою працювала Тетяна Григорівна над укладанням краєзнавчих посібників, над розкриттям змісту місцевої дореволюційної преси, а також газет 20-х — 30 років XX ст. Вона підготувала покажчики змісту журналів «Прапор», «Пламя», «Літературний журнал». Була співукладачем посібника «Харьков и губерния на страницах газеты «Харьковские губернские ведомости» (1838 — 1917).

На початку 90-х років XX ст. почали повертатися із забуття десятки імен репресованих діячів культури. ХДНБ ім. В. Г. Короленка розпочала видання серії бібілографічних посібників «Повернені імена», а пізніше — «Діячі української діаспори». Тетяна Григорівна була активним учасником цієї роботи. Нею підготовлено низку покажчиків, присвячених українським письменникам Миколі Кулішу, Василю Чечвянському, Володимиру Винниченку, Юрію Клену та іншим. Ці посібники є цінним джерелом інформації для фахівців, краєзнавців, студентів.

Посібники, які були підготовлені особисто Т. Г. Шерстюк та за її участю, відзначаються високою бібліографічної культурою, що робить їх і в наш час неоціненним джерелом для вивчення історії і культури Слобожанщини.

У 2001 р. Тетяна Григорівна підготувала до друку іменний покажчик до історичної монографії Д. І. Багалія і Д. П. Міллера «История города Харькова за 250 лет его существования». Ті, хто вивчає історію Харкова, добре знають, що у монографії згадується чимало діячів науки і культури, промисловців і пересічних харків'ян. Тетяна Григорівна зробила добру справу, уклавши іменний покажчик до першого і другого томів цієї монографії, який був виданий за сприяння Народної української академії у 2002 р. Назва посібника «Указатель имен, упоминающихся в книге Д. И. Багалея и Д. П. Миллера «История города Харькова за 250 лет его существования».

Але не все, що було задумано та підготовлене до друку, побачило світ (з об'єктивних обставин). Наприклад, посібник, присвячений К. Г. Паустовському. Історія його створення така: на початку 1990-х років Т. Г. Шерстюк випадково познайомилася з І. І. Комаровим, директором музею К. Г. Паустовського в Москві. Зустріч двох палких прихильників творчості російського письменника спонукала до спільного створення бібліографічного покажчика, до якого увійшли документи російською, українською та іно-

земними мовами про життя і творчість Паустовського. Але брак коштів не дозволив його видати.

Т. Г. Шерстюк була одним з фундаторів і найактивнійших членів клубу «Краєзнавець», організованого в Бібліотеці в 1978 р. Вона неодноразово виступала на засіданнях з повідомленнями про маловідомі факти з історії Слобожанщини. Багаторічна діяльність клубу відображена у трьох випусках видання «100 краєзнавчих читань», одним із укладачів якого була Тетяна Григорівна.

Протягом всього її життя у харківській пресі з'явилося чимало публікацій про минуле і сучасне культурного життя міста за підписом Т. Г. Шерстюк, а її статті з досвіду роботи ХДНБ ім. В. Г. Короленка та її історії були надруковані у фахових виданнях («Советская библиография», «В мире книг» та ін.).

Тетяна Григорівна брала активну участь у роботі міжнародних наукових конференцій «Слобожанські читання», друкувалася в збірниках матеріалів цих конференцій. Тематика її досліджень була різноманітною: діячі культури та церкви, окремі сторінки історії Слобожанщини. На наш погляд, цікавими та глибокими за змістом були такі її публікації: «Харьковский период жизни Преосвященного Филарета (Дмитрия Григорьевича Гумилевского)» (2003), «Из истории развития фотографии в Харькове» (2000), «Вспомним забытое: (о нашей землячке, русской писательнице Кохановской)» (2003). Вже після смерті, у 2004 р. була надрукована остання стаття Т. Г. Шерстюк «Отец и сын Аксаковы: связи со Слобожанщиной».

За багаторічну сумлінну працю Т. Г. Шерстюк неодноразово заохочувалась адміністрацією ХДНБ ім. В. Г. Короленка, а також мала урядові відзнаки: Почесну грамоту Міністерства культури СРСР (1976), Грамоту Президії Верховної Ради Української РСР (1986), їй присвоєне звання Почесного члена Національної спілки краєзнавців України (1995). Як учасник Великої Вітчизняної війни вона нагороджена медаллю «За перемогу над Німеччиною».

Тетяна Григорівна Шерстюк багато часу віддавала громадській роботі. Знаннями і досвідом вона щедро ділилася з колегами, душевне тепло дарувала молодим працівникам відділу україніки, де працювала останні роки. Віддаючи данину поваги невтомній трудівниці, бібліографу і людині Т. Г. Шерстюк, її колеги підготували покажчик «Тетяна Григорівна Шерстюк» у серії «Краєзнавці Слобожанщини», що вийшов за її життя у 2001 р.

Портрет Тетяни Григорівни не буде повним, якщо не згадати ще одного її захоплення — поезії. Вона зналася на віршах як українських, так і російських поетів, сама була автором численних віршів, які подобалися колегам і друзям.

Деякі з цих творів присвячені рідному Харкову, в який Т. Г. Шерстюк була палко закохана.

Привела меня судьба к зданию Бекетова.
Здесь промчалась жизнь моя быстрою кометою:
Справки, лекции, статьи, сборы краеведов,
Указатели, стихи... Что еще поведать?
Что не верю в старость я! Дни бегут за днями —
К молодости я стремлюсь легкими шагами.

С. Б. Глибицкая

ВКЛАД М. Г. ШВАЛБА В КРАЕВЕДЕНИЕ КАК ЗЕРКАЛО КРАЕВЕДЧЕСКОЙ РАБОТЫ ЦНБ ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В декабре 2011 г. нашему дорогому учителю, известному харьковскому библиографу Михаилу Григорьевичу Швалбу исполнилось бы 85 лет. Болезнь забрала его у нас в 1995 году, когда ему не было и 70-ти. Сейчас, по прошествии лет, лучше видится масштаб сделанного им, а также заложенного в планы на будущее, которые мы реализуем и будем реализовывать в дальнейшем.

За годы своей работы в ЦНБ М. Г. Швалб составил (сам или в соавторстве с коллегами) свыше 150-ти библиографических пособий. Кроме того, он был бессменным выпускающим редактором всей библиографической продукции ЦНБ, т. е. через его руки прошло около 400 изданий. Если взглянуть на библиографические издания ЦНБ, в том числе творческое наследие М. Г. Швалба, с точки зрения краеведения, то мы увидим, большая их часть создана для изучения истории университета, его подразделений, деятельности его ученых.

К 150-летию Харьковского университета была проведена большая работа по раскрытию содержания периодических изданий вуза. М. Г. Швалб составил систематические указатели к «Трудам Общества испытателей природы при Харьковском университете» за 1869–1930 гг. », «Трудам Общества научной медицины и гигиены при Харьковском университете за 1883–1915 гг», а совместно с коллегами-библиографами Э. С. Беркович, К. А. Валицкой, В. А. Станишевским – к «Запискам Харьковского университета» за 1874–1919 гг., «Ученым запискам Харьковского государственного университета им. А. М. Горького, трудам факультетов и научно-исследовательских учреждений» за 1934–1964 гг. Впоследствии с А. М. Ерофеевой, Т. М. Худояровой

и другими были созданы аналогичные указатели к «Вестнику Харьковского университета», № 1–200 (1964–1980)» (в нескольких выпусках).

Работы отдельных научных коллективов представлены в таких пособиях, как «Библиография трудов членов Харьковского отдела Географического общества Украины (1964–1975) (в двух частях), «Библиографический указатель основных научных публикаций кафедры генетики и цитологии Харьковского государственного университета им. А. М. Горького за 50 лет, 1933–1983», указатели трудов сотрудников Харьковской астрономической обсерватории и кафедры астрономии, охватывающие период с 1917 по 1983 гг. (два выпуска). Эти пособия создавались М. Г. Швалбом совместно с учеными — представителями соответствующих коллективов.

Неизданным остался большой труд, созданный коллективом библиографов, который хранится в научно-библиографическом отделе ЦНБ, — четырехтомник «Библиографический указатель трудов ученых Харьковского университета 1933–1956 гг. ». Указатель содержит публикации ученых всех факультетов и общеуниверситетских кафедр. Отметим, что значение этого труда неоценимо, поскольку первая половина XX века — самый сложный период для восстановления картины научных наработок ученых. В создании этого указателя также принимал непосредственное участие Михаил Григорьевич, собрав труды сотрудников естественнонаучных факультетов.

Самым значимым в ряду пособий, раскрывающих деятельность Харьковского университета, является систематический библиографический указатель «История Харьковского университета», который был издан в 1982–1993 гг. и включал литературу о многогранной деятельности вуза с 1805 по 1980 гг. В 2006 г. вышло расширенное издание этого труда, которое отразило историю университета за 200 лет и насчитывало более 8 тысяч записей. Михаил Григорьевич Швалб разработал схему этого фундаментального указателя. Она включает общие вопросы истории университета, литературу об учебной, научной, просветительской, литературно-художественной, хозяйственной деятельности вуза, историю всех факультетов, научных обществ при университете, научно-исследовательских и научно-вспомогательных учреждений. М. Г. Швалб возглавлял творческий коллектив составителей этого фундаментального труда.

М. Г. Швалб — один из создателей указателей, посвященных Харьковскому историко-филологическому обществу (2002) и Центральной научной библиотеке Харьковского университета (1993). Расширенный вариант последнего, отражающий также литературу, вышедшую в последнее двадцатилетие, должен увидеть свет. В издательстве, кроме того, находится «Указатель

библиографических изданий Центральной научной библиотеки Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина. 1807–2007 гг. ». Готовился он еще при жизни М. Г. Швалба. Совместно с В. Н. Граммой Михаил Григорьевич написал к нему вступительную статью «Основные направления деятельности Центральной научной библиотеки», в которой дан подробный анализ библиографической деятельности ЦНБ.

М. Г. Швалбу принадлежат и текстовые работы об университете. Так, для издания «Спутник вступающего в Харьковский университет» (1971) он составил «Малый университетский энциклопедический словарь», который включает небольшие очерки о 60 ученых университета. Михаил Григорьевич также принял участие в создании проспекта «Харьковский госуниверситет им. А. М. Горького» (1975).

Примерно четверть библиографической продукции, выпущенной ЦНБ, — это указатели, посвященные ученым Харьковского университета. М. Г. Швалб составил — один или в соавторстве — около 30 биобиблиографических пособий. Среди персоналий — такие выдающиеся деятели, как историк Д. И. Багалей (1992, 1999), астроном Н. П. Барабашов (1965), физиолог В. Н. Никитин (1982), зоолог А. М. Никольский (1983), генетик В. Г. Шахбазов (1987, 1991, 2001), пионеры природоохранного движения, профессора ХГУ В. В. Станчинский (1977) и С. И. Медведев (1991).

Совместно с В. К. Мазманьянц в 1974 г. Михаил Григорьевич опубликовал очерк о незаслуженно забытом выдающемся библиотековеде, директоре ЦНБ К. И. Рубинском (сб. «Бібліотекознавство та бібліографія», вып. 15). Очерк включал и биобиблиографические материалы. Эти изыскания продолжила главный библиограф ЦНБ Н. М. Березюк, доказав, что директор ЦНБ в начале XX в. фактически стал основателем украинского библиотековедения. Благодаря этим исследованиям Ученый совет университета в 1995 г. принял решение об учреждении премии имени К. И. Рубинского. Первым лауреатом этой премии стал Михаил Григорьевич Швалб.

М. Г. Швалб был инициатором создания «Биобиблиографического словаря ученых Харьковского университета». В 1995 г. вышел первый том этой серии, посвященный ректорам университета (1805–1919, 1933–1995). Это издание было признано Украинской библиотечной ассоциацией «Библиографическим пособием года» в Украине.

Среди библиографической продукции ЦНБ есть указатели по актуальным научным проблемам, которые изучаются учеными Харьковского университета. Например, «Исследования по проблеме гетерозиса, проведенные в Харьковском госуниверситете за период с 1966 по 1973 гг. », «История славянове-

дения в Харьковском университете (за 1805–1989 гг.)» (в 2 ч.), «История древнего мира в Харьковском университете». В подготовке всех этих изданий принял участие М. Г. Швалб.

Немаловажную часть библиографической продукции ЦНБ составляют пособия, раскрывающие ее фонды. М. Г. Швалб участвовал в создании второго выпуска библиографического указателя «Издания типографии Харьковского университета в фондах ЦНБ (1805–1917)», и третьего выпуска «Каталога диссертаций, защищенных в Харьковском университете в 1935–1980 гг. ».

Особое место среди краеведческих указателей занимает фундаментельная работа «Фауна и флора Харьковской области: Систематический указатель литературы за 1791–1985 гг. Вып. 1. Животный мир» (1995). Это пособие было подготовлено совместными усилиями ученых-биологов В. Н. Граммы и И. А. Кривицкого, а также библиографов ЦНБ М. Г. Швалба, Р. А. Ставинской и Р. Г. Березинской. Указатель содержит вступительную статью В. Н. Граммы, И. А. Кривицкого и М. Г. Швалба об истории изучения фауны Харьковской области, около 1000 публикаций. Второй выпуск указателя под названием «Растительный мир» остался в виде картотеки.

Мы ознакомились с библиографическим наследием М. Г. Швалба с точки зрения вклада в краеведение. Его последователи — библиографы ЦНБ продолжают начатую им работу. Так, в 2001 г. увидел свет второй том «Биобиблиографического словаря ученых Харьковского университета» под названием «Історики». Сейчас ведется работа над третьим томом, посвященным филологам университета, а также над дополненным изданием тома «Ректори». Заканчивается подготовка библиографического пособия «Покажчик змісту «Вісників Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна» 1980–2008 рр. (№ 200–800)», который включает более 20 тысяч записей.

Для полноты картины следует сказать, что в 2004 г. вышел в свет биобиблиографический справочник «Вихованці Харківського університету», а в 2008-м — «Почесні члени Харківського університету». Находится в печати указатель «Харківщина в мемуарах, щоденниках и подорожніх записках з XVIII ст. до сьогодення», готовится к изданию библиографическое пособие «Мови народної культури Слобожанщини в працях харківських вчених».

М. Г. Швалб стал весомой фигурой в отечественной библиографии. Его памяти и изучению творческого наследия посвящен ряд публикаций в харьковской прессе, в профессиональных журналах «Бібліотечний вісник» и «Научные и технические библиотеки», в научно-популярном журнале

«Universitates = Университеты: Наука и просвещение», в материалах ряда конференций. Ему посвящены три биобиблиографических указателя.

Список литературы

1. Глибицкая С. Б. Библиография как судьба : (К 80-летию М. Г. Швалба) // Universitates = Университеты : Наука и просвещение. — 2006. — № 4. — С. 96—103 : ил.

2. Глибицкая С. Б. Вклад известного библиографа М. Г. Швалба в развитие украинской библиографии // Бібліографічні читання пам'яті українського бібліографа Федора Максименка : матеріали / уклад. : Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик. — Х., 2002. — С. 80—91.

3. Глибицкая С. Б. Учителя : (Библиографы XX ст.) : [М. Г. Швалб, Р. А. Ставинская] // Бібліографічні студії пам'яті українського бібліографа Ігоря Корнєйчика : [матеріали, м. Харків], 20 жовт. 2004 р. — Х., 2004. — С. 88—97.

4. Грамма В. Н. До аналізу наукової спадщини М. Г. Швалба (1926—1995 гг.) / В. Н. Грам¬ма, Н. М. Березюк, С. Б. Глибицька // Бібл. вісн. — 1998. — № 3. — С. 30—34.

То же, на рус. яз. // Науч. и техн. б-ки. — 1999. — № 4. — С. 82—89.

5. Прокопова В. Д. Краткий очерк жизни и деятельности Михаила Григорьевича Швалба / В. Д. Прокопова, В. Н. Грамма // Михаил Григорьевич Швалб : (К 70-летию со дня рождения) : биобиблиогр. указ. / сост. С. Б. Глибицкая ; библиогр. ред. В. Д. Прокопова. — Х., 1996. — С. 3-6. — (Сер. «Биобиблиографии лауреатов премии им. К. И. Рубинского»; вып. 1).

6. Шахбазов В. Не было равных: [Памяти библиографа М. Г. Швалба] / В. Шахбазов, В. Макридин, С. Глибицкая // Веч. Харьков. — 1995. — 15 июня.

***

7. Михаил Григорьевич Швалб — библиограф Центральной научной библиотеки Харьковского университета : (К 80-летию со дня рождения) : библиогр. указ. ; избр. ст. / сост. С. Б. Глибицкая ; вступ. ст. : В. Д. Прокопова, В. Н. Грамма ; библиогр. ред. Ю. Ю. Полякова. — Х., 2006. — 60 с. — (Сер. «Лауреаты премии им. К. И. Рубинского»).

В. П. Жукова

БИБЛИОТЕКИ АВСТРАЛИИ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

Австралия — единственное государство в мире, занимающее целый континент. Общая площадь — 7,7 млн кв. км, население — 17,5 млн человек. Страна многонациональна, на ее территории проживает около 5 млн переселенцев из Европы и Азии. (Аборигены, обитающие здесь более 50 тыс. лет, составляют около 1,5% населения.) Следует напомнить, что первые европейцы поселились в Австралии немногим более двух веков назад. Образованные ими колонии, став шестью штатами (Новый Южный Уэльс, Виктория, Квинсленд, Западная Австралия, Южная Австралия, Тасмания), объединились в Австралийский Союз лишь в 1901 г. ; в 1913 г. столицей стал г. Канберра.

Появление первых библиотек в Австралии относится к началу XIX в., когда во вновь основанных городках и поселениях колонистов стала постепенно налаживаться жизнь, заработали типографии, начавшие печатать книги, газеты и журналы. В 1825 г. открылась Веслеанская миссионерская библиотека в Хобарте, а через год — публичная в Сиднее.

К моменту образования Австралийского Союза, уже повсеместно работали публичные и парламентские библиотеки, библиотеки различных королевских обществ, имевшие фонды научной и технической литературы. В 1851 г. в Сиднее, в 1855 г. в Мельбурне, в 1876 г. в Аделаиде, а в 1889 г. в Хобарте были учреждены университетские библиотеки; начали формироваться первые специальные и отраслевые библиотеки при некоторых обществах и ассоциациях; создавались библиотеки религиозных общин и миссий, колледжей и школ.

Государственная библиотека Виктории (англ. State Library of Victoria) — центральная и крупнейшая библиотека штата Виктория. Находится в столице штата, городе Мельбурн. Здание занимает целый квартал между улицами Свенстон, Ла-Троб, Рассел и Литл-Лансдейл, в северной части Центрального делового района Мельбурна. Хранилища библиотеки вмещают более 1,5 миллионов томов книг и 16 000 периодических изданий. Среди сокровищ библиотеки — дневники основателей города Джона Бэтмана и Джона Паскоу Фокнера, а также труды капитана Джеймса Кука.

Решение построить Библиотеку было принято в 1853 г. по настоянию Лейтенант-губернатора Виктории Чарльза Ла Троба. Был объявлен конкурс на лучший проект здания Библиотеки, в котором победил местный архитек-

тор Джозеф Рид, в дальнейшем создавший проекты для Центрального Зала Мельбурна и Королевского выставочного центра.

3 июля 1854 г. только что назначенный губернатором сэр Чарльз Хотман заложил камень в основания новой Библиотеки и одновременно Университета Мельбурна. Библиотека была открыта в 1856 г. Книжная коллекция на этот момент насчитывала 3800 томов. Президентом попечительного совета был назначен сэр Редмонд.

В здании, которое сейчас занимает Библиотека, первоначально, кроме неё, располагались также Национальная галерея Виктории и Мельбурнский музей. Для Галереи было построено новое здание, куда она переехала в 1960-е годы. Мельбурнский музей переместился в новое помещение в 1990-х годах.

Примыкающий к главному входу в Библиотеку газон, является популярным местом отдыха для работников близлежащих офисов и студентов расположенного поблизости Технологического университета. Здесь же можно увидеть целый рад статуй и памятников. В период 1860 — 1937 гг., парк украшала пара бронзовых львов. В настоящий момент здесь находятся статуя сэра Редмонда Барри, которая была установлена в 1887 г. ; статуя Святого Георгия, убивающего дракона, английского скульптора Джозефа Эдгара Боема, установленная в 1889 г. ; статуя Жанны Д'Арк, которая была установлена в 1907 г. и являющаяся копией скульптуры французского скульптора Эммануэля Фремье; и скульптура Чарльза Ла Троба, австралийского скульптора Питера Корлетта, установленная в 2007 г. Каждое воскресенье здесь проводится ораторский форум, где каждый желающий может выступить по любому интересующему его вопросу.

Образование Австралийского Союза выдвинуло задачу создания Национальной библиотеки. В 1902 г. с одобрения Кабинета министров была организована библиотека при Федеральном парламенте в Мельбурне, а спустя еще пять лет Объединенный библиотечный комитет рекомендовал принять за образец Библиотеку Конгресса США. В соответствии с Законом об обязательном экземпляре (1912 г.), в основу которого положен билль о регистрации авторского права, библиотека стала получать обязательный экземпляр печатной продукции не только Австралии, а также Новой Зеландии и других владений Британии в Океании. К этому времени в ее фондах насчитывалось более 10 тыс. томов, 6,5 тыс. периодических изданий и других материалов, в том числе поступивших в качестве даров и пожертвований. Кроме того, библиотека начала покупать рукописи. Например, одной из первых приобретена коллекция раритетов Джеймса Кука, капитана Королевского флота, первого из европейцев, обследовавшего в 1770 г. восточное побережье Австралии.

За 15 лет Союзная Национальная библиотека (такое название она получила в 1923 г.) опубликовала 34 тома «Исторических записей об Австралии», содержащих ценные сведения об освоении и жизни пятого континента. С организацией Федеральных органов власти и новой столицы, в 1927 г. библиотека переехала в Канберру. Функции библиотеки постоянно расширялись. На нее были возложены обязанности Национального архива и центральной библиотеки вновь образованной Столичной Территории. Позднее, в 1960 г., принят закон, предусматривавший создание трех самостоятельных учреждений: национальной библиотеки, парламентской библиотеки и государственного архива. Образован Австралийский консультативный совет по библиографическим службам, ставший эффективным инструментом координации деятельности крупнейших библиотек страны.

Введение в строй в 1968 г. нового, специально оснащенного здания библиотеки, широкое внедрение в практику современных средств автоматизации способствовали повышению престижа библиотеки, что выразилось, в частности, и в увеличении ассигнований Федерального правительства на развитие перспективных направлений ее деятельности.

За минувшие четверть века фонды библиотеки почти удвоились и превышают 4,44 млн томов, их эквивалентов в микроформах и на компактных дисках, которые всесторонне и полно раскрыты в фундаментальных библиографических пособиях — четырехтомном «Каталоге изданий, напечатанных в 1701—1800 гг. на Британских островах и в ее колониях, а также в США и имеющихся в библиотеках Австралийской Столичной Территории», вышедшем в свет в 1966—1980 гг., в труде «Французская литература 1701—1840 гг. В Национальной библиотеке Австралии» (1973 г.), «Путеводителе по коллекциям Национальной библиотеки Австралии», изданном также в четырех томах в 1975—1982 гг.

Уникально собрание выступлений, интервью, воспоминаний известных людей. Запись таких материалов ведется с 1957 г., и ныне в фонде хранится 45 тыс. фонограмм.

Библиотека постоянно выявляет и приобретает страноведческие печатные издания и другие материалы о жизни Австралии и ее народа. Прежде всего следует отметить собрание документов генерал-губернаторов, представлявших английскую корону в Австралии, различных партий и общественных организаций, а также рукописное наследие многих выдающихся деятелей культуры и искусства, исследователей и путешественников-первопроходцев эпохи освоения Австралийского континента. Большую ценность представляет коллекция изобразительных и иллюстративных кино- и фотоматериалов,

раскрывающих прошлое и настоящее страны, ее уникальную флору и фауну, а также собрание географических карт и атласов.

В фондах библиотеки преобладает англоязычная литература, (машиночитаемые источники, компакт-диски, банки данных из США, Великобритании, Новой Зеландии, Канады, Индии и Гонконга). Постоянно растет объем новых поступлений на французском, итальянском, немецком, испанском и других европейских языках, а также на языках сопредельных стран — Индонезии, Китая, Японии, Вьетнама, Малайзии, Таиланда, Филиппин.

В структуру библиотеки входят отделы: административный, книгохранения, комплектования и классификации, библиографический, реставрации и консервации фондов. Читателей обслуживают в главном и специализированных читальных залах.

Библиотека является центром национальной библиографии. Еще в 1936 г. она начала выпускать «Ежегодный каталог австралийских изданий». Уже 60 лет библиотека занимается текущей национальной библиографией. Первые 25 лет эти пособия выходили один раз в год, затем — ежемесячно. Работа самой библиотеки освещается в ее «Новостях» — информационном бюллетене, регулярно выходящим с 1988 г.

Национальная библиотека много делает для развития библиотечного дела в стране. Десять лет назад, получив от правительства более 1 млн австралийских долларов, она под руководством Государственной организации научных и прикладных исследований создает три автоматизированные информационные системы: наука и технология, социальные науки, гуманитарные науки и искусство. Помимо этого библиотека установила прямую компьютерную связь с Центром информации по вопросам образования и с Департаментом здравоохранения, являющимся национальным центром международной базы данных.

Сотрудничество с другими библиотеками и Австралийской информационной сетью с 1944 г. позволяет вести два сводных карточных каталога сериальных изданий по гуманитарным, социальным, техническим и прикладным наукам. В этой работе участвуют более 30 библиотек. На основе данных этих каталогов с 1945 г. регулярно выходит ежемесячное «Информационное издание по вопросам общественно-политической жизни Австралии»; с 1961 г. — ежеквартальный (с годовой кумуляцией) указатель «Австралийские правительственные издания»; в 1967 г. выпущено второе издание двухтомного «Сводного указателя газет в библиотеках Австралии»; с 1968 г. ежегодно публикуется указатель австралийских карт.

В штате Виктория публичные библиотеки внедряют новые технологии для лучшего обслуживания своих пользователей. Библиотечная система Yarra имеет в своем распоряжении 4-летний стратегический план развития библиотечного обслуживания, в котором определены основные направления деятельности дванольных библиотек: поиск информации; доступность обучения; создание контента; организация мероприятий.

Для каждого их этих направлений подбираются те или иные ресурсы Web 2. 0. Новые технологии такие, как MP3 файлы, блоги, вики, совместный поиск информации, интегрированные теги из Library Thing в библиотечном каталоге (перечень далеко не полный) являются важными компонентами библиотечного обслуживания в недалеком будущем.

Происходящие изменения касаются не только виртуального пространства, но и физического облика библиотек. Это касается в первую очередь библиотечной справочной службы. В ближайшем будущем библиотекарь больше не будет стоять за кафедрой справочного отдела, а будет находиться среди посетителей, держа в руках IPad — портативное планшетное устройство (таблетку) с выходом в Интернет и подключенное к библиотечной системе управления. Это позволит персоналу справочного отдела осуществлять поиск информации по беспроводному соединению.

Использование RFID (радиочастотная идентификация) и открытый доступ к фондам (в том числе и на абонементе) во всех библиотеках Yarra — еще два существенных изменения, касающиеся физического облика библиотек. Это означает изменение формы работы сотрудников абонемента, которые теперь также будут находиться рядом с посетителями или обслуживать удаленных пользователей. Они к тому же освободятся от ряда рутинных обязанностей, связанных с оформлением бланков читательских заказов.

Необходимо подчеркнуть, что внедрение в практику работы библиотек всех технологических новшеств должно сопровождаться специальной подготовкой персонала. Тренинги и курсы, на которых библиотекари учатся работать с IPods, YouTube или Twitter становятся распространенной практикой в Yarra. Очень часто сотрудники библиотек сами выступают инициаторами проведения подобных курсов, поскольку понимают, что успешная работа в Библиотеке 2. 0 потребует от них новых знаний и умений.

Национальная библиотека Австралии (англ. National Library of Australia) — крупнейшая в стране — была создана в 1960 году на основе библиотеки парламента. В современном здании библиотека работает с 1968 года.

В библиотеке содержатся более 5 млн книг на разных языках, оцифровано около 130 тыс. экземпляров. Кроме того, в библиотеке хранятся периоди-

ческие издания, медиазаписи и рукописи со всего мира. Общее количество — 9 млн единиц. Обслуживание — 558 000 посетителей в год. Бюджет — 62 млн $. Сотрудники — 432 человек.

Библиотека обладает правом обязательного экземпляра. Оцифрованные фотографии размещены в Интернете на сайте Picture Australia, при этом фотографии, сделанные до 1 января 1955 года не защищены авторским правом и могут свободно использоваться [3]. Также библиотекой создан интернет-архив Pandora Archive.

Библиотеками Австралии целенаправленно готовятся библиографические пособия ретроспективного характера. В 1988 г., когда широко отмечалось 200-летие Австралии, состоялась презентация четырехтомного указателя «Австралийская национальная библиография. 1901—1950 гг. », содержащего свыше 50 тыс. библиографических записей. Это издание фактически продолжает семитомный труд сэра Дж. Фергюссона «Библиография Австралии. 1784—1900 гг. », выпущенного в 1975—1977 гг.

Информация о новинках научной и технической литературы становится доступной потребителям крупнейших библиотек и информационных центров благодаря передаче соответствующих перечней по каналам телекоммуникаций и телепринтов. Объем этой работы постоянно и быстро растет. Так, в 1955 г. в Австралии было опубликовано лишь 552 названия книг и брошюр, а в 1993 г. — уже 10 723 названия, т. е. почти в двадцать раз больше, причем четверть — научная и техническая литература. При регистрации обязательного экземпляра библиотека использует международные стандарты.

Для определения основных тенденций развития библиотеки десять лет назад было начато поэтапное исследование ее структуры, формирования и использования фондов, обслуживания читателей, организации библиографических и информационных служб. Исходя из полученных результатов, в 1990 г. разработан проект дальнейшего совершенствования всех сторон деятельности, согласно которому библиотека должна была стать ведущим центром информационного обслуживания, базой сбора и распределения библиографических данных, центром библиотечной системы Австралии. Однако в августе 1992 г. началась работа по составлению нового стратегического плана деятельности Национальной библиотеки Австралии на 1993—1998 гг. Принципиально новое в нем — возможность доступа к информации без многоступенчатого библиотечно-информационного обслуживания. В плане определены три приоритета. Первый — комплектование, обработка, обеспечение сохранности австралийских и зарубежных материалов на различных носителях информации и доступа к ним возможно большего числа пользователей.

Второй — автоматизация деятельности библиотеки как национального центра культуры и информационного обслуживания. Третий — совершенствование доступа к информации через развитие межбиблиотечных систем связи, включая электронные.

Национальная библиотека активно взаимодействует более чем с 400 публичными библиотеками, прежде всего с государственными — главными библиотеками всех шести штатов и двух территорий. Как правило, это старейшие и крупнейшие библиотеки, находящиеся в ведении региональных органов власти, которые их финансируют. В фондах государственных библиотек Виктории, Нового Южного Уэльса и Тасмании — от полутора до двух млн томов, Квинсленда, Западной и Южной Австралии — около полумиллиона.

Государственная библиотека штата Новый Южный Уэльс в Сиднее существует почти 170 лет. Она занимает два здания. В новом корпусе (в дни празднования 200-летия Австралии — 4 мая 1988 г. его открыла английская королева Елизавета Вторая, формально являющаяся также королевой Австралии) сосредоточена литература по общественным и прикладным наукам, в другом — уникальные собрания Австралианы и Океании, составляющие около 33 тыс. названий периодики, 18,5 тыс. рукописей, около 250 инкунабул и другие материалы.

Библиотека возглавляет сеть штата, состоящую из 95 публичных библиотек и более 300 филиалов. В девяти графствах штата выделены 48 региональных библиотек. Крупнейшая среди них — библиотека в Верхнем Муррее (фонд свыше 166 тыс. томов), а самая маленькая — в Гуэйре (15 тыс. томов). Для улучшения обслуживания населения, в том числе аборигенов, многие библиотеки используют библиобусы-трайлеры. Например, библиотека Верхнего Муррея ежегодно с помощью библиобуса предоставляет читателям в 42 пунктах до 9,5 тыс. книг. Используя такие методы работы, библиотеки штатов обслуживают всех жителей региона независимо от места проживания.

Развивается и коммерческая деятельность австралийских библиотек. Например, Государственная библиотека Нового Южного Уэльса открыла книжный магазин по продаже австралийских книг, открыток, плакатов и сувениров, создала платную консультационную службу по вопросам библиотечного строительства и планирования, стимулировала создание сети доступа к базам данных, предназначенных для обслуживания других библиотек и информационных агентств, услугами которой пользуются уже 750 абонентов не только из Австралии, но и из других стран Азии и бассейна Тихого океана. Организована также служба сохранности, которая на коммерческой основе проводит специализированные учебные курсы по вопросам консерва-

ции и сохранности библиотечных и архивных материалов; налажена учебная программа по новым технологиям, призванная обучать библиотекарей навыкам работы с компьютерами.

Среди научных и специальных библиотек важное место занимают библиотеки университетов, колледжей высшего образования, техникумов и технических училищ. Финансируют их федеральное правительство и местные органы власти, хотя часто используются также средства спонсоров. (В 1989 г. появился первый частный университет в Квинсленде с соответственно оборудованной библиотекой.)

Ведущие университетские библиотеки Австралии, насчитывающие почти полуторавековой опыт работы, находятся в Сиднее и Мельбурне, двух городах, имеющих давнее деловое соперничество. Фонд первой — составляет 3,55 млн. томов, почти 26 тыс. названий периодики, 5,5 тыс. диссертаций, 866 тыс. микроформ; второй — 2,47 млн томов, 15,5 названий периодики, 520 тыс. микроформ. В каждой из них сложились единые, мощные библиотечные системы, состоящие из автономных, достаточно крупных отраслевых библиотек, которые входят в специальные объединения-консорциумы и через них сотрудничают с главными библиотеками отдельных штатов и территорий. Университетские библиотеки активно осуществляют рекаталогизацию для совместного использования своих фондов, что позволяет им автоматизировать системы книговыдачи и межбиблиотечного абонемента, вести общедоступные каталоги и обеспечивать взаимосвязь в интерактивном режиме. Это дает возможность объединять несколько библиографических файлов в единую интегрированную систему с последующим ее расширением и стандартизировать централизованную каталогизацию на базе формата MARC с незначительными изменениями. Основная часть их совокупных книжных фондов уже переведена на машиночитаемые формы. Наибольших успехов в этой работе достигла университетская библиотека Нового Южного Уэльса, которая компьютеризировала свои каталоги и ввела данные в Австралийскую библиографическую сеть, действующую при Национальной библиотеке.

Особенностью библиотечного дела в Австралии является существование весьма разветвленной сети библиотек при отраслевых отделениях, филиалах и лабораториях Государственной организации научных и прикладных исследований. Ее центральная информационная служба с соответствующей библиотекой, основанной в 1926 г. в Мельбурне (фонд 182 тыс., томов, 7 тыс. названий периодики, 12 тыс. стандартов; выпускает ежемесячный указатель австралийских научных статей, реферативный журнал и перечень сериальных изданий), за истекшие семь десятилетий создала почти 50 филиалов, специа-

лизация которых показывает как бы срез экономического и научно-технического развития страны за эти годы. Так, библиотека отделения леса возникла в 1929 г., морских исследований — в 1937 г., болезней животных — в 1938 г., прикладной физики — в 1940 г., строительной индустрии — в 1945 г., освоения тропиков — в 1946 г., овцеводства и пастбищного хозяйства — в 1947 г., молекулярной биологии — в 1948 г., энергии и ресурсов Земли — в 1949 г., исследований атмосферы — в 1950 г., технологии обработки шерсти — в 1955 г., геомеханики — в 1956 г., компьютерной техники — в 1963 г., минеральных ресурсов — в 1970 г., новых материалов и технологий — в 1980 г. Все они ведут активную библиографическую и информационную работу в помощь научным исследованиям. Несомненно, не без помощи специалистов этих центров и библиотек, а также Бюро по минеральным ресурсам, геологии и геофизики (основано в 1946 г., фонд 100 тыс. томов) Австралия лидирует в разработке и добыче бокситов и глинозема (41% всей мировой добычи), никеля (третье место в мире), золота (третье место в Западном мире), железной руды, свинца, цинка, меди, угля, урана, минеральных песков и т. п., производстве шерсти и ряда важнейших продуктов питания.

Свой вклад в развитие современной науки и производства, безусловно, вносит и библиотека Австралийского центра патентов, торговых марок и дизайна в Уодене, основанная в 1904 г. Сегодня в ее фонде сосредоточено 17 млн патентов, 17 тыс. томов книг, 1,1 тыс. названий периодики, большие собрания технической и правовой документации.

В последние годы достаточно интенсивно развивается сеть библиотек промышленных корпораций и объединений, концернов и трестов, бирж и банков, в том числе и транснациональных, таких, как «Сантос» и «Шелл» (нефть и газ), «МИМ Холдинг» (металлургия), «Комалко» (алюминиевая промышленность), «Телеком» (связь), «Данлоп» (пластмассы, резина), «Кодак» (фототехника), «Юнилевер» (продукты питания) и др. Фонды этих библиотек небольшие, так как их комплектование ведется целенаправленно и ориентировано на наиболее актуальную литературу. Например, в библиотеке «АНЗБАНК» (группа банков Австралии и Новой Зеландии) в Мельбурне насчитывается около 7 тыс. томов, 700 названий периодики и 2 тыс. правительственных документов по банковским и биржевым операциям, финансам, налоговой политике. Эти библиотеки подключены к общегосударственным и отраслевым информационным системам, а некоторые и к международным, что позволяет им оперативно использовать ресурсы других библиотек и органов информации. Например, агентство «ЛИБНЕТ» (Австралийские библиотеки и информационные агентства — электронная коммуникационная

сеть) объединяет до 350 библиотек, его отделения активно работают во всех штатах и территориях.

Особое место среди специальных библиотек занимают библиотеки Австралийского парламента (учреждена в 1901 г.) и парламентов шести штатов, имеющие многолетний опыт работы и уникальные фонды. Это ведущие библиотеки юридического и правового профиля, обслуживающие и консультирующие парламентариев, членов правительства, высокопоставленных администраторов и чиновников, городских и муниципальных представителей власти. Союзная парламентская библиотека в Канберре (фонд 100 тыс. томов, 9 тыс. названий периодики) обслуживает пользователей в режиме online. Она имеет непосредственный выход на информационные ресурсы библиотек не только Австралии, но и сопредельных государств — Новой Зеландии, Папуа—Новой Гвинеи и Океании.

Крупные библиотеки существуют и в ряде министерств и департаментов, входящих в структуру федерального и местных правительств.

Подготовка библиотечных и информационных работников, начатая Национальной библиотекой в 1938 г., ныне осуществляется в университетах Нового Южного Уэльса в Кенсингтоне, Монаш в Клайтоне, Тасмании в Хобарте, а также в технологических институтах штатов Виктория, Квинсленд, Западная и Южная Австралия и в нескольких колледжах высшего образования по традиционным программам обучения, принятым в Великобритании, США и некоторых других странах. Ежегодно высшее библиотечное образование получают 750—800 студентов.

Библиотечная ассоциация Австралии, учрежденная еще в 1937 г., была зарегистрирована Королевской хартией в 1963 г., а еще через 25 лет преобразована в Ассоциацию библиотечных и информационных работников, которая насчитывает около 9 тыс. членов и имеет региональные отделения во всех штатах и территориях. Под ее эгидой с 1951 г. ежеквартально выходит «Австралийский библиотечный журнал» и другие профессиональные издания, содействующие повышению квалификации работников библиотек, документационных и информационных центров. С 1969 г. Ассоциация награждает авторов лучших публикаций о деятельности библиотек.

Ассоциация поддерживает широкие международные связи с коллегами из стран Британского содружества, Юго-Восточной Азии и Океании, Новой Зеландии, США, Японии и других государств Азиатско-Тихоокеанского региона, активно участвует в работе ИФЛА. (Членами-учредителями ИФЛА являются еще около 50 крупнейших библиотек Австралии.)

Наряду с библиотечной Ассоциацией в стране более четверти века существует Австралийский Совет содействия библиотекам. Он организует проведение различных мероприятий, привлекающих внимание правительственных и общественных органов к нуждам и потребностям библиотек. Совет имеет собственное официальное издание — «Австралийские библиотеки», в котором всесторонне освещаются различные стороны его деятельности.

Правительство Австралии, возглавляемое Полом Китингом, который стал премьер-министром после выборов в марте 1993 г., осуществило программу модернизации всей инфраструктуры, дальнейшего развития научных исследований, расширения сети школ, колледжей и библиотек.

В Австралии библиотеки работают почти во всех селениях, выпускается до 800 периодических изданий. Посетитель библиотеки, который интересуется информацией о ремонте и реставрации автомобилей, часто не воспринимается как пользователь библиотечных услуг. Однако автолюбители (особенно в наше время), могут существенно пополнить клиентскую базу библиотеки. На данный момент в Австралии имеется около 2000 классических автоклубов и еще тысячи человек непосредственно участвуют в ремонте собственных автомобилей.

Все они могут рассматриваться как нетрадиционная клиентская группа публичных библиотек. В связи с этим в 2005 г. Государственная Библиотека штата Квинсленд пополнилась специальным электронным ресурсом для многочисленной армии автолюбителей. Этот библиотечный проект получил название «Гараж», являющийся по существу онлайновым порталом, где сконцентрированы информационные ресурсы по автолюбительству из богатой коллекции библиотеки. Электронный каталог включает нескольких тысяч наименований специальной литературы по ремонту и реставрации автомобилей (коллекцию собирали два опытных волонтера) и цифровую фотогалерею, которая рассказывает об истории автолюбительства в штате Квинсленд.

На современном этапе развития библиотеки Австралии активно развивают обслуживание пользователей в электронных сетях, предоставляя доступ к информации через электронные библиотеки и базы данных.

Список литературы

1. Гусева О. Национальная библиотека Австралии: стратегический план деятельности на 1993—1998 гг. Реферат // Библиотеки за рубежом. — 1995. — № 1. — С. 12—16.

2. Пушкова С. Элисон Крук — деловая женщина Австралии // Библиотека. — 1995. — № 2. — С. 66—68.

3. ALA world encyclopedia of library and information services / 2 nd. ed. - Chicago, London; ALA, Adamante Press Ltd. — 1986. — P. 88—89.

4. Australia. — Canberra, 1990. — 104 p.

5. Australia. Fact sheet. — Canberra. — May. 1994. — 8 p.

6. Contemporary developments in librarianship: An International handbook / Ed. by M. M. Jackson. — London: Greenwood Press, 1981. — P. 332.

7. Courses in library and information science. — Canberra, 1988. — 30 p.

8. Education for librarianship: Australia. Riverina — Murrey, 1988. — 85 p.

9. Giese D. Looking towards the future // National libr. of Australia news. — 1993. — Vol. 4, N 3. — P. 3-5.

10. Kenny J. National library of Australia. History and collection. — Canberra, 1984. — 62 p.

11. Layland P. The Planning process // National libr. of Australia news. — 1993. — Vol. 4, N 3. — P. 6-8.

12. National library of Australia. — News. — 1988. — № 1. — 8 p.

13. Public libraries in and around Sydney. — Sydney, 1988. — 16 p.

14. Road — ORama. Mobile libraries special interest group of the LAA. — Sydney, 1989. — 44 p.

15. State library of New South Wales. — Sydney, 103 p.

16. Strategic priorities // National libr. of Australia news. — 1993. — Vol. 4, N 3. — P. 13.

17. Thompson J. Documenting a Nation: National library's cultural role // National libr. of Australia news. — 1993. — Vol. 4, N 3. — P. 9-12.

18. World Guide to libraries / 11 Th. ed. Munchen. New York. London. Paris. Saur. —1993. — P. 10—33.

19. World guide to libraries / 11th ed. — Munchen, New York, London, Paris: Saur, 1993. — P. 10.

РОЗДІЛ 2.
БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

М. Я. Дворкина

БИБЛИОТЕКА КАК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРЫ

Библиотека в профессиональной литературе обычно рассматривается либо как учреждение культуры, либо как информационное учреждение. Однако, если использовать подход к культуре, представленный философом В. С. Степиным, который характеризует культуру «как систему информационных кодов, закрепляющих исторически накапливаемый социальный опыт»… (6, с. 63), то противопоставление культуры и информации снимается. Тогда библиотека выступает как информационная система в рамках культуры.

В. С. Степин показывает, что в ходе развития культуры, выработки новых смыслов и значений возникает необходимость новых способов «фрагментации и объединения накопленного опыта». На определенном этапе развития общества в качестве новых способов фрагментации и объединения накопленного опыта возникли книги, а затем и библиотеки.

Библиотеки стали выполнять ряд функций, способствующих сохранению и развитию культуры[52] . Это культурохранительная функция библиотек, обеспечивающая посредством собирания и хранения книг (и других документов) сохранение народной культуры, традиций, обрядов, национального языка, наиболее значимых образцов культурного наследия, региональных особенностей, т. е. выполнение роли общественной памяти. Как и человеческая память, библиотеки помогают не только сохранить, но и воспроизвести сохраняемую культуру. Они делают эту культуру доступной для большинства людей. Это проявляется в трансляционной функции библиотек. Причем, сохраняя культурные ценности в виде документов и содержащейся в них информации, библиотеки обеспечивают доступ к ним не только ныне живущим людям, но и будущим (тем самым, реализуя преемственность культуры). С использованием новых информационных технологий возрастает возможность одновременно

52.Обратим внимание на то, что ещё более ста лет тому назад (1909 г.) К.И.Рубинский в своей лекции «Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения» отмечал, что «библиотека является фактором человеческой культуры», что она необходима для развития науки, что она «сделалась средством к развитию просвещения» (5, с. 213, 214), что « В библиотеке, как в зеркале, отражается культурная жизнь общества в известную эпоху» (5, с.234)

решить обе задачи — обеспечить сохранность и распространение ценностей культуры.

Преемственность обеспечивается путем трансляции библиотекой в пространстве и времени социальных, эстетических, идеологических, религиозных, технологических и других культурных образцов, способствуя включению их в современную производственную, учебную, самообразовательную, управленческую и другую деятельность людей.

Это происходит в ходе предоставления документов, экспозиционной деятельности, встреч с деятелями науки и культуры и т. п., когда осуществляется актуализация документов, фактов, произведений искусства прошлых лет в соответствии с потребностями современных пользователей. Преемственность культурных образцов осуществляется и через средовые элементы — оформление помещения, оборудование, технические средства, технологию, организацию.

Библиотеки, особенно публичные, в ходе исторического развития все более расширяют свою деятельность, связанную с трансляцией культуры. Это и культурно-просветительная деятельность библиотек, содействующая распространению знаний, и культурно-рекреационная, способствующая культурному отдыху, и культурно-реабилитационная, помогающая войти в культуру людям с ограниченными возможностями. Публичные библиотеки передают также культуру чтения, а сегодня и информационную культуру (способы работы с документами, поиска информации, организации баз данных, представления о ценности документов и т. п.). Библиотеки создают службы для распространения правовой культуры и помощи своим пользователям в поиске законодательных документов, приобщают широкие круги пользователей к экологической культуре.

Чрезвычайно важна роль публичных библиотек в собирании, хранении, трансляции региональной культуры, формирующейся в селах, поселках, городах, областях, национальных образованиях. Обычно этой деятельностью занимаются краеведческие подразделения библиотек. На базе ряда библиотек создаются музеи старинного быта. Появились и музеи библиотек, что свидетельствует о том, что их сотрудники осознают историю библиотек как часть истории и культуры региона и страны

Библиотеки способствуют не только сохранению и трансляции культурных ценностей, но и их потреблению. Это осуществляется, главным образом, посредством ориентирующих услуг библиотеки (консультаций, экскурсий, предоставления каталогов и др.) и комфортной библиотечной среды. Они стимулируют чтение, деятельность пользователя в библиотеке.

Сохраняя и транслируя ценности культуры, библиотека создает и новые продукты культуры: каталоги, библиографические пособия, экспозиции, аналитические справки и т. д. Кроме того, библиотеки подготавливают научные и методические материалы (монографии, статьи, рекомендации, консультации и т. п.), что также является их вкладом в создание культурных ценностей. Библиотеки создают и организационные инновации (публичная библиотека — музей, медиатека, библиотека — магазин — издательство и др.), технологические новшества, например, электронная доставка документов, электронная справочная служба.

Предоставляя продукты своей деятельности пользователям для решения их научных, производственных, культурно-творческих, досуговых и других задач, библиотеки тем самым способствуют развитию соответствующих сфер деятельности и созданию культурных ценностей.

Таким образом, библиотеки участвуют в сохранении, трансляции, потреблении и создании продуктов культуры, но их первые две функции наиболее значимы для культуры.

Существенным показателем принадлежности к культуре является символический характер библиотечной деятельности (культура, по концепции Э. Кассирера, К. Юнга и ряда других авторов, представляет собою мир символов). Знак и символ — основополагающие понятия библиотечной деятельности, хотя это не нашло достаточного отражения в публикациях. Имеющиеся в ГОСТе 7. 0 – 99 определения этих понятий операциональны. Знак трактуется «как материальный предмет (явление, событие), который выступает в процессе коммуникации как представитель другого предмета, свойства или отношения и используется для передачи, переработки и хранения информации»(2, с. 1). Понятие «символ» — элемент согласованного набора материальных предметов, используемых для представления знаков» (2, с. 1).

Объемнее это понятие выражено в «Краткой философской энциклопедии» (1994): «символ — отличительный знак..., образ, воплощающий какую-либо идею; видимое, реже слышимое образование, которому определенная группа людей придает особый смысл, не связанный с сущностью образования». Смысл символа доступен только посвященным.

Библиотечная деятельность практически представляет собой процесс знаково-символьного преобразования. Так, предъявляемый пользователем запрос (на естественном языке) библиотекарь с помощью пользователя или без него переводит в систему знаков, необходимую для поиска (например, в ББК), причем возможно неоднократное преобразование; после этого поис-

ковый образ запроса (представляющий собой систему знаков) идентифицируется с поисковым образом документа (тоже включающий систему знаков), и в случае их совпадения пользователь получает необходимую информацию.

Часто сам пользователь ищет информацию. В этом случае ему помогает метаинформация (т. е. информация об информации) — это система знаков и символов, содействующих доступу к информационным фондам, ориентированию в информации и созданию благоприятной, комфортной среды.

По характеру средств и способов создания символов в информационной деятельности представляется возможным выделить три их группы.

Символы могут быть выражены архитектурой или дизайном, их цель может воплощать идею организации. Например, в РГБ парадная лестница, открывающая анфиладу комнат, символизирует путь к вершинам знаний, перспективу познания. Вторая группа символов — пиктограммы, в т. ч. знаки обслуживания (логотипы учреждения), указатели, условные обозначения отделов и др. Третья группа символов — шифры на документах, индексы разделителях, на стеллажах и т. п.

Лексика языка символов библиотеки довольно разнообразна. В логотипе — изображение здания или предмета, отражающего содержание информации, собираемой библиотекой. Иногда эти же символы используются для выражения содержания информации на стеллажах, выставках, музейных экспозициях. В интерьере библиотек встречаются мотивы национального флага, герба. На книгах иногда представлены экслибрисы. Язык знаков и символов (вместе с естественным языком) служит ориентации пользователей в информационной среде, содействует коммуникационному процессу.

Библиотека в сознании людей всегда имела символические значения, ассоциировалась с образом храма, Вселенной (Н. А. Рубакин), рая (Борхес) и др. На входе в крупное книгохранилище Рамсеса 11 близ Фив была надпись «Аптека для души». Первый этаж двухэтажной библиотеки в г. Эфесе был украшен четырьмя женскими фигурами, олицетворявшими Мудрость, Судьбу, Знание, Добродетель. В XVIII – XIX вв. библиотека ассоциируется с просветительской деятельностью: характерна в этой связи надпись над входом в Румянцевский зал Московского Публичного и Румянцевского музеев — «На благое просвещение».

Какими символами обозначил бы современный человек библиотеку? Думается, что скорее всего он бы выбрал понятия «знание», «информация».

Как свидетельствуют социологические исследования, запросы современного пользователя в основном носят деловой характер, он хочет получить информацию, знания, которые должны помочь ему в учебе, в поиске работы,

в получении квалификации, в научной работе и даже в развлечении. При этом современный пользователь требует получения информации в соответствии с известным рекламным слоганом «здесь и сейчас». Поэтому современный символ библиотеки мог бы звучать так: «информацию, знания — здесь и сейчас».

Этот символ не исключает прежних. Информация, знания могут содействовать просвещению, мудрости, добродетели, наставлять, советовать, влиять на судьбу.

Вместе с тем, такой символ отражает новую культуру — массовую. Эту культуру П. С. Гуревич, интерпретируя О. Шпенглера и Ф. Ницше, соотносит с цивилизацией, в которую, «умирая, культура перерождается» (4, с. 221). При этом подчеркивается не природная и не духовная, а машинная основа цивилизации, её ориентация на равенство, демократизм (4, с. 221, 224).

С этой точки зрения древние библиотеки — это культура, а публичные библиотеки, доступные широким слоям населения, в которых культура начинает тиражироваться, — учреждения цивилизации. Мне представляется более правильным подход, согласно которому цивилизация не противопоставляется культуре, а рассматривается как тип общества, характеризующийся своим типом культуры (6, с. 71). Поэтому современные публичные библиотеки — отражение нового типа культуры, отличающейся высоким уровнем информатизации и аудиовизуализации.

Еще одним аспектом деятельности библиотеки, позволяющим говорить о ней как о феномене культуры, является система её ценностей. По мнению П. С. Гуревича, «именно ценности превращают части действительности в объекты культуры и выделяют тем самым их из природы» (4, с. 114).

Любой социальный институт, в том числе библиотеки, опираясь на ценности более общего порядка, создает профессиональные ценности. Последние отражают смыслы профессии. В каком направлении формировались профессиональные ценности библиотеки? На мой взгляд, в двух направлениях: в связи с объектами (элементами) библиотечной деятельности и функциями библиотеки.

Значимым объектом библиотеки, который вызывает восхищение, многократно исследуется, является книга. Она и сейчас, в век информации, остается ценностью. и сами библиотечные фонды, коллекции, являются профессиональной ценностью.

В процессе библиотечной деятельности её объекты подвергаются определенной трансформации, реальной или виртуальной - систематизации, хранению, предоставлению пользователям и др. Для специалистов эти функции по

отношению к объекту — систематизация, хранение, обеспечение сохранности и др., умение их выполнять — приобретают определенную значимость, они также становятся профессиональными ценностями.

Стремление сохранить книгу, картину и др., тем самым обеспечить преемственность культуры, высоко ценилось и ценится в библиотечной среде. Это находило, например, отражение в назидании читателям, правилах пользования библиотекой. Так, при раскопках Ниневии были найдены тексты следующего содержания: «Того, кто посмеет унести эти таблицы... пускай покарает своим гневом Ашшур и Белит, а имя его и его наследников навсегда будет предано забвению в этой стране»;

«Похитившего писание пусть бог Эйа похитит; по велению Набу, обитающего в Эзиде, да не будет у него отпрысков и потомков... Писание мое не уноси, библиотеку не растаскивай» (3, с. 14.). В средние века в библиотеке Студийского монастыря (Византия) в правилах пользования было написано: «Кто же умедлит возвратить книгу, да подвернется епитимии» (3, с. 82).

Хранение книг, как профессиональная ценность, зачастую вступает в противоречие с другой профессиональной ценностью — функцией — их предоставлением пользователям, т. е. обслуживанием. В древности и в средних веках предоставление книг ограничивалось. Причины этого — материальные, социальные и идеологические: высокая стоимость переписки книг и сырья, из которого они изготовлялись; неграмотность и бедность значительной части населения; опасение распространения «вредных» книг.

Развитие и усложнение социально- экономической жизни, требовавшей большей образованности и знаний от человека, распространение книгопечатания, идеалы просветительства, ориентировавшие на образование и воспитание широких слоев населения, новые правовые нормы (Билли о правах в Англии 1689 г., США — 1776 г. и Франции — 1789 г.), провозгласившие неотъемлемое право людей на свободу, собственность, безопасность, сопротивление угнетению, изменили отношение к личности, и следовательно к обслуживанию её книгой. В работе «Книга и библиотека» (1918 г.) Л. Б. Хавкина писала: «нет ничего бесполезнее неиспользованной книги» (7, с. 66), «все для читателя» (7, с. 130).

На рубеже XIX — XX вв. читателю библиотеки должны были гарантироваться равные права на обслуживание, которые могли быть обеспечены развитием сети библиотек и их приближенностью к населению: радиус действия библиотеки — 1,5 версты (1, с. 153), бесплатностью обслуживания, открытием в удобное для читателей время. Важнейшей специфической ценностью стало выполнение запроса пользователя, недопущение отказа.

Вместе с тем, во многих странах библиотекам предписывалось целенаправленно влиять на выбор книг, что ограничивало возможности личности реализовать свободу в получении необходимых знаний. Важнейшей ценностью библиотеки сегодня, в век электронных информационно-коммуникационных технологий, провозглашается свобода доступа к информации, свобода её выбора человеком, хотя реализовать эту ценность не всегда удается по финансовым, правовым и другим причинам. Но новые библиотечные ценности, на мой взгляд, не отрицают многие прежние ценности, в ряду которых остается книга, сохранность документов, информации, своевременное и адекватное удовлетворение запросов пользователей.

Сохраняя и транслируя документальные культурные ценности широким кругам населения, библиотека обеспечивает важный социальный эффект — способствует выравниванию культурных потенциалов людей из разных социальных групп, и, следовательно, стабилизации общества, устойчивому его развитию.

Список литературы

1. Веселовский Б. Б. К вопросу о выработке нормальной сети сельских библиотек-читален // Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С. - Петербурге с 1 -го по 7-е июня 1911 г. — Спб, 1912. — Ч. 2. — С. 148 — 159.

2. ГОСТ 7. 74 — 96. Информационно-поисковые языки. Термины и определения. Изд. офиц. — Введ. 1997 - 07 - 01. — 33 с. — (Межгосударств. стандарт. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу).

3. Глухов А. Судьбы древних библиотек — М. : ТОО Либерея, 1992. — 159 с.

4. Гуревич П. С. Философия культуры: пособие для студентов гуманит. вузов. — 2-е изд. — М. : «Аспект Пресс», 1995. — 288 с.

5. Рубинский К. И. Культурная роль библиотек и задачи библиотековедения: публичная лекция, читанная в актовом зале Харьковского университета 22-го ноября 1909 года // Березюк Н. М. К. И. Рубинский: библиотекарь, библиотековед, библиограф (1860-1930): биография; библиография. — Харьков: Тимченко, 2010. — 320 с. — Прил. : Репринт. изд. работ К. И. Рубинского; Фотоматериалы.

6. Степин В. С. Культура // Вопр. философии. — 1999. — №8. — С. 61 — 71.

7. Хавкина Л. Б. Книга и Библиотека / вступ. статья С. А. Басов, И. Н. Качковская. — СПб. : Изд-во РНБ, 2011. — 152 с. — (Библиотековедение: изучая прошлое — созидаем будущее. Вып. 1).

І. О. Давидова

МЕТАСИСТЕМНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ І НАПРЯМКИ ЇХ ІННОВАЦІЙНОГО ОНОВЛЕННЯ

Процес переходу до нової соціально-економічної формації — глобального інформаційного суспільства — відбувається у кількох напрямах, серед яких можна виокремити технологічні, економічні, соціальні та культурологічні. Вони створюють те зовнішнє середовище, під впливом якого відбувається трансформація бібліотечного соціального інституту, спрямована на його інформатизацію та ефективний розвиток.

Бібліотека під впливом глобальних суспільних процесів, до яких належать, перш за все, інформатизація суспільства, розвиток ринкових відносин у технологічному та соціально-культурному вимірі, прискорює процеси свого еволюційного й інноваційного розвитку. Еволюційні трансформації бібліотек за умов інформатизації суспільства розгортаються у напрямі змін технологічного, організаційного, структурного і функціонального устрою бібліотечної діяльності і змінюють підходи до бібліотеки виключно як до елементу духовного виробництва суспільства.

Потужним імперативом і, певною мірою, причиною змін бібліотечного соціального інституту стають інформаційно-комунікаційні технології. Їхнє застосування спрощує доступ до інформації та знань; створює умови для розгортання локальних, корпоративних і міжнародних інформаційних мереж, що забезпечують ефективну комунікацію між членами суспільства; посилює роль центрів, які здійснюють автоматизовану генерацію, збереження, обробку та використання різних видів інформації.

Наприкінці XX ст. інформатизацію у бібліотечній діяльності не розглядали як індустріалізацію бібліотечного виробництва, що неодмінно супроводжується змінами у засобах і характері праці, перебудовою організаційно-функціональних зв'язків у структурі бібліотеки, зростанням вимог до професійно-кваліфікаційного рівня кадрів. Разом з тим, розвиток бібліотечних технологій

є проявом процесу індустріалізації бібліотечної діяльності та розгортання бібліотечного виробництва, що знаходить свій вияв у використанні засобів автоматизації через створення автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем та корпоративних бібліотечних мереж.

Теоретична реконструкція умов розгортання виробничої функції бібліотек дає змогу стверджувати, що процеси інформатизації та формування ринкової економіки спричинили суттєві зміни в суспільних засобах виробництва і праці, сприяли розвиткові бібліотечного виробництва. Це створило підґрунтя для розгляду бібліотеки як складного виробничого комплексу, який об'єднує документально-інформаційні, матеріальні, фінансові та кадрові ресурси, що надходять на вхід системи; безпосередньо виробничий процес, який дає змогу перетворювати інформаційний ресурс на нову якість; інформаційні продукти та послуги, що є результатом функціонування бібліотеки як виробничої системи. Бібліотека використовує у процесі виробництва сукупність ресурсів — інформаційні, матеріально-технічні, економічні та кадрові, а в результаті отримує інформаційний продукт з новими якостями, котрих будь-який окремий використовуваний ресурс не має.

Це свідчить про цілісність системи, бо не можна отримати продукт праці, не володіючи всіма видами ресурсів, наприклад, можливостями комп'ютерної техніки, сучасними комунікаціями, новітніми технологіями, фахівцями. Більше того, кожний вид окремого ресурсу не може дати бажаного результату.

Ресурси, що надходять на вхід бібліотечної системи в результаті виробничих операцій, наділяються новими корисними якостями для споживачів. Підсумком процесу виробництва стає новий продукт або послуга з певним набором заданих властивостей. Саме він надходить до зовнішнього середовища та стає предметом споживання. Чим більше корисних якостей створено під час виробничого процесу, тим вищою стає вартість вихідних потоків вироблених інформаційних продуктів і послуг.

На етапі інформатизації суспільства бібліотека як виробнича система є втіленням декількох типів виробництва. Кожному з них притаманні певні форми та методи організації, технічні засоби і технології, що використовуються, система обліку та звітності. Бібліотека поєднує риси масового виробництва — у частині обробки інформаційного потоку, що пов'язано з виконанням повторюваних операцій, та одиничного виробництва (стосовно інформаційного обслуговування користувачів), що зумовлюється зростанням уваги до індивідуальної роботи з ними.

Наразі відбувається диверсифікація бібліотечно-інформаційного виробництва згідно з організаційною структурою бібліотечної системи України. Усі

типи і види бібліотек займаються виробництвом духовних благ, що традиційно притаманне бібліотеці як складової галузі культури, виховної й освітньої установи. Поряд з цим відбувається процес розгортання індустріального бібліотечно-інформаційного виробництва, перш за все на рівні національних бібліотек, обласних універсальних наукових бібліотек і бібліотек вищих навчальних закладів. Цьому процесові сприяють послаблення залежності діяльності бібліотек від ідеології, відхід від консервативних методів управління та директивності, інноваційні зрушення, оновлення цінностей і норм бібліотек шляхом відпрацювання нових.

Бібліотечна діяльність на етапі інформатизації суспільства має всі ознаки індустріального виробництва: документні й інформаційні, у тому числі електронні ресурси, які надходять на вхід системи; виробничі процеси, які складаються з праці, предметів і знарядь праці; автоматизовані бібліотечно-інформаційні технології; виробничий цикл; систему управління та контролю; виробничу й організаційну структури.

Масштаби реалізації бібліотечно-інформаційного виробництва є різними і залежать від типо-видового складу бібліотек. У бібліотечній системі України комплексне, універсальне, інтегроване виробництво розгортається на рівні національних, державних, республіканських бібліотек, які знаходяться на державному фінансуванні та застосовують елементи програмно-проектного (цільового) фінансування. Спеціальні бібліотеки Національної Академії наук, науково-дослідних інститутів, підприємств, установ, бібліотеки вищих навчальних закладів вирішують питання виробництва галузевої та регіонально-краєзнавчої інформації.

Шкільні та публічні (особливо районні та сільські) бібліотеки характеризуються незначним обсягом виробництва інформаційних продуктів і послуг, виконують функції точок доступу до інформації для широкого кола користувачів, і їхня діяльність орієнтується на активну соціальну позицію громадян, розвиток особистості, гуманістичні цінності.

Таким чином, процес інформатизації змінює всі важливі риси бібліотечного виробництва і розгортається від ручної неавтоматизованої праці через комп'ютеризацію й автоматизацію до створення корпоративних індустріальних комплексів, електронних бібліотек, які забезпечують функціонування БСІ на інформаційному рівні соціальних комунікацій. Інформатизація бібліотек обумовлює докорінні перетворення у бібліотечній технології, матеріально-технічній базі, а також сприяє змінам у методах і принципах організації бібліотечної праці. Бібліотечне виробництво набуває нових якостей через відмінне від традиційного віртуальне середовище, що трансформує соціальні зв'язки

та відносини і потребує зміни суспільних уявлень про місце та роль бібліотеки у комп'ютеризованому інформаційному середовищі.

Системний розгляд бібліотечних трансформацій свідчить про зміни в організаційній структурі бібліотек, що виявляються у нових формах її диференціації та визначають спектр соціальних вимог до бібліотечного соціального інституту, інформаційних продуктів і послуг, робочих місць. Підсумком організаційно-структурних змін є нові форми бібліотечної діяльності — корпоративні системи, електронні бібліотеки, бібліотечно-інформаційні центри, медіатеки. Їхня поява є виявом розгортання процесу інтенсифікації автоматизованого бібліотечно-інформаційного виробництв-ва, яке набуває індустріального характеру.

Науково-технічні й організаційно-структурні інновації зумовлюють функціональні зміни у діяльності бібліотек і потребують інноваційних форм управління ними. Нині необхідність подальшої трансформації й якісного розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві вступає у протиріччя з намаганням впроваджувати інноваційні зміни засобами старих форм управління. Першочерговою задачею стає створення цілісної системи управління інноваціями, спрямованість всієї інноваційної діяльності бібліотек на їхній перехід до інформаційного рівня соціальних комунікацій, розгортання інформаційної функції та створення умов для подальшого саморозвитку бібліотек у суспільстві знань.

Сьогодні функціонально-управлінські зміни бібліотек відбуваються за такими напрямами: диверсифікація бібліотечно-інформаційної діяльності, вихід бібліотек на інформаційний рівень функціонування соціальних комунікацій; поєднання ринкових регуляторів і державного управління бібліотечною діяльністю; впровадження сучасних соціальних управлінських технологій у бібліотеках — маркетингових, паблік рілейшнз, інформаційної аналітики, консалтингу, інформаційного моніторингу, логістики.

Основними функціональними видами менеджменту, які застосовуються в бібліотеці, є стратегічний, маркетинговий, фінансовий, кадровий, інноваційний, інформаційний, консалтинговий, логістичний та оперативний, за допомогою яких відбувається безпосереднє управління бібліотечним виробництвом. Разом із тим на сучасному етапі розвитку бібліотек задіяні лише окремі прояви тих чи інших елементів менеджменту, які використовуються окремо один від одного і не створюють синергійного ефекту у сфері управління. Така ситуація не дає змоги бібліотеці комплексно спрямовувати свої інноваційні зусилля на досягнення стратегічних задач.

На сьогодняшній день завдання управління при розгляді трансформаційного процесу бібліотек — зосередження уваги на реалізації системного

підходу до інноваційних змін у бібліотечній сфері, формування умов досягнення їхнього сталого розвитку як культурно-освітніх інформаційних центрів.

Стратегічне інноваційне управління є важливим фактором успішного виживання бібліотеки у складних ринкових умовах, яке спирається на людський потенціал як основу бібліотечного розвитку, орієнтує виробництво інформаційних продуктів і послуг на попит споживачів, здійснює штучне реагування на зміни зовнішнього середовища.

Т. І. Вилегжаніна

КРИЗА ЧИТАННЯ ЯК СУЧАСНА ПРОБЛЕМА СВІТОВОГО РІВНЯ

Одним із ключових показників успішного національного розвитку, конкурентоспроможності держави на світовому ринку є рівень культури та освіти кожного її громадянина. Головною ознакою, що визначає цей рівень, завжди було і залишається читання, яке можна розглядати як ключ до інформації.

На проблему зниження інтересу до читання в Україні звернули увагу практики і науковці декілька років тому, але й до сьогодні відсутня стратегія її розв'язання. Розроблено тільки концепцію, а це, як відомо, система поглядів — не більше.

У світі до розгляду цієї проблеми звернулися значно раніше. Починаючи з середини XX століття, і особливо у 80-ті роки, в західних країнах відбулося усвідомлення феномену функціональної (вторинної) неписьменності, що іноді називають «кризою читання». Прояв цього феномену — часткова або повна втрата великою частиною населення навичок читання, низький рівень сприйняття прочитаного — призводить до негативних соціальних і економічних наслідків. Виходячи з цього, проблемі читання приділяється неослабна увага. Різні заходи щодо «захисту читання», «стимуляції читання», «терапії читання» проводилися в багатьох країнах; у деяких із них у 1980 — 1990-х роках розвивався такий напрям, як формування та реалізація політики у сфері читання.

Прикладом країни, в якій здійснюється цілеспрямована національна політика у сфері читання, може слугувати Франція. Міністерство культури цієї країни створило спеціальне управління в справах книги і читання, яке сформувало комплексну програму з урахуванням всього «шляху книги» від створення її автором (за державною підтримкою) до отримання книги читачем.

Після ряду вжитих заходів досягнуто значних успіхів у бібліотечному обслуговуванні населення: побудовано нові і покращено стан існуючих публічних бібліотек, освоєно «нові території» для організації читання тих мешканців, які зазвичай не приходять до бібліотеки (насамперед функціонально неписьменних та «слабких» читачів). Це була справа не тільки Міністерства культури Франції і не тільки публічних бібліотек. З метою вирішення проблем читання в 1980 — 1990-ті роки укладалися партнерські міжміністерські угоди (між міністерствами культури, юстиції, оборони, сільського господарства та ін.), які дозволили проводити єдину політику в спільній боротьбі з функціональною неписьменністю, розширити можливості фінансування. На офіційному рівні ця політика сприяла зближенню і досягненню взаєморозуміння між викладачами, працівниками соціальних служб та бібліотекарями, сприяла більш тісній кооперації їх діяльності, дозволила організувати спільні підготовчі курси.

Інший варіант проведення національної політики у сфері читання здійснюється в США, де створено Центр книги (заснований 1997 р.), що має повноваження урядової агенції і є частиною Бібліотеки Конгресу. Центр книги є прикладом успішного громадсько-приватного партнерства. Він реалізує освітню програму Бібліотеки Конгресу, що орієнтована на просування книги, читання й бібліотек через три партнерські мережі в США, які включають 46 філій-центрів у штатах і окрузі Колумбія, 90 національних освітніх, бібліотечних і цивільних організацій, більше 12 академічних та дослідницьких установ.

Масова популяризація книги і читання здійснюється в Нідерландах, Німеччині, Великій Британії. Міжнародні організації — ЮНЕСКО, ІФЛА, Міжнародна організація читання — теж опікуються цією проблемою.

Наявний досвід свідчить про те, що політика щодо залучення до читання поступово переходить від рівня відомчих завдань шкіл, бібліотек, книговидання на національний рівень і стає справою держави. Така політика здійснюється за підтримки держави навіть у тих випадках, коли нею займаються громадські та інші недержавні організації. Проте світовий досвід показує, що більша ефективність досягається в тих випадках, коли вдається подолати відомчі бар'єри і проводити цю політику в національному масштабі як узгоджену й цілеспрямовану систему заходів для вирішення проблем у сфері читання та функціональної грамотності.

Такі кроки робить і наша держава. В Україні 2009 р. розпорядженням Кабінету Міністрів схвалено Концепцію Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 р., але саму програму, на

жаль, не було прийнято. Роком раніше громадськість була ознайомлена з Концепцією Державної цільової програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції на 2012 – 2016 рр. Нині планується на основі цих двох концепцій розробити одну Державну цільову програму популяризації вітчизняної книговидавничої продукції та підтримки читання. Крім цього, на наш погляд, повинна бути розроблена інструкція, за якою здійснюватиметься координування цієї роботи і моніторинг ходу реалізації програми.

Сьогодні, коли говорять про складну ситуацію у сфері читання, зниження інтересу до нього та його якості, намагаються зіставляти рівень читання в різні часи й різних верств населення. Але при цьому не диференціюють саме поняття «читання», не розглядають його в усій різноманітності. Читання — не моноліт, адже існують різні його види, напрями і, врешті-решт, моделі, наприклад, ділове, нормативне, навчальне, дозвіллєве, самоосвітнє, сімейне.

Читання є настільки складним для пізнання феноменом, що Еманоїл Кант вважав його «річчю в собі», тобто непізнаним на раціональному рівні поряд із таким поняттям, як «свобода». Формуючись протягом тисячоліть під впливом релігійних, культурних, соціальних, технологічних факторів, читання ввібрало всі особливості різних епох. Учені, які досліджують історію книжної культури, доводять, що специфіка читання існувала в епохи Античності, Середньовіччя, Просвітництва, у Новий і Новітній час.

Не втручаючись в історичний дискурс, розглянемо існуючу проблему з точки зору сьогоденних українських реалій. Останнім часом ми проголошуємо, що саме через книгу людина залучається до національної й світової культури, що сучасні публічні бібліотеки є інформаційними та соціокультурними центрами своїх регіонів і це відповідає вимогам суспільства. Вони роблять все можливе і неможливе для того, щоб залучити різні верстви населення до читання, посилюючи інформаційні та соціокультурні функції, які, до речі, визначені статутами бібліотек різних рівнів. Основними й пріоритетними формами соціокультурної діяльності є організація читацьких клубів, літературних зустрічей, конкурсів, встановлення зв'язків з громадськістю, засобами масової інформації, а також проектна співпраця з міжнародними та вітчизняними фондами й організаціями.

Про те, що проблема читання існує, свідчать результати багаторічного дослідження Інституту соціології НАН України до 20-ї річниці Незалежності України, під час якого щороку було опитано близько 1800 осіб за репрезентативною вибіркою (це — доросле населення України старше 18 років). Результати невтішні: кількість тих, хто читав художню літературу зменшилася

з 38% — у 1994 р. до 21% — у 2010 р., а відвідування бібліотеки — з 7% — у 1994 р. до 4% — у 2010 р.

Рівень сучасного читання обговорюють усі: книговидавці і бібліотекарі, вчителі та батьки, лікарі (бібліотерапія) й психологи. Останнім часом навіть чиновники долучилися до цієї дискусії. Але, на жаль, єдиного підходу до розв'язання цієї проблеми досі не існує, і бібліотечні працівники залишаються на самоті із застарілими фондами та іншими проблемами.

Потребує покращання інформування населення про книжкову продукцію. Про необхідність цього свідчить, наприклад, той факт, що тільки після розміщення інформації на молодіжних радіоканалах про переможницю Книги року за версією ВВС різко виріс попит на це видання.

Бібліотечні працівники не мають достатньої інформації щодо сучасного літературного процесу, та й користувачі бібліотек теж. У списках незадоволеного читацького попиту (а НПБУ здійснює вивчення читання з 1960-х років) майже немає імен молодих письменників, лауреатів та переможців багатьох українських конкурсів. Ми, безумовно, намагаємося інформувати колег на шпальтах журналу «Бібліотечна планета», але, вірогідно, цієї інформації замало. На замовлення Міністерства культури України ДЗ «Національна парламентська бібліотека України» вивчатиме у 2012 р. незадоволений читацький попит. Такі соціологічні розвідки буде проведено й у регіонах України, тому доцільно передбачити цю роботу в планах на наступний рік.

Новітні інформаційні технології, які стрімко увірвалися в наше життя, сприяли значним змінам в інформаційній діяльності, подальшому вдосконаленню, поглибленню інформаційних функцій бібліотек, зміні читацьких уподобань. Інтернет став важливим чинником в еволюції комунікаційного середовища сучасної України, більш популярною формою інтерактивного спілкування, особливо у молоді. Якщо в 2002 р. глобальною мережею користувалися лише 4,35% населення, то сьогодні — 35,6%.

На тлі проблем, що пов'язані з читанням, існує думка, що противагою друкованій книзі є електронні комунікації. Наразі навколо мережі Інтернет складається нова міжнародна спільнота віртуальних читачів, які дістали вільний доступ до електронних каталогів і повнотекстових баз даних традиційних бібліотек усього світу, а також до електронних бібліотек, що широко представлені в мережі. На карти пам'яті електронних книг можна скопіювати тисячі літературних та інших творів, які розміщені на численних сайтах Інтернет-бібліотек.

Однак упровадження нових інформаційних технологій, поява електронних книг і бібліотек, віртуальних читачів не є противагою традиційній бібліотеці,

а навпаки — сприяє посиленню її іміджу, якщо вона включена до Інтернет-середовища. Підтвердженням цього є новий суспільний рух — буккросинг, що з'явився у 2001 р. Його сутність у тому, що будь-яка особа, прочитавши книгу, залишає її в якомусь публічному місті — парку, кафе, поїзді, бібліотеці — для того, щоб інша людина мала змогу знайти цю книгу і повторити цей процес «книговороту». Стеження за «подорожжю» книги здійснюється через спеціальні сайти в Інтернеті. Член руху, буккросер, реєструється на цих сайтах сам, реєструє книги, які готується «відпустити» (при цьому кожна книга отримує свій код), робить запис, де і коли книгу буде звільнено, і залишає її в публічному місці. Людина, яка знайшла таку книгу, вводить її код на сайті, потрапляючи до журналу даної книги, де робить запис, про що повідомляється буккросер, який «відпустив» книгу.

Рух буккросерів сьогодні налічує понад 400 тис. осіб і діє по всьому світу. У Росії вже зареєстровано понад 6 тис. «мисливців» за книгами, а при бібліотеках створено «безпечні полиці» для буккросерів. В Україні сайти буккросингу мають такі адреси: http://bookcrossing-ua. at. ua; http://bookcrossing. in. ua; www. bookcrossing. 4t. com.

Перша українська буккросинг-точка відкрилася в київському літературному кафе «Купідон», що на розі вулиць Пушкінської та Прорізної. Вона створена Інтернет-виданням «Проза» з метою підтримки і популяризації книги, залучення до читання. А піонером цього руху є Рівненська ДОБ, де на абонементі було створено полицю вільного обміну книгами їх власників. Така практика існує й в інших бібліотеках області. Дехто скаже, що це не бібліотечна форма роботи. Але існуючі форми роботи не є догмою, вони можуть змінюватися під впливом часу й актуальних завдань.

Ми багато чого привносимо в бібліотечну справу, яка сьогодні є симбіозом багатьох суміжних наук. І буккросинг, безумовно, буде цікавим, особливо для молоді. Проте, якщо впроваджувати його в бібліотеці, то слід подбати про розв'язання питання про неможливість перебування в приміщенні бібліотеки документів, не взятих на матеріальний облік.

Подоланню кризи читання сприяють і електронні бібліотеки, створення яких, безумовно, є перспективним. На початку XXI ст. компанія Google розпочала проект «Google Books Search», у рамках якого здійснюється масштабне сканування книг. Сьогодні Інтернет-бібліотека Google одна з найбільших у світі (7 млн. книг, в основному англійською мовою, з пошуковими функціями, що є передовими в технологічному плані). Так, з 2005 р. відкрито доступ до мобільної версії сервісу для власників портативних пристроїв, мобільних телефонів, комунікаторів, кишенькових ПК тощо.

Не можна не згадати ще декілька світові проекти, що є амбіційними і вдалими. Це — європейська електронна бібліотека Europeana, яку створено під егідою Євросоюзу в 2008 р. за принципом розподіленого ресурсу з метою оцифрування культурного надбання Європи та із завданням у 2010 р. відкрити для користувачів безкоштовний доступ до 10 млн. документів; «Всесвітня цифрова бібліотека» (World Digital Library), створена за принципом інтегрованого ресурсу з безкоштовним доступом до культурних надбань усіх країн та народів світу (учасниками проекту є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника НАН України, Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія», Державний заклад «Національна парламентська бібліотека України»); проект Національної парламентської бібліотеки України «Культура України» (http://elib. nplu. org) , в основу якого покладено інтегрований принцип формування ресурсів. На сьогодні кількість партнерів останнього проекту налічує 10 юридичних і фізичних осіб, серед яких 5 ОУНБ: Закарпатська, Луганська, Хмельницька, Івано-Франківська, Донецька.

Для того, щоб досягти успіхів у поставлених завданнях, треба бути готовими до реформ, що проводяться в нашому суспільстві, підкріплювати свої аргументи цифрами, фактами, дослідженнями спільними корпоративними проектами.

В. А. Маркова

ТРАНСФОРМАЦИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НОВОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ СРЕДЕ

Глава французской научной школы истории чтения Р. Шартье выделил три типа «великих революций», происходивших в сфере письменной культуры: революция в технике репродуцирования текстов; изменения в форме и структуре книги; изменения в области читательской компетенции и способов чтения.

Современную коммуникативную ситуацию, на его взгляд, характеризует одновременность протекания этих трех революций, которые раньше были отдалены друг от друга веками. Исходя из этого положения, важным является рассмотрение трансформаций читательской деятельности в контексте двух других революций.

По поводу чтения в современном обществе существует распространенная точка зрения, заключающаяся в том, что читать стали гораздо меньше. Однако если мы посмотрим на количество потребляемых письменных текстов в битах информации, мы увидим, что этот показатель как минимум не уменьшился. Изменился сам характер чтения. В большинстве своем современный человек по веками сложившейся привычке скользит глазами по печатным текстам рекламных объявлений, газетных заголовков, бегущей строке в телевизоре практически не воспринимая смысл сообщения. Такое чтение нельзя назвать смысловым и рассматривать как коммуникативный акт. Если же мы будем рассматривать чтение как коммуникативный акт, мы увидим, что оно также представляет неоднородный процесс. Для разных целей мы читаем по-разному. Применительно к традиционному чтению рукописных и печатных текстов можно выделить три базовых модели, характеризующих чтение как коммуникативный акт.

Первая модель уходит своими корнями в одну их древнейших функций чтения — чтение как сакральный акт. Такой тип чтения, несмотря на казалось бы ритуализированный характер, предполагает вдумчивое отношение к тексту, повышенную ответственность в постижении его смысла, постановку вопросов, повторное возвращение к прочитанному. То есть в данной модели читатель выступает в роли собеседника, находящегося в постоянном диалоге с автором. Эта модель не ограничилась только религиозной коммуникацией. Впоследствии она распространилась и на другие типы литературы.

Вторая модель предполагает чтение как абсолютное погружение в текстовую реальность, полное подчинение авторскому замыслу. В ней читатель выступает как последователь. Такая модель является очень продуктивной при чтении художественной литературы.

Третья модель зарождается в таких условиях, когда количество информации возрастает, и человек уже не в силах прочитать все. Вместо этого он нуждается хотя бы в том, чтобы составить некое представление об интересующем предмете, получить общие сведения. Поэтому из текста он выбирает только то, что ему нужно, то есть выступает в роли пользователя.

Современная коммуникативная ситуация характеризуется изменениями в самой структуре текста, вызванные распространением электронной коммуникации. На смену линейному тексту приходит гипертекст, что, безусловно, накладывает отпечаток и на саму коммуникативную деятельность читателя. Сетевой принцип ведет к изменению поведения как читателя, так и автора, нарушая веками сложившуюся определенность: автор — это тот, кто пишет, а читатель — тот, кто читает. На месте автора и читателя возникает

пользователь. Поэтому именно пользовательская модель является преобладающей в сетевом коммуникативном пространстве. Кроме того, свобода обращения с электронными текстами (выбор финала из возможных вариантов, свободное комбинирование фрагментов, феномен «коллективного творчества», возможность создания виртуального автора) порождает новую модель чтения — чтение как игра.

Если же посмотреть на первые две модели, характерные для традиционной книжной коммуникации с точки зрения возможности их существования в электронном коммуникативном пространстве, то мы увидим, что там их реализация проблематична. Коммуникативное поведение пользователя в сети можно охарактеризовать емким словом «навигация». Путешествуя по гиперссылкам, он находится в состоянии постоянного поиска, им руководит соблазн найти более интересную информацию. Поэтому ни о каком погружении или вдумчивом чтении в таких условиях речь не идет.

Кроме того, сетевая словесность создает парадоксальную коммуникативную ситуацию. С одной стороны, принцип интерактивности дает возможность общения с автором, то есть по своим характеристикам приближается к идеалу полноценного диалогического общения. С другой стороны, опосредованность сетью создает ситуацию игры в общение, неподлинного общения, поскольку всегда есть шанс спрятаться за виртуальной маской.

Гипертекстуальная же структура приводит к нарушению однозначности сообщения, тем самым переводя коммуникацию в разряд автокоммуникации.

Еще одной проблемой современной читательской практики является то, что коммуникативное поведение пользователя массовыми средствами коммуникации переносятся и на чтение книги. Обращение с ней начинает напоминать переключение каналов в телевизоре. Поэтому современная коммуникативная ситуация характеризуется изменениями в соотношении моделей чтения, резким уменьшением доли смыслового чтения. В этой связи повышается роль библиотек в формировании информационной культуры читателей.

В. Б. Суслова

ФАХОВА ЧИТАЦЬКА АУДИТОРІЯ ОБЛАСНОЇ КНИГОЗБІРНІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ
(За підсумками соціологічного дослідження)

Знання свого читача дає можливість працівникам бібліотек бачити усі питання та проблеми, що стосуються організації якісного його обслуговування, удосконалення різних форм та методів роботи з читацькою аудиторією.

Бібліотечна практика свідчить, що цілісність будь-якого явища можна побачити лише у процесі розвитку, спостерігаючи за ним задля того, щоб вчасно помітити нові тенденції, зокрема у процесі читання, та спрогнозувати подальший розвиток бібліотечно-інформаційного обслуговування свого користувача. Досягти такого ефекту можна лише за допомогою моніторингових досліджень, тобто безперервного спостереження за фактичним станом об'єкту дослідження.

Саме до цього напряму наукових доробок можна віднести дослідження «Моніторинг трансформації інформаційних запитів фахівців та науковців- користувачів ЛОУНБ ім. М. Горького», що здійснювалось на базі Луганської обласної книгозбірні протягом шести років, починаючи з 2004 року з періодичністю в два роки.

Основною метою моніторингу було вивчення тих змін, що зазнали фахова читацька аудиторія обласної книгозбірні та її інформаційні запити, а також прогнозування розвитку інтересів користувачів та їх уподобань.

Вірогідність дослідження забезпечила єдина методика й інструментарій з попередніми соціологічними доробками, а також дотримання встановленої вибіркової сукупності.

Об'єктом вивчення були фахівці та науковці обласної книгозбірні, предметом — динаміка змін їх читацьких уподобань, мотиви звернення саме до цієї бібліотеки, сучасний стан надання бібліотечно-інформаційних послуг, ступінь задоволення запитів користувачів ЛОУНБ ім. Горького, а також відповідність ресурсів книгозбірні їх потребам.

Дослідження мало комплексний характер, використовувалися різні методи вивчення: документні (аналіз бібліотечної статистики, читацьких формулярів, листків вимог) і соціологічні (анкетування, телефонне опитування, інтерв'ю тощо), що дало змогу, з одного боку, вивчити особу користувача та вид його діяльності, з другого — характер потреб у різних видах інформації.

За статистичними даними, протягом періоду, за який здійснювався моніторинг, якісний склад загальної читацької аудиторії обласної книгозбірні дещо змінився. Так, наприклад, у 2005 р. науковців серед користувачів Бібліотеки було 3,3% від загальної кількості, у 2007 р. — 3,8%, у 2010 р. — 4,6%; фахівців: у 2005 р. — 54,6%, у 2007 р. — 55,8%, у 2010 р. — 58,6%. Студенти, як і раніше, складають приблизно третину (35,2%) від загальної кількості користувачів Луганської ОУНБ ім. Горького.

Зазнали змін також і основні параметри, за якими здійснювалося дослідження, а саме — професійні категорії респондентів (науковці: 2005 р. — 10,6%, 2010 р. — 17%; аспіранти: 2005 р. — 14,1%, 2010 р. — 15%; фахівці:

2005 р. — 54,1%, 2010 р. — 63,6%); частота звернень до послуг наукової книгозбірні (кожного дня — 3,2% опитаних, 1 — 2 рази на тиждень — 45,8%); середня тривалість відвідування Бібліотеки (найбільша становить від одної до трьох годин — 58,5% респондентів). Досить помітним є той факт, що у залах книгозбірні перебуває більше ніж шість годин 5,3% опитаних, для порівняння — таких у 2005 р. було майже у 2 рази менше (2,7%). Можна припустити, що збільшення часу перебування у Бібліотеці пов'язане з поліпшенням умов для роботи та якості обслуговування користувачів.

За вищевказані роки, відбулися значні зміни в ставленні читачів ЛОУНБ до використання сучасних інформаційних технологій. Наявність електронного читального залу, збільшення обсягу електронного каталогу, відкриття Wi-Fi зони доступу до Інтернету, удосконалення існуючих і формування нових електронних баз даних — все це приваблює 51,1% опитаних (для порівняння: у 2005 р. фахівців, що користуються мережею Інтернет та електронними ресурсами Бібліотеки було 14%). Про це свідчить і той факт, що переважна більшість опитаних (72,3%) визнали електронні джерела інформації найважливішими для себе, а 36,2% респондентів вважають найголовнішим у своїй діяльності оперативність, своєчасність та повноту інформації, отримання якої вже неможливо без використання електронних інформаційних мереж.

Слід зазначити, що цей напрям діяльності обласної книгозбірні вивчається досить інтенсивно: щороку фахівцями відповідних структурних підрозділів здійснюються локальні розвідки, під час яких аналізується ступінь задоволення потреб користувачів електронними ресурсами, зокрема фахівців та науковців, визначається попит на повнотекстові електронні версії документів, занесених до електронного каталогу ЛОУНБ ім. Горького, відслідковується динаміка змін у складі користувачів електронних інформаційних мереж, тощо.

Отримані дані щодо мотивації звернення науковців та фахівців до обласної бібліотеки свідчить про те, що триває процес якісних змін в їх інформаційних потребах. Більшість учасників дослідження демонструють різноманітний інформаційний попит за декількома напрямками діяльності, незалежно від фаху та віку, й використовують отриману інформацію у різних сферах зайнятості.

Так, наприклад, 77,6% респондентів, що відносять себе до категорії «практик» та зайняті у промисловості (26%), сільському господарстві (6,4%), будівництві (21,1%), торгівлі (13,2%) тощо, цікавляться новинами культури, мистецтва, освіти — 43,8% опитаних, науки — 18,1%, інформаційних технологій — 17% .

Як і в попередніх дослідженнях, так і сьогодні респонденти виявили незмінний інтерес до видань з економіки, філософії, права, психології, історії, педагогіки, культури та мистецтва тощо. За типами частіше називалися навчальні (37,1%), наукові (29,8%), науково-популярні (26,6%), виробничі (33,1%) видання.

Слід відзначити, що за підсумками нещодавнього бліц-опитування студентської молоді, що користуються послугами обласної книгозбірні, тематика їх запитів дещо змінилася в порівнянні з попередніми роками. Прослідковується зменшення попиту на навчальну літературу і збільшення на художню, у тому числі в електронному вигляді. Імовірно, це може бути пов'язане з поліпшенням комплектування бібліотек навчальних закладів. З'ясування більш детальної картини читання студентів вимагає окремого дослідження.

Стосовно перешкод, що заважали якісному обслуговуванню фахівців в обласній бібліотеці, треба зазначити, що більшість з них була усунена в результаті коригування бібліотечної політики ЛОУНБ ім. Горького в тому числі і відповідно до рекомендацій, зроблених у результаті соціологічних досліджень 2004 та 2009 — 2010 рр.

Серед них: зміна режиму роботи обласної книгозбірні відповідно до побажань користувачів, підвищення оперативності обслуговування читацької аудиторії шляхом структурного перерозподілу та об'єднанню в єдиний інформаційний простір підрозділів Бібліотеки (відділи гуманітарної, виробничої літератури, відділ ділової інформації, відділ періодичних видань), що знаходяться на одному поверсі, створення інформаційно-сервісної служби «Запитай мене», служби «Бібліотека — науковцям» й максимально вільний доступ до літератури — все це суттєво наближає бібліотекаря до користувача та сприяє більш адресному та якісному його обслуговуванню.

З практичної точки зору, проведення таких досліджень з періодичністю 1 — 2 роки дає змогу вчасно реагувати на перетворення, що відбуваються з основними пріоритетними категоріями споживачів інформації Бібліотеки, беручи до уваги ступінь задоволення постійно змінюваних інформаційних потреб, а використані методики можна застосовувати для проведення аналогічних розвідок будь-яких читацьких категорій.

Л. Г. Рева

БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ТЕХНОГЕННОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОБИ

У процесі всебічної міжнародної інтеграції виникають новітні носії глобальної загрози, які жорстоко експлуатують усі види природних та людських ресурсів. Їхні глобалістичні проекти за своєю суттю є антигуманістичними, антидемократичними, аморальними і злочинними. За задумом «нових громадян світу» суверенність нації, її національні особливості, культура мають піти в небуття. Найпотужнішою силою, спроможною протистояти наступові глобального космополітизму є ідеологія національного патріотизму, любов до своєї Вітчизни, віра в майбутнє України, любов до своєї мови, культури, звичаїв, традицій. Така ідеологія декларує наявність у людей об'єктивної внутрішньої потреби існувати у складі різних спільностей, ототожнювати себе з ними та віддавати частину свого фізичного і розумового потенціалу, але зберігаючи свою унікальну суверенність, свою ідентичність.

Спираючись на вітчизняний досвід найближчих наших сусідів — Росії та Білорусі, протягом віків у нас складалося найтісніше середовище розвитку спільних культурних і духовних цінностей.

Процеси поглиблення взаємодії у всіх сферах людського життя в Україні, Росії та Білорусі на сучасному етапі — об'єктивні. Вони є незворотними і несуть нації нові можливості для всебічного розвитку і гуманістичної перспективи. Україна, Росія і Білорусь — це не лише спільна історія, у нас спільні наукові інтереси, спільні якісні нові програми інтелектуального, гуманітарного напрямку. У нас існували тісні зв'язки і в докризовий період, зміцнюються вони і в час глобальних перетворень.

На сучасному етапі культура — зокрема література, гуманітарна наука, книга, бібліотека — є тим чинником, який сприяє збереженню національно-державної ідентичності, плекає духовну культуру, мовну самобутність. Культура здатна не тільки моделювати й відтворювати всю багатоманітність явищ і зв'язків матеріального і духовного життя нації, а й досягати випереджувального розвитку порівняно з динамікою соціального зростання. Культура, яка є індикатором ідентичності та самобутності нації в цілому, має визначальну, чітко виражену відтворюючу роль в історії. Найнадійніший гарант, найпотужніша основа майбутнього України — це розвиток національної культури [1].

Інститут біографічних досліджень — структурний підрозділ Національної

бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України (НБУВ), поряд з традиційно книжковими виданнями, працює над створенням масштабних вітчизняних електронних біографічних та біобібліографічних ресурсів — Бази даних — «Українського біографічного архіву», відкритого для широкого кола користувачів, репрезентації України у світі.

З метою подолання тиску світових глобалізаційних процесів на український інформаційний простір Інститут біографічних досліджень відшукує ті форми і засоби інформаційно-бібліографічної діяльності, які забезпечують формування довготривалої стратегії розвитку НБУВ.

Серед важливих чинників суспільного прогресу одне з чільних місць посідає національна самосвідомість, яка є складним духовним явищем, на рівень розвитку якої впливає потенціал нагромадження народом духовних цінностей. На перший план виходить проблема національної спадщини, необхідної для збереження всього того унікального, що становить культуру етносу.

Звичайно, ми не повинні відшукувати власну культурну ідентичність, оглядаючись назад, але повинні знати історію — необхідний атрибут, який допоможе розібратися в сучасному світі з його процесами відкритості й глобалізації.

20 — 30 роки XX століття в історії України — особливий період. Саме на цей час припадає нове українське відродження. У скрутних економічних та політичних умовах відбувається бурхливе піднесення національно-культурного життя, стрімкий розвиток літературного процесу, небувалий злет наукової думки не лише в царині літературознавства, а й суміжних з ним дисциплінах.

Одним із яскравих чинників відродження, піднесення інтелектуального розвитку науки і культури нашої країни була національна самосвідомість, зумовлена демократичними свободами і нагромадженим потенціалом національно визволеної думки.

Здобутки українського літературознавства, починаючи із середини 20-х років XX ст. — значні. Досить назвати імена лише корифеїв нашого літературознавства В. Щурата, О. Білецького, В. Перетца, М. Зерова, Л. Новиченка… На окрему розмову заслуговують численні «Історії української літератури» — М. Петрова, О. Огоновського, С. Єфремова, М. Возняка, М. Грушевського, Д. Чижевського [2].

Важливою передумовою плідного розвитку літературознавства і формування цієї дисципліни як науки стало заснування Української Академії наук та організація в ній історико-філологічного відділу, якому надавалося особливе значення, оскільки об'єктом його досліджень було духовне життя і культура українського народу.

Наприкінці 20-х років XX ст. актуальним стало питання створення Комісії давнього письменства. Це було викликано потребами часу. В умовах підвищеного інтересу до історичного минулого українського народу дедалі більшого значення набувало поглиблене вивчення та популяризація невідомих або маловідомих постатей, явищ, фактів історії національної культури, в тому числі й давньої української писемності. Було очевидним те, що кожна окрема пам'ятка давньої літератури виступає передусім як документальне свідчення історичного процесу, феномен, у якому втілюється духовний зміст епохи, її технічні та мистецькі досягнення, діяльність видатних особистостей.

Про необхідність створення Комісії давнього письменства говорив В. М. Перетц у заяві до Історико-філологічного відділу УАН: «Царина історії давнього українського письменства дуже широка. Вона обіймає майже 8 віків; пам'ятки її відбивають на собі хід культурної та художньої думки українського народу, особно — в ті часи, коли намічається ускорення культурного руху, коли українське суспільство прокидається з довгого часом сну та виявляє свої творчі сили на ниві словесного мистецтва. Тому я маю за честь, удаючись до Відділу з пропозицією утворити «Комісію давнього українського письменства», що могла б об'єднати наукових працівників, які охоплюватимуть та готуватимуть до видавання пам'ятки давнього українського письменства, починаючи з найдавніших часів — до кінця…» (до І. Котляревського). (Чернетка) [20-х років XX ст.] [3].

Уся дослідницька робота зосередилася на роботі комісії, очолюваної В. М. Перетцом. Ця робота охоплювала не лише територію України, а й Росії, виявляючи у відрядженнях внлику кількість стародрукованих книг не лише українських друкарень, а й російських та білоруських.

Філолог, історик української та російської літератур, академік Петербурзької АН (з 1914 р.) та Всеукраїнської АН (з 1919 р.) Володимир Миколайович Перетц — непересічна постать в українському літературознавстві. Вихованець Петербурзького університету, учень Олексія Івановича Соболевського і Олександра Миколайовича Веселовського, прибувши 1903 р. до Києва, уже був відомий загалові як фахівець з різних питань давньоруської літератури, автор фундаментальних досліджень. Постать В. Перетца, життєписи та діяльність гуртківців його філологічного семінару, який він організував при Київському університеті ім. св. Володимира, знайшли своє відображення в наших працях, як в українських — понад 10 наукових виданнях, так і в російських [4].

Наше дослідження про життя та діяльність В. М. Перетца і його наукову школу підтримали і Санкт-Петрербурзькі вчені [5]. З метою піднесення науково-методичної і практичної науково-інформаційної спрямованості досліджень

Інститут біографічних досліджень тісно співробітничає з академічними установами, провідними вищими навчальними закладами, бібліотеками, архівами, музеями, заповідниками, громадськими організаціями і дослідницькими осередками.

Наші інтереси з вивчення історії книги, бібліотечної справи та бібліографії збігалися і збігаються з інтересами російських та білоруських науковців. Це спонукало до участі в численних Міжнародних наукових конференціях, які проводить Російська Академія наук. Подамо лише декілька прикладів [6].

Поруч з дослідженнями, які відстоюють науковий потенціал України, відновлюють і зберігають історичну пам'ять, водночас важливим чинником ідентичності нашого суспільства є розповідь про видатних особистостей. Інститут біографічних досліджень НБУВ саме і займається теоретичними проблемами біографіки, її ресурсів.

Розглядаючи стан української літературної біграфіки кінця XX — початку XXI ст., слід підкреслити історичні реалії цього періоду, які спричинили пожвавлення публікацій історико-біографічних літературних праць різноманітних жанрів, наявність яких свідчить про певний емоційний вибух і глибокий психологізм трагізму політичної історичності української літератури. Українська біографіка з поодинокими гаслами в руслі сучасного літературознавчого процесу на зміну репресивному методу «соціалістичного реалізму» з його печерним консерватизмом замінилася ненормованою свободою без «правил гри». Українська біографіка фіксувала кожен порух життєдіяльності письменника — по спіралі, намагаючись еволюціонувати, таким чином, до європеїзованих зразків.

Однією з найважливіших проблем, що стоїть перед наукою, є ліквідація «білих плям« рідної історії. Сьогодні відроджуються праці М. Максимовича, М. Грушевського, А. Антоновича, М. Костомарова, Д. Багалія, І. Крип'якевича, Д. Дорошенка, І. Огієнка та інших класиків вітчизняної науки. Проте в книгосховищах та архівах лежить ще багато творів забутих авторів, про які навіть фахівці не мають відомостей.

Ми повертаємося до одного недостатньо розробленого питання — висвітлення біографій діячів історії та культури неукраїнського походження, які мешкали на українських землях, а також етнічних українців, які тим чи іншим шляхом були відірвані від Батьківщини і до певної міри втратили свою національну ідентичність.

У попередніх працях ми вже робили спробу подібного досліду [7], але тоді йшлося про українську ментальність митця світового рівня, як головного чинника в його творчій біографії, хоч і громадянина Росії. Так само звернулися

ми і до постаті М. Гоголя, і не лише з нагоди відзначення його роковин [8]. М. Гоголь серед геніальних українських письменників кінця XVIII — першої половини XIX ст. (Г. Сковорода, І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка, М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш, О. Стороженко). Він — типовий український романтик. Один із творців великого українського міфу, автор значних художніх структур, орієнтованих на наш фольклор, на нашу казку. Він — родоначальник українського напряму, української школи в російській прозі, звідки вийшли Антон Чехов, Михайло Зощенко, Юрій Олеша, Михайло Булгаков… М. Гоголь — світобачення, стиль і структура українського бароко.

У колі наших досліджень — життєписи українських письменників XVI — XX ст. — Памви Беринди, І. Гізеля, К. Транквіліона-Ставровецького, Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського та багатьох інших. З темою «Михайло Драй-Хмара — науково-дослідницька діяльність» взяли участь у Міжнародній науковій конференції П'ятигорського лінгвістичного університету [9].

Трансформаційні зміни в сучасному світі торкаються не лише економічної та політичної сфери суспільного розвитку, але й не менш важливої — духовної, де виникає проблема девальвації загальнолюдських цінностей. Система вітчизняних національних цінностей має багато спільного з цінностями російського, білоруського народів та загальнослов'янськими цінностями взагалі.

Глобалізація — невід'ємна частина нашої реальності. Для вирішення завдання входження української культури до простору світової культури визначальним є збереження своєї самобутності, унікальності вітчизняної культури, етнічної ідентичності, пошани до культурних надбань минулого, національного колориту й традицій.

Список літератури

1. Дзюба І. Україна перед сфінксом майбутнього // Урядовий кур'єр. — 2002. — 12, 18 січ.

2. Мишанич О. Проблеми вивчення давньої та класичної української літератури // Слово і час. — 2002. — № 2. — С. 14.

3. Перетц В. М. Записи про завдання Комісії давнього українського письменства // НБУВ. — Інститут рукопису. — Ф. Х. — № 12437.

4. Рева Л. Комісія давнього українського письменства при ВУАН: напрями діяльності // Студії з архівної справи та документознавства: Т. 4. — К., 1999. — С. 116 — 117; Її ж: Гуртківці В. М. Перетца в Житомирі

// Житомиру — 1120 (884 — 2004): наук. зб. «Велика Волинь»: Праці Житомир. науково-краєзнав. т-ва дослідників Волині. — Т. 31. — Житомир, 2004 . — С. 87 — 94; Її ж: Роль комиссий Всеукраинской Академии наук в создании документальных источников научной информации (начало XX века) // Книга и мировая цивилизация: Материалы XI Международ. науч. конф. по проблемам книговедения (Москва, 20 — 21 апр., 2004 г.): в 4 т. Т. 2. — М., 2004. — С. 280 — 284; Її ж: В. М. Перетц про наукові студії С. О. Щеглової // Філологічні семінари. Художня форма: вип. 8: Присвячується 100-літтю філологічного семінару та його засновнику — професору Перетцу В. М. / Київ. Нац. ун-т імені Тараса Шевченка. — К., 2005. — С. 39 — 43.

5. Рева Л. Владимир Николаевич Перетц и его научная школа // Материалы VIII Международного семинара «Украина в мировом культурном пространстве» (12 — 16 мая 2008, г. Санкт-Петербург). — СпБ., 2009. — С. 128 — 133.

6. Рева Л. Развитие книговедения, библиотековедения и библиографии в 20-е годы XX века в Украине // Книга и мировая цивилизация : материалы XI Междунар. науч. конф. по пробл. книговедения (Москва, 20 — 21 апр., 2004 г.) : в 4 т. — М., 2004. — Т. 1. — С. 90 — 92; Її ж: Проблемы научного переиздания старопечатных и рукописных книг в современной Украине // Роль книгоиздания в развитии международных научных и культурных контактов : материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 21 — 23 сент. 2005 г.). — М., 2005. — С. 232 — 237; Її ж: Учебные издания для изучения университетских курсов истории украинской литературы // Книжная культура : опыт прошлого и проблемы современности : к 250-летию вуз. книгоиздания в России : материалы междунар. науч. конф., Москва, 20 — 21 сент. 2006 г. — М., 2006. — С. 249 — 253; Її ж: Новинки университетских издательств Украины по филологическим наукам // Научная книга на постсоветском пространстве : Материалы II междунар. науч. конф. (Москва, 19 — 21 сент., 2007 г.): в 2 ч. — М., 2007. — Ч. 2. — С. 129 — 134; Її ж: Академические издания «Истории украинской литературы« // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности: к 280-летию академ. книгоиздательства в России: материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 18 — 19 декабря 2008 г.). — М., 2008. — С. 303 — 307; Її ж: Роль братств в развитии книжной культуры Украины. Гедеон Балабан // Наука о книге. Традиции и инновации: к 50-летию сборника «Книга. Исследования и материалы»: материалы XII междунар. науч. конф. по проблемам книговедения (Москва, 28 — 30 апреля 2009 г.): в 4 ч. — М., 2009. — Ч. 1. — С. 500 — 502; Її ж: Славянская

женщина во временном и пространственном аспекте // Таленавітыя жанчыны Беларусі у культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету : зб. матэрыяла Міжнар. наук. -практ. канф. (Мазыр, 24 — 25 мая 2007). — Мазыр, 2007. — С. 200 — 205. — [Образ слов'янської жінки в світовій літературі; Її ж: Українська літературна біографіка (кінець XX — початок XXI ст.) // Міжнародныя Шамякінскія чытанні «Пісьменнік — Асоба — Час»: матэрыялы Міжнар. навук. -практ. канф., Мазыр, 19 — 20 ліс-тапада 2009 г. — Мазыр, 2009. — С. 62 — 69.

7. Рева Л. Українське коріння Сергія Бондарчука // Українська біографістика : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. — 2005. — Вип. 3. — С. 222 — 232; Її ж: Книжка у житті та творчості Сергія Бондарчука // Вісн. Книжк. палати. — 2005. — № 9. — С. 35 — 40.

8. Рева Л. Недосяжна зірка Гоголя, або Гоголь і світ (за щоденниками Олеся Гончара) // Методика. Досвід. Пошук: Проблеми вивчення шкільних курсів мови та літератури: наук. -метод. зб. / Ніжин. держ. ун-т імені Миколи Гоголя. — Ніжин, 2009. — Вип. XI. — С. 53 — 61.

9. Рева Л. Михаил Драй-Хмара: научно-исследовательская деятельность // Евразийская лингвокультурная парадигма и процессы глобализации: История и современность / Материалы і Междунар. науч. конф., 11 — 13 ноября 2009 г. — Пятигорск, 2009. — С. 223 — 228.

Ю. В. Ходарєва

КНИГА ХАРКІВСЬКИХ ВИДАВНИЦТВ У ФОКУСІ ЧИТАЦЬКОГО ПОПИТУ

Книга є загальним об'єктом діяльності книговидавництва, книготоргівлі, бібліотечної справи. Її функціональне призначення — задоволення потреби в читанні. Книга по-різному пов'язана з окремими показниками життєдіяльності людини: для книговидавців і книго- розповсюджувачів книга є продуктом економічної діяльності, хоча і призначеним для формування культури населення; для бібліотек книга — основний ресурс діяльності, який дозволяє виконати культурну місію у суспільстві.

За часи незалежності України реформування видавничої системи Харкова відбувалося в умовах скорочення репертуару тиражів, запровадження ринкових відносин, змін орієнтирів книговидання, а згодом і певної стабілізації. Харків залишився містом, в якому зосереджена велика кількість видавництв,

що враховують читацький попит на друковану продукцію і гнучко реагують на зміну інтересів споживчого ринку.

З 1999 р. у Харкові щороку проходить міжнародний книжковий фестиваль «Світ книги». За час свого існування фестиваль став важливим культурним проектом, який об'єднує видавців, письменників, книгорозповсюджувачів, поліграфістів і любителів книги з головною метою — сформувати сприятливі умови для підтримки і розвитку вітчизняного книговидання і книгорозповсюдження, підвищення літературно-мовної культури, престижу читання. Серед завдань фестивалю — сприяння розвитку української літератури, виявлення і підтримка літературно обдарованої молоді, відкриття нових літературних талантів, посилення зв'язків між поетами, письменниками, драматургами, критиками та ін. «Світ книги» постійно викликає резонанс у суспільстві, широко знаний в країнах СНД, і збирає найкращих представників видавничо-поліграфічного і книготорговельного бізнесу, літератури, музики, кіно.

Фестиваль є яскравою подією культурного життя як для фахівців книжкової справи, так і для читачів, майданчиком для обміну досвідом, місцем нових цікавих зустрічей, визначення читацьких інтересів і нових тенденцій у видавничо-поліграфічній справі. Саме тому Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка виступила ініціатором і організатором проведення експрес-опитування видавництв «Найкраща книга року» у рамках регіонального дослідницького проекту «Харків — територія читання молоді». Основною метою проекту було створення передумов для формування регіональної програми читання. У ході його реалізації передбачалося проведення діагностики проблемної ситуації в регіоні, пов'язаної з читанням, та розв'язання дискусії на цю тему. Проект здійснено спільними зусиллями фахівців Харкова шляхом вивчення регіонального книжкового ринку «Книги — лідери продажу», проведення соціологічного дослідження «Я читаю» серед молодіжної аудиторії, організації загальноміського заходу «Алея читання» з впровадження позитивного іміджу читання у свідомість молоді.

Під час експрес-опитування видавців за підготовленою заздалегідь анкетою виявлялися найкращі книги за 2008 і 2009 рр., аналізувалися галузеві напрями, жанри і мова видань. Отримані за два роки результати дозволяють порівняти ці дані, зробити певні висновки щодо наповнення книговидавничого ринку, представники якого погодилися взяти участь у опитуваннях, створити зведений рейтинг найкращих книг.

Представництво на фестивалях харківських видавництв свідчить про те, що місто володіє потужним сегментом вітчизняного книговидання: 24 з 45 учасників опитувань 2009 р., 15 з 28 учасників 2010 р.

Серед установ і організацій, які займаються книговидавничою діяльністю та реалізацією книжкової продукції — видавничі групи («Основа»), видавничі будинки («Фактор», «ІНЖЕК», «Відомі імена», «Імперіал», «Інвестор», «Український видавничий будинок» та ін.), видавництва («Золоті сторінки», «Фоліо», «Форт», «Індустрія», «Ранок», «Одисей» та ін.). Вони діють у межах акціонерних і об'єднаних товариств, приватних підприємств.

Широковідомими за межами країни є видавництва: «Бурун і К», «Золоті сторінки», «Прапор», «Сага», «Торсинг», «Фактор», «Фоліо», «Ранок» та ін. Різні форми власності видавничих підприємств (державна, приватна) сприяють формуванню здорової конкуренції між усіма учасниками книговидавничого ринку міста і стимулюють останніх до постійного удосконалення власної роботи.

Аналіз отриманих даних свідчить, що у 2008 р. лідерами рейтингу за галузевими напрямами стали книги з економіки і правознавства (по 17,8 %). Книги з історії, культури, філософії і психології у загальному підсумку отримали однакове визнання (по 11,1 %). Необхідно відзначити незначний попит, яким користувалася книжкова продукція з охорони здоров'я, політики і філології (по 6,7 %).

Наступного року учасники опитувань поставили на перше місце книги з історії (21,4 %). Правознавча (17,8 %), художня (14, 3 %) і філософська література замикають трійку лідерів (14, 3 %). Однакове визнання отримали книги з природничих наук, техніки, психології, філології, культури, книги універсального змісту (по 7,1 %). Зафіксовано невеликий інтерес до книжкової продукції з охорони здоров'я, політики, мистецтва і релігії (по 3,6 %).

Отже, неоднозначним є висновок щодо пріоритетних галузей знання, які називалися в анкетах видавцями. Матеріали опитувань свідчать про деяку змінність пріоритетів — історія приходить на зміну економіці, хоча стабільним залишається місце, яке займає література з правознавства. Стабільно невисокими залишаються місця, відведені респондентами для книг з охорони здоров'я та політики.

Найбільш популярною у 2008 р. видавцями визначено навчальну (31,1 %), науково-популярну (26,7 %) і довідкову літературу (20 %). Зафіксовано невеликий інтерес читачів і оптових замовників до публіцистичної літератури (2,2 %). Труднощі з відповіддю на це запитання виникли у 2,2 % опитаних видавців.

Лідерами 2009 р. залишились навчальна (30,0 %), науково-популярна (23,4 %) і довідкова література (20 %). Потрібно зазначити, що художня література отримала менше голосів (17,8 % — 2008 р., 13,3 % — 2009 р.),

внаслідок інших орієнтирів у учасників опитування. Останнє місце в рейтингу займає публіцистика (3,3 %). У порівнянні з 2008 р. зросла частка тих, у кого виникли труднощі з відповіддю (6,7 %).

Отже, аналіз отриманих результатів двох опитувань дозволяє констатувати стабільний рівень видання навчальної і слабкий —публіцистичної літератури. З великим відривом лідирували книги українських авторів (80 % і 63,3 %). Така перевага україномовних видань, можливо, пояснюється всебічною підтримкою української мови державою, підвищенням інтересу до вітчизняних авторів і творів та зростанням національної свідомості у широких колах суспільства.

Матеріали дослідження свідчать про зростання частки книг іноземною мовою у 2009 р. (з 6,7 % до 36,7 %) та зменшення частки російськомовних видань (з 13,3 % до 10 %)

Таким чином, за результатами двох щорічних опитувань можна зробити певні висновки з врахуванням певного ступеня суб'єктивності отриманих даних. Представлені на фестивалі видання стали помітним явищем у книжковому світі і читацькому середовищі. Їх відмінність полягає у різноманітності жанрів, актуальності тематики, новизні й оригінальності.

Опитування видавництв «Найкраща книга року» зафіксувало орієнтацію видавців на випуск навчальної і науково-популярної літератури українських авторів економічної, правової й історичної тематики. Література, яка видається, в основному відповідає вимогам вимогливого в культурно-естетичному відношенні споживача.

Про що свідчать ці дані? По-перше, переважна більшість учасників фестивалю й учасників опитувань — видавництва, що випускають в першу чергу навчальну літературу. По-друге, Харків залишається містом, де зосереджена велика кількість наукових і навчальних закладів, містом, в якому вчиться кожний 10-й студент України. Тому харківські видавництва у власній діяльності враховують цей фактор. По-третє, видавці намагаються повною мірою задовольнити інформаційні запити молоді, яка має потребу в навчальній літературі, а її навчальні програми, як правило, містять такі дисципліни, як історія, право та економіка. Потреба в гарному посібнику, науковій книзі характерна для усіх студентів. По-четверте, зростання у покупців книжкової продукції прагматичної потреби в книгах, жорсткої диференціації купованих книг, внаслідок зниження купівельної спроможності.

Під час книжкового фестивалю учасниками проекту проведені експрес-опитування молоді «Я читаю» серед відвідувачів заходу. Запропонована респондентам анкета містила кілька блоків запитань, пов'язаних з читацькими

інтересами і запитами, мотивами читання, критеріями оцінки літератури, станом задоволення читацьких вимог та ін. Включення до анкети запитання відносно незадоволеного читацького попиту виявилося виправданим, бо відповіді свідчать, якої книги потребує сьогодні сучасна молодь. Серед висловлених побажань: «більше морально-етичної літератури, яка підніме дух культури особистості молодої людини», «філософського аспекту національної самосвідомості», «інтелектуальної про вічні цінності», «некомерційних молодих авторів: поетів, прозаїків», «книг про мораль», «нових течій молодіжного життя», «менше бульварної прози, більше позитиву», «патріотичної», «все, крім «Гаррі Поттера», «менше таких, які пише Л. Дереш», «про сучасну молодь».

Пропозиції респондентів у першу чергу стосуються необхідності збільшення кількості художньої літератури на книжковому ринку міста (досить несподівано і для самих дослідників). У той же час видання навчальної і науково-дослідної літератури, на думку опитаних, не потребує змін. З літературних жанрів, за оцінками молоді, на книжковому ринку регіону не вистачає фантастики. А пригод, детективів, любовних романів достатньо.

Видавцям необхідно пам'ятати про видання як класичних, так і сучасних творів, інтерес до яких засвідчили отримані дані. Учасникам дослідження бракує видань розвиваючої, пізнавальної і інтелектуальної літератури. В той же час, за їхніми оцінками, в достатній кількості представлені твори повчального і розважального характеру. Потрібно відзначити необхідність, на думку опитаних, друкувати в першу чергу книги українською мовою.

Аналіз отриманих даних показав, що історичні твори і твори з психології виявилися найбільш згадуваними. Матеріали дослідження свідчать про насиченість книжкового ринку новинками літератури, рідкісними виданнями, спеціальною літературою.

Серед побажань видати книги конкретних авторів називалися «Патетичний блуд» А. Дністрового, «Транссерфінг реальності» В. Зеланда, твори Л. Костенко, Н. Хаблас, І. Хрустальової та інших.

Серед респондентів були і такі, хто не залишив власних пропозицій видавцям, вважаючи, що «все і так є на ринку» або «літератури видається достатньо, при бажанні все можна знайти в магазині, бібліотеці».

Таким чином, в умовах, коли у видавців існує тенденція до видання навчальної літератури українських авторів, молодим харків'янам — учасникам дослідження — бракує художньої творів класиків і сучасних авторів українською мовою.

Доброю традицією стала участь харківських видавництв і книжкових крамниць у заходах, ініційованих ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Представники провідних книговидавничих організацій не лише виступили меценатами ювілейних заходів, присвячених 125-річчю ХДНБ ім. В. Г. Короленка, але й стали співорганізаторами книжкового фестивалю «Читай, Харкове! Читай, Україно!», в межах якого проведено виставки книжкової продукції. Доведення результатів досліджень до цільової аудиторії — представників книговидавничого бізнесу — відбулося на проведеному в рамках фестивалю «круглому столі» «Видавець — Книга — Бібліотека», який об'єднав фахівців провідних видавництв східної України у вирішенні проблеми «кризи» читання. Результатом роботи «круглого столу» стали спільні рекомендації щодо розвитку соціального партнерства у сфері розповсюдження та використання друкованої продукції, сформована група зацікавлених осіб, яка головним своїм завданням вважає якнайширше інформування читачів про книги, видані в Харкові і визначені найкращими книгами року. Зокрема, пропонується запровадження у практику роботи ХДНБ ім. В. Г. Короленка експонування рейтингових книжкових виставок за результатами моніторингу видавничої продукції. Фіналом книжкового фестивалю «Читай, Харкове! Читай, Україно!» стала безкоштовна передача літератури, представленої на виставках книжкової продукції до фонду нашої бібліотеки.

Бібліотечні фахівці і видавці переживають сьогодні складний період розвитку. Поки що не стабілізувалися економічні, правові та інші умови для їхньої спільної діяльності, проте вони працюють в цьому напрямку, що дає надію на вирішення існуючих проблем.

M. Wojciechowska

THE QUALITY OF LIBRARY SERVICE IN POLISH LIBRARIES (Practical study)

Marketing management is: «an art and science of choice of the target markets and gaining, keeping and increasing the number of customers through creating a higher value, delivering it and informating clients about it» [1, p. 9]. As it can be easily seen, in the centre of the presented definiton there is a client. It is for him that the services are designed, innovations increasing their values are introduced and the quality of the service is increased, which influences the user's satisfaction and devotion to a particular institution. Also in libraries, apart from the satisfaction from the gained

information or using a rich offer, the readers pay more and more attention to the quality of service and on the basis of their own impressions and feelings they choose a library institution, to which they will come for years.

By many specialists dealing with management, a customer service is believed to be a sort of artistry or art, which is the most important marketing strategy and its aim is to «understand and fulfil any client's needs» [2, p. 3].

The library users form their opinion about the quality of contacts with the library workers on the basis of their own experience, and other people's experience, who shared their impressions with them. Irregularities in service can be easily observed on the basis of the characteristic symptoms, including:

- growing nomber of an unpleased users;
- numerous resignation from library service - a decrease of the number of users;
- a significant increase in time devoted to customer service, which suggests complications and problems in this range;
- frequent problems with the functioning of the service departments, which requires special solutions;
- lack of the possibility to improve the workers' education, who have a direct contact with users;
- lack of regular trainings in customer service.

Designing, and then marking the library customer servicing system, one should remember that the service mark is made by the readers on the basis of clean subjective feelings and impressions. Objective factors, or factors significant for the librarians, are not always taken into consideration by the library clients. It happens that a lot of effort, time and money are devoted to improve the library work aspect, which can be unnoticed by the reader. This is why it is so important to mark the service regularly and monitor which of its aspects are the most important for the readers and improve it continually. The basic mistakes in customer servicing include:

- ignoring the users;
- giving untrue or contradictory information, which happens the most frequently in big libraries, which employ a lot of workers;
- giving wrong information;
- showing own indifference or reluctance;
- treating clients in an unpleasant or uncultural way;
- lack of time for listening to the readers, getting to know their problems or trying to solve them;
- referring the reader to next departments or people in odrer to solve the problem, which the reader has asked the librarian to help with (lack of accepting the responsibility by the librarian);

• treating the readers condescendingly, especially those who do not manage in the library;

• not fulfilling one's promises to the readers and promises which it is obvious that will not be realised in advance;

• not reacting to the readers' complaints, which cause their unwillingness to further library use;

• lack of active endeavoring to solve the readers' problems;

• using the library statue and formal rules to explain lack of action and own comfort of the workers;

• making it hard for the users to use the library (starting from trifles, which only make the visit in the library unpleasant, up to creating serious problems);

• treating different users in a different way, for example distinguishing the level of service depending on the user status (in academic libraries one can often meet better academic staff servicing and worse for the students);

• the opinion, that it is only the service workers that deal with customer servicing and providing them with help, whereas the librarians from other departments managers, headmasters are exempt from this obligation.

How is it in Polish libraries? Can one still talk about attachment of the users? Do they still use one and the same institution throughout whole years or are the youngest generations, having an easier access to information, less loyal and more demanding? What do they expect from librarians working in servicing departments? Readers of different types of libraries answered those questions (inter alia academic, scientific, public, pedagogical) from the area of Poland.

In the research, which aimed at describing the quality of services in libraries and preparing librarians in this range, there took part over 300 readers and 170 librarians, mainly headmasters and managers supervising the trainings in the libraries.

In majority of cases the readers are satisfied from the way they are serviced by the librarians. However, almost 20% from the people surveyed declares lack of satifaction in this range and numerous miscondusts of the library staff. Both the clients of comercial companies and libraries hardly ever, in spite of being treated in an incomplete, offensive or just unpleasant way, make formal complaints. The clients do not complain because they do not have a conviction to their effectiveness (50%), it costs too much effort for them (17%), they do not want to cause difficulties (17%), they are too busy (8%), or too stressed (8%) [3, p. 64]. In comercial companies the complaints are formalized by 4% of clients [2, p. 2], 96% of disappointed people do not present their allegations to the service provider, but most likely they resign from the offer [3, p. 64]. Among the surveyed readers there was only one person satisfied with the way of considering the complaints. While doing this, one should remember

that, as the research of business companies shows, more than a half of clients, who reported the complaint, will still use the services of the organisation, provided that the complaint reaches the desired effect and is considered quickly [2, p. 2].

Many people, unsatisfied with the level of the service, in spite of not reporting a written protest in the case, change their attitude towards the institution providing the services. In the case of commercial companies, 90% of clients stop using the offer in a conflict situation [2, p. 2]. The library users are more forgiving and only 7% of them changes the library for another. The reasons are various. In majority, the attachment to the particular institution results from its valuable, frequently unique and unrepeatable colletion (35%), for many people the localisation of the institution is important (20%) and the opening hours (12%). There also occur readers, for whom the behaviour of the librarian does not have a significance (10%). According to the estimates of commercial libraries, every unpleased client tells about the negative experiences even to 9 other people. In the client's opinion there need to be even 12 positive cases of being serviced in order to balance one negative case [2, p. 2]. The library users in majority prefer when each of them makes up an opinion about the library by their own. Only 33% of people tries to transfer the information about a bad servicing to others.

What in servicing irritates the library users the most? There are:

- Long time for waiting for the realisation of the order, queues in the library,
- Lack of culture of other readers, noisy behaviour,
- Lack of willingness to hepl from the librarian, lack of patience,
- Unfriendly behaviour of the librarians,
- Lack of knowing the library by the librarians,
- Lack of knowledge from the subject profile of the library,
- Not paying attention to the readers,
- Librarians' unwillingness to inform about the library's rules of work, negative attitude to people who do not know the procedure,
- Inadequante comments from the librarians,abruptness,
- Librarians' tardiness,
- Librarians' conversation about private matters while customer servicing,
- Incompetence,
- Little personal culture,
- Complicated procedures,
- Ignoring the readers,
- Importunate librarians' reccommendations particulat book titles,
- Making problems by the librarians from small and unsignificant matters.

In the readers' opinion, libraries from servicing department should primarily be able to search the needed information or book efficiently (61%) and have a wide knowledge (51%). They also ought to have a kind disposition, making the visits in a library more pleasant (25%). In turn, 8% of readers expect the librarian to fulfil their evey request.

Readers say «thank you» very willingly if they are satisfied with kind and competent service. Most frequently it is a smile or a gesture (64%) and saying thank you (32%). It is unusually rare that they bring a small gift or flowers and coffee (1%). 6% of readers think that librarians fulfil their duties and they do not show their satsfaction, and even 3% does not have energy or time for this.

The above results indicate quite a high mark of servicing libraries. However librarians should continually increase the service quality so that it equals the highest standards, because their role and significance decrease. While searching information, 72% of library users goes to the Internet first. Among this group there can be also added people, who do not use libraries at all, using only alternative sources of information. Only 24% of readers, while searching knowledge, immediatelly heads towards a library, 12% prefers to search an electronic database, and in occasional cases an information is gained through bookshops, own lbraries or friends' libraries.

The library users are also not as «loyal» as they used to be. While looking for services of higher level of completed information, which cannot be delivered by only one institution, they use bigger and bigger amount of libraries (or they search the best one, which fulfills their expectations). More and more readers visits more than only one library, most frequently three, four, five or two. Moreover, there are people, who have declared to use even 12 libraries in the last five years.

In order to check, what librarians do to increase the quality of servicing and to attract new readers to their libraries, headmasters and managers were asked questions concerning trainings. Librarians' trainings concerning only the way of servicing users (without, for instance, trainings in the range of using database, library programmes etc.) are made in 50% of the tested libraries. However, one should take it into account that the surveyed, answering a question, very often considered also short trainings, which rather have an instruction and introducing to the workplace character than a professional full-time training from client servicing. 67% out of the trainings are designed for all the workers, no matter the department, which they work in, and 33% only for librarians, who are in contact with readers every day, so for the workers from so called service departments. Librarians take courses either in the moment of being employed (57%), or they are posted for them in a later period (43%). It should be underlined here how it is important to immediately educate people, who are to represent the library in contacts with the users. In majority of institutions, trainings

are made once a year, (45%) or once for six months (36%). Some libraries organise them once for a five years (5%), or ever more rerely (12%). Generally, trainings have a character of inside meetings and are prepared by the library workers — for example managers, people after courses for trainers etc. (55%) and headmasters (40%). More rarely they are commisioned to outside companies (33%). Some libraries use several forms of educating simultanously.

Majority of headmasters fulfilling a questionnaire, appreciated the role of trainings from user servicing and they are convinced that it should be done always on the highest level (88%). 14% did not notice the significant changes after the trainings, and 7% thinks that in a library there are many more important expenditures. None of the headmasters considered the librarians' trainings as a waste of money.

To sum up the conclusions from the above solutions, it can be claimed for sure that the high level of user service influences the positive attitude of readers, their loyalty, better opinions about the library and the conviction about the significant role of a library. In the times, when they are no longer monopolists in the range of giving information, and when the competition in the information sector is continually increasing, a high level of servicing and benevolent help from librarians can become the factor, which prejudges about the institution choice and decide about the advantage of libraries over other information sources.

References

1. KOTLER, P. (2005). Marketing. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
2. LARSON, W. (2003). Obsług klienta. Warszawa: Liber.
3. ROGOZINSKI, K. (ed.). (2006). Zarządzanie relacjami w usługach. Warszawa: Difin.
4. URBAN, W., SIEMIENIAKO, D. (2008). Lojalność klientów. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Р. С. Самотий

ОРГАНІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОГО ПРОСТОРУ – ЗАПОРУКА УСПІХУ І ВИМОГА ЧАСУ

Бібліотека має важливе культурне значення у суспільстві, вона демонструє собою акумуляцію невмирущих цінностей, поєднуючи їх із сучасними надбаннями соціуму. Сьогодні ми хочемо привернути вашу увагу до унікальності будівлі бібліотеки.

У відповідь на виклик часу сучасна бібліотека як соціальний інститут має використовувати усі суспільні надбання, такі як PR-технології, маркетинг і менеджмент, послуги архітекторів і дизайнерів, покликані підвищувати її статус. Тільки активно впроваджуючи їх у свою діяльність, формуючи комфортне середовище, створюючи привабливий імідж, бібліотека розвиватиметься, крокуючи назустріч до все більш вимогливого користувача.

Розвиток читацької зацікавленості бібліотекою, хоч і опосередковано, але все-таки залежить від ступеня комфортності бібліотечного простору. Не секрет, що перше враження від відвідин бібліотеки створює відповідне до неї ставлення. Сучасний книжковий простір має бути не тільки відкритим і функціональним, але й цікавим і привабливим.

«Застиглі» у 1980-х роках інтер'єри бібліотек окремі читачі розцінюють як вияв неповаги до себе. Коли людина, наш потенційний користувач, проходить поруч із сучасними будівлями офісів, заходить у кав'ярню чи до магазину, вона сприймає їх як престижні установи. Чим ближче соціальні інститути один до одного, тим більше у них спільного, це стосується спільного стилю у дизайні, технічних засобів і обладнання [3].

Заходячи до похмурої будівлі бібліотеки з обдертими стінами, відсутністю елементарних меблів, з вицвілими саморобними плакатами, користувач моментально опиняється біля прірви соціуму. Ніяка реклама, пропаганда доступу до інформації, особливо для людей, які не мають мотивації до читання не буде дієвою. Така установа автоматично потрапляє на задвірки суспільства.

Закордонні фахівці ще не так давно стояли перед подібними проблемами і ставили питання «які архітектурні деталі чи елементи дизайну необхідно використати, щоб залучити молодь до бібліотеки, якщо вона асоціюється зі специфічним запахом, видобутими із сховищ запорошеними пожовклими виданнями? Як запровадити сучасність до застиглих бібліотечних форм?» [7].

Як зауважила К. Лаврова, російський фахівець у галузі бібліотечної архітектури і будівництва, існує декілька причин вбогого дизайну бібліотеки: «нерозуміння значення дизайну для діяльності бібліотеки; незнання вимог до дизайну бібліотеки; застаріла ідеологія бібліотечної справи; інерційність професійного менталітету» [3].

Безумовно, основною причиною такого стану речей є відсутність фінансування закладів культури. Так ось, тепер, коли ми усюди говоримо про значення адвокації як однієї із сфер діяльності бібліотечної спільноти, настав час виступати, інформуючи про таку важливу проблему уряд, місцеві органи влади, спонсорів, будити громадську думку і ставити на порядок денний питання організації бібліотечного простору.

Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного впродовж кількох років проводить низку заходів з метою залучення громадськості до проблем будівництва бібліотечних будівель. Адже відомо, що більшість існуючих будинків бібліотек не відповідають сучасним нормам обслуговування читачів і вимагають кардинальної реконструкції. Серед останніх заходів, організований 23 вересня 2010 р. круглий стіл на тему «Сучасна будівля бібліотеки України через призму архітектурно-проектувальних вирішень та нових функціональних бібліотечних особливостей», на якому, серед інших, порушувалися питання відновлення державних будівельних норм та відповідності їх сучасним європейським вимогам; освоєння нової типології культурно-інформаційних бібліотечних центрів, з орієнтацією їх на організацію дозвілля.

Сьогодні перед бібліотекою постає завдання подолати стереотип офіційного культурно-освітнього закладу, безлюдного і нудного. У першу чергу зовнішній вигляд, архітектура будівлі, дизайн інтер'єрів, комфортна система обслуговування має демонструвати відвідувачам, що перед ними унікальний соціально-культурний осередок.

Справедливе твердження, що успішність установи-бібліотеки приходить завдяки архітектурі та підносить ранг професії бібліотекаря. Бібліотекар, який працює у сучасній та досконалій у всіх відношеннях будівлі, ототожнюється з нею.

Як не згадати у цім зв'язку про поняття «бібліотечної іміджелогії», де «образ (імідж) книгозбірні розглядається як соціально-комунікативна категорія, що є сполучною ланкою між соціумом і культурно-інформаційним інститутом — бібліотекою». Візьмемо до уваги, що «імідж має завжди дві сторони: одну визначає ставлення до нього оточуючих, для яких він призначений, а іншу — імідж в уявленні самого його носія, тобто бібліотеки». Особливу увагу слід приділити «корпоративному іміджу — престижу організації, її успіху і стабільності. Його мета: виразити індивідуальність, корпоративну ідентичність при сприйнятті і вимірюванні в конкурентному середовищі властивостей різних організацій; добитися, щоб зросла популярність, поглибився інтерес громадськості до організації, що сприятиме виробленню позитивної репутації; об'єднувати членів організації, формуючи корпоративний дух» [2].

Реальність нашого часу свідчить, що нові будівлі бібліотек зводяться дуже рідко, частіше під них адаптують різні громадські приміщення. Отже, практично весь час необхідно орієнтуватися на пристосування вже існуючих будинків. Саме тому, бібліотечним фахівцям доцільно вивчати проблему

просторового вирішення будівлі бібліотеки і напрацьовувати певний досвід інтердисциплінарної взаємодії із спеціалістами-архітекторами.

Зауважимо, що архітектура — це не тільки засіб «самовираження архітекторів, але й потужний інструмент для залучення відвідувачів, чи то торгівельного центру, чи, у нашому випадку — бібліотеки» [1].

Натуральною емоцією людей є страх, а особливо перед будь-якими змінами, але цю емоцію нам необхідно трансформувати у цікавість. Відвідування сучасно запроектованих будівель бібліотек збуджує уяву і виробляє смак у бібліотекарів. Кожному бібліотекарю, а надто керівнику, сьогодні необхідно орієнтуватися у специфіці матеріальної бази бібліотеки. Адже йому може довестися брати участь у плануванні, якщо не будівництва, то реконструкції будівлі бібліотеки, використання сучасних технічних засобів і комунікацій, модернізації обладнання, прогнозуванні розвитку організації бібліотечної справи із врахуванням можливостей розширення або переобладнання приміщень.

У порівнянні із західними бібліотекознавчими школами ми отримали у спадок традиції співпраці бібліотекаря й архітектора [4]. Сьогодні суть практичної реалізації співпраці полягає у кваліфікованому, з урахуванням технології бібліотечних процесів, ставленні проектного завдання спеціалісту-архітектору.

Відомо, що організація внутрішнього простору бібліотеки сприяє підвищенню комфортних умов праці. Таким чином, облаштування будинку хоч і опосередковано, але впливає на продуктивність праці як користувачів, так і бібліотекарів.

Чи зможе простір існуючої бібліотеки відповідати новим потребам користувачів? Відомо, що чимало бібліотек існує у непристосованих для цього умовах: переобладнаних квартирах, навчальних аудиторіях, дитячих садках і т. д. Їх внутрішнє планування відрізняється від бібліотечного, що зумовлює дискомфорт як для читача, так і для бібліотекаря. А це, у свою чергу, впливає на їхнє фізичне і психологічне здоров'я. Тому надзвичайно важливим є створення зручного простору — як уже існуючого, так і того, що лише проектується.

Запровадження нових інформаційних технологій та зростання обсягів інформації викликає потребу в реновації та модернізації існуючих бібліотечних просторів або створення абсолютно нових будівель. Будівництво майбутньої споруди вимагає нових інвесторів, значних витрат коштів та часу на погодження проекту та введення його в експлуатацію. Окрім того, в історичному середовищі будівництво нового об'єкта буває надзвичайно складним, або навіть неможливим. У таких випадках доцільною є реновація[53] існуючих будівель.

Час ставить посилені вимоги до здійснення реконструкції бібліотек. Наприклад, сьогодні інтер'єр та особливості оформлення бібліотеки мають бути настільки привабливими, щоб заохотити користувача увійти до приміщення. Скажімо, напівтемний, виконаний у похмурих кольорах інтер'єр справляє неприємне враження та відштовхує відвідувача. З точки зору психології і кольорознавства, сірі барви приглушують ініціативу та зацікавлення, а темні відтінки створюють відчуття депресії. Те саме стосується й вибору кольору меблів. І навпаки — чисті, світлі тони, достатня кількість світла в інтер'єрі справляють позитивне враження і створюють піднесений настрій.

Одним із варіантів і яскравим прикладом оформлення внутрішнього простору є використання образності: етнографічні мотиви, особливості навколишнього ландшафту, пов'язані з іменем або твором особистості, ім'я якої носить бібліотека.

Враховуючи сучасну концепцію бібліотеки відкритого типу, пропонується обрати центральним місцем пункт інформації навпроти входу, неподалік від читального залу та абонемента. Творчий задум має відрізнятися від застиглого стереотипу консерватизму, штучної тиші, але водночас це не повинен бути проект, що демонструє «мистецтво архітектури» задля створення нетипових рішень. Адже сучасний читач, втомлений стрімким ритмом життя може прийти у бібліотеку не тільки за якісною інформацією, але й за комфортом і затишком [6].

«Бібліотека повинна бути творчою організацією, що у відповідний момент покаже публіці артиста, віднайде поета, експонуватиме роботу художника. А попри то зігнорує наказ зберігати тишу для аматорів «сплячої поезії», дозволить «книжковій молі» випити філіжанку кави в читальні…

Така бібліотека буде провокувати, стане імпульсом для творення чогось більше, ніж видавання літератури. Буде надихати інших, і взамін цього згуртує навколо себе вірних читачів, які будуть приходити не тільки «за чимось», але й «з чимось». Така бібліотека стане об'єктом для дискусії про нове обличчя культури» [5].

53. Реновація [лат.] — відновлення структури і вигляду пошкоджених історичних містобудівних утворень, споруд, фасадів та інтер'єрів морально і матеріально застарілих будівель. Вона поділяється на такі підвиди: розширення, реконструкція, капітальний ремонт, реставрація

Список літератури

1. Дубинина О. А. Архитектурные концепции библиотеки: образ, функционал, пространство» [Электронный ресурс] / О. Дубинина. – Режим доступа : http://www. inurb. ru/node/244%20. – Загл. с экрана.

2. Костирко Т. Бібліотечна іміджеолоія як професійна інновація // Вісн. книжк. палати. – 2011. – № 2. – С. 22-23.

3. Лаврова К. Лица не общим выраженьем: закат эпохи дизайна Haute zavhoz // Библ. дело. – 2007. – N1 (янв.). – С. 10-13.

4. Самотий Р. Сучасна модель архітектурного образу бібліотеки // Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: історія і сучасність: доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф., Львів, 28 – 30 жовт. 2010 р. / відп. ред. М. М. Романюк; НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. – Львів, 2010. – С. 52 – 56.

5. Czech S., Stryja K. Nowe oblicza kultury – czyli jak możemy zmieniać wizerunek bibliotek publicznych / Sławomir Czech, Karol Stryja // Biuletyn EBIB : Czasopismo elektroniczne / Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich KWE ; red. naczelny Bożena Bednarek-Michalska. – [Warszawa], 2009. – Nr 3 (103) kwiecień. – Режим доступу: http://www. ebib. info/2009/103/a. php?czech_ stryja. – Назва з екрана.

6. Dobrzyńska-Michalska M. Biblioteka – między tradycją a nowoczesnością [Електронний ресурс] / Marta Dobrzyńska-Michalska // Biuletyn EBIB : Czasopismo elektroniczne / Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich KWE ; red. naczelny Bożena Bednarek-Michalska. – [Warszawa], 2009. – Nr 3 (103) kwiecień. – Режим доступу: http: //www. ebib. info/2009/103/a. php?michalska. – Назва з екрана.

7. Weyna A. Nowe technologie i design w bibliotekach [Електронний ресурс] / Aleksandra Weyna // Biuletyn EBIB : Czasopismo elektroniczne / Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich KWE ; red. naczelny Bożena Bednarek-Michalska. – [Warszawa], 2009. – Nr 3 (103) kwiecień. – Режим доступу: http:// www. ebib. info/2009/103/a. php?weyna. – Назва з екрана.

Н. Е. Кунанець
О. А. Лозицький
В. В. Пасічник

БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вступ

Розвиток інформаційних бібліотечних технологій сприяє залученню до книгозбірень різних категорій читачів, зокрема осіб з особливими потребами. Нагальною вимогою сьогодення є розробка принципово нових комп'ютерних інформаційних технологій доступу до електронних ресурсів, нового програмного забезпечення, облаштування у бібліотеках сучасних комп'ютеризованих робочих місць, орієнтованих саме на таку категорію користувачів. Найболючішим це питання є для осіб з вадами зору.

Набуває актуальності робота консультантів, які допомагають незрячим користувачам навчитися працювати на комп'ютері, здійснювати пошук необхідної інформації в мережі Інтернет, користуватися електронними базами даних та книгами на компакт-дисках, перетворювати текст в рельєфно-крапкове подання і роздруковувати за допомогою брайлівського принтера, користуватись електронною поштою, отримувати он-лайн консультації.

Стан дослідження проблеми

До дослідження цього питання зверталося чимало бібліотекознавців. Роль публічних бібліотек у процесі спілкування з органами державної влади з використанням сучасних технологій, зокрема Інтернет, з урахуванням завдань, що постають сьогодні перед публічними бібліотеками, визначення проблем та шляхів їх вирішення. Зростання ролі публічних бібліотек у державотворчих, демократичних процесах, сприяння поінформованості громадян, забезпечення органів державної влади інформацією, що сприяє прийняттю управлінських рішень, розглядалися у працях Л. І. Ковальчук [2], В. С. Пашкової [4] та ін.

Певний фундамент наукового вивчення проблеми бібліотечного обслуговування інвалідів з вадами зору та дефектологічного біб-ліотекознавства закладено у праці О. Шапошнікова [6]. Продовжили наукові пошуки у цьому напрямі російські науковці — С. Ванишина, Г. Диянська, Д. Жарков, Л. Сучкова. Згодом в Україні у дисертаційному дослідженні А. В. Литвин [3] зроблено спробу узагальнити проблему організації бібліотечно-інформацій-

ного забезпечення користувачів з вадами зору, проте у ньому лише незначна увага приділяється новітнім технологіям у цій галузі.

У цьому повідомленні зупинимося на особливостях бібліотечного обслуговування читачів з вадами зору книгами, що «розмовляють».

Бібліотеки для особливих категорій користувачів

Ряд провідних країн світу започаткували формування другого покоління нового інформаційного сервісу цифрових книг, що «розмовляють». Книги, які мають назву DAISY, є цифровими аудіокнигами, які поширюються на компакт-дисках або флеш-картах пам'яті і забезпечують зручний доступ до контенту, при цьому надаючи кращу якість звучання. Бібліотеки для незрячих надають можливість безкоштовної доставки таких матеріалів поштою. Наприклад, Національна Бібліотека Конгресу США (National Library Service) використовує цей метод поширення книг, що «розмовляють», серед користувачів з вадами зору, застосовуючи карти пам'яті, починаючи з 2008 р.

Для налагодження процесів доставки DAISY книг бібліотеками для незрячих створюються спеціальні системи керування контентом і сховищами даних. Разом з управлінням процесом створення цифрової продукції це дозволяє бібліотекам краще обслуговувати своїх клієнтів. Аудіокниги попереднього покоління, записані на касетних стрічках, були позбавлені жанрової структуризації, яка нині стала доступною користувачам. Нова система управління контентом і значне зниження вартості компакт-дисків дозволяє користувачам замовляти книги по телефону або через веб-сайт і отримувати їх протягом доби.

Впровадження нових цікавих проектів, відкриття бібліотек, студій аудіозапису, навчально-комп'ютерних центрів — це новий імпульс до подолання інформаційної замкнутості людей з обмеженими можливостями, їхньої самореалізації та соціальної інтеграції.

До вирішення проблеми надання доступу до інформації користувачам з особливими потребами сьогодні мають активно долучатися бібліотеки будь-яких рівнів та підпорядкувань як посередники у спілкуванні влади і громадян. Але доводиться констатувати, що лише незначна кількість публічних бібліотек може задовольнити інформаційні потреби таких читачів. Для користувачів цієї категорії, згідно з аналізом, проведеним Українською бібліотечною асоціацією, в публічних бібліотеках лише 26 комп'ютерів, серед яких 17 знаходяться в обласних бібліотеках, 9 — у міських і районних [4, с. 40]. Географічно ці книгозбірні розташовані лише у 10 з 26 областей: у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Луганській, Миколаївській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській [5, с. 41]. «Українське товариство сліпих» утримує 79 бібліотек для незрячих по всій Україні, фонди

яких, за словами директора Центральної спеціалізованої бібліотеки для сліпих ім. М. Островського Юрія Вишнякова, не поповнювалися україномовними новинками, надрукованими шрифтом Брайля, упродовж двох останніх років.

Історія заснування спеціалізованих бібліотечних установ на теренах України веде свій початок від XIX ст. Після того, як у 1806 р. французького учителя Валентина Гауї Олександр I запросив в Петербург для заснування «Петербурзького інституту сліпих дітей». При новоствореній установі розпочали друкуватися книги, що спонукало до заснування першої в Росії бібліотеки для сліпих. Досвід набув розповсюдження. У Львові навчальний заклад для сліпих був заснований у 1851 р. Школа містилася на вулиці Личаківській, а у 1900 р. переїхала у зручніше приміщення на вулицю, що сьогодні носить ім'я І. Франка. Протягом усіх років існування школа ніколи не припиняла своєї діяльності і для забезпечення навчального процесу заснували книгозбірню, фонд якої формувався виданнями, надрукованими спеціальними шрифтами. Учнями школи, а відповідно і користувачами бібліотеки, завжди були діти зі всього Західного регіону. Фонд бібліотеки постійно використовувався у навчальному процесі педагогами і вихователями. Бібліотека спільно з навчальним закладом створювала всі умови, щоб незрячі діти могли стати у майбутньому повноправними членами суспільства.

Сьогодні до цього процесу активно долучаються бібліотеки України, зокрема, Науково-технічна бібліотека Національного університету «Львівська політехніка». У ній з допомогою партнерів із Свефі-Академії (Швеція, м. Хапаранда) обладнано комп'ютеризовані робочі місця для користувачів з вадами зору із підключенням до принтера, що здійснює роздрук шрифтом Брайля та так званого брайлівського дисплея і DAISY-плеєра.

Витоки технологій книг, що «розмовляють»

Книга, що «розмовляє», що вже давно служить для людей з вадами зору основним засобом отримання інформації, сприяє розвитку особистості і стала незамінною опорою освіти, самоосвіти, інформаційно збагачує дозвілля. Їх технологія пройшла значний шлях становлення в умовах розвитку та вдосконалення технічних засобів виробництва і відтворення, зміни носіїв і постійного зростання попиту на продукцію, що «розмовляє», особливо в умовах катастрофічного дефіциту видань, надрукованих шрифтом Брайля.

Першим прототипом книги, що «розмовляє», можна вважати «озвучені» на початку XX ст. слова пісні «У Мері був баранчик», опубліковані у 1830 р. американською письменницею Сарою Хейл. Знаменитий Т. Едісон, який вперше записав цей твір на восковий валик фонографа, створив і перший аудіоносій. Цей носій інформації повністю відповідав своєму призначенню.

Він міг автономно зберігати інформацію, відтворювати її в потрібний момент незалежно від людини, яка колись її озвучила, і дозволяв тиражувати цю інформацію у великих кількостях за прийнятною ціною.

На початку XXI ст. важливим технологічним кроком для бібліотек став перехід на принципово нову цифрову інформаційну технологію записів на мікрочіпах та компакт-дисках, які отримали назву — цифрова книга, що «розмовляє» (Digital Talking Books — далі DTB) [1]. Саме цей інформаційний контент має в першу чергу накопичуватися у фондах бібліотек, що стають причетними до обслуговування користувачів з особливими потребами. Аналогічне завдання постає і перед бібліотекою Національного університету «Львівська політехніка».

Постає питання обладнання бібліотек спеціальними технічними засобами, зокрема програвачами DTB, які мають у своєму складі велику кількість різних опцій, що дозволяють навігацію у звуковому файлі. Найпростішими є мобільні пристрої з можливістю відтворення аудіофайлів, складніші мобільні пристрої містять мовні синтезатори та широкий набір аудіофункцій. Сьогодні розробляються сучасні покоління програвачів, що можуть підтримувати візуальний і звуковий супровід, синтез мовних сигналів і виведення інформації за допомогою абетки Брайля на відповідний дисплей.

Висновки

Таким чином, лише розвиток бібліотечно-інформаційного обслу-говування на нових технологічних засадах сприятиме залученню користувачів з особливими потребами до активного суспільного життя, їхній соціальній адаптації до вимог сьогодення.

Список літератури

1. Audiobooks and Access to Information for Canadians with Print Disabilities / Public library services. — Режим доступу: http://www. slais. ubc. ca/COURSES/ libr500/06-07-t2/www2/S _ LaBelle/toc. html

2. Ковальчук Л. І. Робота публічних бібліотек по забезпеченню прозорості рішень державних та місцевих органів влади // Бібліотека і влада: зб. статей до Міжнар. наук. -практ. конф. — Вид. 2-е, вип. І доп. — К., 2000. — С. 52-59.

3. Литвин А. В. Бібліотечно-інформаційне забезпечення користувачів з вадами зору в Україні (XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07. 00. 08; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — К., 2006. — 18 с.

4. Пашкова В. С. Публічні бібліотеки та інформаційне суспільство: європейський контекст // Вісн. Книжк. палати. — 1999. — №11. — С. 8-11

5. Публічні бібліотеки як місце доступу громадян до інформаційних технологій та Інтернет: Матеріали дослідження / Українська бібліотечна асоціація; В. С. Пашкова. І. О. Шевченко, Я. О. Хіміч. — К. : Міленіум, 2008. — 122 с.

6. Шапошников А. Е. Современное состояние и перспективы библиотечного обслуживания слепых в Советском Союзе: автореф. дис… — М., 1964. — 17 с.

Н. М. Тітова

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОБОТИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОУНБ ім. ПЕРВОУЧИТЕЛІВ СЛОВ'ЯНСЬКИХ КИРИЛА І МЕФОДІЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

В умовах сучасного інформаційного суспільства відбувається інтенсивне оновлення діяльності публічних бібліотек, які, за визначенням ІФЛА, мають забезпечувати свободу розповсюдження інформації і вільний доступ будь-якої людини до інформації, яку вона шукає. Більш того, в системі соціальних інститутів саме бібліотеці належить одна з ключових позицій у формуванні суспільства на фоні загальної інформатизації. Бібліотеки шукають і знаходять свого читача, створюють свій неповторний імідж, заохочують користуватись саме своєю бібліотекою завдяки високій якості її послуг, наявності багатовекторного інформаційно-бібліотечного сервісу.

Сучасний інформаційно-бібліотечний сервіс у Дніпропетровській ОУНБ ставить на перше місце користувача як центральну фігуру, навколо якої концентрується вся увага. Задля цього бібліотека забезпечує: вияв і максимально повне та швидке задоволення потреб користувача шляхом активізації ролі бібліотечного працівника як посередника між користувачем та інформацією; використання сучасних інформаційних технологій для більш оперативного і повного задоволення запитів на інформацію; запровадження нових форм обслуговування, що сприяє розширенню діапазону бібліотечних послуг, та покращення інформаційного забезпечення населення регіону.

Формування та функціонування інформаційного ринку такого великого індустріального міста, як Дніпропетровськ, має великий вплив на роботу бібліотеки, спонукає час від часу переглядати свої пріоритети, корегувати

інформаційні функції. У ринкових умовах вони пов'язані з переорієнтацією бібліотеки на обслуговування не читача взагалі, а на задоволення попиту конкретного відвідувача або конкретної групи читачів. Робота бібліотеки передбачає наступне: визначення і доведення на практиці особливих конкурентоздатних переваг саме нашої бібліотеки; виявлення та систематичне вивчення й аналіз основних груп користувачів; дослідження ринку інформаційних послуг у регіоні, застосування маркетингу; постійне оновлення, удосконалення та підвищення якості інформаційно-бібліотечних послуг; систематичний моніторинг, оцінка та оптимізація всіх видів діяльності бібліотеки.

Розширяючи свої функції, ОУНБ запроваджує нові засоби надання доступу до інформації, застосовуючи для цього сучасну електронну техніку та засоби комунікації. Впровадження нової техніки в бібліотечну практику обумовлює перегляд концепції обслуговування користувачів, розширює можливості бібліотеки; разом з обслуговуванням своїми фондами вона забезпечує доступ до зовнішніх інформаційних ресурсів.

Комп'ютер і мережа Інтернет виступають «революційними символами сучасності». І сьогодні поряд з традиційними термінами «читач» і «відвідувач» переважно вживається термін «користувач». Це пов'язано з тим, що людина не обов'язково приходить в бібліотеку за книгами і журналами і, власне, приходити сюди їй не завжди обов'язково — інформацію можна отримати по телефону, факсу або через той же Інтернет.

У Франції з початку 1980-х років взагалі відмовилися від поняття «бібліотека» по відношенню до публічних бібліотек. Він майже замінений терміном «медіатека». Згідно з цією концепцією, публічна бібліотека не перестала існувати, але вона модернізована, зорієнтована на використання комп'ютерної техніки і роботу з електронними й іншими нетрадиційними документами. Вона пропонує населенню нові послуги, контролюючи таким чином необоротні процеси, пов'язані з інформатизацією, з падінням інтересу до книги в її традиційній формі і до читання як такого. Адже — це беззаперечний факт, який підтверджується зниженням такого важливого статистичного показника, як «відвідуваність».

Перші комп'ютери ДОУНБ були придбані в 1993 р., було створено сектор автоматизації бібліотечних процесів, започатковано ведення електронного каталогу нових надходжень бібліотеки, зроблені перші кроки в побудові комп'ютерної мережі.

Подальший розвиток комп'ютеризації бібліотеки визначався відповідними програмами з комп'ютеризації (їх було 3).

Відсутність єдиної будівлі бібліотеки створювала додаткові труднощі. Забезпечити автоматизацію всіх бібліотечних процесів можна було лише створивши корпоративну мережу, підключивши до неї всі відділи, які розташовані в 6-ти приміщеннях. Наблизити інформацію до читача, подолавши відстані між приміщеннями, можна було тільки за рахунок інтенсивного запровадження нових інформаційних технологій. У 1999 р. були прокладені виділені лінії між чотирма будівлями (в яких здійснювалось обслуговування читачів) і створена корпоративна мережа бібліотеки. Зараз всі відділи бібліотеки, включені в цю мережу, мають можливість створення єдиного електронного каталогу, реєстрації читачів, доступ до мережі Інтернет і інші сервіси.

Одночасно з розвитком комп'ютерної мережі розвивався й удосконалювався інтернет-доступ. У 1997 р. відбулось перше підключення до мережі Інтернет, який на сьогоднішній день доступний в усіх відділах бібліотеки, з усіх комп'ютерів, якими забезпечені всі бібліотечні працівники.

Попит на інтернет-послуги бібліотеки незмінно зростає. Так, якщо інтернет-центр при відкритті складався з трьох комп'ютерів, то сьогодні — це зал із 15 сучасними комп'ютерами і медіатекою, яка дуже популярна. Центр «Вікно в Америку», Центр Європейської Інформації — не лише надають доступ в Інтернет, але і застосовують такі форми роботи як семінари, чати, відеоконференції. АРМи користувачів у відділах періодики і патентно-технічної документації відкривають доступ до профільних ресурсів в мережі Інтернет. З травня 2010 р. відкрито електронну читальну залу, яка надає користувачам доступ до повнотекстової бази дисертацій РДБ, електронних інформматеріалів ДОУНБ та систематизованих внутрішніх електронних документів.

До переваг використання автоматизованих систем у бібліотеці можна віднести: «одноразове» введення даних і багатоцільове їх використання для пошуку документів, друкування підібраної інформації, підготовки видань і т. п.; швидкість і багатоаспектність пошуку даних за різними ознаками та їх поєднаннями без формування додаткових картотек і покажчиків; пошук у каталогах інших бібліотек і зведених каталогах, який здійснюється з робочого комп'ютера, використовуючи комунікаційні канали зв'язку або в базах даних та оптичних дисках великої ємкості, що встановлюються на комп'ютерах в своїй бібліотеці; організація комплектування фонду з використанням видавничих баз даних або книготоргових видань, з автоматичним формуванням замовлень і обліком їх виконання; автоматизований облік і ведення статистики у всіх процесах, включаючи обслуговування читачів; надійне зберігання бібліотечних каталогів в кількох копіях; скорочення витрат на комплектування

фондів і обробку вхідних потоків документів; розширення сфери послуг за рахунок залучення нових інформаційних джерел.

На сьогодні всі книги і періодичні видання, які надходять в бібліотеку, проходять комп'ютерну обробку. Автоматизовані основні технологічні процеси, пов'язані з комплектуванням, обробкою видань і інформаційним обслуговуванням читачів. Організовано 60 автоматизованих робочих місць для читачів. Веб-сайт бібліотеки забезпечує он-лайн доступ до всіх електронних ресурсів нашої бібліотеки (краєзнавча бібліографія, повнотекстова інформація, медіаресурси, довідкові матеріали і т. п.). Через веб-сайт бібліотеки надаються послуги користувачам, які базуються на сучасних цифрових технологіях: віртуальна довідка, електронна доставка документів, замовлення видань по електронному каталогу і навіть запис читачів у бібліотеку.

У кожному відділі обслуговування створені АРМи користувачів, де є можливість з максимальною швидкістю здійснити розширення пошуку необхідної інформації із фондів ДОУНБ + електронні бази даних інших бібліотек та інформаційних ресурсів Інтернету. Враховуючи віддаленість приміщень, для зручності читачів електронна база даних «Законодавство України» встановлена в двох приміщеннях: у відділі періодики (пр. К. Маркса, 18) та відділі наукової інформації та бібліографії (вул. Савченка, 10). Додатково до цієї БД читачам надаються електронні версії документів ОДА та обласної Ради, які ось уже майже 8 років отримує бібліотека від місцевої влади.

Пройшовши складний шлях підготовки до участі в міжнародному проекті МАРС (міжрегіональний аналітичний розпис статей), з 1 січня 2007 р. ми стали його учасниками. Розписуючи 10 назв журналів, ми отримуємо повний аналітичний розпис 1700 російських журналів. Зараз ми підійшли до рішення наступного завдання, що замикає повний цикл можливостей автоматизованої бібліотечної системи, — автоматизованої книговидачі в усіх відділах обслуговування.

Пілотний проект здійснювався на базі Центру художньої літератури. Цьому передувала певна підготовка. Були придбані принтери для друку штрих-кодів, фонд Центру весь був оштрих-кодований, зміни торкнулися і системи реєстрації читачів. Виявлені та виправлені помилки в електронному каталозі бібліотеки, які виявилися саме при використанні технології замовлення літератури. Досвід, отриманий в ході реалізації цього проекту поетапно застосований у всіх відділах обслуговування.

При роботі з фондом впровадження штрих-кодування дозволяє автоматизувати бібліотечні процеси на всіх стадіях руху фонду: видача—здача

літератури, рух видань між структурними підрозділами бібліотеки, забезпечує точність статистичної і облікової документації.

Використання технології автоматизованої книговидачі дозволило значно оптимізувати роботу з користувачами і фондом, практично реалізувати безпаперову технологію видачі літератури, розширити спектр автоматизованих бібліотечних процесів. Значно скоротився обсяг ручної праці, усунено дублювання. До того ж,

1) бібліотекар, не втрачаючи час на пошук потрібного видання на полиці, завжди може з'ясувати статус потрібного документа. У разі його зайнятості бібліотекар отримує повідомлення, ким і в якому структурному підрозділі зайнятий документ;

2) велика група операцій, що надаються при роботі в АРМ-книговидачі, дозволяє оптимізувати роботу всієї бібліотеки. Так, легко з'ясувати кількість відвідувань і замовлень, що надходять, в який час і ким видана або прийнята книга. Це може: допомогти складанню оптимального графіка роботи Бібліотеки; оцінити навантаженість співробітників; проаналізувати запитуваність тієї або іншої частини фонду і, як наслідок, книгозабезпеченість і т. п. ;

3) бібліотека отримує можливість безконфліктного обслуговування користувачів, оскільки ведення повної історії користувача з моменту його першого відвідування бібліотеки, а також ведення історії видачі книги завжди дозволить з'ясувати, хто і коли брав книгу в бібліотеці;

4) індивідуальні штрих-коди кожної книги і читача практично виключають помилки при ідентифікації особи читача й отриманої/повернутої літератури;

5) нова технологія обслуговування ще більш посилює контроль за виданими і повернутими читачем виданнями, підвищуючи тим самим збереження бібліотечного фонду. Тепер боржників можна виявити відразу, і до погашення заборгованості позбавити їх права користування всіма підрозділами бібліотеки.

Впроваджуючи автоматизовану систему обслуговування, бібліотека прагне забезпечити вільний і широкий доступ користувачів до бібліотечно-інформаційних ресурсів, а також створити комфортні умови для роботи, значно удосконалити інформаційно-бібліотечний сервіс. Бібліотечний каталог, винайдений приблизно сто років до нашої ери і до цього дня (лише вже у формі електронного каталогу для автоматизованих систем) залишається центральною точкою активності бібліотеки для пошуку, каталогізації документів, формування фондів. За допомогою нового модуля «Імідж-каталог», запропонованого розробниками системи «Ірбіс» спільно з провідною компанією російських виробників програмних модулів з розпізнавання текстів «Авву» — створено електронний каталог на весь книжковий фонд бібліотеки.

Унікальною і неповторною інформацією про край (Дніпропетровщину) володіє наша бібліотека. Запровадження нових інформаційних технологій надало можливість не лише повніше доносити вже готову краєзнавчу інформацію, а й самим створювати новий інформаційний продукт.

Електронна база даних краєзнавчого аналітичного розпису, яка ведеться з 1997 р. І налічує більше 150 тис. записів, сьогодні дозволяє забезпечити: зберігання великих обсягів інформації; можливість дублювання інформації та роздрукування її на паперових носіях; оперативне надання інформації читачам, як в стінах відділу, так і через Інтернет; формування електронного архіву, довідково-бібліографічних краєзнавчих видань та інформаційних описів.

Пошук матеріалів можна здійснювати за різними параметрами: за прізвищем автора та упорядника, заголовком, джерелом, датою, за тематичною, географічною, персональною рубриками, ключовими словами. Пошук інформації через електронні бази скорочує час обслуговування читачів, створює додаткові комфортні умови для користувачів, які можуть, працюючи за комп'ютером вдома, у вузі чи на робочому місці, знаходити необхідну інформацію.

За ініціативою ДОУНБ ЦБС області стали учасниками єдиного корпоративного краєзнавчого каталогу «Дніпропетровщина», а провідні бібліотеки Дніпропетровська об'єднались у створенні Придніпровського корпоративного електронного каталогу з усіх галузей знань. Розвиток ОУНБ в сучасних умовах орієнтує її на гнучкість, динамічність при обов'язковому зростанні ефективності функціонування. Таким чином, ми переконані, що підвищення іміджу бібліотеки можливе за умови постійного оновлення та удосконалення інформаційно-бібліотечного сервісу. І в цьому плані перед нами як головним науково-інформаційним центром в регіоні стоїть велике коло завдань і висока відповідальність.

Г. Д. Ковальчук

ДО ПРОБЛЕМИ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕНЯ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА, ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ
(з досвіду роботи ОУНБ України)

Проблемами задоволення інформаційних потреб представників виробничої сфери до 1990-х років в ОУНБ займалися відділи технічної літератури. Зміст їх діяльності був чітко відпрацьований, ХДНБ ім. В. Г. Короленка

протягом багатьох років здійснювала науково-методичне забезпечення роботи бібліотек України за напрямком «формування та ефективне використання документно-інформаційних ресурсів технічного профілю».

У 1990-х роках, як відомо, в Україні відбулися радикальні економічні зміни. Перехід від планової до ринкової економіки супроводжувався зміною умов господарювання, виникненням нових форм власності. На жаль, економічні перетворення внаслідок об'єктивних та суб'єктивних факторів призвели до суттєвої руйнації промислового потенціалу країни. Різко зменшилась кількість працюючих у виробничій сфері. Результатом цих руйнівних процесів стало різке скорочення науково-технічних видань, зникнення спеціалізованих видавництв, зменшення обсягів нових надходжень при різко обмеженому державному фінансуванні бібліотек.

Як ці зміни вплинули на діяльність відділів, що займалися забезпеченням інформаційних потреб технічною, економічною літературою? З цією метою було проаналізовано звіти ОУНБ України. (Львівської, Івано-Франківської, Хмельницької, Донецької, Дніпропетровської, Луганської, Кіровоградської, Херсонської, Кримської республіканської ім. І. Франка). З результатами цього аналізу познайомимо в цьому повідомленні.

У бібліотеках спостерігалося суттєве згортання роботи з інформаційного забезпечення виробничої сфери. В першу чергу бібліотеки розпочали реорганізацію відділів технічної літератури як основних центрів накопичення і популяризації актуальної технічної, виробничої, природничої літератури в регіонах.

З'явилося переконання у необхідності створення комплексних відділів, де окрім технічної, була б представлена і література з економіки, сільського господарства та інших споріднених галузей.

Назви відділів змінилися і зараз це: відділи виробничої літератури, економіко-виробничої, техніко-економічних та природничо-наукових документів, ділової літератури тощо. Але, на жаль, на забезпеченні потреб користувачів техніко-економічного спрямування позначається недостатнє оновлення фондів літературою, в першу чергу технічною. Бібліотеки неспроможні поповнювати свої фонди такою літературою в потрібному кількісно-видовому складі через різке зростання цін на документи та мізерність бюджетного фінансування.

Так, Херсонська ОУНБ за останні два роки отримала 430 прим. книг з економіки, 217 — з техніки; Кіровоградська ОУНБ — 189 з техніки, більше економічної (630 прим.), у Івано-Франківській за 2008 р. отримано літератури з цих галузей 419 прим., у 2009 р. — 430. Такі незначні надходження спостерігаються і в інших обласних універсальних наукових бібліотеках.

Незважаючи на такий стан комплектування, бібліотеки продовжували працювати, розвиватись.

Зараз бібліотечно-інформаційне обслуговування техніко-економічних запитів має такі особливості: задовольняються потреби різних, але взаємопов'язаних сфер діяльності (навчальної, виробничої, наукової, управлінської); неоднорідність користувачів інформації: студенти, науковці, фахівці з різних галузей, управлінці. Спостерігається поява нових професійних категорій — користувачів техніко-економічної інформації (підприємців, менеджерів, фахівців інформаційних технологій, готельного та туристичного бізнесу тощо); змінилася тематика читацьких запитів.

Різко скоротилися запити, пов'язані з виробничою сферою, тому що кількість зайнятих в ній значно зменшилася. Але скоро з'являється потреба в інформаційному забезпеченні фахівців з комп'ютерних технологій, нанотехнологій, новітніх технологій в усіх галузях виробництва. Тому бібліотеки продовжують працювати в науково-технічному напрямку, використовуючи як традиційні форми роботи, так і нові, пов'язані з новітніми інформаційними технологіями. Серед них: дні інформації, дні науки, місячники першокурсника тощо.

Для роботи з розкриття наявних ресурсів активно використовуються виставки новинок, тематичні виставки, тематичні полички. Так, Івано-Франківська ОУНБ фонд галузевої літератури розкриває на таких виставках до професійних свят: «Хімічний комплекс України: ресурси і виробництво»; «Енергетика традиційна — енергетика альтернативна»; «Легка промисловість: виробник вітчизняний, якість світова»; «Нафтогазовий комплекс: нові ідеї та розробки» та ін.

Хмельницька ОУНБ оформляє віртуальні виставки. Великим попитом користувалася віртуальна виставка «Ярмарок технічних ідей». Кримська республіканська ОУНБ ім. І. Франка вважає книжкові виставки та тематичні перегляди однією з найефективніших форм популяризації технічної літератури. Читальний зал технічної, природничої та сільськогосподарської літератури цієї бібліотеки за 2009 р. підготував 36 виставок і 13 переглядів літератури.

Донецька ОУНБ здійснює оперативну інформаційну підтримку інноваційного розвитку народного господарства. Тому систематично проводить презентації нових книг, огляди, цікаві зустрічі, «круглі столи» з актуальних проблем інноваційного розвитку науки, виробництва. Тематика цих заходів різноманітна: «Інноваційна діяльність у сфері енергозбереження», «Інновації в галузі альтернативної енергетики», «Методи технічної творчості» тощо.

Львівська ОУНБ всю діяльність з інформаційного забезпечення виробничої сфери об'єднала у циклі «Промисловість України: стан та перспективи розвитку». Бібліотека продовжує обслуговувати абонентів у системі ВРІ за темами: «Технології цивільного будівництва», «Ремонт радіо- та телеапаратури», «Економіка промислових підприємств», «Електричні виміри, джерела, прилади».

Дніпропетровська ОУНБ виконує замовлення на тематичні добірки за 80 темами.

Одна із найчисельніших груп користувачів технічної інформації — студенти вузів. Бібліотеки роблять на них ставку, оскільки сьогодні вони студенти, а завтра — фахівці і прийдуть вже за відповідями на професійні запитання. Кількість студентів у бібліотеках зростає. Так, наприклад, у Львівській ОУНБ їх 56,2%, а у Кримській — майже 59%.

Усі бібліотеки налагоджують партнерські стосунки з технічними вузами, коледжами, училищами, підприємствами різних форм власності, науково-дослідними інститутами тощо.

Бібліотеки активно працюють в такому традиційному напрямку, як допомога розвитку самодіяльної технічної творчості, винахідництва та раціоналізаторства. Для цього використовуються читацькі об'єднання, зокрема клуби. Так, у Донецькій ОУНБ майже 25 років діє клуб «Винахідник». Серед членів клубу — інженери, підприємці, журналісти, соціологи, винахідницька діяльність яких спрямована на втілення розробок у виробництво, бізнес. До кожного засідання організуються перегляди нової літератури, тренінги з інноваційного мислення (наприклад, «Мислення і сучасні методи його тренування»), постійно оновлюється інформаційна вітрина «Мислити — уявляти — створювати».

У Дніпропетровській ОУНБ при патентно-технічному відділі працюють громадські об'єднання: «Академія досліджень та винахідництва», «Еколог», «Ікар». Майже 10 років діє спільний проект Івано-Франківської ОУНБ, Обласного товариства винахідників і раціоналізаторів (ТВР) та Спілки наукових та інженерних об'єднань України (СНІО) — інтелектуальний клуб творчих особливостей «Галицькі кмітливці», який має за мету виявляти обдарованих особистостей, поширювати інформацію про їхні наукові і творчі надбання, популяризувати авторські досягнення, привертаючи увагу громадськості до проблем винахідництва та раціоналізаторства. На базі бібліотеки діє Громадська приймальня ТВР та СНІО, в межах якої бібліотекою надаються консультації, довідки про документні ресурси з питань інтелектуальної власності.

Працівники бібліотеки неодноразово були переможцями рейтингового огляду «Техтворчість Прикарпаття» у номінації «Кращий консультант».

Відділ технічної інформації Луганської ОУНБ спільно з управлінням науки й освіти облдержадміністрації є співорганізатором семінарів з питань технічної творчості молоді регіону. Довгостроковий договір укладено з Центром творчих об'єднань молоді на спільне проведення семінарських занять, презентацій та переглядів нових надходжень з питань технічної творчості молоді. Хмельницька ОУНБ спільно з ЦНТІ проводить зустрічі з винахідниками та раціоналізаторами за темами: «Винахід і його впровадження», «Винахідники пропонують для бізнесу і виробництва».

Допомога бібліотек самодіяльний технічній творчості здійснюється з залученням партнерів: центрів науково-технічної творчості центрів науково-технічної та економічної інформації, салонів винахідників та раціоналізаторів. Таким чином, здійснюючи бібліотечно-інформаційне забезпечення сфери виробництва, бібліотеки враховують і звуження цієї сфери, появу нових категорій користувачів, зміну тематики читацьких запитів.

Зміни в економіці держави сприяли стрімкому розвитку економічної думки в Україні. Значно розширився вітчизняний ринок економічної літератури, зріс попит на нові напрямки економіки — менеджмент, системний аналіз та управління інноваційною діяльністю, інвестиційне проектування тощо. Збільшився і розширився контингент користувачів економічної літератури. У сьогоднішніх умовах навіть економічно освіченим категоріям читачів необхідно перенавчатися і пристосовуватися до нових умов господарювання. Потреба у новітній економічній літературі з'явилася у великої кількості студентів та викладачів економічних дисциплін. Тому відділи техніко-економічного спрямування ОУНБ приділяють велику увагу формуванню фонду економічної літератури для задоволення нових запитів користувачів.

Бібліотеки розпочали актуалізацію традиційного ДБА. У систематичних картотеках статей в ОУНБ з'являються рубрики: «Ринкова економіка», «Макроекономіка». «Мікроекономіка», «Приватизація», «Державне регулювання економіки», «Ринок цінних паперів», «Управління підприємством» тощо. При цьому активно використовуються можливості новітніх інформаційних технологій. Так, Луганська ОУНБ створює електронну бібліотеку з питань економіки та виробництва. Відділ ділової літератури випускає щомісячний інформаційний бюлетень «Нові книги з економіки», який розсилається електронною поштою на кафедри економіки навчальних закладів міста.

Херсонською ОУНБ для фахівців-економістів та студентів економічних факультетів створено базу електронних документів з менеджменту та мар-

кетингу; здійснюється вебліографування ресурсів з Інтернет з тем, які недостатньо представлені у фондах бібліотеки: «Історія бухгалтерського обліку у зарубіжних країнах», «Ринок нерухомості в Україні: оподаткування, страхування, управління», «Фондовий ринок України», «Економічний ризик та економічна безпека», «Залучення інвестицій», «Банківський маркетинг» та інші.

У Івано-Франківській ОУНБ створена ЕБ «Економіка. Збірники. Аналітичний опис», до якої заносяться бібліографічні описи статей із наукових видань економічного профілю.

Всі ОУНБ України вважають важливою роботою популяризацію економічних знань. Для цього передбачено багатоаспектне розкриття фонду економічної спрямованості. Ця робота здійснюється за допомогою різних заходів. Організовуються книжкові виставки: «Шляхи економічного розвитку України», «Економіка України: реалії і перспективи», «Національна економіка і глобалізація», «Теоретичні основи економічного розвитку»; дні інформації: «Інвестиційна діяльність в Україні», «Маркетинг: мистецтво перемогти на ринку», «Бухгалтерський облік і аудит в Україні» і т. д. ; дні економічної книги: «Економіка — основа життя суспільства», «Наукові основи регіональної економіки», «Економічна теорія: макро- та мікроекономічні аспекти» і т. д.

Хмельницька ОУНБ використовує віртуальні виставки. Використовуються й інші форми просвітництва з економіки: тематичні полички «Економічні новини»; стенди «Цікаві факти у світі економіки».

Презентації науково-економічних видань активно використовує Хмельницька ОУНБ, наприклад, презентації науково-теоретичного журналу економічного університету «Наука і економіка», фінансово-економічного словника, тритомного видання «Економічна енциклопедія» та інших видань.

Добре зарекомендованою формою взаємообміну думками є «круглі столи». Луганською ОУНБ для участі в цих заходах залучаються представники органів місцевого самоврядування, науковці, фахівці-економісти, наприклад, був проведений «круглий стіл» «Основні проблеми та тенденції розвитку системи оподаткування України». Результатом таких наукових дискусій стає видання наукових збірників, електронних книг, дайджестів тощо.

Проблемні «круглі столи» проводяться Луганською ОУНБ на виїзних засіданнях Днів кафедр вузів. Такий захід на тему «Соціально-економічний розвиток регіону в умовах міжнародної інтеграції: перспективи та пріоритети» проведений спільно зі Східно-українським національним університетом В. Даля.

Зміни в економічних відносинах в Україні привели до різкого зростання інтересу до так званої бізнес-інформації, без володіння якою неможлива

підприємницька діяльність. На порядок денний виходить проблема інформаційного забезпечення підприємців.

ОУНБ першими серед бібліотек України усвідомили необхідність звернення особливої уваги на нових користувачів, вважаючи одним із пріоритетів забезпечення їх доступу до ділової літератури, створення умов для задоволення різноманітних інформаційних запитів. Згодом стало зрозуміло, що категорія «користувачі-підприємці» — неоднорідна (вони займаються різними видами діяльності — фінансовою, виробничою, комерційною). І, якщо фінансові види підприємницької діяльності мають достатньо розгалужену мережу каналів інформації, то у виробничому секторі підприємницької діяльності відсутня скільки-небудь впорядкована система інформаційної підтримки.

Зважаючи на це, ОУНБ, комплектуючись, почали цілеспрямовано включати у фонди комерційну інформацію. На сьогодні ОУНБ, які мають значні фонди літератури з питань підприємництва, професійно підготовлені кадри, стають тими центрами, де підприємцям можуть допомогти.

На жаль, українські ОУНБ не пішли шляхом створення спеціальних структурних підрозділів для інформаційної підтримки бізнесу. Тільки Луганська ОУНБ у своїй структурі має відділ ділової літератури і доволі активно співпрацює з бізнесменами. Інші бібліотеки, не здійснюючи структурних перетворень, формували фонди для ділових людей.

Послуги, які надаються ОУНБ підприємцям, різноманітні. Популярністю серед підприємців Луганщини користується така форма інформаційної діяльності, як українсько-російські виставки-ярмарки, що проводяться спільно з підприємницькими та владними структурами Луганщини. Наприклад, виставки-ярмарки — «Співдружність», «Товаровиробник та інформаційне забезпечення бізнесу». Мета цих заходів — відтворення господарських, торговельних, економічних і інформаційних зв'язків України та Росії. На ярмарках представляється продукція машинобудівного комплексу, підприємств хімічної, переробної промисловості, будівничої індустрії, товари народного споживання. Під час проведення виставок-ярмарок організуються робочі зустрічі ділових кіл, учасників виставок з метою налагоджування партнерських стосунків. Для підприємців організуються виставки «Каталоги продукції та послуг прикордонних регіонів Росії та України». Бібліотека здійснювала інформаційну підтримку І Міжнародного інвестиційного форуму, який проходив у м. Луганськ в 2010 р. У межах Програми підприємництва, створення сприятливого економічного та інвестиційного клімату. У планах Обласної ради — зробити проведення таких форумів щорічними. Бібліотека ставить перед собою завдання всебічної інформаційної підтримки таких симпозіумів.

Підтвердженням плідної роботи в цьому напрямку стало те, що у 2009 — 2010 рр. бібліотека стала срібним номінантом національної презентаційно-рейтингової програми «Діловий імідж України». Для цієї категорії користувачів Луганська ОУНБ готує віртуальні огляди: із серії «Бібліотека ділових шедеврів»; віртуальні дні фахівця: «Інтелектуальний капітал: науково-практичний аспект», «Бізнес в Україні та за кордоном», «Світова фінансова криза у цивілізаційному вимірі», «Реклама у бізнесі», «Трендінг — ваш шлях до фінансової свободи», електронні тематичні огляди нових надходжень. Бібліотека тісно співпрацює з інститутом бізнесу Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. З допомогою університету складений веблліографічний покажчик «Ефективність інноваційної діяльності і вхід на ринок нових технологій».

Донецька ОУНБ також співпрацює з підприємцями. У 2008 р. відкрилась «Бібліотека молодого підприємця», підготовлена для Форуму молодих лідерів України. Мета її створення — організувати освіту молодих підприємців, навчити їх основ ведення власного бізнесу, висвітлити практичні аспекти розвитку підприємництва в різних галузях, надати корисну та практичну інформацію для входження будь-якої людини в бізнес-середовище. У рамках заходу бібліотеці було подаровано 30 спеціалізованих книг, що дають практичні рекомендації підприємцям-початківцям. «Бібліотека молодого підприємця» мала попит, тому було прийняте рішення організувати постійно діючий фонд, який співробітники відділу систематично доповнюють новими надходженнями.

Кримська республіканська бібліотека ім. І. Франка практикує для бізнесменів науково-практичні конференції («Соціально-економічний розвиток Криму на основі кластерів», «Активізація підприємництва і міжнародного ділового співробітництва в АР Крим», «круглі столи», в межах заходів організує книжкові виставки («Бізнес — це мистецтво з елементами науки», «Підприємництво і ділова співпраця в АРК»). Усі ОУНБ так чи інакше підключаються до роботи з бізнесменами.

На жаль, невелика кількість підприємців працює з бібліотеками системно, а не епізодично, лише з деякими з них постійно співпрацюють на договірній основі. Якісна реалізація функції провайдера актуальної інформації для підприємців можлива через відпрацювання взаємодії з державними організаціями, комерційними та бізнес-структурами. Сподіваємося, що українські бібліотеки займуть своє місце в системі забезпечення діловою інформацією.

Таким чином, в непростих умовах формування ринкової економіки в ОУНБ України продемонстрували здатність до гнучкості, мобільності. Вони оперативно відреагували на зміни в економіці країни, на відповідні зміни структури

читацької аудиторії, на трансформацію інформаційних потреб користувачів ОУНБ України, маючи значний досвід та традиції в організації інформаційної діяльності, привели у відповідність з сучасними потребами даний напрямок своєї діяльності, створили умови для подальшого розвитку сучасних видів обслуговування користувачів та наданні нових послуг.

Н. І. Полянська

КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА: ЗДОБУТКИ, ПОШУКИ НОВОГО

ХДНБ ім. В. Г. Короленка, маючи потужні документно-інформаційні ресурси, відіграє важливу роль у забезпеченні потреб суспільства в інформації з питань краєзнавства. Бібліотека бере активну участь у роботі системи інформаційних закладів, що допомагає слобожанам краще пізнавати свій край, виховувати і розвивати у кожного почуття обов'язку перед своєю «малою батьківщиною», відродити її духовний потенціал.

Розпочинаючи свою діяльність у 1886 р. з 1700 книг, Харківська громадська бібліотека (ХГБ, такою була тоді її назва) поповнювала свої фонди і книгами про Слобожанщину, зокрема про Харківську губернію в цілому та про діяльність губернського і повітових земств, харківське дворянство, стан народної освіти, охорони здоров'я, рослинний та тваринний світ краю тощо. Саме в цей час у Бібліотеці були започатковані традиції формування, збереження і надання у громадське користування краєзнавчих документів. Вивчаючи перші друковані систематичні каталоги ХГБ, дізнаємося, що вони містили «местный отдел», у якому відображалися документи вище згаданої тематики. До 1903 р. було зібрано цінну колекцію краєзнавчої та українознавчої літератури. Більшої уваги і систематичності у надходженні цих видань стало приділятися з утворенням у книгозбірні 1906 р. українського відділу. Більше того, Українська комісія, яка очолювала роботу відділу, переймалася питаннями бібліографування українських книг та видань про слобожанський побут, історію, фольклор.

Досліджуючи історію ХДНБ ім. В. Г. Короленка, окремих структурних підрозділів напередодні її 125-літнього ювілею, було встановлено, що український відділ продовжував свою роботу до 1931 р. включно. З історичних джерел відомо, що 1920-ті роки відзначалися бурхливим розвитком краєзнавства. У Харкові, тодішній столиці України, діяло безліч літературних угрупувань,

наукових установ, закладів культури і мистецтва. Тут у 1925 р. відбулася перша Всеукраїнська краєзнавча конференція, на якій з ініціативи Д. Багалія, О. Янати, Д. Яворницького та інших вчених був створений Всеукраїнський комітет краєзнавства. Ймовірно, Бібліотека і, зокрема відділ україніки, брали активну участь у краєзнавчому русі. Так, наприклад, при організації виставок, присвячених українським письменникам, відділ співпрацював з Інститутом Шевченка. Вагомим бібліографічним доробком став «Покажчик з української мови» [23], виданий у 1929 — 1930 рр. У відділі продовжувалася робота зі створення краєзнавчої картотеки, започаткованої ще в дореволюційні часи.

У перші повоєнні роки відбувається поступове відродження краєзнавства, в т. ч. І бібліотечного. Вже 1948 р. ХДНБ ім. В. Г. Короленка підготувала та видала бібліографічну пам'ятку «Наш Харків», згодом, 1959 р. — бібліографічний покажчик «Соціалістична Харківщина (1943 — 1959)». Зусиллями істориків, краєзнавців та за участі бібліографів у 60 — 70-х рр. XX ст. було створено унікальне 26-томне видання «Історія міст і сіл УРСР». У цей період в Бібліотеці з'являються посада бібліографа-краєзнавця, сектор краєзнавчої бібліографії і, нарешті, у 1979 р. утворюється відділ краєзнавчої роботи. Організація систематичного каталога краєзнавчих матеріалів «Харківщина», хронологічного «Місцевий друк», інформаційного забезпечення читачів з питань історії, культури, етнографії Слобідського краю, діяльності клубу «Краєзнавець», укладання краєзнавчих бібліографічних посібників (наприклад,«Харківщина в піснях та віршах», «Харьковщина в Великой Отечественной войне», «Памятники истории и культуры Харьковской области» та багато інших), влаштування зустрічей з харківськими поетами, лекцій з історії міста та його вулиць, оглядів літератури з Харківщинознавства — далеко не повний перелік зробленого співробітниками Бібліотеки.

У 1993 р. на базі двох відділів — краєзнавчої роботи та науково-бібліографічного — у ХДНБ ім. В. Г. Короленка відновлено відділ україніки (з 2010 р. назва — відділ «Україніка»). Краєзнавчий напрямок роботи відділу є одним із пріоритетних. Адже шляхом формування фонду документів про Харківщину та його бібліографування і популяризацію здійснюється сприяння у формуванні почуття любові до рідного краю, його минулого і сучасного.

ХДНБ ім. В. Г. Короленка володіє унікальним зібранням краєзнавчих документів. Нині це не тільки книги та періодичні видання, а й компакт-диски відповідної тематики. Читачам надається можливість користуватися краєзнавчими інтернет-ресурсами. Слід зауважити, що в останні десятиріччя з'явилося багато видань з історії окремих сіл, містечок, районів

Харківської області, навчальних закладів, підприємств, установ, досліджених і написаних не лише науковцями-істориками, а й краєзнавцями-аматорами. Серед них монографія колективу істориків «Історія Харкова XX століття», «Люботин: Історико-краєзнавчий нарис» В. Стрільця, «Старий Мерчик» П. Губського, «Край любимый Малая Даниловка» Р. Рибальченка, «Історія слободи Пісочинської» В. Черноморця, «Зміївщина — Слобожанщини перлина» М. Саяного та багато ін. Варто зазначити, що автори вказаних видань є постійними читачами ХДНБ ім. В. Г. Короленка ще з студентської лави. Поряд із новими дослідженнями для користувачів актуальними залишаються такі джерела з історії Слобожанщини, як «Историко-статистическое описание Харьковской епархии» Філарета (Гумілевського), «История Харьковского дворянства» Л. Ілляшевича, «Харьков. Его прошлое и настоящее» А. Гусєва, «Историческая хронология Харьковской губернии» К. Щелкова, «Історія Слобідської України» Д. І. Багалія та «История города Харькова за 250 лет его существования» Д. Багалія і Д. Міллера, «Слобожани» М. Ф. Сумцова, «Харьковский календарь» (на 1863 — 1917 рр.), «Харьковские сборники». Деякі з них сьогодні перевидаються видавництвом «Сага» та Приватним музеєм міської садиби. Часто співробітники Бібліотеки беруть участь в обговореннях питань щодо доцільності перевидання того чи іншого документу.

ХДНБ ім. В. Г. Короленка продовжує кращі традиції популяризації краєзнавчих документів, а також використовує досвід інших провідних бібліотек. Так, справжньою гордістю бібліотеки є діяльність клубу «Краєзнавець» при відділі «Україніка». Клуб був заснований у 1978 р. Понад 30 років члени клубу безперервно і ретельно ведуть пошукову та просвітницьку роботу з краєзнавства серед населення Харкова та області. На його щомісячних засіданнях розглядаються питання перебування видатних вчених, письменників, артистів у Харкові, історії створення музеїв, навчальних закладів, природніх умов краю тощо. Неодноразово відбувалися презентації книг краєзнавців з історії своєї малої батьківщини. З моменту створення клубу відбулося понад 400 його засідань. Щороку члени клубу відвідують музеї міста, пам'ятні місця. Своєю діяльністю вони намагаються впливати на процеси культурного розвитку Харкова, захистити архітектурні споруди чи інші історико-культурні об'єкти від недбальства чи знищення, виступають з ініціативами увіковічнення пам'яті видатних харків'ян шляхом встановлення меморіальних дошок, перейменування вулиць та площ, створення громадських об'єднань.

З метою розкриття змісту краєзнавчих читань фахівцями ВУ підготовлено до друку унікальний бібліографічний посібник «Сто краєзнавчих читань». Вийшло три його випуски. 2011 року готується до друку четвертий. Згаданий

бібліографічний посібник поєднує в собі інформацію про теми читань, доповідача, короткі біографії краєзнавців -членів клубу, бібліографію їхнього друкованого доробку за певний період.

Популяризації літератури про край сприяють також традиційні книжкові виставки. Проте у відділах давно використовуються і нові форми масового бібліографічного інформування. Так, у ХДНБ ім. В. Г. Короленка постійно влаштовуються виставки картин місцевих художників, художників-аматорів, писанок, витинанок, вишивок харківських майстринь, українських автентичних музичних інструментів. Вже кілька років організовуються віртуальні тематичні або персональні виставки, що розміщуються на сайті ХДНБ ім. В. Г. Короленка і доступні для віддаленого користувача. Такі електронні публікації подають не лише бібліографічну інформацію за певною темою, але й містять повні тексти статей, матеріалів, документів, фотоілюстрації. Останнім часом у роботі зі створення віртуальних виставок фахівці Бібліотеки намагаються тісно співпрацювати з науковцями вузів, музеїв Харкова, які глибоко володіють темою, консультують бібліотекаря у формуванні розділів електронної публікації, подають текст своєї статті чи уривку з книги. Серед віртуальних публікацій помітно вирізняється цикл «З першої столиці — за океан», присвячений митцям, які за різних обставин залишили свою батьківщину, але не втратили любові до неї.

В ХДНБ ім. В. Г. Короленка склалася система краєзнавчих бібліографічних посібників, що забезпечує учених, фахівців, студентів, краєзнавців-аматорів інформацією про історію наукового, виробничого, культурного життя краю. Серед них виділяються посібники тематичні, біобібліографічні і персональні та покажчики змісту місцевої періодики. Схвальні відгуки мають посібники «Історія Слобідської України», «Історія Харківської єпархії: До 200-річчя заснування», «Харків XX століття», «Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток». Велику допомогу філологам, студентам надають біобібліографічні та персональні покажчики, присвячені життєвому і творчому шляху українських письменників, діячів культури, доля яких тісно пов'язана з Харковом. Ці покажчики виходять у серіях «Повернені імена» та «Діячі української діаспори». З 1999 р. започатковано серію бібліографічних покажчиків «Краєзнавці Слобожанщини». У цій серії підготовлені та надруковані посібники, присвячені краєзнавчій діяльності М. Коржа, Ю. Лейбфрейда, В. Берліна, Г. Каширіної, Т. Шерстюк, М. Красикова, І. Саратова, С. Шоломової.

Щодо покажчиків змісту місцевої періодики, то вони є неоціненним джерелом краєзнавчої інформації. Особливо хочеться наголосити на посібниках

«Харьков и губерния на страницах газеты «Харьковские губернские ведомости»» (вип. 1 – 6), «Харьков и губерния на страницах газеты «Южный край»» (вийшло поки що 5 частин, розкрито зміст газети від початку виходу у 1880 р. до 1899 р. включно). Оскільки записи у цих покажчиках розташовані за датами газет у хронологічній послідовності, то можна прослідкувати за подіями, явищами, що відбувалися у місті та повітах, слободах Харківської губернії і про які писала тодішня преса. Значно полегшує роботу дослідника вміщений у кожній частині посібника довідковий допоміжний апарат, що складається з іменного, предметного і географічного покажчиків.

У сучасних умовах укладачі посібників краєзнавчої бібліографії намагаються урізноманітнити видання, супроводжуючи необхідною цікавою повнотекстовою інформацією. Тому вони подають додатки у вигляді ілюстрацій, стислої довідкової інформації про події або суб'єктів, яким присвячено покажчик, текстів статей, поезій тощо.

Сьогодні в краєзнавчій діяльності ХДНБ ім. В. Г. Короленка відбуваються зміни, пов'язані з впровадженням нових технологій. Відділ «Україніка» повністю взяв на себе функцію наповнення та підтримки в актуальному режимі розділу «Краєзнавство» на сайті Бібліотеки. Віддалений користувач має змогу отримати різноманітну коротку інформацію про Харківщину, переглянувши наповнення цього ресурсу. Він складається з короткої характеристики краєзнавчої діяльності та фонду ХДНБ ім. В. Г. Короленка, краєзнавчих віртуальних виставок, сторінки клубу «Краєзнавець», повних текстів краєзнавчих бібліографічних посібників, порад щодо пошуку інформації про Харківщину в мережі Інтернет. Розділ пропонує три віртуальні проекти: «Михайло Васильович Гоголь і Харківщина», «На пошану академіка М. Ф. Сумцова», «Яскрава сторінка краєзнавчого руху». Згадані електронні продукти містять коротку інформацію про проект, біографічну або іншу довідкову повнотекстову інформацію, бібліографію, ілюстративний матеріал, оцифровані книги та статті.

У розділі «Краєзнавство» також розміщується краєзнавча електронна бібліотека, яка об'єднує публікації про Харківщину з різних розділів і проектів сайту ХДНБ ім. В. Г. Короленка, частково оцифровані дослідження і спогади краєзнавців з архіву відділу «Україніка», а також статті сучасних дослідників місцевої історії, що публікуються за згодою авторів.

Окремо варто зауважити про організацію та ведення сторінки клубу «Краєзнавець». Згаданий ресурс дає можливість ознайомитись з програмами краєзнавчих читань у поточному році та за минулий період, фотографіями засідань. Повні тексти виданих трьох випусків посібника «Сто краєзнавчих

читань» інформують користувача про теми читань та доповідачів від початку заснування клубу. У підрозділі «Клуб в особах» відображені персональні сторінки краєзнавців, де можна дізнатися не лише про їх біографію, а й про творчий доробок — тут містяться повні тексти статей, спогадів, уривків з книг дослідників історії та культури Слобожанського краю. Тексти доповідей, що прозвучали на краєзнавчих засіданнях, зібрані в рубриці «З архіву краєзнавчих читань».

Робота з наповнення розділу «Краєзнавство» має важливе значення, адже вона дає можливість інтегрувати знання про Харківщину в світовій мережі. Фахівців Бібліотеки тішить те, що їх праця потрібна, адже часто у різних виданнях зустрічається посилання на електронний ресурс «Краєзнавство» ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

У локальній мережі ХДНБ ім. В. Г. Короленка пропонуються повні тексти оцифрованих книг краєзнавчої тематики, комплектів деяких харківських газет. Це явище можна вважати початком створення електронної бібліотеки. Крім того, в Бібліотеці у відділі «Україніка» ведеться робота із створення двох баз даних: бібліографічної (електронний каталог «Харківщина») та фактографічної («Пам'ятні дати України, Слобожанщини»).

Розповсюдженню краєзнавчої інформації сприяє тісна співпраця ХДНБ ім. В. Г. Короленка та різних установ і організацій: музеїв міста та області, Державного архіву Харківської області, навчальних закладів різних ступенів акредитації. Вже традиційними стали зустрічі в «Мистецькій вітальні», які проводяться спільно з мистецтвознавцями Харківського художнього музею. І не має особливого значення, де відбувається зустріч — в Бібліотеці чи музеї — завжди збирається велика зацікавлена аудиторія.

Краєзнавча діяльність ХДНБ ім. В. Г. Короленка на сучасному етапі є складовою частиною діяльності Бібліотеки як центру інформації, культури, збереження народної пам'яті. У майбутньому триватиме активна співпраця з місцевою громадою, впроваджуватимуться новітні технології у краєзнавчий діяльності, що сприятиме покращенню інформаційного сервісу і створенню позитивного іміджу ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Список літератури

1. Кучерява, Н. Сучасні напрями краєзнавчої роботи у наукових бібліотеках / Н. Кучерява, Н. Полянська // Бібл. форум України. — 2005. — № 3. — С. 53–55.

2. Кушнаренко, Н. М. Бібліотечне краєзнавство — стратегія розвитку теорії і практики в умовах електронного середовища / Н. М. Кушнаренко // Вісник Харківської академії культури : зб. наук. пр. — Х., 2004. — Вип. 12/13. — С. 151–158.

3. Петрикова, В. Краєзнавчий бібліотечно-інформаційний сервіс в умовах інформаційного ринку // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — К., 2002. — С. 7–16.

4. Сєдих, В. В. Український відділ Харківської громадської бібліотеки (1906 — 1917 рр.) // Українська культура : історія і сучасність : матеріали другої наук. -теорет. конф. проф. -викл. складу і студентів 18 квіт. 1991. : тез. доп. — Х., 1991. — С. 92.

5. Ярошик, В. О. Внесок краєзнавства у розвиток національної культури : [на прикл. ХДНБ] // Українська культура : історія і сучасність : матеріали другої наук. -теорет. конф. профес. -виклад. складу та студентів [ХДІК] : тези доп. — Х., 1991. — С. 94.

6. Ярошик, В. О. Історія розвитку краєзнавчої бібліографії Харківщини // Історія бібліотечної справи в Україні : матеріали регіон. наук. конф., Харків, листоп. 1993 р. — Х., 1994. — С. 78–86.

7. Ярошик, В. О. Краєзнавчий напрямок роботи Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка // Краєзнавство. — 2003. — № 1 — 4. — С. 163–164.

8. Ярошик, В. О. Популяризація традиційного народного мистецтва Слобожанщини з залученням книжкових фондів ХДНБ ім. В. Г. Короленка / В. О. Ярошик, Т. О. Сосновська // Культурна спадщина Слобожанщини. Культура і мистецтво : зб. наук. -попул. ст. — Х., 2004. — Ч. 2. — С. 39–41.

Н. С. Подоляка

ДО ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО РЕПЕРТУАРУ ДОРЕВОЛЮЦІЙНИХ ВИДАНЬ СУМЩИНИ

Складення бібліографічного репертуару книг — першочергове завдання української культурології. Репертуар — підсумок значних духовних досягнень народу. Відсутність національної бібліографії — одна з причин не лише загального незнання української книжкової культури, але й фактор, що збільшує почуття меншовартості, неповноцінності, стимулює національний

нігілізм. Відновлення праці над репертуаром безпосередньо залежить від реконструкції фондів книг, що вийшли на теренах української держави.

Метою дослідження є аналіз проблем, які виникли під час складання «Каталогу неперіодичних та продовжуваних видань 1861 — 1917 рр., створених у межах території сучасної Сумщини: (Матеріали до бібліографічного репертуару)» та типологічні особливості відображеного в ньому краєзнавчого фонду [3].

Велику роботу зі складання ретроспективних бібліографічних покажчиків проводить Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), яка як бібліотечна установа загальнодержавного значення здійснює видання матеріалів до репертуару української книги «Книга в Україні 1861 — 1917». До покажчика НБУВ увійшли бібліографічні описи книг, брошур, навчальних посібників, підручників, довідкових видань, праць товариств, державних установ тощо [4]. Україномовні ж видання наразі зареєстровані в друкованому зведеному каталозі україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798—1923 (Національна парламентська бібліотека України) [1; 2].

У каталозі неперіодичних та продовжуваних видань 1861 — 1917 рр., виданих на території сучасної Сумщини, що вийшов у видавництві «Слобожанщина» в Сумах у 2009 р., використано бібліографічну базу покажчиків НБУВ. Каталог складається також з матеріалів, описаних у численних бібліографічних джерелах: каталогах бібліотек, покажчиках, музейних фондах. Частина матеріалів опрацьована de visu, опис інших уточнювався за бібліографічними джерелами. Каталог побудований за абеткою прізвищ авторів або назв праць. Усього подано 464 позиції. Видання призначене для широкого кола дослідників історії, науки і культури України, книгознавців та бібліографознавців, фахівців у галузі бібліотечної і видавничої справи, викладачів та студентів навчальних закладів, при викладанні курсу предметів «Історія України та всесвітня історія», «Загальне книгознавство», «Історія видавничої справи», «Журналістика», та для всіх, хто цікавиться історичним минулим Сумського краю.

Більша частина виявлених книг зберігається у фондах НБУВ — 32,5% та Державного архіву Сумської області (ДАСО) — 45,9%. Невелика частина — у приватних колекціях, Державній обласній науковій бібліотеці (ДОУНБ), фонді науково-довідкової бібліотеки Сумського обласного краєзнавчого музею (СОКМ), інших закладах.

На жаль, музеї області не надали інформації щодо краєзнавчих фондів дореволюційних книжкових видань Сумщини. Це, звичайно, не сприяло

розширенню можливостей більш повного відтворення бібліографічного репертуару регіону.

Під час аналізу видань, які містяться у каталозі, з'ясувалося, що ретроспективний покажчик НБУВ не відтворює реальну картину бібліографічного репертуару всіх виданих на території України книг, а лише показує наявні у власних фондах. Адже більше 200 видань в ньому не зареєстровані, та лише 5 з них мають фонди як НБУВ, так і бібліотек, музеїв Сумщини. Тому посилюється необхідність регіональних досліджень такого плану.

Виникає також потреба ретельного дослідження каталогів дореволюційних видань Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ХДНБ), як колишнього регіонального центру та найкрупнішого фондозберігача України.

Таблиця 1.
Розподіл включених до каталогу 2009 року видань
за їх місцезнаходженням у фондах бібліотек та музеїв України

НБУВ	ДАСО	ДОУНБ	СОКМ	ХДНБ	Приватні зібрання	НБУВ та ХДНБ	НБУВ та ДАСО	НБУВ та ДОУНБ	НБУВ та СОКМ
151	213	33	45	3	14	1	1	2	1
32,5%	45,9%	7,2%	9,7%	0,7%	3,0%	0,2%	0,2%	0,4%	0,2%

У 2010 р. проведено копітку пошукову роботу з виявлення неперіодичних та продовжуваних видань 1861 – 1917 рр., створених на території сучасної Сумщини у фонді Російської Державної бібліотеки (РДБ) у Москві. Використано електронний каталог дореволюційних видань: http: www. rsl. ru.

Загальна кількість виявлених на 2010 р. назв видань склала 1133 одиниці, тобто до каталогу додано 669 записів: з яких 8 – завдяки приватним колекціонерам, 661 – електронному каталогу РДБ. Переглянуто 847 записів РДБ, з яких 71 – на групи видань та 115 раніше занесених до каталогу, таких, що мають як бібліотеки України, так і Російської Федерації.

Таблиця 2.
Розподіл виявлених видань у фондах бібліотек та музеїв України і Російської Федерації станом на 2010 рік за їх місцезнаходженням

НБУВ	ДАСО	ДОУНБ	СОКМ	ХДНБ	Приватні зібрання	НБУВ та ХДНБ	НБУВ та ДАСО	НБУВ та ДОУНБ	НБУВ та СОКМ
151	213	33	45	3	14	1	1	2	1
32,5%	45,9%	7,2%	9,7%	0,7%	3,0%	0,2%	0,2%	0,4%	0,2%

У результаті опрацювання каталогу РДБ спостерігаємо наступне: більше половини книг, виданих друкарнями Сумщини протягом 1861 – 1917 рр., нині фонди бібліотек України не мають, принаймні НБУВ. З одного боку – закономірно, найкращі надбання нашої держави надходили до сховищ столиці СРСР, з другого – прикро, бо втрачаємо власне. Навряд сьогодні в Російській Федерації хтось буде досліджувати Сумський регіон, а місцеві краєзнавці мали б добру нагоду для цікавих і нових відкриттів. І хоча сьогодні деякі видання можна розглядати, гортаючи аркуші в електронному варіанті на окремих сайтах (наприклад, Президентської бібліотеки ім. Бориса Єльцина), все це потребує досить багато часу. З понад тисячі виявлених видань лише 10 відсотків мають як бібліотеки України, так і Російської Федерації.

Складність виникає і під час визначення місця видання книг. У загальному потоці щорічних Журналів засідань повітових земських управ, різного роду звітів деякі примірники видавалися на Сумщині, деякі – в інших регіональних центрах: Харкові, Полтаві, Курську тощо. Групові записи електронного каталогу не завжди зрозумілі щодо цього. Не маючи перед очима титульного аркуша книги, дослідник може помилитися. Тут відіграє роль і людський фактор.

Маючи створений бібліографічний репертуар дореволюційних видань Сумського краю, можна провести його типологічний аналіз. В основу такого аналізу покладено п'ять найважливіших типоутворюючих ознак: цільове призначення, читацька адреса, характер інформації, структура видання та особливості оформлення і поліграфічного виконання, пов'язані з типом видання.

Таблиця 3.
Розподіл включених до каталогу 2009 року видань
з фондів бібліотек та музеїв України за їх типологічними ознаками

Офіційні	Наукові та науково-виробничі	Науково-популярні	Громадсько-політичні	Навчальні	Довідкові	Літературно-художні	Рекламні
242	25	18	1	38	124	12	4
52,1%	5,4%	3,9%	0,2%	8,2%	26,7%	2,6%	0,9%

Таблиця 4.
Розподіл виявлених у фондах бібліотек та музеїв України й Російської Федерації видань станом на 2010 рік за їх типологічними ознаками

Офіційні	Наукові та науково-виробничі	Науково-популярні	Громадсько-політичні	Навчальні	Довідкові	Літературно-художні	Рекламні
533	41	34	1	44	454	22	4
47,04%	3,61%	3,0%	0,08%	3,9%	40,07%	1,95%	0,35%

Можна зробити висновок, що у межах території сучасної Сумщини в місцевих друкарнях виробляли широкий спектр видавничої продукції. Це були видання наукові, науково-популярні, літературно-художні, довідкові, рекламні тощо.

Створення повноцінного бібліографічного репертуару книг Сумщини наразі триває. Потребують уточнення нові записи, гадаємо, з'являться і доповнення. Хочеться вірити, що до цієї роботи все ж таки будуть залучені фахівці музеїв та бібліотек області.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що подібного роду робота може бути використана в процесі розбудови видавничої справи в незалежній Україні, для вироблення концепції видавничої діяльності, для

визначення завдань і напрямків діяльності конкретних видавництв. Матеріали публікації та її висновки можуть бути використані при написанні фундаментальних історіографічних праць, узагальнюючих робіт з історії України, історії друку і видавничої справи в Україні, при створенні довідкових видань.

Список літератури

1. Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798-1923. Вип. 2 1901-1910 / уклад. : Р. С. Данова, І. О. Негрейчук. — К. : Либідь, 2003. — 528 с.

2. Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798-1923. Вип. 3 1911-1916 / Нац. парламент. б-ка України. — К. : Видавництво Харитоненка, 2003. — 264 с. — (Національна бібліографія України).

3. Каталог неперіодичних та продовжуваних видань 1861 — 1917 рр., створених у межах території сучасної Сумщини: (Матеріали до бібліографічного репертуару) / уклад. Н. С. Подоляка. — Суми: Слобожанщина, 2009. — 32 с.

4. Книга в Україні, 1861-1917: матеріали до репертуару укр. кн. Вип. 1-8 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : С. Й. Петров, С. С. Петров; наук. ред. В. Ю. Омельчук. — К., 1999-2006.

С. В. Кострьоміна
С. Ю. Кирко

УКРАЇНОМОВНІ ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ НА ДОПОМОГУ НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУ

Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля.
М. Рильський

Процеси європейської інтеграції дедалі сильніше впливають на таку важливу сферу життя нашого суспільства, як освіта. У 2005 р. Україна приєдналася до Болонського процесу, головною метою якого є підвищення якості та конкурентоздатності європейської освіти на основі збереження національних

освітніх надбань та їх взаємозбагачення шляхом поглиблення міжнародної кооперації у сфері освіти. Приєднання до Болонського процесу для нашої країни не просто процес адаптації системи вищої освіти України до норм, стандартів і основних положень європейського освітнього простору, а й засіб модернізації освітньої системи. Він вимагає постійного поповнення змісту освіти новітніми матеріалами, упровадження сучасних технологій навчання, для яких характерним є високий рівень інформатизації навчального процесу. Проблема якості вищої освіти в нашій державі набуває важливого ідеологічного, соціального та економічного значення, оскільки від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку країни та її економічної конкурентоспроможності. Якість освіти значною мірою залежить від якості інформаційного забезпечення навчально-педагогічної і наукової діяльності вузу. Адже сьогодні ускладнився зміст та характер людського буття, значно збільшився обсяг знань, прискорився науково-технічний та соціальний прогрес, тож успішне життя та діяльність молодої людини, її самореалізація не можливі без належного розуміння сутності явищ та речей.

Оскільки молодь певною мірою пізнає світ через систему освіти, глибина і характер його розуміння суттєво залежить від мети, змісту та організації навчально-педагогічної діяльності студентів і усвідомлення її мети педагогами, а відповідно і від загальної та професійної культури. У нашому розумінні професійна культура включає й інформаційну культуру. Володіння знаннями означає, що людина має певні відомості, в істинності яких впевнена і які може відтворити, але вона може й знати багато речей, не розуміючи їх сутності та внутрішніх зв'язків.

Працюючи з текстом, читач зазвичай намагається виявити сенс певного тексту і тоді ми можемо говорити, що він розуміє цей текст. Але при цьому обов'язково буде певна доля інтерпретації. Словники та довідники фактично є «угодою» між людьми розуміти одні й ті ж самі поняття однаково.

Бібліотеки вузів володіють значними документними та інформаційними ресурсами. Для оволодіння науковою та навчальною інформацією потрібні не лише підручники та навчальні посібники, а й довідкова література. Довідкові видання користуються значним попитом серед студентів та науковців. Україномовні довідники та словники потрібні не лише для збереження мови та національної культури, а й для введення в обіг української наукової термінології без довільного запозичення іншомовної лексики. Науковці вузів не лише споживачі та поціновувачі україномовних довідкових видань, а й здебільшого їх автори. Адже дуже часто при укладанні словників керуються метою забезпечення викладання конкретної навчальної дисципліни.

Укладачі словників і довідників мають відповідати високим вимогам: повинні не лише досконало знати предмет, а й мати знання з лінгвістики, іноземних мов, навички редакторської праці. На жаль, частіше вони мають не достатні загальнонаукові знання, а їх термінологія вкрай вузька.

Зупинимося детальніше на україномовній довідковій літературі. За статистичними даними в Україні видається у 4 рази менше книг на одну особу, ніж у Росії, та у 8 разів менше, ніж у країнах ЄС. Так, у 2010 р. у нашій країні вийшли друком 22 557 видань накладом 45058,3 тис. примірників, що становить 0,74 примірника на одного жителя країни. Аналізуючи стан забезпечення довідковою літературою, ми бачимо, що цей показник ще нижче. За даними Книжкової палати України в 2010 р. в Україні надруковано 786 довідкових видань загальним накладом 2371,1 тис. примірників, тобто на одну особу видано 0,052 книги. Ситуація з україномовною довідковою літературою ще гірша, адже таких видань друкується втричі менше [6].

Таке становище з україномовною довідковою літературою пояснюється цілим рядом обставин. Насамперед, це скрутне становище книговидавничої галузі України: відсутність обігових коштів, вкрай низький тираж літератури, що друкується. Згідно з даними Книжкової палати України за період 2006 — 2010 рр. середній наклад не перевищував 3,4 тис. примірників, а в 2010 р. знизився до рекордно низької відмітки — 2 тис. примірників [6]. Навіть тираж такого фундаментального багатотомного видання як «Енциклопедія сучасної України» Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, шостий том якого було видано в 2006 р., мав наклад 10 тис. примірників, а це вкрай невелика цифра в межах нашої країни.

Окрім цього, в Україні низький рівень створення нових термінологічних довідкових видань, адже перш ніж щось надрукувати, треба його створити, а це потребує великих як фінансових, так і людських ресурсів. В Україні ще з радянських часів дуже повільно розвивалася україномовна лексикографія, так за період з1959 по 1979 рр. у тодішній УССР було опубліковано 75 україномовних термінологічних довідкових видань, значну частину з яких становили перекладні словники. Лише з проголошенням незалежності України та прийняттям закону «Про мови в Україні» ситуація почала змінюватися на краще. За перше десятиріччя незалежності вийшло понад 550 термінологічних словників із найрізноманітніших галузей знань [3].

Хоча в наш час над термінологічними і термінографічними проблемами працює багато наукових установ, кафедр різних навчальних закладів Києва, Львова, Чернівців, Харкова, жодна з них не має бажання узгоджуватися з іншою, тому термінологічні системи розвиваються стихійно на ентузіазмі

людей, відданих цій справі. На Україні для підтримки процесів термінології бракує єдиного корегувального центру, тому в сучасних довідкових виданнях зустрічаємо величезну нестабільність у трактуванні одного і того ж поняття.

Співробітниками НТБ НТУ «ХПІ» проведений аналіз кількісного та тематичного складу україномовних довідкових видань, що вийшли друком за останні 5 років, протягом 2006 – 2010 рр. Джерелом інформації слугував «Літопис книг» Книжкової палати України. Увага приділялася лише тим виданням, що можуть надати допомогу в організації навчального процесу. Тому не переглядались довідкові видання для дітей, путівники, каталоги та атласи. Одержані дані не можна вважати на 100% достовірними, тому що Книжкова палата України не в повному обсязі отримує обов'язкові примірники видавничої продукції, а іноді із запізненням, незважаючи на постійну роз'яснювальну роботу з видавцями. І все ж отримані дані дають можливість краще зрозуміти сучасний стан розвитку україномовних довідкових видань.

У вказаний період в Україні вийшло друком 1360 україномовних довідкових видань, що становить 32% від загальної кількості довідкової літератури, виданої у цей час на теренах України. Найбільш ґрунтовно представлені: суспільні науки (359), насамперед, це економіка (109), право (73), освіта (104); математика та природничі науки (123): біологічні науки (38), математика (24); мова та мовознавство (453); історія (78); філософія та психологія (29).

Довідкові видання економічної тематики відображають не лише загальну термінологію, а й за окремими напрямками економічної сфери: фінанси, маркетинг, менеджмент, ринкова економіка, бухгалтерія та ін.

Серед довідкових видань освітньої тематики найширше представлені видання на допомогу абітурієнту: «Довідник для вступників до вищих навчальних закладів України на …. рік» чи «Довідник навчальних закладів Києва та Київщини на …. . рік» і т. п.

У циклі природничих наук повніше представленні біологічні науки, за рахунок чисельних довідкових видань з екології: «Екологічна енциклопедія» у 3-х томах Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України; «Збереження біорізноманіття і створення екомережі» довідник Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, підготовлений колективом авторів — Г. Б. Марушевський, В. П. Мельничук, В. А. Костюшин у 2008 р., та ін.

Лінгвістика та мовознавство мають велику кількість двомовних словників, насамперед російсько-українських: «Російсько-український словник» за редакцією Г. П. Півторака, що вийшов друком у київському видавництві «Довіра» у 2008 р. ; «Медичний російсько-український словник» Інституту Енциклопедичних досліджень НАН України, виданий у тому ж році і т. д.

Останнім часом збільшилось видання багатомовних довідкових видань, які включають здебільш українську, російську та англійську мови, але є й такі, що включають п'ять і більше мов. Наприклад, «Візуальний словник 5 європейських мов» видавництва «Перун», 2007 р. ; «Візуальний словник 6 європейських мов» того ж видавництва за 2008 р.

У царині прикладних наук найбільш повно представленні медицина (59), сільське господарство (49), хімічна промисловість (25)

Незважаючи на велику розгалуженість технічних наук, вони на диво скромно відображені в колі довідкової літератури. Частіше зустрічаються словники типу: «Англо-російсько-український термінологічний словник з електроніки», 2006 р., укладений авторським колективом — Н. Є. Доронкіна, Л. В. Ломакіна, Я. А. Романенко та ін., або «Англо-українсько-російський словник з додатками для суднових інженерів», 2008 р., автор — О. С. Богомолов.

Серед найменш забезпечених україномовними довідковими виданнями: геологія (9), політика (13), астрономія (2), електрика та електротехніка (12) та комп'ютерна наука (13).

Але не всі видання потрапляють до бібліотек. Проаналізувавши україномовні довідкові видання 2006 — 2010 рр. У фондах науково-технічної бібліотеки НТУ «ХПІ», налічили лише 93 назви. Що складає лише 7% від загальної кількості надрукованих україномовних довідкових видань. За тематикою в НТБ НТУ «ХПІ» найбільш широко представленні: економіка (17), мовознавство (15) філософія та психологія (6), математика та природничі науки (4), прикладні науки (6). Катастрофічно мала кількість україномовних довідкових видань з електротехніки та електроніки (1), комп'ютерної науки (1), медицини (1), політики (0). Така невтішна ситуація пояснюється перш за все тим, що бібліотеки сьогодні мають мізерне фінансування на придбання нової літератури. Лакуни у комплектуванні призведуть до того, що читачі бібліотеки, щоб задовольнити інформаційні потреби, користуватимуться мережею Інтернет.

Тому в бібліотеках поряд із залами періодичних видань, дисертацій та авторефератів та ін. активно створюються віртуальні зали довідкових видань, у тому числі й україномовних. Кількість інтернет-ресурсів цього тематичного напрямку невпинно зростає. На жаль, змістовне наповнення таких ресурсів бідне і часто обмежується лише мовними словниками, але останнім часом ситуація змінюється на краще.

Можна виділити такі інтернет-ресурси: Український мовно-інформаційний фонд НАН України http://www. ulif. org. ua, ХОХЛОПЕДІЯ — українська

он-лайн енциклопедія http://www. hohlopedia. org. ua; сайт Словники on-line http://www. rozum. org. ua; Український лікнеп http://www. liknep. com. ua; Лінгвістичний портал MOVA. info http://www. mova. info та ін.

Лише об'єднавши зусилля, ми зможемо задовольнити потреби наших користувачів в інформації. Педагогам та науковцям вищої школи необхідно не лише шукати ефективні шляхи та педагогічні технології для забезпечення студентів навчальними матеріалами, а й долучатися до укладання різних видів довідкових видань. Наприкінці хотілось би згадати про схвалену в лютому 2009 р. Кабінетом Міністрів України «Державну цільову програму розвитку національної словникової бази на 2009 – 2015 роки». Маємо надію, що така потрібна нашій країні програма існуватиме не лише на папері, а й допоможе підняти національну лексикографію на якісно новий рівень.

Список літератури

1. Буряк С. Аналіз випуску друкованої продукції в 2009 році // Вісн. Книжк. палати України. – 2009. – №12. – С. 8 – 12.

2. Буряк С. Аналітичний огляд випуску книжкової продукції в 2010 році // Вісн. Книжк. палати України. – 2010. – №12. – С. 3 – 10.

3. Книжкова палата України [Електронний ресурс] – Електрон. дані. – Заголовок з домашньої сторінки Інтернету. – Режим доступу: http://www. ukrbook. net

4. Комова М. Українська термінологія (1948-2002) : бібліогр. покажч. – Л. : Ліга-Прес, 2003. – 112с. – Режим доступу: http://www. lp. edu. ua/tc. terminology /TK _ vocab _ SS5. htm

5. Літопис книг : держ. бібліогр. покажч. України. – К. : Книжк. палата України. – Періодичність: виходить 2 рази на місяць. – 2006, № 1 – 12 ; 2007, № 1 – 12 ; 2008, № 1 – 24 ; 2009, № 1 – 24 ; 2010, № 1 – 24.

6. Пономарев А. С. Философские аспекты феномена понимания // Шестые Страховские чтения: философские проблемы понимания в культуре и науке : материалы междунар. науч. конф., Белгород, 25 – 26 нояб. 2010 г. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2010. – С. 152 – 160.

И. В. Киричок
Т. А. Хицун

ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ

Обеспечение высокого уровня образования является одним из важнейших факторов динамического развития общества в постоянно меняющихся экономических и социальных условиях современного мира. Особое внимание уделяется международному сотрудничеству в развитии отечественного высшего образования и интеграции в европейский простор высшего образования. Поэтому обучение иностранных студентов — один из важнейших векторов международного сотрудничества.

Украина занимает 9 место в мире по количеству иностранных студентов — это очень высокий показатель. Из стран СНГ нас опережает только Россия. По данным МОН Украины, у нас обучается около 50 тысяч студентов-иностранцев из 134 стран мира. Крупнейшими центрами подготовки студентов-иностранцев в Украине являются Харьков и Киев.

Лидерами среди вузов, в которых учатся иностранцы, являются ЛугГМУ, ХНМУ и ДонГМУ. Ежегодно количество иностранных студентов, которые приезжают учиться в Украину, возрастает на 10%. Предоставление образовательных услуг иностранным гражданам на контрактной основе с оплатой за обучение дает вузам дополнительные средства для экономического развития и обеспечивает рабочие места для преподавателей. Поэтому дальнейшее увеличение контингента иностранных студентов в Украине остается приоритетным направлением.

Внедрение общеевропейской системы обучения привело к определенным изменениям и в высшем медицинском образовании. Сегодня в осуществлении кредитно-модульной системы обучения большое значение имеет самостоятельная работа студентов. В таких условиях особенное внимание необходимо уделить иностранным студентам, получающим образование на английском языке.

С 1951 г. Харьковский национальный медицинский университет (ХНМУ) готовит медицинские кадры для зарубежных стран Восточной Европы, Азии, Африки, Латинской Америки. За 60 лет университетом выпущено около 6000 иностранных специалистов из 72 стран мира. С 1998 г. ХНМУ входит в Международную ассоциацию университетов мира. Сегодня наш университет —

это 8 факультетов, 2 из которых — по подготовке иностранных студентов (один — русскоязычных, другой — англоязычных). В университете обучается более 7000 студентов, интернов, магистров, клинических ординаторов, аспирантов и докторантов, среди них более 2000 — иностранные граждане.

В 1996 г. университет начал обучение англоязычных студентов по специальности «лечебное дело», а с 2008 г. ведется преподавание по специальности «стоматология». Так, в 1996 г. на первый курс поступило 32 англоязычных студента, постепенно контингент расширялся, и уже в 2005 – 2006 учебном году обучалось 197 студентов, 2006 – 2007 г. – 329, 2007 – 2008 г. – 531, 2008 – 2009 г. – 560, 2009 – 2010 г. – 798, 2010 – 2011 г. – 1095, на 01. 10. 2011 обучается 1030 студентов (набор студентов на первый курс продолжается). Доля англоязычных студентов в общем контингенте иностранцев составляет сегодня 52%.

Расширение англоязычного обучения и роста контингента студентов из стран Африки является позитивным моментом, т. к. уровень знания английского и общеобразовательных предметов позволяет этим студентам качественно усваивать учебный материал. За последние 5 лет также увеличился набор студентов из Ирака (с 15 до 450 человек), а большинству из них необходима довузовская подготовка по английскому языку. Поэтому приоритетным направлением деятельности университета является повышение качества учебно-воспитательной работы путем внедрения новейших образовательных технологий, современного методического обеспечения.

Информационно-библиотечное обеспечение англоязычных студентов является одним из ключевых моментов в обучении. Как и остальные студенты, они изучают более 90 дисциплин, и для Научной библиотеки (НБ) университета — это категория пользователей, которая нуждается в особом внимании. Сегодня для нас основные задачи — это комплектование учебной литературой на английском языке, предоставление информационных ресурсов и собственно процесс обслуживания англоязычных студентов.

На первых курсах обучения и общения мы стараемся научить англоязычных студентов работать с множеством источников информации, прививать навыки самостоятельно учиться, ведь качество подготовки врача определяется не только объемом полученных знаний, но и способностью к самообразованию и творческой деятельности.

За последние годы НБ сделала немало для решения вопросов, связанных с книгообеспеченностью учебного процесса англоязычных студентов. Отметим, что, начиная с 1996 г., комплектование литературой на английском языке

значительно улучшилось, было приобретено достаточно большое количество учебников по разным дисциплинам. Так, если в 1996 – 2000 гг. мы приобрели 1525 экземпляров учебно-методической литературы на английском языке, в 2001-2005 гг. – 2082 экземпляра, то уже за период 2006 – 2011 гг. (3-й квартал) – 7185 экземпляров. Очевидный рост почти в 5 раз. Это дает возможность по большинству дисциплин выдать книгу домой каждому студенту. За последние годы издано значительное количество книг на английском языке учеными ХНМУ, а также учеными из других медицинских вузов. Благодаря многолетнему сотрудничеству с Украинско-Американским благотворительным фондом «Сейбр-Світло» наша библиотека имеет немалое количество всемирно известных изданий по всем отраслям медицины. В студенческих общежитиях есть читальные залы и Интернет-классы, где библиотекой формируются фонды англоязычных учебников как традиционных, так и на CD.

В течение 15 лет обслуживание англоязычных студентов осуществлялось совместно с русскоязычными студентами двух учебных (младших и старших курсов) и научном абонементах. Это создавало существенные трудности как для студентов, так и для сотрудников библиотеки. В конце 2010 г. Советом по научно-методической работе НБ было принято решение выделить абонемент с читальным залом для обслуживания англоязычного контингента, который вошел в структуру отдела литературы на иностранных языках, путем реорганизации читального зала периодических медицинских изданий.

С 1 февраля 2011 г. абонемент с читальным залом – Library for English medium students – начал свою работу. Это сразу же привлекло внимание студентов, получающих образование на английском языке. Сформирован фонд учебно-методической литературы на английском языке, который составляет сегодня около 20 000 экземпляров: 178 названий (18 615 экз.) учебной литературы выдается домой, 418 названий (545 экз.) учебной и научной литературы – для самостоятельной работы в читальном зале. Составлен и постоянно пополняется список дополнительной литературы для читального зала, которую рекомендуют сотрудники библиотеки при изучении той или иной дисциплины.

В зале организованы выставки учебников, учебных пособий и методических материалов. Старшекурсников могут заинтересовать выставки зарубежных периодических изданий и серийных изданий для врачей. В этом же зале сотрудниками абонемента художественной литературы организована выставка поэзии и прозы отечественных и зарубежных авторов на английском языке.

В сентябре текущего года впервые прошла массовая выдача учебной литературы на новом абонементе. Только за первый месяц учебного года зарегистрировалось новых читателей — 221, всего обслужено — 639, выдано литературы — 3 708 экземпляров. Это очень хорошие результаты для такого контингента. Популярность абонемента с читальным залом быстро растет.

В библиотеке разветвленная сеть каталогов и картотек, через сайт университета предоставляется доступ к электронному каталогу НБ; создан Репозитарий ХНМУ, идет его наполнение учебно-методическими и научными материалами, лекциями, которые доступны on-line. Также студенты используют электронные учебники по разным дисциплинам, размещенные на образовательных сайтах, обращаются к реферативным и полнотекстовым базам данных в сети Интернет, сайтам, которые содержат текстовые, изобразительные, анимационные учебные материалы. Следует отметить все более активное использование электронных ресурсов англоязычными студентами за последние годы, увеличение посещений зала электронной информации для студентов. Сотрудники зала всегда помогут найти необходимую информацию. В университете действует зона Wi-Fi. Многие из иностранных студентов имеют ноутбуки, и это дает им возможность пользоваться Интернет-ресурсами в любом удобном месте на территории ХНМУ.

Организация отдельного структурного подразделения с соответствующим помещением предоставляет возможность библиотекарю непосредственно общаться с англоязычным читателем. Студенты всех курсов, и особенно первого, получают консультации по использованию фондов библиотеки. В обслуживании студентов принимают участие все сотрудники отдела литературы на иностранных языках. Иностранцы-старшекурсники, как правило, уже неплохо могут общаться на русском языке. Но студенты младших курсов, особенно 1-2-го курсов, не знают русского языка, поэтому обслуживать и общаться с ними приходится на английском языке. Это процесс очень сложный, уровень подготовки сотрудников библиотеки разный, для некоторых, к сожалению, знаний разговорного английского недостаточно. Нами разработан разговорник для сотрудников библиотеки. Обслуживание проходит на хорошем уровне.

Конечно, у англоязычных студентов есть проблемы не только языковой, но и социальной и психологической адаптации. Мы проявляем толерантность, стараемся быть внимательными, понимать проблемы читателей и поддерживать их. Сложность общения с этими студентами заключается, прежде всего, в языковом барьере. Для них бывает сложным заданием даже поставить свою подпись за взятую в библиотеке литературу.

Постоянную помощь нам предоставляют сотрудники кафедры иностранных языков университета. В 2009 г. с их помощью мы разработали и изготовили путеводитель по Научной библиотеке на английском языке — «Guide». Ежегодно в путеводитель вносятся изменения; его получает каждый англоязычный пользователь при регистрации в библиотеке.

В университете разработана программа по повышению квалификации сотрудников ХНМУ. Ежегодно на кафедре иностранных языков проводятся курсы усовершенствования английского языка для преподавателей. Сотрудники отдела литературы на иностранных языках НБ повышали свой уровень знаний английского на этих курсах в 2006 – 2007 гг. С сентября 2011 г. группа сотрудников библиотеки из отделов, в первую очередь, связанных с обслуживанием читателей, начали обучение на специальных курсах английского языка, организованных на этой кафедре для них. Необходимо отметить, что на кафедре постоянно проводят курсы для преподавателей ХНМУ, сотрудников деканатов и других подразделений.

НБ ХНМУ изучает опыт других вузовских библиотек, которые столкнулись с проблемами обслуживания англоязычного контингента. В апреле 2011 г. на базе нашей библиотеки совместно с НБ ХНУРЭ прошел семинар-практикум «Библиотечно-информационное сопровождение обу-чения англоязычных студентов». В нем приняли участие сотрудники библиотек вузов Харькова, в которых обучается такой контингент, а также декан факультета по подготовке иностранных (англоязычных) студентов ХНМУ и преподаватель кафедры языковой подготовки. Рассмотрены вопросы социальной адаптации англоязычных студентов, традиционные и электронные ресурсы в помощь обучению, опыт библиотечно-информационного обслуживания этой категории пользователей в разных вузах. Все участники семинара отметили пользу и необходимость систематического рассмотрения и обсуждения проблем, с которыми сталкиваются работники библиотек, и пути их преодоления.

Постепенно в нашем вузе для иностранных студентов создаются оптимальные условия для учебы, социальная среда, которая отвечает культуре и обычаям тех стран, откуда приезжают наши абитуриенты. Сотрудники библиотеки в этом процессе принимают активнейшее участие. Научная библиотека продолжает совершенствовать свою работу в решении главной задачи университета — подготовке высококвалифицированных специалистов-медиков, владеющих профессиональными знаниями на уровне требований, соответствующих последним достижениям науки и техники.

А. А. Соляник

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ Й НАУКИ

Розвиток міжнародних зв'язків має давні традиції і пронизує усі напрямки бібліотечної діяльності, бібліотекознавчу науку й освіту. Дослідження творчого спадку перших українських бібліотекознавців свідчать, що усі їх прогресивні ідеї та праці базуються, як правило, на глибокому знанні не лише вітчизняного, але й зарубіжного досвіду функціонування бібліотечної галузі. Витоки вищої бібліотекознавчої освіти ми пов'язуємо з діяльністю Павла Йосиповича Ярковського (1781-1845), який ще на початку XIX ст. першим у вітчизняній педагогічній практиці розпочав викладання курсів бібліографії та бібліології учням Кременецького ліцею, відкритого на Волині у 1805 р. відомим просвітнім діячем Тадеушем Чацьким.

Аналіз теоретичних уявлень П. Й. Ярковського, змісту і структури навчальних дисциплін, які він викладав протягом 1809-1825 рр., дозволяє стверджувати, що, вільно володіючи французькою, німецькою, польською, російською мовами, Павло Йосипович спирався на праці західноєвропейських книгознавців і бібліотекознавців — Габрієля Пеньо, Неделя Рошеля, Анрі Камю, Ш. Ф. Ашара, Коста та ін. [4, 6, 7].

Науковий та професійний світогляд фундаторів харківської бібліотечної наукової та освітньої школи — Л. Б. Хавкіної та К. І. Рубинського, які володіли багатьма європейськими мовами, теж формувалися під впливом міжнародних контактів, поїздок за кордон з метою вивчення кращого зарубіжного досвіду роботи бібліотек та підготовки бібліотечного персоналу. Так, ще на початку своєї діяльності — на етапі одержання вищої освіти на філологічному факультеті Берлінського університету у 1898 — 1901 рр. — Любов Борисівна Хавкіна вивчала постановку роботи німецьких і французьких бібліотек, узагальнюючи і пропагуючи їх прогресивні досягнення у багатьох фахових статтях та практичних посібниках.

Саме вивчення досвіду підготовки бібліотечних кадрів у країнах Західної Європи та США дозволило їй довести, що найважливішою умовою удосконалення роботи бібліотек є організація вищої бібліотечної освіти. Цікаво, що слухачі перших організованих нею при університеті Шанявського бібліотечних курсів підкреслювали, що майже усі їх викладачі приділяють надмірну увагу постановці бібліотечної справи за кордоном.

У травні 1914 р. Л. Б. Хавкіна знайомилася з організацією бібліотечної справи у США та Канаді, у 1925 р. Наркомпрос надав їй зарубіжне наукове відрядження для вивчення досвіду роботи європейських бібліотек, у 1926 р. Любов Борисівна брала участь у науковій конференції, присвяченій 50-річчю Американської бібліотечної асоціації, у 1929 р. вона побувала в Австрії та Чехословаччині, взяла участь у Міжнародному конгресі бібліотекарів в Римі — Венеції. Вона завжди гідно представляла Радянський Союз за кордоном, неодноразово виступала з доповідями у Франції, Німеччині, Голландії, Скандинавських країнах, США, Австрії, Чехословаччині, Італії, була обрана почесним членом Чеської бібліотечної асоціації та дійсним членом бібліотечної асоціації США, мала міжособистісні зв'язки з багатьма закордонними бібліотекознавцями [3].

Під час закордонних відряджень Любов Борисівна ретельно вивчала організацію вищої бібліотечної освіти, зокрема заочної її форми. У 1935 р. вийшла друком книга Л. Б. Хавкіної «Заочне навчання в капіталістичних країнах», в останні роки життя вона працювала над ґрунтовною монографією «Історія бібліотечної освіти в Росії та США», але, на жаль, не встигла її закінчити. Харків'яни по праву пишаються тим, що Л. Б. Хавкіна — перша серед вітчизняних учених жінка — доктор наук в галузі бібліотекознавства. При цьому докторський ступінь їй присудили, минаючи кандидатський, що є першим і єдиним випадком в історії розвитку вітчизняної бібліотечної науки.

Перше закордонне відрядження К. І. Рубинського відбувалося протягом місяця (23 квітня — 23 травня 1902 р.) і було спрямоване на вивчення досвіду роботи 25 бібліотек Москви, Санкт-Петербурга, Юр'єва, Варшави, Києва, Риги, Ніжина. Це сприяло оптимізації системи розміщення та розстановки фондів університетської бібліотеки в процесі переміщення в нове книгосховище.

У період з 1 червня по 15 вересня 1905 р. за дозволом ректора Харківського університету К. І. Рубинський відвідує університетські і національні бібліотеки Парижа, Берліна, Мюнхена, Женеви, Відня, Лозани, Берна. Як стверджує відома дослідниця наукової спадщини К. І. Рубинського, Н. М. Березок [1, 2], володіючи дев'ятьма іноземними мовами, К. І. Рубинський був добре обізнаний з працями зарубіжних бібліотекознавців М. Шреттингера, Ф. Еберта, М. Грезеля, А. Мера та інших, постійно слідкував за фаховою зарубіжною періодикою. Ретельне вивчення зарубіжного досвіду організації бібліотечної справи та спеціальної фахової освіти дозволило К. І. Рубинському науково обґрунтувати необхідність організації фахової підготовки бібліотекарів у Росії.

За кордоном Костянтин Іванович дізнається про високий рівень вимог до бібліотекарів академічної бібліотеки. Так, в Австрії для вступу на службу до бібліотеки необхідно було мати докторський диплом. У Німеччині вакантні посади бібліотекарів посідали ті доценти, які, працюючи в бібліотеках, добре опанували бібліотечні технології. У Франції і Бельгії було впроваджено спеціальні іспити з бібліотекознавства і бібліографії. Загальною вимогою була наявність досвіду практичної бібліотечної роботи. На думку таких знавців бібліотечної справи, як Еберт, Форстеманн, Цоллер, Грезель, бібліотекар академічної бібліотеки має добре знати державну та іноземні мови, зокрема латину, загальну історію, історію літератури, мистецтва, дипломатику, палеографію, історію книгодрукування, книжкової торгівлі, бібліотекознавства. Ці погляди зарубіжних бібліотекознавців поділяв і К. І. Рубинський, який вважав, що одним з головних чинників високого рівня розвитку бібліотечної справи в Західній Європі є якісна професійна освіта бібліотекарів.

Зі станом теоретичної і практичної підготовки бібліотекарів в Ecole des chartes у Франції ознайомив К. І. Рубинського бібліотекар Сорбонської бібліотеки Альберт Мер, автор широковідомої бібліотекознавчої праці «Manuel du bibliothecaire». У Геттингенському університеті в Німеччині Костянтин Іванович познайомився з професором Гітчманом, який обіймав посаду завідувача кафедри бібліотекознавства.

Порівняння бібліотек Західної Європи з вітчизняними академічними бібліотеками приводить К. І. Рубинського до висновку: «Для подготовки необходимых библиотекам опытных и знающих работников до сих пор ничего не сделано в России, и мы проглядели все то, что сделано для этого в Западной Европе» [1]. Після повернення із закордонного відрядження вирішення проблеми запровадження вітчизняної фахової підготовки бібліотечного персоналу стає пріоритетним у подальших працях ученого.

У червні 2011 р. виповнилося 100 років з того часу, як на Першому Всеросійському бібліотечному з'їзді харківський бібліотекознавець К. І. Рубинський у заглавній доповіді «Положение библиотечного дела в России и других государствах», посилаючись на зарубіжний досвід, науково обґрунтував необхідність університетської підготовки бібліотечного персоналу, пропонував створити кафедри бібліотекознавства у Санкт-Петербурзькому та Харківському університетах.

На теренах України ідеї К. І. Рубинського були реалізовані лише у 1925 р., коли на факультеті політичної освіти Харківського інституту народної освіти, створеного на руїнах Харківського університету, було відкрито книжково-бібліотечну секцію і здійснено набір першої групи майбутніх бібліотекарів вищої

кваліфікації. Фундатор першої в країні кафедри бібліотекознавства, бібліотечного факультету, аспірантури з означеної наукової спеціальності — Надія Яківна Фрідьєва — теж прагнула підтримувати й розвивати міжнародні зв'язки, ретельно вивчала праці зарубіжних фахівців та закордонний досвід підготовки бібліотечного персоналу. У 1960-х роках вона рецензувала доповідь німецького вченого проф. Х. Кунце «Бібліотекознавство як наука і як предмет викладання у вузах» (Берлін, 1962). Рецензія була настільки вдалою, що Н. Я. Фрідьєва отримала запрошення читати в Берліні лекції з наукових основ бібліотекознавства і успішно здійснила це закордонне відрядження [5].

Узагальнюючи початкові етапи розвитку міжнародних зв'язків харківської наукової та освітньої школи, можна охарактеризувати їх як переважно міжособистісні та фрагментарні. Більш систематичними, плановими, багатоаспектними вони стають із середини 1970-х років, коли бібліотечний факультет Харківського державного інституту культури (ХДІК) розпочинає підготовку кадрів для бібліотек зарубіжних країн. За цей час дипломи бібліотекаря-бібліографа вищої кваліфікації одержали представники 42 країн Європи, Азії, Африки, Латинської Америки. Нині серед випускників факультету — директори національних бібліотек В'єтнаму, Йорданії, Ефіопії, Нігерії, Республіки Конго, завідувачі відділів та топ-менеджери бібліотек провідних зарубіжних університетів [8].

Окрім освітнього в цей час розвивається науковий напрям міжнародних зв'язків, який реалізовувався переважно через підготовку та успішний захист викладачами бібліотечного факультету ХДІК кандидатських і докторських дисертацій в галузі бібліотекознавства та бібліографії, які були підготовлені під керівництвом російських професорів під час навчання у московській та ленінградській аспірантурах.

З початку 1990-х років демократизація усіх сфер життєдіяльності суспільства сприяла активізації міжнародних зв'язків та партнерських відносин. Розвиваючи цей напрям, факультет бібліотекознавства та інформатики ХДІК з 1995 р. стає членом Міжнародної Федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА), Європейської асоціації бібліотечно-інформаційної освіти та наукових досліджень (ЄВКЛІД), Організації Європейської співпраці в галузі бібліотечної та інформаційної освіти (БОБКАТССС). У 1997 — 1998 рр. керівництвом ХДІК було встановлено міжособистісні професійні контакти, налагоджено двосторонні зв'язки й укладено угоди про співпрацю із західноєвропейськими колегами, здійснено ділові поїздки до Вищої бібліотечної школи Штутгарта (Німеччина), Королівської бібліотечної школи в Копенгагені (Данія), кафедри книго-, бібліотекознавства та

інформатики Амстердамського університету, Вищої бібліотечної школи в Абердині (Шотландія) [9]. Активніше почали розвиватися такі форми міжнародних зв'язків, як участь у наукових конференціях і симпозіумах, організація читання лекцій провідних зарубіжних професорів, організація стажування, проведення спільних міжнародних досліджень, програм і проектів. У результаті було модернізовано зміст і структуру навчальних планів підготовки бібліотекарів-бібліографів вищої кваліфікації, почалось активне впровадження у навчальний процес новітніх інформаційних та інтернет-технологій.

У 2002 р. Харківська державна академія культури (ХДАК) підписала Болонську угоду і нині випускає бакалаврів і магістрів, підготовлених за кредитно-модульною системою навчання. Це стимулює колектив факультету до вивчення та запровадження кращого досвіду європейських країн, які підтримали Болонський процес. Результати досліджень такого досвіду, що організуються, зокрема, й у межах міжнародного партнерства, сприяють розробленню нових навчальних планів для магістерських та бакалаврських програм підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців, удосконаленню організації навчального процесу за кредитно-модульною системою навчання, розробленню якісного нового науково-методичного забезпечення самостійної роботи студентів, доступного їм, зокрема, і в електронному дистанційному режимі.

З метою кваліфікованого відбору зарубіжних абітурієнтів в Академії створено спеціалізований структурний підрозділ — Центр міжнародної освіти та співробітництва, який постійно співпрацює із зарубіжними партнерами з організації підготовки на базі ХДАК бібліотечних фахівців для таких країн, як Йорданія, Ірак, КНР, Нігерія, Сирія, Туреччина, Туніс, Російська Федерація.

Високий науковий ценз професорсько-викладацького складу факультету, відповідний рівень науково-методичного забезпечення навчального процесу сприяли набуттю ХДАК першого досвіду нострифікації зарубіжних бакалаврських дипломів і нині є можливість налагодити міжнародне партнерство з факультетом інформаційних наук та бібліотечної справи Університету Аль-Мустатсирія (м. Багдад), Королівською школою бібліотекознавства та інформатики Данії з підготовки магістрів в галузі бібліотекознавства.

З 1994 р. окрім підготовки для країн далекого зарубіжжя бібліотекарів-практиків різних кваліфікаційних рівнів, факультет бібліотекознавства та інформатики ХДАК створює належну когнітивну й організаційну інфраструктуру підготовки науково-педагогічних кадрів: у період 1994 — 1996 рр. В Академії відкрито аспірантуру, докторантуру, спеціалізовану вчену раду

з прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук (з 2006 р. — із соціальних комунікацій) зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». За період дії спецради в аспірантурі ХДАК з числа іноземних студентів підготовлено чотири кандидати наук зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Це — громадяни Китаю та Йорданії, які нині зробили успішну кар'єру на батьківщині, очоливши провідні бібліотечно-інформаційні структури. Випускники-іноземці аспірантури ХДАК успішно нострифікували дипломи докторів філософії і продовжують підтримувати професійні зв'язки з факультетом бібліотекознавства та інформатики, постійно беруть участь у міжнародних наукових конференціях, намагаються запровадити обмін науковцями та публікаціями, планують продовжити навчання в докторантурі академії. Розвиток таких зв'язків сприяв розширенню географічних меж міжнародного партнерства і нині ХДАК укладено двосторонні угоди про партнерство із школами інформаційного менеджменту Уханьського, Шанхайського університетів (Китайська народна республіка) та ін.

Розвиток науково-дослідницького напряму міжнародного партнерства реалізується: у розробленні спільних науково-дослідних тем, що мають для партнерів взаємний інтерес; в обміні науковими публікаціями; в участі в міжнародних наукових конференціях, семінарах, воркшопах; в обміні навчальними та науково-методичними матеріалами, спільній підготовці монографій та підручників.

Особливо плідним у цьому напрямі є партнерство факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК з Московським та Краснодарським університетами культури і мистецтв, з Белгородським інститутом культури, з Національною бібліотекою Білорусі, факультетом бібліотекознавства Литовського університету. Результатами партнерства є видання спільних ґрунтовних монографічних досліджень, підручників та навчальних посібників, членство в спецрадах, здійснення висококваліфікованого рецензування та опанування в процесі підготовки та захистів дисертаційних досліджень, членство в редакційних колегіях фахових зарубіжних часописів.

Згідно з угодами про міжнародне партнерство на базі факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК проведено кілька міжнародних семінарів та конференцій з проблем модернізації бібліотечно-інформаційної освіти із залученням іноземних фахівців. Здійснено ознайомлювальні поїздки, обмін навчально-методичними матеріалами та фаховою літературою, читання провідними зарубіжними професорами лекцій для студентів та аспірантів

факультету. Така взаємодія суттєво сприяє взаємозбагаченню змісту, форм та організації навчального процесу, обміну науковими ідеями в галузі бібліотекознавства та суміжних наукових дисциплін, підготовці якісно нової генерації як учених-бібліотекознавців, так і фахівців-практиків. Як свідчить досвід, найефективнішими новітніми формами міжнародної співпраці є інтернет-конференції та онлайн- майстер-класи.

Вельми перспективним є проект міжнародної співпраці з Датською Королівською школою бібліотекознавства та інформатики (м. Копенгаген), професор якої — Ханс Ельбесгаузен запропонував ХДАК підписати меморандум про взаємопорозуміння та академічну співпрацю з метою розвитку навчання та наукових досліджень через обмін ідеями, публікаціями, викладачами та студентами. Він пропонує реалізувати спільне наукове дослідження з теми «Соціальний та культурний капітал публічних бібліотек». Серед завдань цієї наукової розвідки — методологічне обґрунтування місії публічної бібліотеки як базового компонента і стратегічного ресурсу формування громадянського суспільства, діяльність якої створює соціальну довіру населення, безплатно надаючи культурний та інтелектуальний капітал нації усім без винятку громадянам. У жовтні 2011 р. Хансом Ельбесгаузеном проведено на базі факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК цикл лекцій та майстер-класів окремо для викладачів, студентів та співробітників публічних бібліотек Харкова.

На жаль, існує низка об'єктивних та суб'єктивних факторів, які гальмують ефективний розвиток міжнародного партнерства. Серед них — і певна пасивність колег, і слабке знання іноземної мови, а головне — відсутність у ВНЗ коштів на зарубіжні відрядження викладачів, аспірантів і докторантів, слабка матеріальна база, яка не дозволяє факультету на належному рівні організовувати прийом зарубіжних фахівців, багато з яких пропонують візити з метою читання лекцій, проведення майстер-класів, участі у наукових конференціях. Навіть пересилка за кордон поштової кореспонденції, збірників тез і доповідей конференцій потребує в нинішніх скрутних фінансових умовах існування вітчизняних вишів пошуку ними спонсорів та меценатів.

Вагомим резервом для підвищення ефективності міжнародного партнерства факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК є такий його напрям як участь у міжнародних проектах співпраці, оскільки остання заявка факультету на участь в проекті TEMPUS «Бібліотечно-інформаційні послуги в Україні для освіти, економіки, суспільства», подана в партнерстві з університетом Роберта Гордона (Велика Британія), Таллінським університетом, Київським національним університетом культури і мистецтв та УБА, не

знайшла підтримки фонду. Безумовно, більш активним має бути партнерство із зарубіжними громадськими фондами та асоціаціями.

Професорсько-викладацький склад факультету саме за рахунок розвитку ефективного міжнародного партнерства прагне об'єднати спільні зусилля з вишами декількох європейських країн щодо участі в отриманні грантів в галузі культури та бібліотечно-інформаційної освіти, що дозволить одержати додаткове програмно-цільове фінансування для вирішення проблем вільного доступу до профільної інформації, обміну досвідом у підготовці бакалаврів, магістрів та науково-педагогічних кадрів, інвестування цільових програм інформатизації галузі, запровадження дистанційної бібліотечної освіти.

Таким чином, активізація розвитку міжнародного партнерства є особливо актуальною в умовах суттєвого скорочення бюджетного фінансування вітчизняних профільних ВНЗ та необхідністю підвищення конкурентоспроможності бібліотечних фахівців на інформаційному ринку, ускладненням їх завдань щодо розбудови транснаціонального інформаційно-комунікаційного простору. Найефективнішою є організація цього напряму роботи як системи багатоваріантних відносин між суб'єктами партнерства з метою модернізації та суттєвого підвищення якості підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів на основі покращення ресурсного, організаційного, науково-методичного, техніко-технологічного, комунікаційного забезпечення навчального процесу та дослідницької діяльності студентів і викладачів факультету.

Список літератури

1. Березюк Н. М. К. И. Рубинский : библиотекарь, библиотековед, библиограф (1860-1930) : [биография; библиография]. — Х. : Тимченко, 2010. — 320 с.

2. Березюк Н. М. К. И. Рубинский и Л. Б. Хавкина — основоположники харьковской библиотечной школы : фрагменты истории // Науч. и техн. б-ки. — 2009. — №5. — С. 93-103.

3. Григорьев Ю. В. Л. Б. Хавкина (1971-1949). — М. : Книга, 1973. — 126 с.

4. Ковальчук Г. Книгознавча концепція П. Й. Ярковського (до джерел історії вітчизняної бібліологічної науки) // Наук. пр. Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського. — К., 2000. — Вип. 3. — С. 167-175.

5. Кушнаренко Н. М. Фундатор бібліотечної освіти в Україні // Вісн. Харк. держ. акад. культури. — Х., 2000. — Вип. 2. — С. 110—123.

6. Мигонь К. Наука о книге: Очерк проблематики / пер. с пол. О. Р. Медведевой. — М. : Книга, 1991. — 198 с.

7. Розет Р. И. Кременецкий библиотекарь / Розет Р. И., Кулькова Л. П. // Сов. библиогр. — 1981. — №5. — С. 58-59.

8. Харківська державна академія культури : до 80-річчя з дня заснування : моногр. / В. М. Шейко, М. М. Каністратенко, Н. М. Кушнаренко та ін. — Х. : ХДАК, 2009. — 196 с.

9. Шейко В. Міжнародні зв'язки та оновлення навчальних планів бібліотечно-інформаційної освіти в Україні // Вісн. Книжк. палати. — 1998. — №5. — С. 7-10.

С. М. Зозуля

ТЕРМІНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Посилення уваги до термінологічної проблематики на сучасному етапі інформатизації науки та суспільства підтверджує важливість функціонування правильної наукової лексики, оскільки термін — це інструмент професійної діяльності. Нині реформування освіти в Україні дозволяє виходити за межі вузькопрофесійних навичок та спонукає майбутніх фахівців до саморозвитку, покращення інтелектуального потенціалу. У цьому контексті актуальними є такі поняття як «культура фахівця», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна етика», «термінологічна грамотність» тощо.

Як свідчить аналіз публікацій у фаховій періодиці та науково-методичній літературі останніх років, питання про підвищення рівня професійної підготовки та культури майбутніх фахівців бібліотечної галузі, формування високоосвічених спеціалістів поставали регулярно, набуваючи актуальності та гостроти. Зокрема, розроблення загальних методик формування мовної компетенції студентів вивчали Л. Барановська, Л. Головата; проблеми формування мовленнєвої культури досліджували Н. Бабич, А. Коваль, В. Мельничайко; про значення розвитку інформаційної культури особистості писали Н. Коноваленко, В. Мозгова; формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів аналізували С. Іванова, Л. Романова, А. Ясінський, Т. Ярова; питання професійної компетентності бібліотечних працівників досліджували С. Головко, Н. Збаровська, Т. Ковальська, Г. Паршукова, С. Шумко та ін. Роль термінології в навчальному процесі як предмет обговорення на вітчизняних термінологічних конференціях поставало неодноразово, проте проблеми термінологічної підготовки

як одного з аспектів становлення професійної компетентності бібліотечних працівників досі залишаються актуальними.

Отже, завданням доповіді є охарактеризувати важливість формування термінологічної грамотності як важливого чинника становлення фахівця в інформаційному середовищі.

Відзначимо, що науковими співробітниками Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, яка є центром мережі освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України, зокрема А. Рубан, П. Роговою, І. Хемчян та іншими, питання формування інформаційної культури досліджувались всебічно. Як результат здійсненого наукового дослідження було укладено науково-методичні рекомендації «Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів» (К., 2005). У виданні висвітлено такі питання: науково-практичні підходи до проблем інформаційної культури; роль та місце шкільної бібліотеки у формуванні інформаційної культури учнів різних вікових категорій; аналітико-синтетичне опрацювання джерел інформації тощо. З огляду на актуальність питання формування термінологічної компетентності бібліотечних працівників важливою у цьому виданні є третя частина, що включає термінологічний словник до курсу «Основи інформаційної культури», який містить близько 200 термінів та понять цієї галузі [7].

У цілому аналіз термінів показує, що на початку XXI ст. вітчизняні та зарубіжні культурологи термін «культура» (від лат. cultura — обробіток, розвиток, виховання, освіта) тлумачать як складне, багатогранне поняття, що означає сукупність матеріальних і духовних надбань на певному історичному розвитку суспільства і людини, які втілені в результатах продуктивної діяльності [6, с. 313 — 314].

На початку XXI ст. в Україні актуальним та широковживаним стало поняття «культура фахівця» у значенні системи знань і навичок. Під поняттям «професійна культура» традиційно розуміємо сукупність спеціальних теоретичних знань та практичних умінь, пов'язаних із конкретним видом праці. Поряд з цим функціонує поняття «професійна етика», яке визначаємо як загальноприйняті моральні обов'язки, в яких відбивається ставлення представника певної професії до об'єкта праці, до колег, до партнерів, до членів суспільств, що є свідченням високого індексу професійності. Це усвідомлення відповідальності і власної професійної компетентності.

Враховуючи позиції вітчизняних науковців, поняття «професійна компетентність» (від лат. competens — відповідний, здібний) визначаємо як сукупність фізичних та інтелектуальних якостей і властивостей, потрібних

фахівцю для здійснення професійної діяльності. Отже, компетентність de facto передбачає наявність цілої низки кваліфікаційних вимог: енциклопедичного рівня знань; знання мовних норм оформлення наукової роботи; навичок творчого володіння інтелектуальним інструментарієм; здатності аналітично мислити; уміння вирішувати конкретні завдання, що стосуються професійної діяльності; здатності успішно освоювати нове й адаптуватися до умов, що швидко змінюються; здатності взаємодіяти з іншими людьми, що передбачає наявність комунікаційних та інтеграційних здібностей; орієнтованість на позитивний результат тощо [4].

Поняття «термінологічна компетентність» пропонуємо вживати у значенні високого професійного рівня засвоєння понятійного апарату та галузевої термінології, що задовольняє потреби фахової комунікації.

Зауважимо, що основною базою розвитку та становлення особистості майбутнього спеціаліста, формування його професійних навичок, світогляду є навчальний процес — обов'язкова передумова адаптації до професійного середовища [8, с. 182]. Інформаційна культура передбачає не тільки досконале володіння теоретичними знаннями з обраної спеціальності, а й уміння практичного застосування цих знань у процесі професійної діяльності. У зв'язку з цим важливим є підвищення культури наукової мови бібліотечних фахівців шляхом збагачення їхнього лексичного запасу термінологічною фаховою лексикою, формування практичних навичок ділового усного та писемного спілкування у професійному колі. Знання галузевої наукової лексики на високому професійному рівні (термінологічна компетентність) має важливе значення, оскільки сприяє цілісній підготовці фахівців бібліотечної галузі, розвиває їхню професійну культуру. Вправне терміновживання, як зазначає Е. І. Огар, є не лише формальною вимогою до мовленнєвої компетенції фахівця, воно сприяє реалізації найважливіших функцій професійного мовлення [5]. Для успішного вирішення цього завдання у багатьох ВНЗ України до навчальних планів стали впроваджувати дисципліни з термінознавства, вивчення яких має здійснюватись у контексті загальної гуманітарної підготовки майбутніх спеціалістів і одночасно спиратись на мовленнєвий досвід, здобутий студентами під час опанування спеціальних дисциплін [5]. Крім того, термінологічна підготовка фахівців має здійснюватися системно, а не опосередковано.

Для професійного спілкування у своїй діяльності бібліотечні працівники повинні мати достатній активний лексичний запас фахової термінології, оскільки саме термінологічна лексика забезпечує науково-виробничу комунікацію, сприяє її інтелектуалізації, полегшує процес засвоєння знань та їх реалізації у фаховій діяльності, поглиблює набуті знання та навички,

є засобом розширення професійно зумовленого словникового запасу, підвищує загальний культурний рівень кожної особистості.

Отже, обговорення проблем термінології — це важливе завдання сьогодення. Значення розробленої термінології надзвичайно важливе в науці, оскільки правильний термін стає умовою правильності наукового мислення [3, с. 83]. Чітка наукова термінологія галузі — це одна з перших передумов підготовки інструктивно-методичних та нормативно-правових документів; це передумова виникнення широкого кола термінологічних лексикографічних видань [2]; це формування лексичної бази термінології та понятійного апарату будь-якої науки, які ми розуміємо у сукупності, оскільки останнє матеріалізується в термінології [9, с. 45]. Слід зазначити, що формування наукових понять — це результат пізнання галузі, її дослідження, аналіз її розвитку. З-поміж усього, поняття динамічні, оскільки, постійно вдосконалюючись, змінюються або переходять до розряду загальновживаної лексики. Еволюція науки зумовлює таку якість термінології, як змінність. Наукові поняття реалізовуються через назву, тобто термін, який є основою наукової мови. Отже, термінологія певної галузі знання є набором термінів та понять, які науково опрацьовані, обґрунтовані, узагальнені та певним чином систематизовані, кодифіковані і нормалізовані у словниках, енциклопедіях, стандартах, а тому становлять собою терміносистему. Посилаючись на наукову думку, що широко побутує, зауважимо, що термінологія певної галузі знання може називатися науковою лише у тому випадку, якщо являє собою обґрунтовану систему слів або словосполучень, що висловлюють чи виражають певну систему понять [1]. Закономірним є те, що термінологія будь-якої галузі знання — це не довільне поєднання окремих слів або словосполучень, а певна термінологічна система, утворення якої є наслідком довготривалого наукового пошуку. Для цього необхідними чинниками виступають: професійна культура, термінологічна компетентність, володіння методикою та технікою побудови термінів та інші не менш важливі якості.

Отже, термінологія вимагає пильної уваги, осмисленого, доречного, чіткого застосування та є актуальним і важливим чинником становлення фахівця бібліотечної галузі в інформаційному середовищі. Всебічна професійна підготовка, яка передбачає вільне оволодіння термінологією галузі, орієнтована на розвиток професійної майстерності, розширення професійного світогляду, що у подальшому визначить особистісну культуру бібліотечних працівників, підвищить їхню професійну компетентність.

Список літератури

1. Зозуля С. Рівень системної організації архівознавчих термінів // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VIII Міжнар. наук. -практ. конф., Київ, 17–19 травня 2011 р. / наук. ред. М. С. Слободяник. — К., 2011. — С. 218 — 220.

2. Зозуля С. Термінологічний словник з інформаційних ресурсів: розроблення та шляхи впровадження // Формування єдиного галузевого інформаційного ресурсу шляхом кооперативного аналітико-синтетичного опрацювання документів галузевої тематики [Електронний ресурс] : матеріали всеукр. наук. -практ. семінару / НАПН України, Держ. наук-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол. : Рогова П. І. (голова), Яценко О. М. (заст. голови) та ін.]. — Текст. дані. — К., 2011. — С. 49 –53. — Режим доступу: http://www. library. edu-ua. net/research _ activity/personal _ lib _ products/. — Назва з екрана.

3. Калишевич З. Е. к вопросу об архивной терминологии / З. Е. Калишевич, Л. Н. Кривошеин, Г. К. Фильчагова // Вопросы архивоведения. — М., 1964. — № 1. — С. 83–90.

4. Компетентність — ключ до оновлення змісту бібліотечної роботи [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України для дітей : [сайт] : україн. версія. — Текст. І граф. дані. — К., [б. р.]. — Режим доступу: http://www. chl. kiev. ua/default. aspx?id=5290. — Назва з екрана.

5. Огар Е. І. Термінознавчі дисципліни у навчальному процесі // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. / відп. ред. Л. Симоненко. — К. : КНЕУ, 2001. — Вип. 4. — С. 347–349.

6. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди ; [ред. кол. : В. І. Шинкарук (гол.) та ін.]. — К. : 2002. — 744 с.

7. Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] : наук. -метод. рек. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд. А. І. Рубан ; наук. ред. : П. І. Рогова, В. І. Лутовинова ; відп. за вип. І. І. Хемчян. — Текст. дані. — К., 2005. — 125 с. — Режим доступу: http://sasl. at. ua/publ/13-1-0-22. — Назва з екрана.

8. Фоменко Н. С. Проблемне навчання як метод підвищення культури студентів у їхній навчальній діяльності // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології [Електронний ресурс] : зб. наук. пр. /

Херсонський національний технічний університет. — Текст. дані. — Херсон, 2010. — № 1 (2). — С. 181– 184. — Режим доступу: http://www. nbuv. gov. ua/portal/soc _ gum/Apdup/2010 _ 1/index. html. — Назва з екрана.

9. Ханпира Э. И. Проблемы развития архивоведческого терминоведения // Актуальные вопросы совершенствования архивного дела в условиях развитого социалистического общества : материалы Всесоюз. науч. -практ. конф. / Главархив СССР, ВНИИДАД. — М., 1985. — Вып. 3. — С. 44—47.

В. О. Мудроха

РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ ПРОФЕСІЇ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Нові умови, в яких сьогодні працюють бібліотеки, потребують висококваліфікованих фахівців, здатних модернізувати роботу цих установ. Радикальні зміни технологічної й технічної бази бібліотек, освоєння нових форм і методів діяльності призвели до неминучого старіння наявного бібліотечно-виробничого доробку. Назріла потреба в нових професійних та особистих якостях працівників. Ринок праці і кадрів переживає глобальні зміни, відбувається розподіл і перерозподіл бібліотечних спеціалістів у відношенні з іншими галузями народного господарства і навпаки. На жаль, молоді фахівці, які приходять на роботу у бібліотеку, недостатньо підготовані, погано орієнтуються як у традиційній, так і в автоматизованій технологіях, не знають основ сучасної економіки, не володіють методикою наукових досліджень і мають мінімальний досвід використання технічних засобів. Поряд з тим, сталою тенденцією є старіння колективів бібліотек. Серед багатьох причин тут, передусім, слід назвати низькі зарплати і невизначеність перспективи службового зростання.

Керівники бібліотеки повинні планувати потреби в персоналі, постійно проводити оцінку особистих і професійних якостей працівників, їхнього потенціалу, підтримувати вдумливих, добропорядних, творчих та ініціативних у роботі. Потрібно розробити систему заохочень для кожної категорії фахівців, яка б сприяла підвищенню власного фахового рівня, що веде до підвищення професіоналізму бібліотекарів у галузі інноваційної діяльності, науково-дослідної роботи, автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів.

Як свідчить досвід багатьох бібліотек, у тому числі і ЛННБ України імені В. Стефаника, складовими такої програми мають бути: тимчасове переведення

працівників на роботу в інші структурні підрозділи бібліотеки на короткий термін; робота працівників у складі комісій, створених у бібліотеці; залучення до консультацій з фахових питань; заохочення до висвітлення досвіду з бібліотечної діяльності шляхом написання статей, підготовки доповідей та виступів на нарадах, конференціях тощо; навчання на курсах, семінарах як у бібліотеці, так і в інших установах; надання адміністрацією офіційної підтримки та методичної допомоги бібліотекарям, які бажають отримати науковий ступінь.

Практика роботи останнього десятиліття виявила групу бібліотек, які за рівнем технічного та технологічного забезпечення, професійності кадрів, налагодженості міжбібліотечних зв'язків стали інформаційними та методичними центрами. Серед них і Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, у якій останнім часом сталися великі зміни, пов'язані з широким використанням новітніх інформаційних технологій. Установа упевнено перетворюється на сучасний інформаційний центр з інтегрованою автоматизованою технологією виконання бібліотечних процесів. У зв'язку з нестримною модернізацією бібліотечної техніки та технологій, зміною інформаційних запитів, появою нових видів документів книгозбірня потребує кваліфікованих кадрів. На жаль, бібліотечні школи середньої і вищої ланки в новій ситуації повільно перебудовують свою діяльність, значна кількість випускників йде працювати в інші сфери.

Кадрова політика у ЛННБ України імені В. Стефаника спрямована не лише на збереження професійного потенціалу, але й на створення колективу нової формації, що відповідає сучасним вимогам. Вирішення цієї проблеми передбачає формування відповідної освітньої інфраструктури, помітне місце в якій займає система додаткової професійної бібліотечної освіти, однією з форм якої є професійна перепідготовка.

Контроль за використанням кадрового ресурсу здійснюється з позицій аналізу виконання структурними підрозділами бібліотеки річних і поточних планів, застосування в їх роботі наукової організації праці, науково обґрунтованого нормування, аналізу плинності кадрів, розробки заходів задля їх закріплення, організація та покращення умов праці. Саме постійна, добре організована робота з кадрами і, передусім, внутрішньобібліотечна система підвищення кваліфікації співробітників покликана допомогти професійній перепідготовці бібліотечних працівників. Сьогодні штат ЛННБ України імені В. Стефаника нараховує 426 фахівців, з них понад 300 з вищою освітою. До характеристики бібліотечного колективу необхідно додати, що діяльність установи побудована за принципом функціонального поділу праці, тобто більшість працівників мають функціональну спеціалізацію.

На початку 1990-х років у бібліотеці склалася ситуація, коли різко зменшився інтерес до підвищення кваліфікації, адже вивірена щоденною практикою бібліотечна технологія не вимагала постійного, системного самовдосконалювання, чимало фахівців відчували непотрібність повного розкриття свого потенціалу. Слід зауважити, що у співробітників була відсутня внутрішня мотивація підвищувати свою кваліфікацію, адже це не гарантувало просування службовими сходинками. Подолання кризових явищ у системі підвищення кваліфікації кадрів бібліотеки ми пов'язуємо з початком впровадження новітніх інформаційних технологій. Перед колективом бібліотеки постало декілька проблем: відсутність практичних рекомендацій з методики роботи, оскільки бібліотечна практика змінювалася значно швидше, ніж бібліотечна теорія; гостра потреба у навчанні персоналу як теоретичним основам, так і практичним професійним знанням, що необхідні для роботи в нових умовах (оскільки основна частина фахівців нашої бібліотеки здобула професійну освіту в 1970 — 80-х роках); необхідність мобільного навчання великої кількості співробітників водночас, що вимагає багато зусиль і часу.

У 1990-х роках під керівництвом спеціалістів відділу автоматизації значна кількість працівників бібліотеки опанувала роботу на персональних комп'ютерах. Освоюючи сучасні інформаційні технології, перед бібліотекою повстали принципово нові питання, пов'язані з автоматизованим опрацюванням і методикою пошуку інформації, з навчанням і наданням сервісних послуг користувачам. Для вирішення цих завдань бібліотека була вимушена виконувати функції навчального центру для своїх співробітників, де найбільш підготовлені бібліотекарі виступали у ролі викладачів.

У бібліотеці склалася унікальна ситуація, коли процес навчання йшов паралельно з освоєнням новітніх технологій. У цей перехідний період доводилося більше відповідати на запитання, обговорювати поточні проблеми безпосередньо на місці. Без сумніву, це мало як позитивні, так і негативні сторони.

Як форма підвищення кваліфікації співробітників на даному етапі з'явилися комплексні робочі (методичні) групи, в які входили співробітники різних структурних підрозділів бібліотеки задля вивчення та впровадження новітніх технологій. Спільний аналіз практики роботи бібліотеки паралельно з осмисленням теорії питання швидко допомагав дійти до суті проблеми, виробити єдиний погляд на її вирішення та швидко отримати результат.

Впровадження інтегрованої автоматизованої системи Aleph у ЛННБ України імені В. Стефаника поетапно розпочалося з 2007р. Спочатку почали діяти модулі комплектування і каталогізації, потім модуль циркуляції. Сьогодні у бібліотеці функціонують 150 автоматизованих робочих місць.

Фахівці бібліотеки, формуючи електронний каталог, ґрунтовно вивчили та працюють у форматі MARC 21. Співробітники відділу формування інформаційних ресурсів оволоділи роботою у модулі комплектування, а співробітники структурних підрозділів бібліотеки, пов'язаних з обслуговуванням користувачів, досконало вивчили та використовують у роботі модуль циркуляції.

Зміни, що відбулися у роботі бібліотеки, знайшли своє відображення у програмі експрес-курсів з вивчення основ бібліотекознавства, бібліографознавства та інформатики, які є складовою системи підвищення кваліфікації співробітників бібліотеки. Однією з найбільш розповсюджених традиційних форм підвищення фахової компетентності, що дозволяє різнобічно і планомірно висвітлювати питання теорії і практики бібліотечної справи, залишаються семінари (універсальні й тематичні). Бібліотекарі опановують навички користування електронним каталогом, вивчають модулі інтегрованої автоматизованої системи. За останні десять років курси з вивчення основ бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та інформатики закінчили 120 співробітників бібліотеки.

Також бібліотекарі-практики підвищують свою кваліфікацію, беручи участь у семінарах, методичних нарадах, обмінюючись досвідом на наукових конференціях та вивчаючи досвід інших бібліотек. Водночас із підвищенням кваліфікації персоналу у бібліотеці проводиться навчання користувачів. Консультанти у каталожному залі бібліотеки допомагають користувачам вивчити методику пошуку інформації за електронним каталогом.

Підсумовуючи, підкреслимо, що сьогодні користувач очікує від бібліотекаря насамперед якісного бібліотечно-інформаційного сервісу, вимагає застосування ефективних пошукових тактик та інтелектуальних стратегій на базі максимального використання світових документних ресурсів, що в свою чергу, потребує відповідного навчання бібліотекарів, яке приведе до формування власних інформаційно-бібліотечних кадрів. Зміни умов праці та професіоналізації бібліотекарів, що відбуваються під впливом трансформації процесів формування бібліотечно-інформаційних ресурсів, їх опрацювання та зберігання, обслуговування користувачів, свідчать про нову професійну реальність.

Для вирішення важливих проблем кадрового забезпечення бібліотек необхідно: розробити на державному рівні концепцію єдиної кадрової бібліотечної політики, яка передбачає організацію підготовки й підвищення кваліфікації бібліотечно-інформаційних кадрів, підвищення престижу і соціального статусу бібліотечного працівника; розробити кваліфікаційні вимоги, враховуючи сучасний рівень діяльності бібліотек як документно-інформаційних структур; створити чітку, структуровану систему безперервної бібліотечної освіти,

організувати дистанційну освіту на робочих місцях; сприяти підвищенню престижу бібліотечної професії шляхом створення системи стимулювання бібліотечних працівників (матеріальних і моральних заохочень); залучити молодих фахівців до бібліотек; розвивати й вдосконалювати досвід співробітництва бібліотек України та організовувати обмін досвідом на міждержавному рівні.

Отже, сьогодні життя вимагає нових підходів, змін, які мають передбачати високий рівень бібліотечних фахівців. Сучасна система підвищення кваліфікації має звільнитися від багатьох догм. Методична робота сьогодні — це кумуляція і ретрансляція кращого досвіду роботи; розробка і впровадження інноваційних процесів; організація безперервної освіти бібліотечних кадрів.

Н. М. Рева
Л. Г. Рева

ОСОБИСТІСТЬ БІБЛІОГРАФА-БІБЛІОТЕКАРЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

XX ст. доленосне в історії України. Вона здобула національну незалежність, об'єднала в міжнародно визнаних кордонах свою етнічну територію та увійшла повноправним членом до багатьох міжнародних організацій. Водночас 40 років тому країна перебувала в стані постійних війн — зовнішніх і внутрішніх. Хоч більше половини громадян України народилися після XX з'їзду КПРС, який легітимізував припинення масового терору, жахливі роки сталінщини закарбувалися в народній пам'яті. Постгеноцидне суспільство не може об'єктивно оцінити минуле. Одна надія на покоління, які не зазнали впливу війни і масового терору. Особлива надія на тих, хто ще навчається в школі. Вони повинні виробити свій власний погляд на XX ст., користуючись підручником історії (1, с. 21).

Глобалізаційні процеси у світі найпомітніше виявилися у другій половині XX — на початку XXI ст., дедалі відчутніше впливаючи на економічне, політичне та культурне життя, базуючись на різкому зростанні виробництва інформації, розвитку науки, комунікаційній революції. Найбільшого актенту набувають інформаційні ресурси, які в період глобалізаційних перетворень є найвідчутнішими і єдиними документами перед викликами сучасності, еволютивності розвитку суспільства. Глобалізм почасти нівелює значення кордонів, географічних особливостей, включає у сферу загальних інформаційних впливів все ширші прошарки населення, перетворюючи інформаційний ресурс на самостійний засіб впливу і суспільного розвитку. Сьогодні основні напрями

досліджень спрямовані на вивчення характерних особливостей інформаційних, економічних, політичних та інших наслідків глобальних впливів і вироблення стратегії розвитку в умовах існування цих впливів для окремої країни, нації тощо. Сьогодні кількісний аспект інформації виступає як найпростіший рівень наукового знання про інформацію. Доступ все більшої кількості людей до інформаційних масивів, особливо в електронному їх вигляді, прискорив процеси структуризації суспільства.

Відповідальні завдання, поставлені перед українським народом, вимагають великої творчої енергії трудящих, удосконалення всіх сфер життя суспільства, всебічного розвитку людини. Звідси і надзвичайно велике соціальне значення професії бібліотекаря-бібліографа.

Що ж властиве професії бібліографа? Безумовно, він повинен бути всебічно освіченим, володіти різнобічними енциклопедичними знаннями, бути людиною високої кваліфікаційної майстерності, належної бібліотечно-бібліографічної культури, ентузіазму, професійного патріотизму. Професія вимагає чіткої ідейної світоглядної позиції. Характерними рисами бібліографа є самовідданість, чесність, відповідальність за доручену справу. Йому властиві допитливість, уміння працювати з людьми, глибока внутрішня культура, творчий склад розуму. Для бібліографа потрібний подвійний розум, як говорять у народі, а також необхідний потяг до удосконалення, поповнення своїх знань. Бібліограф усе своє життя вчиться, без цього він не зможе бути справжнім фахівцем. Професійне самопізнання — це колективний пошук відповідей на важливі, значимі для професії бібліографа питання. І тому в кожній бібліотеці бібліографічні відділи називають мозком. «Праця бібліографа, — говорив

В. Брюсов, відомий російський письменник[54], — чорнова, але абсолютно необхідна для розвитку знань. Бібліограф повинен мати покликання до цієї професії, бути особистістю і авторитетом» (2). Ми знаємо імена багатьох українських бібліографів-класиків: М. Ф. Комарова, Х. Д. Алчевської, Ю. О. Меженка, Ф. П. Максименка, І. З. Бойка, М. П. Гуменюка (3) та багатьох інших — людей ерудованих, з глибокими енциклопедичними знаннями, великого доброго серця, що любили людей і допомагали кожному, хто звертався до них за консультаціями. Не маючи наукових ступенів, вони багатьом допомогли стати кандидатами і докторами наук.

У наш час багато сил, енергії, ентузіазму практичній бібліографічній роботі віддають бібліографи НБУ ім. В. І. Вернадського, Національної Парламентської бібліотеки, державних наукових бібліотек, публічних бібліотек. Ми знаємо імена зарубіжних бібліографів: Богдана Ясинського, що займався українікою в Бібліотеці Конгресу США, Оксани П'ясецької, бібліографа

54. В. Я Брюсов — російський письменник. Після Лютневої революції був призначений головою Комітету з реставрації творів друку.

бібліотеки Оттавського університету, Марти Тарнавської з Філадельфії, відомої як автора нового виду бібліографічного посібника — «Автобібліографії» (1998. — 247 с.) та ін.

Зберігаючи все добре і корисне, що було накопичене в галузі бібліографії за всі десятиліття в нашій країні, сьогодні ми бачимо необхідність появи в бібліотеках фахівців нового типу: з широким світоглядом, високою культурою, які володіють новими комп'ютерними технологіями, уміють орієнтуватися в мінливих умовах життя суспільства та приймати адекватні рішення.

Чи потрібен у наш час, час автоматизованих інформаційних технологій, фах бібліографа? і чи здатні бібліотекарі-бібліографи прийняти глобальний виклик інформаційного суспільства і зробити свою професію однією з найбільш затребуваних в тисячолітті, що настало? Таке риторичне запитання звучить зі сторінок бібліотечної преси, і водночас — спроба роз'яснюючої лаконічної відповіді. І це тим більш на часі, оскільки засвоєння нових інформаційних технологій означає для бібліографії вихід із тупика, яким для неї була і багато в чому залишається традиційна технологія (рукописна чи машинописна) (4).

Впровадження в життя нових інформаційних технологій, що дає змогу активізувати інтеграційні процеси у формуванні інформаційних ресурсів, їх взаємовикористання, розвиток суспільства, де Інтернет сусідить з багатомільйонними накладами газет, журналів і тижневиків, життя підказує — так! Застосовуючи новітні технології та прогресивні форми організації бібліотечної роботи у традиційному і комп'ютерному режимах, бібліографи залишаються незамінимими у своїй практичній діяльності: і при доборі матеріалів до баз даних, і в довідково-бібліографічній роботі, і при підготовці бібліографічних посібників.

Ще на восьмій міжнародній конференції «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва» (Судак, 2002) російський вчений Я. Шрайберг підкреслив, що бібліотеки сьогодні стають не лише науковими й культурними центрами, не лише просвітницькими та видавничими організаціями, але й важливими соціальними інститутами суспільства, свого роду каталізаторами його інформаційного й технологічного прогресу (5). Професія бібліографа, як і інших інформаційних посередників поступово стає однією з основних.

Із своєї практики роботи в Інституті біографічних досліджень НБУ ім. В. І. Вернадського можна констатувати, що жоден процес, який виконується в цьому підрозділі Бібліотеки, не може бути виконаний без знань методики і практики бібліографічної роботи.

Інститут працює над проектом «Підготовка матеріалів до Укра-їнського біографічного словника (УБС), над створенням комп'ютерного банку даних біографічної та біобібліографічної інформації».

У штаті Інституту доктори і кандидати наук, які ведуть домени в базах даних відповідно до свого фаху. Навіть маючи високий фаховий науковий рівень, без знання методики бібліографічної роботи неможливі добір, наукове опрацювання джерел, аналітико-синтетичний аналіз публікацій біографічного спрямування, структурування, редагування біографічної та біобібліографічної інформації в картках для бази даних. Відбувається синтез фаху вченого та професії бібліографа.

Розвиток та диференціація різних наук визначили і виникнення надзвичайно великої кількості довідково-бібліографічних засобів, що становлять певну систему ресурсів української біографістики. Серед них — і такий вид довідкового видання як альманах. Інститут біографічних досліджень (спільно з Компанією «Євроімідж», Інститутом історії України НАН України, Товариством «Україна-Світ» та іншими організаціями) взяв участь у підготовці однотомного видання меморіального альманаху «Видатні діячі України минулих років» та шеститомного альманаху «Золота книга української еліти», присвяченого десятій річниці незалежності України, що вийшли в серії «Золоті імена України». Зараз готується третє розширене видання посібника у двох книгах. Підготовка списку прізвищ українських діячів для цих видань, вивчення довідково-бібліографічних, рукописних та друкованих публікацій, архівних джерел, українських та міжнародних сайтів у пошукових системах мережі Інтернет для добору матеріалів, написання біографічних статей — все це вимагає високого наукового фахового рівня працівників Інституту та бібліографічних знань, що і створює імідж сучасного науковця-бібліографа.

Значна увага науковцями Інституту приділяється підготовці теоретичних праць з проблем розвитку української літературної біографіки. Зокрема, зосереджується увага на студіях, пов'язаних з життям та творчістю українських письменників та літературознавців. Дотримуємося системності в діяльності. Вивчаємо життя та творчість представників давньої української літератури — Антонія Радивиловського, Лазаря Барановича, Іоаникія Галятовського, Інокентія Гізеля, Костянтина Острозького, Герасима Смотрицького, Лаврентія Зизанія, Дмитра Братковського, Кирила Транквіліона-Ставровецького, Григорія Сковороди; XIX — XX століття: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, Василя Фащенка, Миколу Чернявського та ін.

Таким чином, в умовах інформатизації суспільства відбувається інтеграція знань і професії у бібліографічній діяльності, підвищується значимість фахівців у створенні документів інформаційної служби. На жаль, роль спеціалістів-науковців як технологів і організаторів інформаційної сфери сьогодні не відповідає запитам та вимогам суспільства. Використання інформаційного потенціалу, закладеного в книжкових скарбницях бібліотеки, гальмується недостатньою ком-п'ютерною та телекомунікаційною базою. Про здобутки та проблеми бібліотечної роботи йшлося ще в «Основних підсумках наукової діяльності Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського» (2001 р.) , де, зокрема, йшлося про те, що «певні наукові результати в галузі бібліотечної інформатизації є, але розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури Бібліотеки, перетворення її на центр інформаційних електроннних ресурсів потребують модернізації установи на принципово новій сучасній технічній та технологічній базі» (6). На жаль, з того часу мало що змінилося.

Список літератури

1. Кульчицький С. День Перемоги… в якій війні? // День. — 29 — 30 квіт., 2011. — С. 21.

2. Брюсов В. О значении библиографии для науки // Библиогр. изв. — 1929. — № 1 —4. — С. 6.

3. Рева Н. Михайло Прокопович Гуменюк у бібліографії і в житті: Спогади / Н. Рева, Л. Рева // Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника: Історія і сучасність: доповіді та повідомлення / Міжнар. наук. конф., Львів, 28 — 30 жовтня, 2010 р. / відп. ред. М. М. Романюк; НАН України; Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. — Л., 2010. — 624 с. — [С. 136 — 138].

4. Зайцев В. Объединить всех, кто связан с Книгой, библиотекой, чтением // Библ. газ. — 2002. — № 9. — С. 1. — Звернення до трудящих 27 трав. на загальнорос. святі бібл. працівників.

5. Костенко Л. Бібліотека інформаційного суспільства / Л. Костенко, М. Сорока // Бібл. вісн. — 2002. —№ 3. — С. 33—38.

6. Моргенштерн И. Г. У библиографии есть будущее // Библиография. — 2001. — № 1.

7. Рева Н. М. Професія — бібліограф // Рекомендаційна бібліографія художньої літератури і літературознавства на Україні. — К., 1992. — С. 185 — 188; Теплицкая А. В. Обеспечение читателей электронной информацией (на примере РГБ). — Библиография. — 2002. — № 1. — С. 6.

8. Библиотечная газета. — 2002. — № 10. — С. 2.
9. Онищенко О. Основні підсумки наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2001) / О. Онищенко, В. Попроцька // Бібл. вісн. —2002. — № 3. — С. 15.

Н. Н. Николаенко

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ БИБЛИОТЕКИ. ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Современный этап развития вузовских библиотек характеризуется изменением приоритетов их деятельности. Из пассивного книгохранилища документных источников эти библиотеки трансформируются в научно-информационные центры вузов, обеспечивающие информационное сопровождение образовательного и научного процессов, интеллектуальный доступ к информационным ресурсам, документно-ресурсной базе, удовлетворение научно-педагогических, образовательных и духовных потребностей студентов, профессорско-преподавательского состава, научных сотрудников вуза. Таким образом широкомасштабное применение в работе вузовских библиотек электронных ресурсов обеспечивает принципиально новый уровень получения и обобщения знаний, их распространения и использования.

Чтобы не быть выбитыми на обочину информационных технологий, библиотеки широко используют внешние электронные ресурсы и создают собственные, а также развивают продвижение этих услуг непосредственно на рабочий стол пользователя.

Поэтому внедрение современных информационных технологий в практику работы вузовских библиотек вносит и качественные изменения во все направления ее деятельности, начиная от изменения структуры библиотеки, видового состава информационных ресурсов и носителей информации. Информационные технологии существенно изменили характер деятельности вузовских библиотек, привели к значительной модернизации их практики.

Нет необходимости подробно останавливаться на освещении опыта работы вузовских библиотек в этом направлении, так как он достаточно полно представлен в материалах научно-практических конференций и семинаров, организуемых вузовскими библиотеками и посвященных внедрению инновационных технологий, а также в многочисленных публикациях профессиональной печати.

Этот большой опыт изучения инновационных процессов накоплен в библиотековедении и отражен в публикациях С. А. Басова, А. Н. Ванеева, Н. С. Карташова, С. Г. Матлиной, В. А. Минкиной, Е. Ф. Фенелонова и др. исследователей. Показались интересными и имеющими практическое значение монография Е. Ю. Качановой «Инновации в библиотеках» и учебное пособие Е. Ю. Качанова «Инновационно-методическая работа библиотек».

Однако целесообразными сегодня становятся на отдельных аспектах внедрения инноваций — на проблемах управления инновациями и инновационной ориентированности руководящего состава библиотеки.

В свое время большинство из библиотечных работников, руководителей библиотек, не обучались теории управления в целом и инновациями в частности. Поэтому искусству управления мы учимся методом проб и ошибок, которые можно было бы избежать, владея теорией инноваций и методикой их внедрения.

Как считает Е. Ю. Качанова (3), одна из разработчиков теории и практики инноваций, успешность инновационной деятельности во многом зависит от эффективности управления и инновационной ориентированности управленческого персонала библиотеки. В последние годы управленческий персонал библиотек принято называть библиотечными менеджерами. Таким образом, подчеркивается их роль в создании новых систем управления, их способность работать в новых условиях, быть лидерами нововведений.

В современной теории и практике библиотечного дела выделяют три уровня управления: высший, средний и низший. Соответственно, к управленческому персоналу в библиотеках относятся три категории работников: высшее звено — административно-управленческий персонал (дирекция), выполняющая функции администрирования, общего руководства деятельностью библиотеки; функциональные руководители (заведующие отделами), которые обеспечивают управление производственными процессами структурных подразделений библиотеки; линейные руководители (заведующие секторами, главные библиотекари), в должностных обязанностях которых преобладает обеспечение конкретного участка или направления работы.

Предполагается, что руководители всех трех уровней управления должны быть ядром инновационного потенциала библиотеки. Но как показывает практика, среди основных трудностей осуществления нововведений в библиотеках называют неспособность некоторых библиотечных менеджеров, особенно линейных руководителей, творчески выполнять руководство конкретными участками работы. Причины такого несоответствия связывают

с размытостью квалификационных требований к руководителям разных уровней и издержками в подборе кадров.

В сборнике Э. Р. Сукиасяна «Библиотечная профессия. Кадры. Непрерывное образование» имеются статьи, посвященные проблеме работы с кадрами в Российской государственной библиотеке (РГБ), возникшей во второй половине 1990-х годов. Как указывает автор (6), проведенное в то время в этой библиотеке социологическое исследование показало, что одной из причин глубокого кризиса, в котором оказалась РГБ, была непродуманность кадровой политики, отсутствие анализа динамики профессиональной структуры с учетом потребности в кадрах на ближайшую и отдаленную перспективу, отсутствие системы оценки в целях продвижения кадров. Типичным было стихийное продвижение по службе, перемещение с повышением разряда ЕТС без существенных изменений функций или выполняемых процессов, освоения смежных участков.

Во многих подразделениях была нарушена пропорция между уровнем сложности труда и необходимой квалификацией работников. Не было закономерности в распределении должностей главных библиотекарей между подразделениями, что во многих случаях привело к девальвации должности «главного». Многие сотрудники считали (у нас они считают и поныне), что для получения «главного» нужно только подождать несколько годочков и администрация вынуждена будет по прошествии лет принять соответствующее решение. На руководство структурными подразделениями нередко попадали «выдвиженцы поневоле», занимающие освобожденные места не имея при этом опыта, профессиональных и организационных навыков.

Нельзя не согласиться с автором, что персонал библиотек очень быстро адаптируется к существующим условиям и в сложившейся инфраструктуре непроизвольно становится консервативным. Многие сотрудники пассивно относятся к технической и технологической перестройке и предпочитают работать в известной, понятной, привычной и легко прогнозируемой обстановке. Отсюда единственное требование подавляющего большинства сотрудников — «надо повысить зарплату» — выдвигается без каких-либо предполагаемых или прогнозируемых улучшений результатов труда.

Такой подход к продвижению по служебной лестнице, сложившийся в свое время в РГБ, на наш взгляд, очень близок большинству работников и наших библиотек, это может отрицательно сказаться и сказывается сегодня на внедрении инновационных преобразований. Решение этой проблемы мы видим в необходимости совершенствования управления библиотекой и совершенствования

работы с кадрами, организации системы повышения квалификации сотрудников, создании условий по изучению и внедрению новых технологий.

Особая роль в инновационной деятельности возлагается на руководителя библиотеки как лидера инноваций, который, располагая знаниями использования информационных технологий и обладая обостренным чувством нового, должен видеть перспективу, выстраивать инновационную стратегию, анализировать ситуацию.

По мнению Е. Ю. Качановой (3), из множества значимых качеств, руководителя библиотеки как лидера инноваций важными считаются:

— личная инновационная активность и инициативность, позволяющая стимулировать инновационное поведение сотрудников, препятствовать инерции и сопротивлению изменениям, выступать в роли генератора идей, носителя инновационного стиля деятельности;

— эмоциональность, коммуникабельность и открытость для новых идей, предложений сотрудников, пользователей и партнеров. Эти качества позволяют заручиться поддержкой сотрудников, вовлечь в инновационную деятельность новых участников, использовать любые возможности для пропаганды новых разработок (на различных производственных совещаниях, на конференциях, семинарах, встречах представителей библиотечного сообщества), тем самым способствуя распространению внедряемых нововведений;

— способность предвидеть развитие событий. Это дает возможность эффективно планировать изменения, рассчитывать потребности в ресурсах, распределять роли и контролировать ход работ, учитывать неожиданные изменения;

— ответственность и способность к анализу текущих событий, позволяющие постоянно находить новые возможности для улучшения деятельности;

— способность к созданию творческой атмосферы, что позволяет поддерживать и поощрять авторов творческих идей, исполнителей инновационных проектов. Способствуя росту инновационной активности и популярности нововведений, руководитель создает эффект цепной реакции новаторской деятельности, когда новые идеи заражают других работников, а признание стимулирует активность;

— создавать в коллективе инновационный климат, т. е. особые условия, способствующие инновационной активности сотрудников и устраняющие различные препятствия на пути преобразования инновационной идеи в инновацию.

Как свидетельствует практика, большинство инноваций вызывают определенные напряжения и влияют на привычный ход библиотечной жизни, на

функциональные обязанности сотрудников. Некоторой части библиотечного персонала кажутся неубедительными преимущества от внедрения нового. Кое-кто боится потерять авторитет, признать свою некомпетентность в новых для них вопросах профессиональной деятельности. Реакция персонала библиотеки часто выражается в идеализации традиционных форм и методов, в их противопоставлении нововведениям. Определенная часть сотрудников с ностальгией вспоминает прошлое (прежнего директора, привычный порядок и методы работы и т. д.), не включается в инновационный процесс или имитирует свое участие в нем.

В соответствии с теорией и методикой инноваций успешная реализация нововведений во многом зависит от эффективности решения различных управленческих задач: поиска и поддержки людей, способных к инициированию идей и внедрению новшеств; информирования сотрудников об изменениях и их привлечение к управлению, изучение отношения сотрудников к изменениям и своевременное предотвращение сопротивления нововведениям; организации работы проектных групп и подбора команды исполнителей проектов; создания определенных условий, способствующих росту творческой активности сотрудников (системы повышения квалификации, некоторых льгот, методов материального и нематериального стимулирования инновационной активности, организация конкурсов и банка идей).

Сформулированные задачи в целом для большинства из нас не новые, но как директор библиотеки вижу необходимость проанализировать каждую из них и как систему использовать в практической деятельности.

Нельзя не согласиться с тем, что результативность и эффективность внедрения инноваций во многом зависит от подготовленности сотрудников к нововведениям. Ставится задача, чтобы каждый сотрудник осознал необходимость нововведений, понимал их суть и уяснил для себя, каким образом его участие в нововведениях будет способствовать повышению уровня удовлетворения информационных потребностей пользователей библиотеки, повышению качества и уровня работы библиотеки в целом.

Чтобы каждый сотрудник получил ответ на эти вопросы, предлагается проводить в коллективе мотивационные семинары или совещания, причем проводить их необходимо с определенной периодичностью и с обязательным участием всех сотрудников библиотеки. Считаю эту форму подготовительной работы по внедрению инноваций интересной и целесообразной.

В теории управления нововведениями подчеркивается, что для эффективной реализации инноваций и результативного управления нововведе-

ниями большое значение имеет также позитивное мышление руководителя. Психологи считают, что позитивное мышление — это резерв сил и возможностей, который каждый руководитель может использовать во благо себе и своим подчиненным.

Позитивный настрой руководителя усиливает его воздействие на коллектив, располагает к созданию благоприятного внутреннего климата в библиотеке. Считается, что любое поощрение усиливает действие и приближает результат, в то время, как любая критика мешает конструктивному решению проблемы и достижению результата.

Важно, считают разработчики теории инноваций, поощрять подчиненных за действия к достижению цели, а не только за его достижение. Критика и особенно необъективная, как подчеркивается в теории управления нововведениями, не приближает к положительному результату и не позволяет воспитать идеального работника, она сковывает, а не окрыляет. Наверное, каждый руководитель, критически проанализировав свое позитивное мышление, может сделать для себя определенные выводы.

Подводя итоги анализа отдельных аспектов управления инновационной деятельностью библиотек, следует отметить, что несмотря на отдельные промахи и недостатки в управлении, отсутствие должного материально-технического и кадрового обеспечения, практически в каждой из вузовских библиотек нашего города проведена огромная инновационная работа и, в первую очередь, по внедрению информационных технологий.

Так, в Научной библиотеке Украинской инженерно-педагогической академии (НБ УИПА) основными элементами библиотечных инноваций определены и внедрены:

организационные (изменение библиотечной политики, проектная деятельность, изменения в структуре библиотеки).

Проведен комплекс работ по внедрению информационных технологий (создание собственных электронных ресурсов, предоставление условий для пользования внешних ресурсов через Интернет, автоматизация обслуживания пользователей библиотеки, создание и совершенствование собственного сайта, создание и совершенствование сервисных услуг и т. д.), что является условием для поэтапного превращения библиотеки в научно-информационный центр вуза.

НБ УИПА участвует в корпоративных проектах: «Система реферування української наукової літератури» по формированию и поддержке в режиме on-line общегосударственной реферативной научной БД «Україніка наукова»; формируют отраслевой ресурс по педагогике, предоставляя его

в Государственную научно-педагогическую библиотеку им. В. А. Сухомлинского; участвует в корпоративном проекте «E — Catalog библиотек Украины» и предоставляет в хостинг БД ЭК; участвует в проекте «Корпоративная аналитическая роспись статей библиотечной корпорации «Матрикс»»; новый раздел сайта «Інженерно-педагогічна освіта» предоставляет в доступ полнотекстовые документы, реферативные БД по проблемам инженерно-педагогической подготовки специалистов, благодаря которому библиотека переходит на более высокий уровень информационного обслуживания, расширяются ее функции как информационного центра, предоставляя доступ к собственным ресурсам (библиотечным каталогам, базам данных и другим информационным материалам) для удовлетворения информационных запросов специалистов в области инженерно-педагогического образования; подготовлен пакет документов по изменению названия «Библиотека УИПА» на «Научная библиотека УИПА». Ученым Советом УИПА от 30. 03. 2010 г. протокол № 8 рассмотрен вопрос об изменении названия библиотеки с внесением соответствующих изменений в Устав академии. Приказом № 166 от 1. 06. 2010 г. и распоряжением № 29 от 21. 10. 2010 г. изменены название библиотеки ее структура и название структурных подразделений, что способствует поднятию имиджа академии и библиотеки.

Продуктные (изменение репертуара библиотечных услуг). Ежегодно расширяются сервисные услуги в работе библиотеки. Внедрены электронная доставка документов, «Виртуальная справка», «Виртуальная выставка». 2011 год стал годом кардинального изменения сайта библиотеки и участия в работе нового корпоративного проекта библиотечной корпорции «Матрикс».

Технологические (изменение технологии библиотечных процессов и операций): автоматизированный учет документов; создание библиографической записи с расписанным содержанием издания для ЭК, что значительно расширило поисковые возможности ЭК; создание аналитических баз данных путем участия в корпоративных проектах; создание БД «Книгообеспеченность» в АБИС «ИРБИС 64»; создание «Авторитетного файла Индивидуального автора»; разработка слайд-лекции по формированию информационной культуры студентов с тестами в курсе «Дистационное обучение».

Управленческие (изменение процессов управления библиотечной системой, организация отдельных специальных групп из специалистов разных подразделений для обеспечения выполнения отдельных работ — по штрих-кодированию, лингвистическому обеспечению АБИС «ИРБИС», редактированию ЭК после конвертации из одной версии в другую и т. д.

Наличие командного настроя — обязательное условие инновационной деятельности библиотеки. Работа в команде — это согласованные действия и сотрудничество ее членов, где каждый человек видит успех другого человека как средство достижения своего, считает Бред Ди Хевен (2).

Для того чтобы достичь успеха, управленческому персоналу библиотек необходимо быть восприимчивым к инновациям, изобретательным, готовым к обучению, способным преодолевать стереотипы и психологические барьеры, креативным, обладать высоким чувством ответственности.

Выбор инновационного пути означает осознанное преобразование библиотечной деятельности, требующее проявления инициативы всех участников этого процесса. Наградой явится возможность постоянного развития как личности каждого сотрудника, так и библиотеки в целом.

Список литературы

1. Давидова, І. О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. … д-ра наук з соціальних комунікацій : 27. 00. 03; Харк. держ. академія культури . — Х., 2008. — 51 с.

2. Ди Хевен, Б. Тенденции развития будущего. — [Б. м.] : [б. и.], 2005. — 128 с.

3. Качанова, Е. Ю. Инновации в библиотеках / науч. ред. В. А. Минкина ; СПбГУКИ. — СПб. : Профессия, 2003. — 318с.

4. Качанова, Е. Ю. Инновационно-методическая работа библиотек: учеб. пособие / Хабаров. гос. ин-т искусств и культуры ; [науч. ред. А. Н. Ванеев]. — СПб. : Профессия, 2007. — 336 с. — (Библиотека).

5. Козлова, О. Г. Інноваційна культура: сутнісні характеристики: монографія / О. Г. Козлова, Р. В. Миленкова. — Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. — 140 с.

6. Резник, С. Д. Гендерный менеджмент: женщины в управлении : учеб. пособие / С. Д. Резник, С. Н. Макарова. — М. : Финансы и статистика, 2009. — 416 с. : табл.

7. Сукиасян, Э. Р. Библиотечная профессия. Кадры. Непрерывное образование: сб. статей и докладов. — М. : ФАИР — ПРЕСС, 2004. — 2004. — 448 с.

8. Суслова, И. М. Менеджмент в современной библиотеке : науч. -метод. пособие / И. М. Суслова, В. В. Кармовский. — М. : Либерея, 2004. — 176 с. — (Прил. к журн. «Библиотека»).

В. О. Кононенко

НАЦІОНАЛЬАНА ПАРЛАМЕНТСЬКА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ЯК ЦЕНТР ПРОФЕСІЙНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

Необхідність і важливість створення бібліографічних джерел, адресованих бібліотечним працівникам, обумовлена тим, що вони є не тільки джерелом інформації про стан бібліотечної справи, а й виконують важливу соціальну роль — об'єднують бібліотечну спільноту, формують єдиний професійний комунікативний простір, є запорукою передачі професійних цінностей, сприяють професійному зростанню [1].

Національна парламентська бібліотека України — єдина установа нашої держави, яка послідовно веде облік публікацій з проблем бібліотеко- і бібліографознавства. У 1971 р. вийшов перший покажчик, адресований бібліотечним працівникам, — «Бібліотекознавство і бібліографія України». Нині професійна бібліографія представлена посібниками різних типів і видів. Серед них: поточні, кумулятивні, ретроспективні, покажчики змісту періодичних видань, персональні, біобібліографічні, покажчики бібліографічних посібників.

Мета поточного покажчика «Бібліотекознавство і бібліографія України» [2], що виходить двічі на рік упродовж 40 років, оперативно забезпечувати інформацією практичну, педагогічну, наукову діяльність бібліотекарів і фахівців суміжних дисциплін (книгознавство, документознавство).

З 1995 р. виходять у світ кумулятивні науково-допоміжні посібники «Бібліотекознавство України» [3, 4, 5], «Бібліографознавство України» [6, 7], які створюються в партнерстві з Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Короленка і, за матеріалами яких можна проаналізувати як розвиток бібліотечної науки і практики, так і потік професійних публікацій за п'ятиріччя.

Зважаючи на тезу, висловлену на Міжнародному конгресі бібліографів професором, директором Бібліотеки РАН В. П. Леоновим про те, що кожне наукове дослідження починається з бібліографії і завершується ще більшою бібліографією, варто звернути увагу на ретроспективний науково-допоміжний покажчик «Українське бібліотекознавство (1991–2008)» [8], котрий розкриває напрями й особливості розвитку української бібліотечної науки на зламі сторіч. Покажчик є серйозною джерелознавчою базою для подальшої роботи науковців, а також допомагає виявити диспропорції у висвітленні тієї або іншої проблеми, скорегувати плани розвитку наукових досліджень тощо.

Один із напрямів роботи НПБУ — створення аналітичної ретроспективної бібліографії вітчизняної періодики. Серед посібників, що розкривають

зміст періодичних видань, котрі стали бібліографічною рідкістю, вирізняється покажчик «Бібліологічні вісті (1923–1930)» [9]. Журнал «Бібліологічні вісті» — неперевершене досі в Україні видання в галузі книгознавства, книговиробництва, історії книги, бібліотечної справи, бібліографії. Він проіснував всього 8 років, а наукова цінність його публікацій не застаріває й досі.

На тематику професійних видань вплинув сплеск інтересу до персональної бібліографії. Прагнення розкрити життя і діяльність осіб, які залишили слід в історії, існувало завжди, але в останні два десятиліття спалахнуло з новою силою. Це обумовлене бажанням детально вивчити історію, висвітлити досягнення науки і культури, розкриваючи особу, тобто — персоніфікувати історію, показуючи життєвий і творчий шлях раніше заборонених або просто маловідомих, забутих діячів, котрі заслуговують на те, щоб бути відомими. Це явище охопило галузь культури в цілому і бібліотечну справу зокрема.

У 1993 р. з ініціативи професора Н. Ф. Королевич була заснована серія біобібліографічних нарисів «Видатні діячі української книги». Вона представлена виданнями про Ю. Меженка (1993), М. Ясинського (1995), В. Дорошенка (1995), Л. Биковського (1996), С. Маслова (1995), Ф. Максименка (1996), М. Плевако (1996), І. Бойка (1997). Основний принцип відбору імен для серії — приналежність особи до української культури, міра її культурно-історичної значущості. Портрети-нариси про діячів книги, в яких кожен виступає неповторною особистістю, допомагають усвідомити роль цих скромних трудівників в розвитку української культури. Вони пройшли складний, часом тернистий шлях і діяльність їх, як правило, не була оцінена належним чином.

З часом виникла необхідність розкрити досягнення наших сучасників, і серія була перейменована в «Провідні діячі української книги». Тоді з'явилися випуски про А. Корнієнка, М. Слободяника, Василя та Євдокії Бабичів, Р. Жданову, В. Патоку, С. Сороковську, Н. Королевич, Г. Швецову-Водку та ін. У цій серії, теоретичні питання, як правило, переплітаються з практичними, міститься інформація з теорії, історії, організації і методики бібліотечної справи, бібліографії, книгознавства.

Необхідно врахувати, що підготовка видань про діячів книги завжди вимагає значних пошукових зусиль. Доречно згадати слова Ю. Меженка про те, що займаючись багато років збиранням матеріалів про історію бібліографії, він переконався в тому, що надзвичайно важкою справою, можна сказати, однією з найскладніших є збирання відомостей про самих бібліографів. Лише

про небагатьох з них є відомості біографічного характеру і тільки в окремих випадках є відносно повні списки їхніх праць [10].

Щоб створити основу для глибшого вивчення життя і діяльності фахівців в галузі бібліографії, НПБУ підготувала довідник «Українські бібліографи» [11], котрий містить біографічні відомості, інформацію про професійну діяльність, перелік праць і списки літератури про бібліографів. До довідника увійшло понад 450 творчих біографій українських бібліографів: і тих, хто причетний до зародження вітчизняної бібліографії, і наших сучасників. Особи не рівнозначні за величиною свого внеску в українську бібліографію, але кожен з них займає своє почесне місце в безперервній шерензі творців бібліографічної науки і практики. Подається також інформація про фахівців інших професій, які активно працюють на бібліографічній ниві.

При формуванні концепції цього довідника ми керувалися позицією і вимогами до біобібліографічних праць відомого українського письменника, філософа, бібліографа Івана Франка [12], який говорив про те, що бажано, щоб біографічний лексикон надавав відомості про усіх осіб, які чимось відрізнилися в житті, нехай це буде і незначна заслуга. Тільки маючи інформацію про якомога більшу кількість діячів різного рівня, можна проникнути в глибину народного організму, в щонайтонші механізми народного відродження.

Завдяки тому, що в довіднику досить широко представлені роботи бібліографів, посібники різної типової і видової палітри, це видання виконує не лише довідкову функцію, але і є покажчиком бібліографії другого ступеня, джерелом вивчення історії української бібліографії. Усі персоналії в сукупності представляють широку панораму бібліографічної України, що є базою для осмислення історії і сучасного стану української бібліографії. Матеріали довідника сприятимуть висвітленню історії української бібліографії, всебічному розкриттю складних, іноді трагічних шляхів її розвитку, її безперечних досягнень і неминучих втрат.

Загальновідомо, що умовою ефективного поповнення існуючих бібліографічних ресурсів є своєчасне інформування про них. Сьогодні в Україні створюється велика кількість окремо виданих бібліографічних покажчиків і нестримно росте масив фундаментальних прикнижкових бібліографій. На жаль, через відсутність спеціального видання, за допомогою якого можна було б легко відшукати відомості про них, цей інформаційний ресурс недостатньо активно використовується.

Враховуючи це, Національна парламентська бібліотека України з 2009 р. видає покажчик бібліографічних посібників — щорічник «Метабібліографія

України» [13]. У щорічнику представлено відомості про державні (національні) посібники; окремо видані бібліографічні покажчики (науково-допоміжні і рекомендаційні; поточні і ретроспективні; універсальні і галузеві — за винятком бібліографії малих форм); професійно-виробничі, бібліотечно-каталожні, видавничо-книготорговельні (окрім проспектів) покажчики; покажчики змісту періодичних видань; бібліографічні огляди, методико-бібліографічні матеріали з розгорнутими списками літератури; посібники, що реєструють праці організацій і наукових установ; біобібліографічні покажчики; прикнижкові посібники, бібліографію в підрядкових примітках (не менше 100 позицій).

Необхідність представити в цілому бібліографічні ресурси України підштовхнула до створення ретроспективних метабібліографічних посібників. В Україні перший універсальний ретроспективний покажчик «Бібліографічні посібники УРСР, 1976–1980» (підготовлений Книжковою палатою України) вийшов у світ в 1985 році. Хронологічним його продовженням, але з обмеженням певних видів посібників, стало видання НПБУ «Посібники наукової бібліографії, підготовлені бібліотеками України в 1981–1990 рр. » [14].

У 2011 р. вийшов у світ ретроспективний науково-допоміжний покажчик «Посібники наукової бібліографії, видані в Україні (1991–2005)» [15]. Об'єктом бібліографування стали понад дві тисячі бібліографічних джерел, опублікованих в Україні українською і російською мовами. Покажчик дає можливість проаналізувати бібліографічну діяльність в цілому й окремі її напрями, виявити лакуни в бібліографічному забезпеченні різних галузей науки, економіки, культури. Вихід у світ покажчика такого типу завжди стає помітною подією, адже це певний підсумок діяльності бібліографів бібліотек різних типів і форм власності, інформаційних, наукових, архівних установ, вищих навчальних закладів, окремих громадян тощо.

Найближчим часом світ побачить унікальне видання, яке НПБУ готує спільно з Рівненським державним гуманітарним університетом. Це бібліографічний покажчик третього ступеня «Українські метабібліографічні посібники (кінець XIX — початок XXI ст.)», який подасть відомості про покажчики бібліографічних посібників, що вийшли на території України у період 1888–2010 рр. Матеріали, вміщені у ньому, допоможуть наочно уявити і загальний обсяг метабібліографічних праць, і їхнє розгалуження за змістом та іншими ознаками, історію розвитку метабібліографії та її сучасний стан.

Приділяючи постійну увагу професійній бібліографії, НПБУ вбачає своїм завданням інформаційний супровід бібліотечної справи в Україні, сприяння системі безперервної освіти бібліотечних працівників, допомогу в їх професійній консолідації.

Список літератури

1. Матлина С. Г. Новые «игроки» на книжном поле // Библиотечное дело. — 2008. — № 2. — С. 5.

2. Бібліотекознавство і бібліографія України : покажч. вид. за ... півріччя . . року / НПБ України. — К., 1971—2011… — Виходить 2 р. на рік.

3. Бібліотекознавство України (1991—1995) : наук. -допом. бібліогр. покажч. / НПБ України; ХДНБ ім. В. Короленка. — К., 1991. — 161 с.

4. Бібліотекознавство України (1996—2000) : наук. -допом. бібліогр. покажч. / НПБ України ; ХДНБ ім. В. Короленка. — К., 2004. — 288 с.

5. Бібліотечна справа і бібліотекознавство України (2001—2005) / НПБ України, ХДНБ ім. В. Короленка. — К., 2008. — 235 с.

6. Бібліографознавство України (1996—2000) : наук. -допом. бібліогр. покажч. / НПБ України, ХДНБ ім. В. Короленка. — К., 2005. — 187 с.

7. Бібліографознавство України (2001—2005) : наук. -допом. бібліогр. покажч. / НПБ України, ХДНБ ім. В. Короленка. — К., 2010. — 224 с.

8. Українське бібліотекознавство (1991—2008) : наук. -допом. бібліогр. покажч. / НПБ України. — К., 2010. — 166 с.

9. Бібліологічні вісті (1923—1930) : систем. анот. покажч. / НПБ України. — К. : Абрис, 1996. — 160 с.

10. Меженко Ю. О портретах библиографов // Книга: исследования и материалы : сборник. — М., 1960. — Вып. 3. — С. 420.

11. Українські бібліографи. Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія : [у 3 вип.] / НПБ України. — К., 2008. — Вип. 1—3.

12. Франко І. Рецензія на працю О. Левицького «Прикарпатська Русь в XIX віці в біографіях» // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. — Л., 1902. — Т. 46. — С. 27.

13. Метабібліографія України : покажч. бібліогр. посіб. / НПБ України. — К., 2009—2011... — Видається щорічно з 2009 р.

14. Посібники наукової бібліографії, підготовлені бібліотеками України в 1981—1990 рр. / НПБ України. — К., 1993. — 121 с.

15. Посібники наукової бібліографії, видані в Україні (1991—2005) наук.-допом. бібліогр. покажч. : [у 2 ч.] / НПБ України. — К., 2011. — Ч. 1—2.

Л. В. Глазунова

ПРОФЕСІЙНІ КОМУНІКАЦІЙНІ КАНАЛИ ДЛЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ: РЕСУРСИ ВІРТУАЛЬНОЇ СЛУЖБИ «КОЛЕГАМ-БІБЛІОТЕКАРЯМ» ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА

Глобальною тенденцією останніх років є процеси лавиноподібного зростання інформаційних ресурсів взагалі і періодичних видань як їхньої складової зокрема. Так, кількість назв вітчизняних періодичних та продовжуваних видань, як свідчить офіційна статистика Книжкової палати України ім. Івана Федорова, зросла майже у 3,5 рази — із 817 у 1997 р. до 2 822 у 2010 р. [1, 2].

Професійна періодична преса є важливим комунікаційним каналом, одним із пріоритетних джерел задоволення інформаційних потреб фахівців галузі. Бібліотекознавчі періодичні видання, з одного боку, відбивають існуючий рівень теорії і практики, а з іншого — сприяють їхньому удосконаленню: організують розвиток галузі, збагачують фахівців новими ідеями та досвідом і в цьому сенсі є специфічним каналом управління бібліотечною справою. Періодичні та продовжувані видання є джерелом оперативної та актуальної інформації.

У той же час сьогодні існують інформаційні бар'єри між генераторами інформаційних продуктів і послуг та користувачами (фахівцями бібліотечної справи), серед яких найбільш суттєвими є економічні — відсутність коштів на придбання (покупку або передплату) видань. Шляхом подолання цих бар'єрів є широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, розповсюдження мережевих комунікаційних каналів.

Засобом орієнтування у накопичених та створюваних ресурсах професійного розвитку для бібліотекарів можна вважати комунікаційний навігатор у вигляді вебліографічного путівника під умовною назвою «Бібліотечна періодика», представлений на оновленому сайті методичної служби ХДНБ ім. В. Г. Короленка «Колегам-бібліотекарям» (http: //korolenko. kharkov. com/metod/index. php?id=1).

Головна сторінка методичної служби ХДНБ ім. В. Г. Короленка

Доцент Харківської державної академії культури Г. В. Шемаєва констатує когнітивну цінність навігаторів у системі інформаційного забезпечення науковців, підкреслюючи, що: теоретичні підходи до розробки ефективних методів

створення комунікаційних навігаторів ґрунтуються на соціально-когнітивних принципах. Аксіологічний принцип є провідним критерієм відбору наукових електронних ресурсів як об'єктів відображення у комунікаційних навігаторах; подання електронних ресурсів у формі комунікаційних навігаторів, що включають аналітичні описи баз даних і електронних каталогів, електронних наукових видань і наукових журналів, дискусійних списків розсилки і форумів, персональних веб-сторінок учених і групи новин тощо з метою цілеспрямованої наукової діяльності розглядається як гетерогенна система електронних ресурсів, що виконує функцію наукових комунікаційних актів; у формуванні навігаторів визначається декілька форм їхньої організації (списки; путівники; каталоги; реєстри; бази даних). З одного боку, комунікаційні навігатори є електронною формою довідників та покажчиків, а з іншого — новою формою інформаційного обслуговування, що визначається широким спектром навігаційних та комунікаційних можливостей [3, с. 127].

Матеріал у путівнику представлений відповідно до сучасних наукових уявлень щодо місця бібліотекознавства у системі соціальних комунікацій. Тематичні рубрики охоплюють весь спектр соціально-комунікаційних дисциплін: соціальні комунікації в цілому; бібліотекознавство; бібліогра-фознавство; докуметологія; книгознавство; інформологія; музеєзнавство; архівознавство.

У межах кожної рубрики в алфавітному порядку представлений розширений бібліографічний опис електронних періодичних та продовжуваних видань фахової тематики. У навігаторі відображена електронна фахова періодика двох видів: аналогові видання (ідентичні друкованим оригіналам) та оригінальні (що існують лише в мережі) вітчизняні та закордонні видання. Крім стандартного опису джерел, надаються гіперпосилання на місце постійного зберігання ресурсу — сайти бібліотек, видавництв, репозитарії ВЗН та ін. У примітках зазначаються особливості доступу до ресурсу, наприклад, необхідність реєстрації тощо.

Вебліографічний путівник «Бібліотечна періодика»

На сьогодні у пілотному проекті загалом нами надано інформацію про 35 назв видань. Моніторинг та актуалізація інформації у вебліографічному навігаторі «Бібліотечна періодика» буде відбуватися постійно: розширюватися спектр періодичних видань, удосконалюватися структура навігатора; включення фото обкладинки; визначення хронологічних меж ресурсу; додавання фактографічних відомостей про засновників, редколегії, адреси та ін.

Список літератури

1. Випуск видавничої продукції в Україні в 2010 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www. ukrbook. net.
2. Друк України (1997) : стат. зб. / Кн. палата України ; [уклад. : Т. Броніцька, О. Журба]. — К., 1999. — 43 с.
3. Шемаєва, Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Харк. держ. акад. культури. — Х. : ХДАК, 2008. — 288 с.

О. О. Семененко

ДОМІНУВАННЯ У СПІЛКУВАННІ: ПОНЯТТЯ, ПРИЧИНИ ЗАПОБІГАННЯ

Процеси міжособистісного впливу пронизують кожен акт взаємодії осіб. Особливості формування взаємовідносин у групі обумовлюється певними чинниками. Здатність людини займати певне місце у системі суспільних відносин (домінування або підпорядкування) до сьогодні ототожнюється з поняттям лідерства, тоді як сам феномен домінування є недостатньо вивченим у сучасній психології.

Глибоке розуміння сутності цього феномену необхідне для його чіткого понятійного окреслення, розробки психодіагностичних методик, використання в практичній психології (надання як індивідуальної психологічної допомоги, так і для роботи з групою) та в практиці управлінської діяльності.

Завдання, поставлені суспільством перед науковими та спеціальними бібліотеками щодо впливу на процес формування гуманітарно-технічної еліти, стрімке упровадження новітніх інформаційних технологій, активна проектна діяльність сучасних бібліотек вимагає від їх керівників створення ефективної команди. Цей процес передбачає побудову певних внутрішньо-командних відносин як по горизонталі, так і по вертикалі, що передбачає вибір управлінців усіх рівнів. Оскільки суб'єкт управління виконує свої професійні обов'язки, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки інших людей, йому необхідно організувати їхню спільну діяльність і сформувати з них дієздатну команду, щоб вона не лише швидко та якісно виконувала поставлені завдання, а ще й спонукала кожного її учасника реалізувати свій творчий потенціал та отримати відчуття насолоди від успіху.

Одним із загальновизнаних критеріїв, необхідних для успішної управлінської діяльності, є наявність у суб'єкта лідерських якостей. Проте хоча лідерство і є найбільш вивченим, але залишається найменш зрозумілим

конструктом у соціальній психології. Незважаючи на наявність досліджень у світовій науці, що належать до сфери вивчення процесів владного впливу, дотепер не існує єдиного розуміння сутності цих процесів і їх механізмів, тому й тривають подальші дослідження, спрямовані на вивчення їх структури та особливостей з метою встановлення причин виникнення й механізмів протікання.

Потреба влади — один із центральних рушіїв людської поведінки та найпотужніших чинників, які спрямовують життєдіяльність особистості. Традиційно влада як явище вивчалась у межах філософії, соціології та політології, а психологічний аспект цього явища, зокрема особистісна потреба влади, є недостатньо вивченим. Дослідженням особистісної потреби влади займались такі вчені, як А. Адлер, Е. Фромм, К. Хорні, Д. Мак-Клеланд та інші. Проте сьогодні в психології мало розроблена понятійна база для опису потреби влади, часто вчені обмежуються лише теоретичним вивченням цієї проблеми.

Владні відносини передбачають взаємодію двох сторін — суб'єкта і об'єкта. Тому поняття «потреба влади» має подвійний зміст. Він залежатиме від того, хто буде носієм потреби влади. Для суб'єкта владних відносин «потреба влади» означатиме потребу домінування, а для об'єкта — потребу підпорядкування. Посилаючись на погляди Е. Фромма (єдина природа садизму і мазохізму), А. Кемпінські (взаємозв'язок того, хто керує, і того, хто підпорядковується) та В. Васютинського (аналіз домінування і підпорядкування в інтерсуб'єктній взаємодії), вважаємо за доцільне виокремити два компоненти потреби влади — потребу домінування і потребу підпорядкування [2, с. 63–68; 5; 10, с. 56–57].

Багато дослідників намагалися дати власне тлумачення феномену лідерства, відзначаючи найрізноманітніші його грані. Проте при істотних відмінностях, у характеристиках лідерства існує певна подібність. У «Посібнику з лідерства» Р. Стогділл [14] об'єднав сучасні визначення лідерства в різні групи: лідерство як центр групових процесів; лідерство як вияв особистісних рис; лідерство як мистецтво досягнення злагоди; лідерство як дія й поведінка; лідерство як інструмент досягнення цілі або результату; лідерство як взаємодія; лідерство як уміння переконувати; лідерство як здійснення впливу; лідерство як відносини влади; лідерство як диференціація ролей; лідерство як ініціація або запровадження структури.

Проаналізувавши поняття лідерства ми дійшли висновку, що лідерство хоча й означає владний вплив лідера на послідовників, проте не передбачає собою примусу, тобто лідерство базується на добровільному підпорядкуванні лідеру задля досягнення спільної мети. На сьогоднішній день феномен домінування, на думку більшості вчених, є складовою поняття лідерства. Проте,

на нашу думку, поняття лідерства та домінування не є тотожними та потребують розділення.

Ставлячи за мету окреслення поняття домінування, нами було проведено термінологічний аналіз, за результатами якого поняття домінування виступає в наступних значеннях: 1) мати перевагу, панувати, бути основним, головним, переважати [3, с. 237]; 2) височіти над навко-лишньою місцевістю, переважати, бути основним [7, с. 121]; 3) панувати, переважати, грати провідну роль [6, с. 156]; 4) мати перевагу, панувати, бути основним, головним [13, с. 111]; 5) панувати, височіти над навко-лишньою місцевістю, переважати, бути основним [8, с. 160]; 6) панувати, переважати, бути основним, височіти над навколишньою місцевістю [12, с. 177]; 7) займати більш вигідну місцевість, панувати, командувати [11, с. 76].

Поняття домінування на сьогоднішній день є розмитим і означає будь-які владно-підвладні відносини. Безперечно, така широта поняття потребує конкретизації та уточнення. Можна зробити висновок, що домінування — це процес владно-підвладних відносин, які харак-теризуються пануванням (абсолютне чи відносне підкорення одних людей або соціальних груп іншим) суб'єкта домінування над суб'єктом підпорядкування та супроводжується відмовою останнього від власних цілей. На відміну від лідерства, яке базується на добровільності підкорення лідеру заради досягнення спільної цілі, домінування передбачає собою пригнічення, підкорення суб'єкта підпорядкування.

У порівнянні з керівництвом домінування не обов'язково передбачає посідання формальної владної позиції для здійснення впливу. Домінування (владування, панування) і підпорядкування (упокорення, приневолення, підлеглість) — вічні і невід'ємні сторони людського спілкування. Скрізь, де є навіть двоє людей, можемо зафіксувати більш чи менш виражені співвідношення владних позицій однієї людини і підвладних — іншої. Таке співвідношення має безліч форм, видів, рівнів і, цілком очевидно, являє собою одну з найістотніших характеристик людського існування. Інша річ, що далеко не завжди ці характеристики є очевидними як для їхніх суб'єктів, так і для сторонніх спостерігачів.

Домінування ж, на відміну від лідерства, означає процес владно-підвладних відносин, які характеризуються пануванням суб'єкта домінування над суб'єктом підпорядкування та супроводжується пригніченням його волі. За Е. Вилсононом, домінування можна визначити як сукупність стійких агресивно-підлеглих стосунків усередині групи. Бернштейн (1981) визначив домінування як придбані (набуті) взаємини між двома індивідами усередині соціальної групи, засновані на попередньому агресивному зіткненні.

Домінування й підпорядкування включаються в загальний контекст особистісного розвитку і виконують складні психологічні функції, пов'язані

з адаптацією до зовнішнього і внутрішнього середовища. Особливо вагомими є функції компенсаторні, ступінь адекватності яких істотно зумовлює статус особистості як учасника інтерсуб'єктної взаємодії.

Р. Акофф і Ф. Емері пропонують визначити міру домінування суб'єкта як вірогідність вибору дії домінування, а міру підпорядкування суб'єкта — як вірогідність вибору дії підпорядкування. Суму цих двох вірогідностей вони називають мірою усвідомлення або обізнаності про агресію [1, с. 54—55].

На думку Р. Акоффа та Ф. Емері, критерієм схильності суб'єкта до домінування чи підпорядкування виступає відношення до агресивного втручання і відклик на агресію. Вони показують, що в ситуації домінування-підпорядкування суб'єкт стикається з агресивним актом, який знижує ефективність поведінки суб'єкта відносно його мети. На думку Р. Акоффа і Ф. Емері, підпорядкування завжди знижує ефективність, тому що активність суб'єкта, що підкоряється, негативна, вона працює проти мети. Будучи пригніченим, суб'єкт, що підкоряється, переходить в пасивний стан. Навіть якщо він не чинить опору в цей момент, як тільки тиск з боку домінуючого суб'єкта ослабне, він відразу ухилятиметься від мети. Послаблення примусу веде до ухилення від мети.

Порівняно очевиднішими стосунки домінування—підпорядкування виявляються тоді, коли втілюються в певних соціально визначених статусах учасників взаємодії, тобто коли за певними нормами й правилами, писаними чи неписаними, один суб'єкт ніби має право керувати діями іншого суб'єкта, впливати на нього, а цей інший має обов'язок підкорятися розпорядженням першого. У такому вигляді стосунки домінування і підпорядкування досить виразно поділяють людей на групи, сторони, що протистоять одна одній.

Проблема домінування криється в тому, що суб'єкт підпорядкування внаслідок тиску з боку домінуючого суб'єкта не може повною мірою реалізовувати власний творчий потенціал. Крім того, мотивація суб'єкта, який знаходиться під тиском, підкріплюється негативно, внаслідок чого той, хто підкоряється, буде відмовлятися від нав'язаних цілей як тільки тиск ослабне.

Владна позиція, владний вплив завжди мали більше шансів бути ідентифікованими, ніж позиція протилежна. У соціально-психологічних уявленнях їм, звичайно, приписувалася сильніша мотиваційна дія, вищий діяльнісний статус. Тому особливо важливим, з погляду психологічного аналізу стосунків домінування — підпорядкування, видається з'ясування психологічного змісту позицій залежність, підкорення, підлеглість. Хоча ці позиції, звичайно, не набувають такого виразного втілення, як позиції домінування, їхня роль у стосунках зовсім не є, бо й не може бути менш вагомою. Ф. Ніцше звертав увагу на однаково велику клопітність і владарювання, і покори.

Порівняно з домінуванням, підпорядкування має здебільшого менш виразний, часто непомітний характер. Воно виражається не лише в міжсуб'єктних актах взаємодії, а насамперед у внутрішніх позиціях її учасників. Підпорядкування, так само як і домінування, може виконувати компенсаторну функцію для психологічно слабких індивідів, відігравати роль своєрідного психологічного щита. Основна вигода підпорядкування полягає, очевидно, у відмові від відповідальності. Проте не слід забувати, що підпорядкування може мати на меті якраз здобуття домінантної позиції.

Будь-які владно-підвладні стосунки мають сенс лише тоді, коли охоплюють щонайменше дві сторони: одну, яка владує, домінує, і другу, яка є об'єктом такого домінування, владування. Якщо владно-підвладні співвідношення вважати за атрибутивну характеристику кожного акту соціальної взаємодії, то належить визнати в ньому наявність двох сторін: домінантної і підпорядкованої. Навіть коли йдеться про поведінку окремого автономного суб'єкта, дуже опосередковано пов'язану з певним соціальним контекстом, то й у цьому випадку його позиція може бути охарактеризована за ознаками домінування — підпорядкування: відповідно інший — підпорядкований або домінантний — суб'єкт може бути присутній опосередковано, невидимо, умовно.

Слід зазначити, що позиції домінування і підпорядкування, як взаємно протилежні полюси такої собі дихотомії, фіксуються набагато легше, а для непсихологічних контекстів вони взагалі є майже єдино можливими. Стосунки розглядаються або як такі, у яких має місце рівність між учасниками, або як такі, де одна сторона має перевагу, а друга їй підпорядковується.

Прикладом такого не досить психологічного розуміння проблеми є положення С. Каверіна про те, що керівництво — це реалізація потреби влади, а підпорядкування, навпаки, є депривацією цієї потреби. Відтак людина, яка здійснює владу, і людина, яка підлягає владі, — це діаметрально протилежні явища [4, с. 352–353]. Х. Ортеґа-і-Ґассет говорив про можливість життя лише в одному з двох становищ: або людина править сама, або вона живе у світі, яким править той, за ким це право всіма визнано [9, с. 282]. У владному контексті взаємин домінантна сторона зазвичай постає як очевидніша. Це, зокрема, дістає свій вияв у помітно більшій кількості термінів, що означають різні види й форми домінування: панування, керівництво, лідерство, перевага, вищість, зверхність тощо, тоді як підпорядкування має набагато менший синонімічний ряд.

Владна сторона виразніше виявляє, втілює свою власну суб'єктність. Вона є стороною ініціативною, яка приймає рішення, нав'язує їх іншим учасникам, визначає дискурс спілкування, а, для самого суб'єкта мотивація посідання

владної позиції є очевиднішою й зрозумілішою, ніж мотивація підпорядкування. Домінантна позиція, зазвичай, має вищий соціальний престиж.

Для запобігання проявів феномену домінування керівники установ та організацій, у тому числі і бібліотек, мають залучати психологів до добору й розстановки кадрів, до планування їх кар'єри. Вони мають зважати не лише на рівень професійних знань та навичок претендентів на керівні посади, а й виявляти рівень схильності їх до домінування, бо в ситуації домінування-підпорядкування суб'єкт стикається з агресивним актом, який знижує ефективність поведінки суб'єкта відносно його мети.

Список літератури

1. Акофф Р. О целеустремленных системах / Р. Акофф, Ф. Эмери. — М. : Наука, 1974. — 368 с.

2. Васютинський В. Узалежнення і впорядкування як дискурси владно-підвладної взаємодії // Проблеми загальної і педагогічної психології : зб. наук. пр. ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. — К. : 2003. — Т. V, ч. 5. — С. 63—68.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головний редактор Т. В. Бусел. — К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.

4. Каверин С. Б. Что такое потребность власти? // Психология и психоанализ власти. — Самара, 1999. — Т. 1. — 607 с.

5. Кемпински А. Экзистенциальная психиатрия. — М., 1998. — 320 с.

6. Кузнецов Б. В. Русско-английский словарь научно-технической лексики. — М. : Московская международная школа переводчиков, 1992. — 656 с.

7. Малый толковый словарь русского языка. — М. : Рус. яз., 1990. — 704 с.

8. Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М. : Рус. яз., 1977. — 848 с.

9. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Избранные труды. — М. : Весь Мир, 1997. — 701 с.

10. Політологічний енциклопедичний словник : навч. посіб. / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького та ін. ; за ред. Ю. С. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна; упоряд. : В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін. — К. : Генеза, 1997. — 400 с.

11. Рамзевич Н. К. Словарь гуманитария. — М. : Былина, 1998. — 320 с.

12. Словарь иностранных слов. : изд. 7-е. — М. : Рус. яз., 1979. — 624 с.

13. Тлумачний словник української мови. — Х. : Фоліо, 2000. — 540 с.

14. Stogdill R. Handbook of Leadership. — N. Y., 1974.

РОЗДІЛ 3.
НОВІ РЕСУРСИ І МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ

І. К. Журавльова

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У БІБЛІОТЕКАХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ АСПЕКТ

Добро есть, братие, почитание книжное...

«Изборник Святослава», 1076 г.

Наукові бібліотеки вищих навчальних закладів України — це інформаційна основа освітнього і науково-дослідного процесів, творча лабораторія, від ресурсів і послуг якої багато в чому залежить якість навчання та наукових досліджень. Сьогодні більшість бібліотек ВНЗ України працює не тільки зі студентами, аспірантами, професорсько-викладацьким складом, науковими працівниками своїх вишів, але надають свої фонди і інформаційні ресурси для використання бажаючим, починаючи з учнів старших класів.

З 90-х років XX ст. у вузівських бібліотеках України розпочалась систематична робота зі створення електронних каталогів, а в мережі Інтернет з'явились сайти бібліотек. Протягом двадцяти років бібліотеки пройшли складний шлях і накопичили достатній досвід в автоматизації як окремих бібліотечних структур, так і бібліотеки в цілому. На сьогодні у бібліотеках ВНЗ України майже сім тисяч персональних комп'ютерів, 195 бібліотек підключено до Інтернету.

У 2002 р. завідуюча відділом рідкісних книг і рукописів Наукової бібліотеки Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова І. Л. Великодна відзначала: «... в момент внедрения компьютерных технологий в наши библиотеки перед всеми нами стояла основная задача — создание электронного каталога на новые поступления. Эту задачу выполнили, наверное, все (для довідки: у Харківському зональному методичному об'єднанні на кінець 2010 р. до електронних каталогів внесено близько 3 648 725 записів). Теперь же перед вузовскими библиотеками стоят цели более сложные — описать и создать электронные каталоги на свои старые редкие фонды... Создание единой базы данных редкого фонда вузовских библиотек — вот цель и задача XXI века» [1, с. 11]. Через дев'ять років після цього виступу говоримо про те, що

необхідно представляти читачам в мережі Інтернет повнотекстові варіанти книжок, у тому числі і рідкісні видання, як, наприклад, це робить Наукова бібліотека ім. М. О. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Завдяки отриманому гранту в бібліотеці проходить робота з оцифрування стародруків. На сайті бібліотеки в цифровому репозитарії Old Printed books (www. rarelib. undp. org. ua/ukr) [2] виставлено повнотекстові версії стародруків. Фахівці майже перестали сперечатися про те, що для довготривалого збереження інформації пріоритетним є процес мікрофільмування, а для надання її читачеві — оцифрування. Створення повнотекстових копій книг є трудомістким, але необхідним заходом не тільки для доступу читачів до раритетів, але й для збереження оригіналів тих видань, які потребують реставрації.

«Проблема сохранения и охраны историко-культурного наследия всегда была актуальна. В последние десятилетия возросло понимание ее значения, сделано немало эффективных шагов для признания значимости проблем охраны, использования культурного наследия на национальных уровнях… Сегодня ни у кого не вызывает сомнения тот факт, что культурные ценности — это важнейший элемент общения, взаимопонимания и взаимосближения народов. Они выступают главным критерием поддержки духовности и неразрывной связи поколений, объединяют их в единую цепь исторического развития. Каждый объект историко-культурного назначения, каждое произведение искусства, памятники культуры — все они являются звеном исторического целого и в своем историческом и культурном значении едины и неповторимы. Их утрату возместить невозможно», — ця цитата наведена з Аналітичних матеріалів у гуманітарній сфері Виконавчого комітету СНД [14].

На сьогодні загальний фонд бібліотек ВНЗ України складає понад 122 млн примірників. Фонд рідкісних і цінних видань наукових бібліотек ВНЗ України становить близько 1 млн примірників. Більшість пам'яток світового і загальнонаціонального значення, колекції унікальних видань знаходяться у наукових бібліотеках класичних університетів. Серед них — рукописи, архівні документи, стародруки, інкунабули, палеотипи, східнослов'янські першодруки, книги гражданського шрифту XVIII — першої половини XIX ст. , особисті та родинні бібліотеки, прижиттєві видання творів класиків науки, літератури, мистецтва, найстаріші, рідкісні та цінні періодичні видання, книги з автографами, цінні видання регіонального значення, періодичні видання XVIII — XIX ст.

Історія і фонди кожної бібліотеки унікальні. Фонди бібліотек класичних університетів формувалися протягом декількох століть. Три університетські

бібліотеки України отримали за останні десять років статус бібліотеки національного надбання.

2002 рік. Фонд рукописів, стародруків, рідкісних видань та фонд «Буковінензія» Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича визнано науковим об'єктом, що становить національне надбання (Постанова Кабінету Міністрів України № 472-р від 19. 09. 2002 р.). Загальний фонд НБ Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича нараховує близько 2,6 млн примірників. У відділі рідкісних та цінних книг, який було засновано у вересні 1986 р. зберігається близько 70 тис. примірників: інкунабули, палеотипи, вітчизняні та іноземні стародруки, особисті архіви. Хронологія колекцій: XIII ст. — XX ст. [3].

2004 рік. Фонд стародруків, рідкісних видань і рукописів Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова стає об'єктом національного надбання (Постанова Кабінету Міністрів України № 124 від 22 вересня 2004 р.). У фонді стародруків, рідкісних видань і рукописів Наукової бібліотеки університету знаходиться понад 100 тис. одиниць збереження, серед них: стародруки XV — XVIII ст. ; рідкісні та цінні видання XIX — XX ст.; періодичні видання XVII — XX ст. ; приватні колекції, які належали видатним вченим, державним діячам, професорам університетів; рукописні та архівні матеріали [4].

2008 рік. Рішенням Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2008 р. (№ 1345-р), за поданням Міністра освіти і науки І. О. Вакарчука, фонд рукописних, стародрукованих та рідкісних книг Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка включено до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка було засновано у 1905 р. , сьогодні він налічує понад 120 тис. одиниць зберігання: рукописи, документи на пергаменті та інкунабули, палеотипи, окремі колекції [5].

І як підкреслюють керівники бібліотек, що отримали такий статус: «Науковий об'єкт, що становить національне надбання — це унікальний об'єкт, що не піддається відтворенню, втрата або руйнування якого матиме негативні наслідки для розвитку науки та всього суспільства. Рішення комплексу проблем, пов'язаних зі збереженням та вивченням цього об'єкту — важливої складової культурного й інформаційного потенціалу народу, — забезпечить доступність документального спадку минулого для теперішнього і майбутнього поколінь. Водночас, належне його функціонування дасть можливість науковцям України і світу ознайомитись із широким колом цінних для історії світової цивілізації джерел» [4].

Кілька років Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна подає документи на присвоєння фонду рідкісних і цінних видань статусу національного надбання України. У 2007 р. був підготовлений пакет документів і відправлений у МОН України.

У травні 2010 р. згідно з планом МОН України на 2010 р. (лист МОН України № 1/9-58 від 04. 02. 2010 «Про організацію і проведення конференцій та семінарів з проблем вищої освіти і науки у 2010 році») на базі Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна спільно з Науковою бібліотекою Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка було проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Бібліотеки вищих навчальних закладів України на шляху до світового інформаційного простору». у науково-практичної конференції взяли участь 255 представників керівного складу і фахівців бібліотек вищих навчальних закладів, книготорговельних фірм, видавництв, фірм-розробників інформаційних технологій з України, Росії, Польщі, США, викладачі Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Учасники конференції підтримали звернення Центральної наукової бібліотеки ХНУ ім. В. Н. Каразіна щодо клопотання перед Міністерством освіти і науки України про присвоєння Фонду рукописів, рідкісних та цінних видань XII — початку XX століть ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна статусу наукового об'єкта, що становить національне надбання України.

У бібліотеці Каразінського університету зберігається колекція видань XII — XX ст. — 61 777 примірників, колекція книг з мистецтва — 65918 примірників, видання XIX ст. — близько 400 тис. , зберігається велика колекція періодичних видань XIX ст. [6]. Фонд складається з рукописних документів, починаючи з XII ст. (956 одиниць зберігання). Серед рукописів — «Універсал» українського гетьмана І. Мазепи (1704 р.), «Літопис» Грабянки (початок XIX ст. , матеріали з історії України XVII — XVIII ст.); листи І. Франка до письменниці Н. Кобринської (1884 — 1886 рр.), колекції грецьких, польських рукописів та інші. Створено колекцію стародруків (друга половина XV — XVIII ст.), рідкісних та цінних видань XIX — XXI ст. Сформовані колекції інкунабул (19 примірників), палеотипів (близько 300 примірників), видань західноєвропейських друкарів (Альдів, Етьєнів, Фробенів, Плантена, Ельзевірів), польських книжок та ін. Фонд іноземних видань налічує понад 700 000 примірників основними європейськими мовами, у т. ч. друге видання М. Коперника «Про обертання небесних сфер» (Базель, 1566). Серед східнослов'янських книжкових пам'яток — зібрання книг кириличного (у т. ч. 7 примірників українських першодруків) та гражданського друків, прижиттєві видання класиків науки і літера-

тури, особисті бібліотеки професорів Харківського університету: О. О. Потебні, М. Ф. Сумцова, Д. М. Синцова, М. Й. Криштафовича та ін. У бібліотеці зберігаються видання друкарні Харківського університету, яка була заснована в 1804 р. Серед них і перші в Україні журнали та газети: «Харьковские известия» (1817 – 1823), «Харьковский Демокрит» (1816), «Украинский вестник» (1816 – 1820), «Украинский журнал» (1823 – 1825).

Зберігання унікальних колекцій ставить перед бібліотеками певні завдання. Усі бібліотеки ВНЗ України проводять роботу зі збереження фондів. Проводяться переобліки документів, після яких складаються акти перевірок. Продовжуються дослідження особистих колекцій та окремих рідкісних видань, видаються бібліографічні покажчики, каталоги. Активізувалася робота з виявлення рідкісних видань і створення відділів, які працюють з ними. Наприклад, у 19 з 36 бібліотек, що входять до Харківського методоб'єднання, зберігаються рідкісні і цінні видання. Крім бібліотеки Каразінського університету, найбільші зібрання мають НТБ НТУ «ХПІ» – 9357 примірників; НБ НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» – 27 696 примірників; Фундаментальна бібліотека ХАУ ім. В. В. Докучаєва – 13 700; НБ ПДПУ ім. В. Г. Короленка – 9 779; бібліотека Глухівського державного педагогічного університету – 7 023.

Наведу цитату з виступу професора, доктора наук І. О. Шевченко на Всеукраїнській бібліотечній конференції зі збереження фондів, що проходила в ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 2007 р. «Програму збереження бібліотечних і архівних фондів на 2000 – 2005 рр.» було закрито у визначений термін, хоча, у зв'язку з обмеженим фінансуванням, вона не була виконана повністю. Програма була недостатньо тривалою, а тому й не скеровувалася на врахування усіх складників великого і надто складного комплексу заходів, спрямованих на забезпечення збереження бібліотечних фондів України. Цілком очевидно, що першочерговим завданням є розробка і затвердження нової Національної програми збереження бібліотечних фондів. у сучасних умовах нестабільного і обмеженого фінансування це є досить складним завданням. Проте його слід вирішувати цілеспрямовано, за єдиним структурованим планом, використовуючи фінанси держави, регіонів, благочинних фондів, меценатів і спонсорів у досягненні мети» [7, с. 10 – 11].

Це складна трудомістка робота, що вимагає додаткового фінансування, кваліфікованих кадрів і часу. Завдяки Програмі 2000 – 2005 років почалася робота з вивчення фондів в окремих бібліотеках, а потім і в регіонах. Проведено дослідження з проблем вивчення рідкісних і цінних видань у бібліотеках (це було також відзначено у виступі І. О. Шевченко). Що ж стосується Харківського

методичного об'єднання вузівських бібліотек, то за останні кілька років бібліотеки активізували роботу з виявлення рідкісних книг і створення відповідних структур.

У НТБ Національного авіаційного університету (ХАІ) організовано відділ рідкісних видань, проводиться робота у НБ ХНУРЕ. У НБ НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» організовано сектор страхового копіювання, проводяться мікологічне і ентомологічне дослідження книжкових пам'яток, зібрано колекцію періодичних видань з права. У НТБ Полтавського національно-технічного університету ім. Ю. Кондратюка створено БД «Рідкісні та цінні видання». У НТБ ХНТУ «ХПІ» функціонує електронний каталог рідкісних і цінних видань, куди вносять дані про провенієнції, що знаходяться на рідкісних книгах (екслібриси, автографи, печатки, маргіналії), а також відомості про стан їх збереження.

Зазначимо, що у НБ Львівського національного університету ім. Івана Франка у 2010 р. створено відділ реставрації документів, придбано спеціальне обладнання, підготовлено працівника-реставратора.

Співробітниками кафедри мікології біологічного факультету ХНУ ім. В. Н. Каразіна були взяті проби повітря на кожному ярусі книгосховища ЦНБ на наявність шкідливих домішок (пил, спори грибків) [8]. У науково-дослідницькій аналітичній лабораторії кафедри хімічної метрології ХНУ ім. В. Н. Каразіна зробили аналіз pH паперу, необхідного для реставрації книжкового фонду. За результатами дослідження було розроблено комплекс заходів щодо забезпечення відповідних умов зберігання фондів. Рекомендовано для обробки книг препарати «Гембар» і «Полідез», наприклад, Федеральний центр консервації бібліотечних фондів Росії рекомендує бібліотекам препарат «Metatin GT», який знищує спори і міцелій [9].

Працівники відділів збереження фондів ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна за результатами атестації і згідно з Колективним договором отримують надбавки до заробітної плати (8%) та безкоштовне молоко.

Кожна бібліотека, що працює з рідкісними виданнями, з метою збереження оригіналів намагається вирішувати проблеми їх копіювання. Наприкінці 2008 р. ХНУ ім. В. Н. Каразіна придбав для бібліотеки компактний книжковий сканер ATIZ Book Snap з програмним забезпеченням Book Drive Capture і Book Drive Editor, зі спеціальною V-образною базовою підставкою під книги (так звану «книжкову колиску»). Розкриття книги — до 120°. Сканер працює за допомогою цифрової фототехніки (дві цифрові камери Canon Powershot G9), виконує повнокольорове сканування книг, охоплює 2 сторінки книги одночасно. Швидкість поцифрування — до 500 сторінок на годину. Заслухавши на засіданні Ради

з наукової та методичної роботи бібліотеки доповідь про те, які видання треба поцифровувати в першу чергу, Рада прийняла рішення переводити в електронну форму рідкісні видання, що знаходяться у поганому стані і в єдиному екземплярі та видання, які потрібні дослідникам та використовуються у навчальному процесі факультетів. Так, наприклад, протягом 2009 – 2010 років до рукопису «Травник» 1534 р. з бібліотеки Івана Грозного зверталися дослідники з Росії (Москва, Російська державна бібліотека), Швеції (м. Упсала, Упсальський університет), до турецьких рукописів XVI ст. — дослідники з університету Стамбула (Туреччина). Інтерес до історії Харківського університету є постійним не тільки у викладачів і студентів Харкова, але й у науковців з різних міст і країн. Тому формування електронної колекції видань з історії університету також є пріоритетною. Спочатку поцифровуються перші видання Харківського університету — списки студентів, статути, доповіді, звіти.

Окрема розмова — про газети минулих століть. Співробітники ЦНБ, вивчивши і проаналізувавши стан газет, звернулися до науковців хімічного факультету ХНУ ім. В. Н. Каразіна з проханням провести аналіз зразків паперу на визначення відсотка кислотності для можливості застосування фазової консервації. Отримавши ці дані, бібліотека пішла на непопулярні для читачів заходи — законсервувала газети «Южный край» і «Харьковские губернские ведомости», помістивши їх в контейнери з паперу, для того щоб запобігти подальшому розпаду і псуванню газетного паперу. Але ці заходи викликають незадоволення і нерозуміння з боку журналістів і дослідників-істориків. На жаль, в Україні немає окремої програми зі збереження газет, яка діє в зарубіжних країнах (США, Франції, Великобританії, Німеччині, Фінляндії), і завдяки якій вдалося вирішити багато проблем, пов'язаних із забезпеченням їх збереження і доступності.

Рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 22 листопада 2007 р. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна очолює секцію Науково-методичної бібліотечної комісії (НМБК) МОН України з організації та збереження інформаційних ресурсів у бібліотеках ВНЗ [10].

Мету і завдання члени секції вбачають у таких заходах: вивчити сучасний стан збереження документів на традиційних і нових носіях у бібліотеках ВНЗ України; лобіювати інтереси бібліотек ВНЗ щодо участі їх у Державній програмі «Бібліотека XXI»; організовувати семінари, майстер-класи для бібліотекарів ВНЗ за участю провідних спеціалістів України, Росії та спеціалістів інших країн, які працюють у напрямку збереження фондів та видань на різних інформаційних носіях; сприяти діяльності бібліотек щодо організації науково-дослідницької

роботи в галузі збереження інформаційних ресурсів; сприяти співпраці між бібліотеками та організаціями у вивченні питань збереження інформаційних ресурсів.

Що конкретно сьогодні можна зробити для збереження книжкового багатства, яке стоїть на книжкових полицях у вузівських бібліотеках Україні? На нарадах директорів бібліотек ВНЗ, які проводяться НМБК МОН України, постійно ставляться питання стосовно збереження книжкових фондів та будівель бібліотек. У листі НМБК МОН України від 23. 03. 07 Департаментом вищої освіти МОН України рекомендовано розглянути питання щодо оснащення бібліотек системами контролю і захисту бібліотечних фондів від несанкціонованого виносу. У листі від 21. 08. 08 НМБК прийняла рішення просити МОН України розглянути питання про можливість створення на базі провідних вищих навчальних закладів реставраційних центрів і рекомендувати ректорам посилити увагу до забезпечення, збереження та фізичного стану бібліотечних фондів, особливо рідкісних і цінних видань, у тому числі і біозахисту фондів. 17 — 19 травня 2011 р. НМБК Міністерства освіти і науки, молоді та спорту спільно з Науковою бібліотекою ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка проведено міжнародну науково-практичну конференцію «Бібліотека як науково-інформаційний, освітній та культурний центр вищого навчального закладу» та засідання НМБК. У рекомендаціях конференції відображені рішення стосовно збереження фондів, роботи з рідкісними виданнями та створення зведених БД.

Спільно з факультетом післядипломної освіти ХНУ ім. В. Н. Каразіна за участю професора, доктора технічних наук, директора Федерального центру консервації бібліотечних фондів Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург), керівника секції зі збереження бібліотечних фондів Російської бібліотечної асоціації С. О. Добрусіної, доктора історичних наук, професора, завідувача відділу стародруків і рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського Г. І. Ковальчук, доктора філологічних наук, професора, завідувача науково-дослідницьким відділом книгознавства Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка І. Я. Лосієвського у ЦНБ було проведено Міжнародний науково-практичний семінар для 46 бібліотекарів України, які працюють з фондами та новими інформаційними ресурсами. Розглядались питання консервації документів, контролю за підтримкою температуро-вологісного і світлового режимів зберігання, реставрації і стабілізації документів, обліку і безпеки книжкових пам'яток, вивчення Державного реєстру національного культурного надбання книжкових пам'яток, формування повнотекстових електронних колекцій книжкових пам'яток, захисту документів на

мікроформах і оптичних дисках. Учасники отримали сертифікати про підвищення кваліфікації з теми «Проблеми збереження рідкісних видань».

Розмова на семінарі в Харкові торкалася і таких складних питань, як безпека фондів, реагування на надзвичайні ситуації, розкрадання бібліотечних фондів і способи вберегтися від них. Говорячи про забезпечення охорони бібліотечних фондів у вузівських бібліотеках, відзначимо, що якщо системи пожежно-охоронної сигналізації є в деяких бібліотеках, то системи пожежогасіння відсутні, крім сучасних нових будівель. Немає докладних інструкцій щодо поведінки персоналу в екстремальних ситуаціях, не підготовлений комплект матеріалів на випадок аварій.

Професіонали бібліотечної справи акцентували увагу на тому, що невирішеним залишається кадрове питання: Україні бракує навчальних закладів з підготовки фахівців відповідного профілю — книгознавців-зберігачів колекцій пам'яток писемності та друку, відсутня єдина система підвищення кваліфікації кадрів, які працюють з рідкісними виданнями, не кажучи про реставраторів.

Новим напрямком у діяльності бібліотек стало створення цифрових колекцій наукових публікацій вчених ВНЗ. Так, з 36 бібліотек Харківського методоб'єднання інституційні репозитарії існують у 8-ми вищих навчальних закладах. Перший електронний архів http://eprints. kname. edu. ua (репозиторій) з'явився в Харківській національній академії міського господарства у 2007 р. Його метою було забезпечення освітнього процесу у ВНЗ і, насамперед, самостійної роботи студентів. у репозиторії представлено більше 16 тис. публікацій: електронні версії конспектів лекцій викладачів, навчальні та методичні посібники. Відвідування складають до 1,5 тис. користувачів на день.

У 2009 р. в Україні стартував проект «ELibUkr. Електронна бібліотека. Центри знань в університетах України». ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна стала однією з перших учасниць проекту. В електронному архіві ХНУ ім. В. Н. Каразіна eKhNUIR (http://dspace. univer. kharkov. ua/?locale=uk) містяться статті вчених, співробітників та студентів університету, автореферати, праці вчених, які працювали раніше (зі збереженням авторського права), а також тексти рідкісних видань, що зберігаються в бібліотеці [11]. У 2009 — 2010 роках до проекту тільки з Харківського об'єднання приєдналися Сумський державний університет та Українська академія банківської справи. у 2011 р. до проекту приєднався ХНУРЕ та ХНТУ «ХПІ». Створюються репозиторії у Харківському національному медичному університеті, Національному фармацевтичному університеті.

Активно поповнюється електронний архів Сумського державного університету eSSUIR — Electronic Sumy State University Institutional Repository

(http://www. essuir. sumdu. edu. ua/). В архіві на кінець вересня 2011 налічується близько 18 000 публікацій. В електронному архіві академії банківської справи eUABIR — Electronic Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine Institutional Repository (http://dspace. academy. sumy. ua/) на кінець вересня 2011 представлено понад 6000 публікацій. Усього в інституційних репозиторіях Харківського методоб'єднання на 1. 10. 2011 виставлено близько 45 000 публікацій.

За останні роки виконано багато роботи, але як не згадати слова Вікторії Сорокопуд, яка ще у 2007 р. у статті «Державний реєстр книжкових пам'яток України: сон тривалістю вісім років. . . » написала: «Як той маленький гном із зеленим трилисником у руці, Україна сидить на величезному горщику із золотом, справжніх багатств якого все ще не знає» [13]. Так може настав той час, коли потрібно поділитися зі світом інформаційним багатством, яким володіють бібліотеки України? Сподіваємось, що в цьому бібліотекам ВНЗ допоможе Національна програма «Бібліотека XXI».

Секція з організації та зберігання інформаційних ресурсів НМБК МОН молоді та спорту України згідно з рекомендаціями Міжнародної науково-практичної конференції «Бібліотека як науково-інформаційний, освітній і культурний центр вищого навчального закладу», яка відбулася в травні 2011 р. у Києві, НМБК [12] вирішила запропонувати науковим бібліотекам університетів, які зберігають у книгосховищах рідкісні та цінні (до 1945 р.) видання до кінця 2011 р. взяти участь у створенні репозиторію відкритого доступу «Bibliothesauros»: рідкісні видання для навчального процесу і наукових досліджень».

Секція пропонує розпочати цю роботу бібліотекам класичних університетів Києва, Львова, Одеси, Донецька, Харкова, які одночасно є методичними зональними центрами бібліотек вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації. Але до проекту можуть приєднуватись і бібліотеки інших університетів України, де зберігаються рідкісні видання. Унікальні фонди користуються, перш за все, попитом при підготовці фахівців у галузі філології, історії, філософії. Можливість використання читачами електронних версій цих видань буде не тільки сприяти навчальному процесу і науковим дослідженням, але й надасть можливість бібліотекам зберегти оригінали рідкісних видань. Репозиторій відкриє викладачам, студентам і аспірантам доступ до електронних версій цінних видань не тільки своєї бібліотеки, але й інших.

Секція пропонує створити такий репозиторій на базі сервера ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, який має достатньо ресурсів для утримання такої бази даних. Налагодження програмної оболонки, розробку структури репозиторію і супроводження беруть на себе спеціалісти ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Пропонується створити репозиторій «Bibliothesauros»: рідкісні видання для навчального процесу і досліджень» за допомогою програмного забезпечення DSpace 1. 7.

Структура буде складатися із розділів у кореневому каталозі, які визначені за століттями, а далі у кожному розділі можуть бути підрозділи та колекції за іншими ознаками. Ця структура приховує належність рідкісних видань до фондів університетів, що, напевно, краще для безпеки раритетів. Адміністратор репозиторію реєструватиме депозиторів, які будуть призначені від бібліотек університетів-учасників проекту, надаватиме їм певні повноваження. Кожен університет-учасник буде відповідати за наповнення своїх колекцій. Поповнення репозиторію документами будуть виконувати відповідні депозитори шляхом самоархівування. Адміністратор репозиторію відповідатиме за супроводження бази даних, зберігання її цілісності.

Перед усіма бібліотеками стоїть проблема забезпечення фізичного збереження унікальних видань і, водночас, зростає проблема забезпечення доступу до інформації, що міститься в них. Цю проблему треба вирішувати, поки ще є, що зберігати. І саме у вузівських бібліотеках актуальним є питання не тільки опису, збереження, але й використання рідкісних фондів як з навчальною метою, так і з науковою. Повторюємо, що для багатьох бібліотек ВНЗ гострою проблемою є збереження регіональних періодичних видань (часописів і газет) XIX ст. , які були надруковані на кислотному папері. Проблеми збереження фондів бібліотекам необхідно вирішувати спільно і корпоративно, використовувати нові технології, вивчати інформаційні потреби читачів, поцифровувати документи, аналізуючи стан збереження книжкових пам'яток.

Сподіваємось, що університетський відкритий архів «Bibliothesauros» — електронна скарбниця книжкових пам'яток — допоможе зберегти оригінали, введе їх до наукового обігу, цифрові копії книжкових пам'яток зберуться в єдину електронну колекцію, що надасть змогу дослідникам вивчати культурне та історичне надбання, яке зберігається у наукових бібліотеках вищих навчальних закладів України.

Список літератури

1. Великодная, И. Л. Редкие фонды: проблемы сохранности, изучения и использования // Редкие фонды в научных библиотеках высших учебных заведений: Проблемы сохранности, изучения и использования в XXI веке: докл. междунар. конф. , 22-25 окт. 2002 г. , Москва. — М. , 2002. — С. 4—12.

2. Old Printed Books http [Електронний ресурс]. — Режим доступу: //www. rarelib. undp. org. ua/ukr/. — Назва з екрана.

3. Національне надбання — фонд цінних та рідкісних книг [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://library. chnu. edu. ua/?page=/ua/05proekt/04frk. — Назва з екрана.

4. Фонд стародруків, рідкісних видань і рукописів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www. lib. onu. edu. ua/ua/natsnadban/. — Назва з екрана.

5. Національне надбання [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://library. lnu. edu. ua/bibl/. — Назва з екрана.

6. Звіт 2010 рік / Харк. метод. об'єднання б-к вищ. навч. закл. ; ЦНБ [ХНУ ім. В. Н. Каразіна]. — [Х. , 2011.] — 85 с.

7. Шевченко, І. О. Нормативно-правовое забезпечення збереження інформаційно-бібліотечних ресурсів України // Збереження інформаційно-бібліотечних ресурсів України: нова політика і нові технології : матеріали Всеукр. наук. - практ. конф. , 20—22 листоп. 2006 р. , м. Харків. — Х. , 2007. — С. 4—12.

8. Прудникова, Т. И. Грибы — деструкторы книгохранилищ Центральной научной библиотеки Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина : отчет / Т. И. Прудникова, Е. Г. Сазонова. — Х. , 2009. — 10 с. — (Рукопись).

9. Добрусина, С. А. Обеспечение сохранности документов в век цифровых технологий // Бібл. вісн. — 2008. — №3. — С. 11—15.

10. Лист НМБК МОН УКРАЇНИ №06-77 від 10. 06. 2008 р. Склад Секцій Науково-методичної бібліотечної комісії МОН- httpм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www. library. univ. kiev. ua/ukr/for _ lib/legal. php3. — Назва з екрана.

11. eKhNUIR : Електронний архів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [Електроьонний ресурс]. — Режим доступу: http://dspace. univer. kharkov. ua/?locale=uk. — Назва з екрана.

12. Рекомендації НМБК [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www. library. univ. kiev. ua/ukr/title4. php3. — Назва з екрана.

13. Сорокопуд, В. Державний реєстр книжкових пам'яток України: сон тривалістю вісім років… // Дзеркало тижня. — 2007. — 22 груд. (№49).

14. Год историко-культурного наследия. Историко-культурное наследие для будущих поколений [Электронный ресурс] // Интернет-потрал СНГ. — Режим доступа: http://www. e-cis. info/page. php?id=19566. — Заглавие с экрана.

В. П. Жукова

СТРУКТУРА УПРАВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИЕЙ В БИБЛИОТЕКАХ

Управление информацией в библиотеке охватывает все стороны менеджмента в направлении создания и использования информационных ресурсов. Влияние на деятельность библиотек оказывают такие факторы, как компьютеризация, развитие телекоммуникаций, возникновение всемирной сети Интернет и глобальное увеличение электронных ресурсов. С одной стороны, это расширяет и облегчает возможности и формы доступа к информационным ресурсам и, как следствие, оказывает положительное влияние на качество удовлетворения потребностей пользователей. С другой стороны, перед библиотеками встал вопрос определения своего места в управлении информацией. Эффективность применения на профессиональной подготовки сотрудников библиотек.

Основные направления информационного менеджмента в управлении библиотекой как документно-информационной структурой связаны со специфическими функциями на всех этапах ее жизненного цикла; стратегического развития информационного производства ДИС; маркетинга информационных ресурсов.

Целью управления информацией в библиотеке является повышение эффективности деятельности библиотеки на основе системного использования информационных ресурсов и информационных технологий. Главной задачей информационного менеджмента в библиотеке является информационная поддержка основной её деятельности — сбора, обработки, создания, преобразования, хранения и распространения информации.

Информационный менеджмент выполняет стратегические, оперативные и административные задачи. К числу стратегических задач относятся: создание информационной инфраструктуры организации и управление информационными технологиями. Оперативные и административные задачи носят более узкий и подчиненный характер.

Задачами управления информацией в современной библиотеке являются: формирование технологической среды библиотеки как комуникативно-информационной системы; развитие библиотеки как комуникативно-информационной системы и обеспечения обслуживания ее пользователей; планирование в библиотеке как в комуникативно-информационной системе; формирование организационной структуры в области информатизации; взаимодействие с другими комуникационно-информационными системами; формирование инно-

вационной политики и осуществление инновационных программ; управление персоналом в сфере информатизации; управление капиталовложениями в сфере информатизации; формирование и обеспечение комплексной защищенности информационных ресурсов.

Информация имеет большое значение для внутреннего управления библиотекой и ее внешних контактов, а для принятия управленческих решений она является ограниченным и дорогим ресурсом информационно-библиотечного производства. Библиотека является системой с разделением труда, где персонал не обладает одинаковой информацией, и поэтому она должна передаваться и обмениваться по различным каналам коммуникации. Идеальный информационный процесс может быть представлен следующей схемой.

Схема информационного процесса

Управление информацией включает: планирование, организацию, мотивацию, координацию и контроль информационной деятельности и процессов в системе коммуникаций с целью улучшения качества и эффективности ее работы.

Структура управления информацией

Документно-информационные системы, в том числе и библиотека, относятся по роду своей деятельности к информационно-ориентированному типу организации, характерному для современного информационного общества.

Одной из главных задач информационного менеджмента в данном направлении является составление четкого представления о содержании информации; о категориях потребителей информации; об оперативности её предоставления; о форме и способах предоставления информации.

Формирование базисных теорий информационного менеджмента в современном обществе обусловлено тем, что информация в настоящее время является важнейшим хозяйственным ресурсом, а в совокупности с применением современных информационных технологий и решающим фактором конкурентоспособности организации. В современных условиях практически все бизнес-процессы в большей или меньшей степени связаны с компьютеризированной обработкой данных. Финансовая, контрольно-аналитическая, плановая деятельность, маркетинговые исследования, бухгалтерский учет сегодня невозможны без применения автоматизированной обработки информации. Из этого следует, что целенаправленность информационного менеджмента концентрируется в основном в сфере информационного обеспечения систем управления организациями. Поэтому библиотекам необходимо трансформировать свою деятельность в направлении взаимодействия с бизнесом и сотрудничества с аналитико-информационными структурами различных организаций, так как основной функцией управления информацией является управление информационными ресурсами, информационными технологиями и информационными системами, обеспечивающее эффективную реализацию всех бизнес-процессов предприятия.

Ю. Є. Петрухно

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕКАХ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Одним з найважливіших умов створення інформаційного суспільства в Україні є вільний доступ до інформації. Бібліотека — одна із соціальних організацій, яка має доступ до багатьох джерел інформації як традиційних, так і електронних. Тому в сучасних бібліотеках використовуються нові інформаційні ресурси та динамічно впроваджуються інформаційно-комунікаційні технології.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), на думку деяких авторів, є засобом зв'язку і каналами передачі інформації, які забезпечують швидкий

зв'язок з джерелами інформації і дають можливість відчувати кожній людини переваги інформаційного суспільства у своїй діяльності [13].

Важливість ІКТ у сучасному житті важко переоцінити. у преамбулі «Декларації про права людини та верховенство права в інформаційному суспільстві» [1] зазначено, що ІКТ є невід'ємною частиною демократичного процесу, а також, що обмежування або відсутність доступу до ІКТ позбавляє людину повною мірою використовувати свої права. В «Окинавській хартії глобального інформаційного суспільства» зазначено, що «інформаційно-комунікаційні технології є одним з найбільш важливих факторів, які впливають на формування суспільства 21-го сторіччя» [6].

Завдяки впровадженню ІКТ у бібліотеках користувачі зараз мають можливість доступу до електронних ресурсів бібліотеки. Але ІКТ мають і негативні наслідки. Це, насамперед, порушення авторського права. Наприклад, у вузівських бібліотеках почастіішали випадки скачування текстів підручників, навчально-методичної літератури та ін. Тому в кожної бібліотеці мають бути правила, які максимально обмежують протизаконні дії користувачів інформації.

Зараз можна визначити два рівні нормативно-правових документів, що регулюють суспільні відносини у створенні і впровадженні ІКТ, у т. ч. в бібліотеках: міжнародний та національний.

На міжнародному рівні це: міжнародно-правові угоди (Загальна декларація про права людини [2]; Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурологічні права [4]; Декларація про права людини та верховенство права в інформаційному суспільстві [1]; Окинавська хартія глобального інформаційного суспільства; міжнаціональні програми та документи (Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» [14], модельний Бібліотечний кодекс для держав — учасників СНД [5] та ін.)

На національному рівні це: Конституція України; Закони України «Про авторське право та суміжні права» [7], «Про бібліотеки та бібліотечну справу» [8], «Про електронний документ та електронний документообіг» [9], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [10] «Про інформацію» [11], «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007 — 2015 рр. » [12] та ін. ; Укази Президента України («Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [16]; Державна цільова національно-культурна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека — XXI» [3]; Типові правила користування бібліотеками

в Україні, затверджені Наказом Міністерства культури і мистецтв України № 275 від 05. 05. 99 [15].

Саме ці нормативно-правові акти мають бути підґрунтям для створення внутрішніх бібліотечних правил користування бібліотекою та інших документів, що регулюють впровадження та використання ІКТ у сучасних бібліотеках.

Список літератури

1. Декларация о правах человека и верховенстве права в информационном обществе // Новости Российского комитета ИФЛА. — 2005. — № 2. — С. 5 — 11.

2. Загальна декларація про права людини. — К. : Укр. правн. фундація, 1995. — 12 с. — (Сер. «Міжнародні документи ООН з прав людини»).

3. Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека — XXI» // Бібл. планета. — 2010. — № 1.

4. Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурологічні права. — К. : Укр. Правн. фундація; Право, 1995. — 16 с. — (Сер. «Міжнародні документи ООН з прав людини»).

5. Модельный Библиотечный кодекс для стран — участников СНГ (новая редакция) // Вестн. Библ. Ассамблеи Евразии. — 2005. — № 1. — С. 54 — 57.

6. Окинавская хартия глобального информационного общества [Электронный ресурс] — Режим доступа : www. iis. /library/okinawa/charter. ru. html

7. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 22. 05. 2003 № 850 — IV в ред. від 13. 01. 2001 № 3793 –12 // Відомості ВРУ. — 2011. — № 314.

8. Про бібліотеки та бібліотечну справу : Закон України від 27. 01. 1995 № 32/95ВР в ред. від 16. 03. 2000 // Відомості ВРУ. — 1995. — № 7. — Ст. 45.

9. Про електронний документ та електронний документообіг : Закон України від 22. 05. 2003 р. № 851 — IV // Офіційн. вісн. України. — 2003. — № 25. — Ст. 1174.

10. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05. 07. 1999 № 80/94 — ВР в ред. від 19. 03. 2009 № 1880 — VI // Відомості ВРУ. — 2009. — № 32 — 33. — Ст. 485.

11. Про інформацію : Закони України від 11. 05. 2004 № 1703 — IV в ред. від 02. 12. 2010 № 2756 — VI // Відомості ВРУ. — 1992. — № 48. — Ст. 560.

12. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007 — 2015 рр. : Закон України від // Офіційн. вісн. України. — 2007. — № 8. — Ст. 373

13. Пархоменко, О. В. Інформаційне-знаннєве суспільство: проблеми, особливості // Науково-технічна інформація. — 2010. — № 1. — С. 3 — 6.

14. Программа ЮНЕСКО «Информация для всех» [Электронный ресурс] — Режим доступа : www. ifapcom. ru/355/358.

15. Типові правила користування бібліотеками в Україні : затв. Наказом Міністерства культури і мистецтв України 05. 05. 99 № 275 / Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів № 9053/1999.

16. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31. 07. 2000 р. № 928/2000 // Офіційн. вісн. України. — 2000. — № 31. — Ст. 1300.

Н. В. Петренко

ОБЛІК БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ АВТОМАТИЗОВАНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Сучасний період розвитку бібліотек характеризується їх технічним і технологічним переоснащенням відповідно до вимог інформаційного суспільства, осмисленим та виваженим підходом до обліку та інвентаризації фонду, створенням автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (АБІС). Повна автоматизація бібліотечних процесів дозволяє підвищити якість традиційних процесів при скороченні виробничих витрат.

Основним інформаційним ресурсом книгозбірень залишається бібліотечний фонд, який, враховуючи потреби громади, змінюється відповідно до реалій сучасного книговидання. Загальний обсяг фонду Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ) ім. Н. К. Крупської складає 1 млн 644 тис. прим. Щорічні надходження документів до книгозбірні складають близько 20 тис. прим. , при цьому урізноманітнюється їх видовий склад за рахунок електронних документів, серед яких електронні книги (E-Books), аудіокниги, DVD- та CD-диски з музичними записами, записами художніх та документальних фільмів тощо. Таке різноманіття нових надходжень робить

нагальним питання про удосконалення процесу обліку бібліотечного фонду в умовах застосування автоматизованої технології.

Облік бібліотечного фонду — це комплекс операцій, що забезпечують одержання точних відомостей про обсяг, склад та рух фонду, а також його збереження. Зміст обліку полягає в реєстрації кожного окремого документа та підрахунку загальної їх кількості.

Універсальні наукові бібліотеки здійснюють два види обліку: сумарний та індивідуальний облік документів, що надходять і вибувають з фонду у визначеному порядку. До обліку висуваються наступні вимоги: точність та повнота відомостей, документальне оформлення кожного надходження та вибуття літератури, своєчасність і оперативність реєстрації надходжень та вилучення з фонду, одноманітність прийомів і форм обліку, їх доступність та надійність, узгодження форм обліку з формами статистичної звітності, узгодження одиниць обліку з одиницями обліку його використання (книговидачі). На сьогоднішній день забезпечити виконання цих вимог дозволяють АБІС.

Донецька ОУНБ майже 15 років використовує систему автоматизації бібліотечних процесів «Університетська бібліотека» (UniLib), розроблену групою вчених Харківського національного університету внутрішніх справ. Ця система дозволяє автоматизувати облік бібліотечного фонду за такими процесами: обробка партії нових документів, що надійшли до бібліотеки, з розподілом їх за структурними підрозділами; реєстрація документів; ведення книг сумарного та індивідуального обліку примірників; штрихкодування, списання та перевірка наявності документів у фонді.

У системі UniLib машиночитана книга сумарного обліку має три частини, як і традиційний її аналог: надходження, вибуття, підсумки. Всі записи в них формуються автоматично в процесі реєстрації (списання) партії документів — модуль «Комплектатор». Головна форма цього модулю — «Надходження», — дозволяє сформувати перший запис документа (назва, автор, рік видання, мова видання тощо), здійснити пошук дублетів в електронному каталозі тощо. У формі «Передплата» створюються списки видань, які передплачує бібліотека. Дана форма надає можливість переглянути кількість комплектів, періодичність надходження видань тощо.

Кожна партія нової літератури супроводжується додаванням нового рядка у книзі сумарного обліку (Частина перша). Списання літератури з фонду супроводжується додаванням нового рядка у книзі сумарного обліку (Частина друга). Існує можливість друку списку будь-якої партії.

Книга інвентарного обліку дозволяє переглянути записи електронного каталогу за принципом порядку зростання інвентарного ряду. В ній відображуються

списані примірники (інвентарні номери) із зазначенням номеру акта списання. Вид інвентарної книги і перший номер запису можна створювати за допомогою модуля «тип інвентарної книги» — інвентарна (книги), безінвентарна (брошури), книга обліку нот, грамплатівок, CD-дисків тощо.

Відповідно до типу інвентарної книги при штрихкодуванні перед інвентарним номером вказується префікс, який відповідає виду документа. Наприклад, С — CD-книга, М — аудіодиск з музичними записами, В — відеокасета тощо. Штрихкодовані документи розподіляються за підрозділами бібліотеки відповідно до сигли збереження. При списанні документів в електронному каталозі видаляється інвентарний номер документа. Списки до актів друкуються у програмі Excel, які формуються за причиною списання, автоматично підраховується кількість і сума. Книги сумарного та інвентарного обліку доступні тільки для перегляду та друку. АБІС UniLib не має функції редагування записів цих книг.

У 2011 р. для удосконалення процесу планової інвентаризації бібліотечного фонду структурних підрозділів були запроваджені власні технологічні розробки відділу автоматизації бібліотечних процесів. Інноваційна методика була апробована для інвентаризації фонду відділу міського абонемента бібліотеки, який нараховує близько 100 тис. прим. документів на традиційних та електронних носіях. Таке впровадження стало актуальним у зв'язку з тим, що за наказом Державного казначейства України «Про внесення змін до Інструкції з інвентаризації матеріальних цінностей, розрахунків та інших статей балансу бюджетних установ» № 311 від 02. 09. 2010 р. будь-яка бібліотека, незалежно від обсягу та цінності її фондів, зобов'язана проводити інвентаризацію бібліотечного фонду «один раз у п'ять років або протягом п'яти років з охопленням інвентаризацією щорічно не менше 20 відсотків одиниць бібліотечного фонду із обов'язковим завершенням розпочатої інвентаризації цього майна в структурному підрозділі (у матеріально відповідальної особи) протягом тридцяти днів». Для виконання цієї вимоги Донецька ОУНБ щороку має інвентаризувати 340,0 тис. прим. документів. За комплексними нормами часу на інвентаризацію 1 прим. видань припадає 7 хв. 18 сек. Для виконання унормованого наказом обсягу робіт потрібно 41367 годин, що дорівнює річному фонду робочого часу 23 штатних одиниць. Тобто 1/5 частина всього бібліотечного персоналу протягом року має бути задіяна лише в інвентаризації документів, що унеможливлює виконання цього наказу за традиційною технологією.

Інвентаризація бібліотечних фондів здійснюється з метою забезпечення достовірності даних обліку шляхом зіставлення їх із фактичною наявністю документів у фонді. Для того щоб скоротити витрати часу та модернізувати цей

процес, було прийняте рішення про використання при інвентаризації ручного сканера, який ідентифікує штрих-коди на документах.

Відомо, що існує новітня модель подібного сканера з накопичувачем, який зберігає в своїй пам'яті зчитані штрих-коди, а при підключенні їх до комп'ютера зберігає їх на жорсткому диску. На жаль, бібліотека не мала можливості придбати такий сканер, тому співробітники відділу автоматизації бібліотечних процесів дійшли висновку, що його можна замінити звичайним ручним сканером, підключеним до ноутбука.

Мобільність такого приладу дозволила використовувати його безпосередньо у книгосховищах. За таких умов співробітники відділу міського абонемента здійснили облік наявного фонду не відходячи від книжкових полиць, що дозволило уникнути зайвих працевитрат, зекономити час на рутинних процесах. Єдиним недоліком є те, що ноутбук може працювати без підзарядки лише 3 години.

Використовуючи описані можливості АБІС UniLib, шляхом SQL-запиту з бази електронного каталогу відповідно до сигли зберігання було експортовано списки книг відділу міського абонемента. Пристосувавши безкоштовну програму xStarter до вимог обліку бібліотечного фонду, було автоматизовано власні унікальні операції із пошуку інвентарного номера документа в списку бібліографічних записів з бази електронного каталогу.

Для того щоб програма знайшла бібліографічний опис документа, кожний співробітник відділу створював власний журнал, в якому і відбивалися ці описи. xStarter дозволяє розмістити описи за інвентарним номером в журнал автоматично.

Інтерфейс журналу інвентаризації

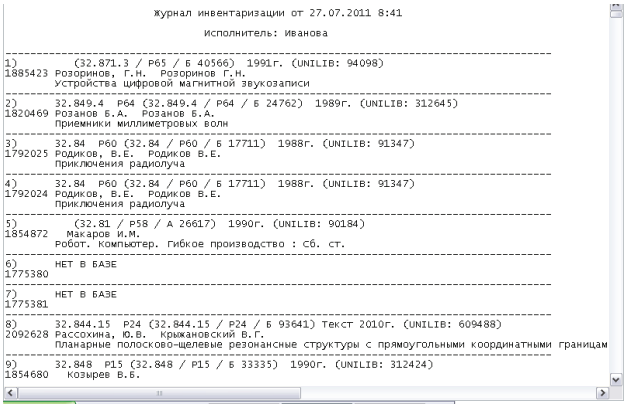

журнал инвентаризации от 27.07.2011 8:41

исполнитель: Иванова

1) (32.871.3 / Р65 / Б 40566) 1991г. (UNILIB: 94098)
1885423 Розоринов, Г.Н. Розоринов Г.Н.
Устройства цифровой магнитной звукозаписи

2) 32.849.4 Р64 (32.849.4 / Р64 / Б 24762) 1989г. (UNILIB: 312645)
1820469 Розанов Б.А. Розанов Б.А.
Приемники миллиметровых волн

3) 32.84 Р60 (32.84 / Р60 / Б 17711) 1988г. (UNILIB: 91347)
1792025 Родиков, В.Е. Родиков В.Е.
Приключения радиолуча

4) 32.84 Р60 (32.84 / Р60 / Б 17711) 1988г. (UNILIB: 91347)
1792024 Родиков, В.Е. Родиков В.Е.
Приключения радиолуча

5) (32.81 / Р58 / А 26617) 1990г. (UNILIB: 90184)
1854872 Макаров И.М.
Робот. Компьютер. Гибкое производство : Сб. ст.

6) НЕТ В БАЗЕ
1775380

7) НЕТ В БАЗЕ
1775381

8) 32.844.15 Р24 (32.844.15 / Р24 / Б 93641) Текст 2010г. (UNILIB: 609488)
2092628 Рассохина, Ю.В. Крыжановский В.Г.
Планарные полосково-щелевые резонансные структуры с прямоугольными координатными границам

9) 32.848 Р15 (32.848 / Р15 / Б 33335) 1990г. (UNILIB: 312424)
1854680 Козырев В.Б.

Ретроспективна частина фонду відділу міського абонемента (майже 25 %) не мала штрих-кодів, але додаткові налаштування програми xStarter дозволили в ручному режимі робити запит на такі документи.

Важливо те, що під час створення журналу вказувалася дата, час створення та ім'я виконавця. Це дозволяло контролювати цей процес та підвищувати персональну відповідальність. Журнал після закінчення роботи автоматично формувався в форматі *. txt. Усередині журналу записи розташовувалися за принципом зростанням інвентарних номерів із зазначенням автора, назви, року видання, шифрів зберігання та номера запису в базі електронного каталогу. Після створення журналу фактичної наявності документів його роздруковували для подальшої роботи з встановлення відповідності документів обліковим даним.

Якщо книга не була внесена до бази електронного каталогу, в журналі була примітка — «немає в базі». Це дозволило виявити достовірні відомості про обсяг ретроконверсії на фонд відділу.

Якщо документ було видано користувачеві, його також можна було знайти за допомогою SQL-запиту: дізнатися, коли і ким його було видано з зазначенням бібліографічного опису документа. Це дозволило вирішити питання правильності оформлення видачі документів користувачам та виявити заборгованість.

Таким чином, використовуючи можливості технічного забезпечення бібліотеки та програмних продуктів, було оптимізовано облік бібліотечного фонду книгозбірні. Тому в умовах автоматизованої технології необхідно опановувати нові знання, які дозволяють піднімати якість бібліотечної роботи за рахунок чіткого системного підходу до виконання традиційних технологічних процесів та мінімізувати витрати робочого часу.

Список літератури

1. Орлов, П. І. Інформаційні системи і технології в управлінні, освіті, бібліотечній справі : наук. -практ. посіб. / П. І. Орлов, О. М. Луганський. — Донецьк : Альфа-прес, 2004. — 292 с.

2. Орлов, П. И. UNILIB — университетская библиотечная система (Руководство пользователя) : справочник / П. И. Орлов, А. М. Луганский, С. П. Ницюк, Е. А. Одокиенко. — Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. — 84 с.

Л. П. Семененко
М. И. Главчев
Ю. Н. Главчева

КОМПЛЕКСНАЯ СИСТЕМА АВТОМАТИЗАЦИИ: НОВЫЕ РЕШЕНИЯ

Ключевой проблемой развития библиотечного дела не только в Украине, но и во всем мире, является интеграция информационных ресурсов, формирование единого информационно-библиотечного ресурса региона на основе взаимодействия, специализации и единого читательского билета. Это будет государственный подход к использованию ресурсов и реальный шаг на пути создания образовательной сети как составляющей общегосударственной системы библиотек [5].

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» основан в 1885 г. , и с этого времени подготовил более 150 тыс. специалистов технического направления. В структуре университета 22 факультета, 95 кафедр, 2 колледжа, 6 учебно-консультационных пунктов, факультет военной подготовки, Черновицкий факультет, школа сержантов. Специфика структуры крупного вуза требует от библиотеки обеспечения комфортного доступа к документным и информационным ресурсам читателя и пользователя вне зависимости от того, где он находится в конкретный момент времени.

Современный вуз без наличия информационной инфраструктуры, основанной на использовании новейших информационных технологий, не может обеспечить эффективные межнаучные коммуникации, межрегиональное и глобальное взаимодействие, интеграцию профессорско-преподавательской и научно-исследовательской работы в мировое научно-информационное и образовательное пространство. Перед НТБ стоит простая и одновременно сложная задача — удовлетворение информационных потребностей десятков тысяч читателей. Разрабатывая концепцию библиотеки, мы учли, что вуз с подобной инфраструктурой требует индивидуального, особенного подхода к программно-техническим решениям задач, на основании которых можно обеспечить профессиональное взаимодействие участников процесса.

Одним из звеньев информационной инфраструктуры является научно-техническая библиотека. Вузовские библиотеки одновременно решают такие разноплановые задачи: улучшение качества образования; документное, информационно-библиографическое обеспечение учебного процесса и научных исследований; информационно-библиографическое сопровождение всех научных

мероприятий; организация и обеспечение условий самостоятельной работы читателей; обеспечение комфортного пребывания читателя в библиотеке, пользователя — в ее виртуальной среде; возможности развития электронных информационных ресурсов (ЭИР).

Для оптимального их решения целесообразно использовать комплексную систему автоматизации, а не разрозненные программные приложения. Комплексная система автоматизации — система, решающая не отдельно стоящую задачу, а их совокупность [3]. Она должна обеспечивать выполнение работ по таким направлениям: адаптация к мировому образовательному пространству; интеграция ресурсов НТБ в систему мировых научных коммуникаций; оперативный обмен научной и учебной информацией; формирование и сохранность документных и информационных ресурсов; подготовка информационных продуктов и услуг; доступ к информационным базам данных, банкам знаний, как к собственным так и удаленным; улучшение имиджа университета за счет содействия повышению его рейтингов; обеспечение электронного документооборота; автоматизация всех технологических циклов, процессов и операций; обеспечение безопасности персонала и читателей; обеспечение безопасности документных фондов; экономия средств на этапе эксплуатации.

Реализовать в полном объеме свои задачи по всем направлениям реально только на основе внедрения инноваций, что требует создания более совершенной программно-технической среды. В комплексе это создает предпосылки для изменения философии взаимодействий.

Строительство нового корпуса библиотеки явилось толчком, заставившим проанализировать не только нынешние технические возможности библиотеки, но и изучить опыт передовых библиотек и новейшие технологии. На этапе подготовки технического задания были определены основные критерии качества и функциональные возможности информационных библиотечных систем. Были выделены основные критерии качества, которым должна соответствовать система для успешной реализации таких функций: хранение больших массивов информации; достаточные коммуникационные возможности; допустимое время восстановления; удобство эксплуатации и др.

Работу библиотеки можно представить как работу системы передачи информации (СПИ). СПИ — целое, состоящее из частей, взаимосвязанных между собой и взаимозависимых друг от друга. Основными элементами системы являются информационные ресурсы библиотеки, коммуникационное обеспечение, потребитель-читатель. Системный эффект от работы этой системы определяется не только составом частей, но также порядком и способом объединения этих частей в единое целое. Система развивается по мере развития ее элементов,

усовершенствуется порядок и способ их объединения [1]. Изменения в той или иной мере претерпевают все элементы системы.

Две основные роли библиотеки в среде информационно-коммуникационных технологий можно определить как провайдер данных и провайдер сервисов. Для реализации роли провайдера данных необходимо обеспечить работу приложений, которые позволяют создавать, поддерживать работоспособность необходимого количества БД, архивов, электронных библиотек, а также обеспечить доступность к внешним БД и собственным данным путем публикации их в сети Интернет. В НТБ создается ряд собственных баз данных, а именно: библиографические — отражающие документные фонды НТБ; полнотекстовые — электронные коллекции учебной и научной литературы; служебные — отражают документы НТБ; вспомогательные — для оптимизации решения внутренних задач (учебные планы, дисциплины, контингент и др.).

При планировании информационной системы обязательно учтены основные тенденции в развитии электронных информационных ресурсов — рост объёмов электронных ресурсов и глобализация.

Значительное увеличение объемов электронной информации происходит как следствие реализации решения о создании электронного архива Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» (eNTUKhPIIR), открытия издательского центра, активной реакталогизации библиотечного фонда и оцифровки отдельных изданий и т. д. Этот процесс бесконечный.

Общедоступные возможности коммуникационной среды Интернет и веб-технологий стимулируют процессы распределения и глобализации в электронных библиотеках [2]. Автоматизированный банк данных Автоматизированной Системы Российского Сводного каталога по научно-технической литературе (АС РСвК НТЛ) относится к крупнейшим мировым глобальным системам. В этом проекте участвует и наша НТБ. В АС РСвК НТЛ хранятся метаданные, отражающие документы из фонда нашей библиотеки и ссылки на электронные версии изданий НТУ «ХПИ». Система производит поиск на собственном сервере в метаданных, а пользователь направляется непосредственно в хранилище владельца. Участие в подобных проектах требует достаточных коммуникационных возможностей системы.

Как провайдер сервисов библиотека декларирует равные возможности для всех категорий читателей (традиционных, мобильных, удаленных). Однако недостаточно создавать только насыщенность новейшим оборудованием. Рост технической оснащенности необходимо преобразовывать в рост производительности и качественного улучшения обслуживания.

Система будет эффективной, если при ее проектировании учитываются тенденции развития технологий управления ЭИР, а именно интеграция БД и технологий управления БД. Под интеграцией принято понимать создание единого унифицированного интерфейса для доступа к совокупности автономных (неоднородных) источников данных [4]. Пользователь не должен чувствовать различия между источниками информации (физическое размещение, СУБД, различия структуры), а должен иметь интуитивно понятный, адаптированный интерфейс.

Интеграция технологий БД и веб-технологий сегодня широко применяется во многих информационных системах. Примером такой интеграции является организация удаленного доступа к БД.

Произвести рациональный выбор (ПО, алгоритма действий, моделей оборудования) всегда сложнее, чем выбор с необоснованным «запасом» прочности, который, вероятнее всего, никогда не будет использован. Рациональный выбор основан на деталях, а деталей в технических системах очень много. Скоропалительный необоснованный выбор чреват необходимостью иметь дело с последствием этого выбора на протяжении всей жизни системы. Разработку и реализацию проекта информационной системы выполнила специализированная фирма «Спецвузавтоматика», являющаяся ведущей в области системной интеграции.

Использование статических систем не может обеспечит эффективной их работы и не имеет гибких средств управления. Широкий спектр функциональных возможностей предоставляет использование технологий виртуализации на базе программных продуктов Microsoft.

Ядро комплексной информационной системы НТБ НТУ «ХПИ» реализовано на базе отказоустойчивого кластера из двух серверов, работающих под управлением ОС Microsoft Windows Server с использованием виртуализации. Данное техническое решение позволяет использовать необходимое количество программных приложений в информационной системе библиотеки без увеличения количества физических аппаратных средств/серверов. Это обеспечивает переход от статичного информационного окружения к динамичному, а также повышает эффективность эксплуатации и надежность работы таких интегрированных приложений: системы автоматизации библиотеки с поддержкой технологии радиочастотной идентификации (RFID); системы контроля и управления доступом; системы видеонаблюдения; системы оповещения; WEB-приложений; охранной сигнализации.

Назовем некоторые из преимуществ динамической системы: оптимальное выполнение функциональных задач; масштабируемость; управляемость;

производительность; надежность; эффективное использование аппаратных средств, балансировка нагрузок (энергопотребление и сопутствующие расходы).

Анализируя возможности разработанной комплексной информационной системы НТБ НТУ «ХПИ» на основе новейших информационно-коммуникационных технологий, можно утверждать, что только комплексные решения обеспечивают перспективы развития электронных информационных ресурсов, создают программно-техническую базу для изменения самой философии взаимодействий на разных профессиональных уровнях и являются экономически эффективными одновременно.

Список литературы

1. Главчев, М. І. К вопросу коммуникационного обеспечения электронных ресурсов / М. І. Главчев, Ю. М. Главчева // Бібліотечно-інформаційний сервіс: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук. -практ. конференції, 14 – 15 жовт. 2010 р. – Х. , 2010. – С. 180 – 186.

2. Земсков, А. И. Электронная информация и электронные ресурсы : публикации и документы, фонды и библиотеки / А. И. Земсков, Я. Л. Шрайберг. – М. : ФАИР, 2007. – 528 с. : ил. – (Специальный издательский проект для библиотек).

3. Ковязина, Е. В. Проектирование электронной библиотеки крупного вузовского объединения // Научные и технические библиотеки. – 2010. – № 2. – С. 22 – 28.

4. Когаловский, М. Р. Тенденции развития технологий управления информационными ресурсами в электронных библиотеках // Труды VIII Всероссийской научной конференции «Электронные библиотеки: перспективные методы и технологии». – Суздаль, 2006. – С. 46 – 55.

5. Семененко, Л. П. До Європи знань – через підвищення якості освіти // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 60, т. 1. – С. 60 – 66. ; Культура народов Причерноморья [Электронный ресурс]: Науч. журн. / Крым. науч. центр – Электрон. журн. – Симферополь, 2005. – Режим доступа: http: //www. nbuv. gov. ua/Articles /Kultnar/knp60 _ 1/knp60tl _ 60-66. pdf.

С. Ф. Бакан

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА «КУЛЬТУРА УКРАЇНИ»: ПЕРШІ ЗДОБУТКИ

Розвиток інформаційного суспільства, або інформаційного етапу цивілізації, характеризується збільшенням ролі інформації і знань у житті суспільства, долі інформаційних комунікацій, продуктів та послуг у валовому внутрішньому продукті держави; створенням глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення інформаційних потреб.

Саме інформаційні технології відіграють головну роль у цьому процесі та визначають рівень розвитку тієї чи іншої держави. Усі провідні країни світу інтенсивно опрацьовують концептуальні засади формування інформаційного суспільства: розробляють багатомільярдні проекти, спрямовані на вдосконалення інформаційної інфраструктури.

Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 — 2015 роки» визначає концептуальні положення та обґрунтовані завдання, які стоять перед нашою державою на шляху до інформаційно відкритого суспільства знань, яке орієнтоване на інтереси людей.

Актуальним напрямом у формуванні єдиного інформаційного простору в Україні є створення національної електронної бібліотеки. На важливості і значимості цього процесу наголосив Президент України Віктор Янукович у Посланні до українського народу 3 червня 2010 р. , також це питання обговорювалося на засіданні Громадської гуманітарної ради 17 березня 2011 р.

Почувши заклик та розуміючи роль, яку відіграють бібліотеки у цьому процесі, ми провели велику роботу з аналізу й узагальнення основних тенденцій та досвіду формування електронних бібліотек у провідних державах світу. Доречно відзначити міжнародний досвід набутий у співпраці з Президентською бібліотекою ім. Б. М. Єльцина та Світової цифрової бібліотеки. На основі аналізу була опрацьована концепція електронної бібліотеки, профіль комплектування, договір про співпрацю, авторський договір на передачу невиключного права, уніфіковані технологічні вимоги. Були визначені принципи структурування та візуалізації інформації електронної бібліотеки, розроблено оригінальне програмне забезпечення.

Зважаючи на викладене та розуміючи високу місію національного закладу культури, Національна парламентська бібліотека України, відповідно до плану

роботи Міністерства культури на 2011 р. , розпочала реалізацію проекту зі створення електронної бібліотеки «Культура України».

Головними цілями та завданнями при проектуванні ЕБ було визначено: створення електронних копій друкованих документів для збереження культурної спадщини, що знаходиться у фондах бібліотек та інших закладів культури та запобігання фізичному зношуванню документів; накопичення та систематизація електронних документів; забезпечення можливості безкоштовного доступу користувачів до надбань української культури і мистецтва за допомогою мережі Інтернет; надання користувачам нових можливостей роботи з інтегрованим інформаційним ресурсом бібліотек, музеїв та інших закладів культури в єдиній точці доступу; підвищення ефективності використання документів, розкриття фондів бібліотек, музеїв, архівів і т. ін. ; можливість працювати одночасно з одним і тим же виданням багатьом користувачам та зручність перегляду.

Організаційно ЕБ є інтегрованим ресурсом, який формується шляхом надання учасниками проекту електронних документів (текст, графіка, аудіо, відео і т. ін.) у відповідності до профілю комплектування та уніфікованих технологічних вимог або надання дозволу на переведення у цифрову форму документів за авторським договором.

ЕБ орієнтована на широке коло користувачів та виконує такі основні функції: просвітницьку, в рамках якої формуються колекції, спрямовані на поширення знань про культуру України; наукову, направлену на сприяння вивченню науковцями і фахівцями теми (предмету) в області суспільних і гуманітарних дисциплін; довідкову, спрямовану на задоволення потреб в інформації з питань культури.

ЕБ, як інформаційна система, містить фонд електронних ресурсів, каталог електронних ресурсів, а також комплекс апаратно-програмних засобів, що підтримують стабільне функціонування пошукової системи і дають можливість оперативного поповнення, реєстрації, довготривалого зберігання фонду електронної бібліотеки та розподіленого доступу до нього через мережу Інтернет.

Принципами співпраці при формуванні ЕБ є децентралізація підготовки електронних копій документів з централізованою диспетчеризацією, централізоване зберігання електронних копій та надання доступу до них з єдиної точки та незалежний розвиток ЕБ організацій-учасниць з одночасною інтеграцією даних в єдиний інформаційний простір.

Поповнення фонду ЕБ відбувається кількома способами. Серед них оцифровування друкованих видань з фонду НПБУ; отримання із зовнішніх джерел електронних копій друкованих видань, які не охороняються авторським правом, та на які закінчився строк охорони авторського права; отримання електронних

документів від авторів за договором на право використання об'єкта авторських прав або їх дозволу на переведення в електронну форму друкованих видань із фонду НПБУ.

Для довгострокового функціонування та подальшого розвитку електронної бібліотеки необхідне систематичне поповнення фонду різноманітним контентом, що можливе завдяки залученню до проекту нових учасників.

Необхідно відзначити соціокультурну діяльність Бібліотеки, яка сприяє розширенню кола учасників проекту і тим самим поповненню фонду ЕБ новими документами. Маються на увазі презентації нових видань, виставок, зустрічі з видавцями та авторами, що надає можливість поспілкуватись, впевнити та залучити до проекту сучасних авторів, видавництва, спілки, заклади культури.

Важливим напрямом у комплектуванні фонду є відбір сучасних документів з електронного каталогу НПБУ. Мається на увазі написання листів-запрошень до співпраці музеям, навчальним закладам культури, видавництвам, видання яких надійшли до Бібліотеки. Як результат, незабаром в ЕБ буде представлений архів журналів «Українська культура», «Український театр», «Музика».

Критеріями відбору документів для формування фонду ЕБ було визначено: наукова, суспільна та історико-культурна цінність документа та відповідність профілю комплектування.

Документи, якими поповнюється ЕБ, можна поділити на такі види: за наявністю друкованого еквіваленту: електронний аналог друкованого видання — електронний документ, що відтворює відповідне друковане видання, зберігаючи розташування на сторінці тексту, ілюстрацій, посилань, приміток тощо; самостійний електронний документ — той, що не має друкованих аналогів; за природою основної інформації — текстовий, образотворчий звуковий, мультимедійний.

На сьогодні фонд ЕБ поповнився книгами, журналами, творами образотворчого та фотомистецтва. Розробляється технологія представлення аудіо- та відеоматеріалів.

Відповідно до профілю комплектування фонд ЕБ складається з таких колекцій: культурологія, мистецтво, етнографія та заклади культури. Кожна колекція має у структурі підколекції. Можна навести приклад підколекцій розділу «Мистецтво»: історія мистецтва; архітектура; образотворче мистецтво: скульптура, живопис, графіка, художня фотографія; декоративно-прикладне мистецтво; музичне мистецтво; хореографічне мистецтво; театральне мистецтво; цирк, естрада; кіномистецтво.

Головним в організації робіт з формування та функціонування ЕБ є Відділ електронної бібліотеки. Сканування друкованих видань та технічну обробку здійснюють працівники робочої групи НПБУ та Відділу електронної бібліотеки. Створення бібліографічного запису на відскановані документи для формування каталогу ЕБ, сумісного з електронним каталогом НПБУ, для подальшого їх злиття, здійснюють працівники відділів формування документних ресурсів та каталогізації.

Відібрані за профілем комплектування ЕБ документи проходять бібліографічну обробку, що є прикладом ретрокаталогізації. Єдиний бібліографічний запис додається як до електронного каталогу НПБУ, так і завантажується до ЕБ. В електронному каталозі планується створення відсилки до повного тексту документа в ЕБ.

Що стосується правового аспекту проекту, то у процесі формування фонду ЕБ та доступу до неї користувачів враховується те, що НПБУ є головною організацією у процесі створення, зберігання та розповсюдження ЕБ, інше вирішується з партнерами. Переведенню в електронну форму підлягають об'єкти, які не охороняються авторським правом, на які закінчився строк дії охорони авторського права та на які поширюється дія нормативно-правових актів з питань авторського права та суміжних прав (у разі надання відповідного дозволу автором або особою, яка володіє авторськими правами). Щодо запозичення електронних документів, вироблених іншими особами або організаціями, то воно здійснюється на договірній основі з дотриманням норм чинного законодавства та з урахуванням взаємних інтересів.

На сьогодні «Договір про співробітництво» укладаний із такими установами, як Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека, Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека, Луганська обласна універсальна наукова бібліотека), Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека, Донецька обласна універсальна наукова бібліотека, державне підприємство «Газетно-журнальне видавництво» Міністерства культури України та Національний культурний центр України в Москві.

Предметом авторського договору про передачу невиключного права на використання твору (образотворчого мистецтва, фотомистецтва) є те, що автор передає Бібліотеці на безкоштовній основі невиключне право на використання твору. З метою захисту твору від несанкціонованого копіювання Бібліотека застосовує технологію водяних знаків на цифровій (електронній) копії твору.

На сьогодні ми заключили авторські договори з такими художниками та фотографами, як С. Бедусенко, В. Безруков, М. Заварика, В. Корецький та Р. Вітановська.

Технологія обробки документа розподіляється на такі процеси: сканування документів — 100 с. — 45 хв. (кольоровий планшетний сканер EPSON JT — 20000); корегування та обробка відсканованих документів (формат TIF у програмі СканКромсатор v5. 6A) — 100 с. — від 3 до 6 год. ; створення зображень у форматі JPG (програма ACDSee дозволяє робити пакетну обробку великої кількості зображень) — 100 с. — 5 хв. ; конвертування зображень формата JPG у формат PDF (программа Adobe Acrobat 8. 0) та створення навігації; створення змісту книги у форматі TXT; складання анотацій двома мовами (українською, російською); переклад анотацій англійською.

Висуваються вимоги до складу, формату представлення та комплектності електронних версій. Папка з файлами, електронними образами документів іменується як назва документа латинськими літерами (T. Shevchenko _ Kobzar) та складається з таких елементів: підпапка з файлами, електронними образами документів у форматі TIF; підпапка з файлами, електронними образами документів у форматі JPG; файл graph з електронним образом документа у форматі PDF з навігацією за змістом; файл metadata у форматі TXT, що містить бібліографічний запис у форматі RUSMARC; файл zmist у текстовому форматі, який відображає зміст книги за створеною навігацією у графічному файлі; файл annotation _ ua у текстовому форматі, що містить анотацію українською мовою; файл annotation _ ru в текстовому форматі, що містить анотацію російською мовою; файл annotation _ en в текстовому форматі, що містить анотацію англійською мовою.

Для передачі комплекту електронного документа учасникам проекту пропонується технологія передачі даних через FTP — сервер (протокол передачі файлів у комп'ютерних мережах) з окремими логінами та паролями для кожної бібліотеки або на CD/ DVD-дисках поштою.

Доступ до ЕБ здійснюється на окремому сайті: http://elib. nplu. org/, який відкрито 3 лютого у тестовому режимі та який має ергономічний інтерфейс, зрозумілий та простий сервіс. Сайт створено працівниками Відділу електронної бібліотеки та Відділу нових інформаційних технологій за допомогою операційної системи Linux, веб-сервера Apache, мовою програмування PHP та засобами БД MY SQL.

Статистичні дані демонструють, що за весь період існування сайту ЕБ зафіксовано 20364 відвідування; за 9 місяців оцифровано 52 346 с. — 905 документів. Станом на 04. 10. 2011 кількість документів в ЕБ — 672, та обробляються 223 документи.

М. М. Кузнєцова

КРАЄЗНАВЧІ ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК: ПИТАННЯ СИСТЕМНОГО ФОРМУВАННЯ

На сучасному етапі розвиток інформаційного суспільства супроводжується соціальними та технологічними змінами краєзнавчої бібліотечної діяльності. Кардинальні зміни, що відбуваються у сфері краєзнавства, спричинила технологічна революція, яка охоплює світовий інформаційний простір та соціокомунікаційні установи суспільства, провідними з яких є публічні бібліотеки. Основними сучасними напрямами краєзнавчої діяльності бібліотек є безперервне збільшення потоків інформації з краєзнавства через цифрову форму представлення традиційних документів та створення нових електронних ресурсів. Нагальною необхідністю є вирішення проблеми органічного сполучення в краєзнавчо-ресурсному потенціалі публічних бібліотек України різноманіття традиційних та електронних джерел краєзнавчої інформації.

Краєзнавчі інформаційні ресурси є національним надбанням кожної країни. Завдяки загальносоціальному значенню краєзнавчої інформації публічні бібліотеки України завжди мали, мають і в перспективі збережуть пріоритетне місце в її створенні та просуванні. Раніше краєзнавча інформація не лише вироблялася, але й використовувалася переважно в межах окремого краю, нині масштаби її використання розширюються: вона стає затребуваною не тільки в певному краї та інших регіонах України, але й в усьому світі. Саме краєзнавчі ресурси бібліотек є ексклюзивним сегментом, здатним суттєво збагатити зміст і структуру глобального соціокомунікаційного простору.

Збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження та раціональне використання інформації з краєзнавства через організоване спілкування та обмін за допомогою бібліотек становить одне з пріоритетних завдань представництва України в умовах соціокомунікаційних змін. у зв'язку з цим актуалізується завдання системної діяльності публічних бібліотек щодо створення, функціонування, просування та використання краєзнавчих електронних ресурсів на принципово новому соціально-комунікаційному рівні. Це посилює вимоги до показників краєзнавчої діяльності на локальному, місцевому, регіональному, національному й глобальному рівнях та підвищує відповідальність публічних бібліотек України за якісне системне формування краєзнавчих електронних ресурсів. Під системним формуванням розуміється комунікаційна єдність

процесів створення, функціонування та використання краєзнавчих електронних ресурсів із чітко визначеними цілями, дієвою організаційною структурою, що сприяє успішному вирішенню стратегічних і тактичних завдань краєзнавчої діяльності публічних бібліотек як центрів бібліотечного краєзнавства в Україні. Системне формування краєзнавчих електронних ресурсів є невід'ємною складовою поєднання виробничих процесів краєзнавчої діяльності загальнодоступних бібліотек, яка за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій здатна перетворити невпорядкований масив інформації з краєзнавства на цілісне утворення, що визначається зв'язком із краєм змістовими та (або) формальними ознаками.

У продукуванні та використанні краєзнавчих електронних ресурсів активну участь беруть різні соціально-комунікаційні інституції України — бібліотеки, музеї, архіви, вищі навчальні заклади, інші установи та громадські організації регіону. Краєзнавчі електронні ресурси — це унікальні інформаційні продукти, процеси створення, функціонування та використання яких потребують удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій, які застосовують публічні бібліотеки України. Успішний розвиток системи краєзнавчих електронних ресурсів публічних бібліотек потребує збільшення в їх складі інформації з краєзнавства на CD-R.

Краєзнавчі електронні ресурси публічних бібліотек України — одна з оригінальних складових системи бібліотечно-інформаційних ресурсів у мережі Інтернет. Вони є ексклюзивною її частиною, попит на яку зростає за умов розвитку електронної комунікації. Організація системи краєзнавчих електронних ресурсів орієнтує сучасну публічну бібліотеку на стратегію доступу до найціннішої інформації з краєзнавства власної генерації та запозичених Інтернет-ресурсів з метою повного й оперативного задоволення краєзнавчих інформаційних потреб реальних і віддалених користувачів. Публічні бібліотеки через організацію і презентацію на власних веб-сайтах кращих краєзнавчих ресурсів сприятимуть поширенню цінної та унікальної інформації з краєзнавства у мережі Інтернет.

На сучасному етапі значна частина обласних універсальних наукових бібліотек досягла певних успіхів у створенні власних веб-сайтів, а веб-сайти міських Централізованих бібліотечних систем перебувають на стадії формування. Набуття й упровадження кращого досвіду розміщення краєзнавчої інформації публічними бібліотеками в мережі Інтернет надають можливість не тільки повноцінно розкрити власний краєзнавчо-ресурсний потенціал, а й підвищити престиж бібліотек регіонального і місцевого рівнів.

Краєзнавчі електронні ресурси є обов'язковим елементом у віртуальному обслуговуванні користувачів, які відвідують веб-сайти публічних бібліотек України. Серед основних краєзнавчих ресурсів, розміщених на веб-сайтах публічних бібліотек України, є такі: краєзнавчі електронні каталоги; зведені електронні каталоги місцевих періодичних видань бібліотек регіону; бібліографічні, тематичні, фактографічні, персональні, довідкові, повнотекстові бази даних з краєзнавства; повнотекстові електронні бібліотеки і колекції місцевих видань регіону; електронні бібліографічні покажчики; краєзнавчі альманахи; календарі знаменних та пам'ятних дат краю; віртуальні книжкові виставки; розвідки з краєзнавства; бюлетені нових надходжень краєзнавчої літератури; електронні дошки оголошень; енциклопедії персоналій краю; путівники; довідники; прес-дайджести; статистичні щорічники; матеріали конференцій краєзнавчої тематики; презентації, мапи краю; каталоги веб-сайтів і веб-ресурсів з краєзнавства; віртуальні живописні полотна художників краю; електронні випуски музичних творів композиторів краю; онлайнові вікторини; віртуальні подорожі, тури з краєзнавства; колекції посилань на інформацію про край в Інтернеті (офіційну й авторську); відомості про краєзнавчу діяльність бібліотек, перелік їх краєзнавчих продуктів і послуг, масових заходів та інші віртуальні проекти з краєзнавства. Розповсюдження інформації з краєзнавства в мережі Інтернет здійснюється переважно спеціалізованими структурними підрозділами публічних бібліотек, які мають забезпечити координацію процесів оптимального доступу до неї.

Нинішня сукупність краєзнавчих ресурсів на веб-сайтах обласних та міських публічних бібліотек України не є цілісною системою: їх створення, опрацювання, функціонування, зберігання, поширення, просування та використання засобами електронної комунікації розвиваються розрізнено, вони потребують поєднання на місцевому, регіональному і державному рівнях для формування цілісної системи. Комунікаційний процес у глобальному інформаційному просторі відбувається хаотично; це знижує як ефективність функціонування краєзнавчих електронних ресурсів, так і темпи інноваційного розвитку краєзнавчої діяльності публічних бібліотек України. Одним із способів вирішення зазначеної проблеми може стати створення на корпоративних засадах цілісної системи інтегрованих краєзнавчих електронних ресурсів бібліотечних установ.

Одним із головних чинників визначення якісного складу ексклюзивних та унікальних краєзнавчих традиційних та електронних ресурсів публічних бібліотек, гарантом доступу реальних і віддалених користувачів до соціально значущої інформації з краєзнавства, запорукою повного й оперативного задоволення їхніх краєзнавчих інформаційних потреб є системне формування. Воно дозволяє

публічним бібліотекам України створювати не лише сталі внутрішньосистемні комунікаційні зв'язки, але й надійний, постійний зв'язок із зовнішнім середовищем. Таким чином, послідовне, взаємопов'язане здійснення процесів, створення, функціонування та використання краєзнавчих електронних ресурсів публічних бібліотек України забезпечить їх розвиток як цілісної системи. Професійне значення вирішення наукової проблеми системного формування краєзнавчих електронних ресурсів публічних бібліотек України пов'язане з духовністю, національною пам'яттю, родинними зв'язками, еміграційними процесами.

Основними стратегічними напрямами вдосконалення і перспективами розвитку створення, функціонування та використання краєзнавчих електронних ресурсів публічних бібліотек України мають стати: 1) співпраця публічних бібліотек в організації регіональних бібліотечних мереж; 2) уніфікація лінгвістичного та програмного забезпечення бібліотек-учасниць корпоративної каталогізації; 3) укладання корпоративних краєзнавчих електронних каталогів; 4) формування корпоративних повнотекстових баз даних з краєзнавства; 5) організація локальних мереж бібліотек для комунікативного обміну повнотекстовими краєзнавчими документами; 6) каталогізація та стандартизація краєзнавчих електронних ресурсів бібліотек; 7) створення путівника з краєзнавчих ресурсів на бібліотечних сайтах в Інтернеті й інших комунікаційних веб-проектів з краєзнавства; 8) проведення ретроспективної конверсії карткових бібліотечних краєзнавчих каталогів; 9) здійснення корпоративного комплектування фондів публічних бібліотек краєзнавчими електронними документами; 10) впровадження електронної книговидачі зареєстрованим користувачам через технології штрих-кодування краєзнавчих фондів; 11) розгортання електронної доставки документів з краєзнавства; 12) створення репозиторіїв краєзнавчих і місцевих видань.

О. О. Литвиненко

ТЕХНОЛОГІЯ ВЕБ 3. 0 ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

Мультимедійне середовище акумулює широкий діапазон засобів і каналів зберігання і трансляції мультимедійної інформації. Глобальна мережа Інтернет пропонує користувачам велике різноманіття пошукових систем, електронних бібліотек і соціальних мереж. Однак поряд із пізнавальними ресурсами онлайн-простір наповнений негативною деструктивною інформацією, яка завжди супроводжує дитину під час пошуку потрібної інформації. Відповідно до цього

постає питання про якісно нову роль бібліотекарів — досвідчених фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, лоцманів в неосяжному морі інформації.

Інтернет є найефективнішим та найдинамічнішим каналом комунікації, оскільки, на відміну від телебачення і кінематографа, може передавати всю сукупність мультимедійної інформації — як динамічну (відео, аудіо, мультиплікацію), так і статичну (графіку та текст). Це підтверджують і статистичні дані Державної адміністрації зв'язку Міністерства транспорту та зв'язку України [2], яка фіксує щорічне збільшення користувачів Інтернету на вітчизняних теренах (2007 р. — 4,2 млн користувачів, 2008 р. — 6,4 млн, 2009 р. — 10 млн, 2010 р. — 15,3 млн).

Одним з головних чинників, що впливають на розвиток мультимедійного середовища, є якість змістового наповнення мережі Інтернет. у зв'язку з цим можна виділити дві основні проблеми, пов'язані з онлайновою частиною сучасного медіапростору: обмежений освітній контент вітчизняних веб-сайтів та низька інформаційна грамотність інтернет-користувачів. Аналіз трьох українських каталогів інтернет-ресурсів («Украина — Сегодня: Каталог ресурсов» http://www. ukraine-today. net/, «Каталог сайтов на Украинском портале» http://uaportal. com//Catalog/, «WEBKatalog. kiev. ua» http://webkatalog. kiev. ua/index. php) дозволив виявити незбалансованість контенту вітчизняного сегменту Інтернету. Було виділено декілька тематичних груп офіційно зареєстрованих веб-сайтів, основну частину українського сегмента Інтернет склали ресурси, спрямовані на заробіток як авторів веб-сайтів, так і їх користувачів (будівництво, промисловість, ділові послуги, нерухомість). Велику частку складають і розважальні сайти та сайти для відпочинку (туризм, знайомства, гумор, для дорослих). Свідченням наявності диспропорцій у розвитку мультимедійного середовища України є те, що кількість онлайн-сторінок з освітньо-науковим змістом складає лише 3 % від загальної кількості веб-сайтів, з культурно-мистецьким — 7,1 %. В останньому переважають сайти з музичним та кінематографічним контентом, пізнавальне навантаження яких також є незадовільним. Для забезпечення успішного розвитку Інтернет-середовища необхідно підвищити якість культурно-освітнього контенту Інтернету й активувати його просування до віддалених користувачів.

Тематичні групи офіційних веб-сайтів України

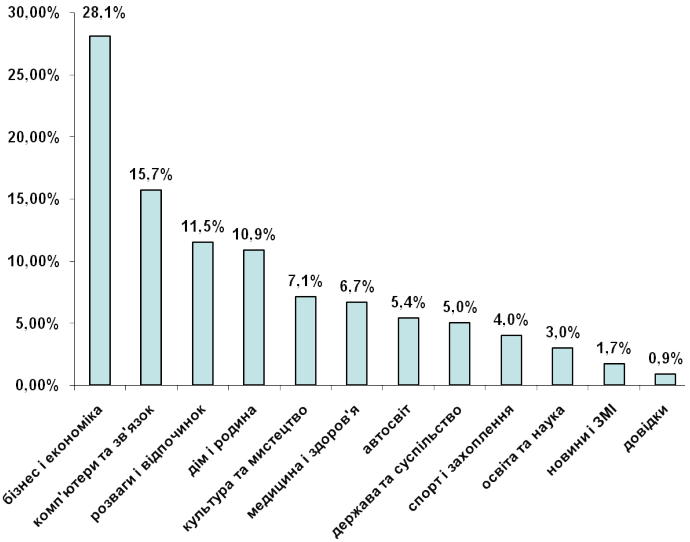

Наведені відомості стосуються офіційних онлайн-сторінок України, проте Всесвітня глобальна мережа також не може задовольнити пізнавальні потреби дитини самостійно без допомоги фахівців-посередників. Мережа Інтернет зазвичай поглинає дитину, яка втрачає контроль над часом і реальністю. На сьогодні комп'ютерна техніка не досягла такого рівня безпечності, який дозволяє дитині шукати інформацію, гратися або спілкуватися в Інтернеті протягом тривалого часу. Нині не лише науковці, але й батьки замислюються над тим, як убезпечити дитину від негативного впливу глобальної мережі. Розвинені європейські країни активно впроваджують програмне забезпечення, покликане перешкоджати доступу дитини до шкідливих веб-сайтів. Вирішити проблеми забезпечення оперативного доступу дитини-користувача до пізнавальних онлайн-ресурсів та убезпечити її від згубного впливу деструктивних віддалених джерел здатна бібліотечна спільнота в межах створення Національної електронної дитячої бібліотеки (НЕДБ).

НЕДБ має формуватися як повнотекстова база даних, оснащена сучасними пошуковими системами й функціонувати як веб-сайт або як захищена інтернет-мережа, тобто існувати як у самому Інтернеті, так і паралельно з ним. Вважаємо, що Національна електронна дитяча бібліотека дійсно може стати альтернативою мережі Інтернет саме для дитини-користувача. Ми не пропонуємо скасувати

Інтернет, а пропонуємо взяти з нього найкраще та якомога ефективніше донести це до дитини. Передбачається, що бібліотечні фахівці здійснюватимуть систематичний моніторинг Інтернету з метою акумулювання в НЕДБ виключно конструктивних ресурсів. І перш за все — електронних видань. Таким чином, підключаючи домашній комп'ютер до НЕДБ, батьки можуть бути впевнені в тому, що дитина оперативно отримає лише пізнавальну перевірену фахівцями інформацію, збагатиться культурно і духовно. у своїй діяльності НЕДБ має керуватися принципами технології «Веб 3. 0».

Концепцію «Веб 3. 0» у науковий обіг увів та обґрунтував інтернет-підприємець і блогер, керівник Netscape. com, засновник пошукового старта Mahalo. com, мережі сайтів Weblogs Джейсон Калаканіс. Про неї пишуть Ігор Торлін, Яків Шрайберг, Олександр Майоров, Олексій Андрєєв, Тім О'Рейлі, Олександр Долгін. Концепція переживає етап свого становлення, про неї найчастіше пишуть блогери і програмісти, ніж науковці. Незважаючи на широке поширення Веб 2. 0 (вікіпедії, веб-блоги, соціальні мережі), сьогодні стає зрозумілим, що Веб 2. 0, як і Веб 1. 0 має ряд недоліків. Веб 1. 0 являє собою статичні сайти зі структурованим і якісно наповненим контентом, проте має проблеми із забезпеченням зворотного зв'язку. Веб 2. 0 дозволяє користувачам самостійно створювати і редагувати контент, проте хаотичний інформаційний потік з боку користувачів призводить до того, що творці Веб 2. 0 вже не можуть його контролювати. Це призводить до того, що від початку пізнавальний ресурс перетворюється на інформаційне звалище, в якому переважає реклама, агресивні та порнографічні матеріали. Саме тому ми пропонуємо застосовувати технологію Веб 3. 0, в якій сполучною ланкою між користувачами і контентом є так звані «менеджери знань» — сучасні бібліотекарі. Вони мають перевіряти факти, виправляти помилки, впорядковувати інформацію. Ця технологія дозволить проявитися справжньому колективному розуму замість того групового божевілля, яке так часто супроводжує Веб 2. 0.

Таким чином, можна дійти висновку, що ні телебачення, ні Інтернет, ні видавці мультимедіа не можуть задовольнити потреб громадян України в якісній освітньо-пізнавальній мультимедійній інформації, функціонуючи окремо один від одного. Відповідно до цього постає питання про особливу роль бібліотеки, як єдиного комунікаційного каналу, що здійснює узагальнення, моніторинг мультимедійого середовища, виокремлюючи й акумулюючи високозмістовні пізнавальні офлайнові та онлайнові мультимедійні ресурси. Окрім того, бібліотека нині залишається єдиним комунікаційним каналом медіапростору, який функціонує не заради комерційної вигоди, а для суспільної користі та є одним з найдоступніших нині. Розуміючи сучасну культурно-освітню місію бібліотек, їх

колективи самостійно намагаються створити відповідні умови для забезпечення користувачів якісною мультимедійною інформацією. Проте нині стає зрозумілим, що виконати це локально, в межах однієї документально-комунікаційної інституції практично неможливо. Вихід з цього становища — об'єднання зусиль основних суб'єктів книжкового ринку навколо створення Національної електронної дитячої бібліотеки, в основі діяльності якої — принципи зацікавленого співробітництва, онлайнової координації та кооперації, оперативного (зокрема віддаленого) обслуговування користувачів будь-яких дитячих, юнацьких та шкільних бібліотек, активного застосування сучасних мультимедійних ресурсів — освітніх Інтернет-бібліотек, соціальних мереж, цифрового телебачення тощо.

Список літератури

1. Державна адміністрація зв'язку Міністерства транспорту та зв'язку України — стан галузі [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу : http://stc. gov. ua/uk/publish/article/68241. — Назва з екрана.

2. Литвиненко О. О. Дитяча книга в мультимедійному середовищі: сучасний стан та перспективи розвитку : автореф. дис. … канд. наук із соціальних комунікацій / Харк. держ. акад. культури. — Х. , 2011. — 22 с.

3. Литвиненко О. О. Мультимедійне середовище: сутність та структура // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Х. , 2011. — Вип. 32. — С. 200 — 207.

4. Литвиненко О. О. Особливості сучасного етапу еволюції мультимедійного середовища // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Х. , 2011. — Вип. 33. — С. 179 — 190.

5. Calacanis Jason Web 3. 0, the «official» definition [Electronic Resource] / Jason Calacanis. — Electronic data. — Way of access : http://calacanis. com/2007/10/03/web-3-0-the-official-definition/. — Title from the screen.

Т. Б. Бахмет

ВПРОВАДЖЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРАКТИКУ РОБОТИ ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ МУЗИИЧНО-ТЕАТРАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. К. С. СТАНІСЛАВСЬКОГО

В умовах наближення «ери слухо-візуальної чуттєвої пост писемної культури на основі теле-електронної відеотехніки» (за виразом канадського культуролога Г. Маклена)[56] для більшості людей головними засобами масової інформації стали ТБ, радіо та Інтернет. У зв'язку з цим ми намагаємося оцінити та творчо використати переваги, які дають мультимедійні технології та творчо їх використати, орієнтуючись на потреби читачів бібліотеки, та зберегти найкращі традиції бібліотечної практики, набуті протягом понад 50 років існування МСМТБ ім. К. Станіславського.

Впровадження медіа-ресурсів у практичну роботу бібліотеки розпочалося в 2009 р. , коли ми почали готувати лекції з мистецтва для школярів — контингенту, з яким ми раніше постійно не працювали. Розрахунок був на те, що діти звикнуть приходити до бібліотеки і будуть нашими читачами в подальшому. Вся робота проводилася з використанням одного комп'ютера та невеликого комплекту програм і була орієнтована на шкільну програму — той матеріал, який можна використовувати багаторазово. Так був створений цикл спеціальних медіа-лекцій, у якому використовувався фонд бібліотеки на нетрадиційних носіях та ресурси Інтернет.

Основою кожної лекції або іншого заходу стала мультимедійна презентація з обов'язковим набором складових: лекційний текст, образотворчий ряд у вигляді слайдів або відео, музичний супровід. Результатом є мобільный продукт, який можна за бажанням швидко адаптувати під конкретну аудиторію і досягти бажаного ефекту.

У змісті кожної лекції-презентації при можливості завжди враховується краєзнавчий матеріал та матеріали новітніх наукових досліджень. Презентації, створені таким чином, добре запам'ятовуються та виглядають нестандартно. При необхідності ми звертаємося за технічними порадами та за консультаціями щодо змісту презентацій до фахівців.

Однак у складі бібліотечних заходів медіа-презентація є основною, але не єдиною складовою. Розповідь бібліотекаря супроводжується не тільки демонстрацією презентації на великому екрані — обов'язковими елементами заходів

56. Землянова, Л. М. Современная американская коммуникативистика. Теорети-ческие концепции, проблемы, прогнозы / Л. М. Землянова. — М., 1995. — С. 15

можуть бути супутній огляд літератури за темою, книжкова виставка або відкритий перегляд, художня виставка, презентація одного видання — книги, електронного або нотного видання, зустріч з героєм презентації, живе виконання.

Такі бібліотечні заходи викликають велике зацікавлення, бо завдяки ним наочний матеріал, наукові знання та емоційний вплив зливаються в єдине ціле та збільшують можливості дітей в багатомірному і відкритому сприйнятті знань. Особливу популярність мають цикли і програми: загальноознайомчі — для загального розвитку, тематичні — для учнів шкіл мистецтв, краєзнавчі — з метою популяризації мистецтва Харкова. І лекції, і дні спеціаліста проводяться безоплатно, бажаючі мають можливість позалекційного перегляду матеріалу для закріплення набутих знань.

Базою для створення свого мультимедійного продукту — презентації — є виділений в структурі нотно-музичного відділу підрозділ — медіатека, завданнями якої є обробка та збереження електронних і аудіоресурсів та надання послуг, пов'язаних з використанням цих видань та Інтернет-ресурсів. Для цього у бібліотеці почалося комплектування фонду записів на електронних носіях на додаток до вже існуючого фонду грамзаписів.

У 2010 р. був укладений соціально-творчий договір з Обласним навчально-методичним центром підвищення кваліфікації працівників культурно-освітніх закладів. Згідно з договором були організовані та проведені дні спеціаліста для педагогів шкіл мистецтв Харкова та області. Під час цих заходів педагогам продемонстрували нові можливості бібліотеки: мультимедійні презентації, сучасні фонди, в яких є CD-ROMи, відеозаписи, аудіозаписи — все, що можна використовувати при проведенні уроків, висвітленні тем, надали можливість самостійно попрацювати з цими ресурсами. Проводилися також лекції на замовлену тему з використанням як мультимедійних технологій, так і традиційних бібліотечних форм — виставок, відкритих переглядів, бібліографічних оглядів, екскурсій. консультацій тощо. Ефект виправдав усі сподівання: дні спеціаліста допомогли просуванню нової бібліотечної послуги — медіа-лекції, педагоги оцінили невичерпні можливості мультимедійних технологій і намагаються використовувати їх як у навчальному процесі, так і у позашкільній роботі і співпрацюють з бібліотекою.

У тому ж 2010 р. , накопичивши досвід зі створення якісних мультимедійних презентацій, працівники бібліотеки вирішили об'єднати роботу з їх створення та використання під час заходів в один проект з назвою «Медиа на допомогу естетичному вихованню» та під девізом «Через книгу та Інтернет увійди у Всесвіт мистецтва». Проект презентували на Ярмарку інноваційних бібліотечних технологій в Києві, який був організований міжнародною програмою «Бібліоміст».

Безумовно, новий напрямок роботи потребує багато часу, для кожного заходу є необхідною велика попередня підготовка — текстової інформації, фото- та образотворчих ілюстрацій, звукових коментарів (фонограм), відео та музичних фрагментів — та результат виправдовує ці витрати. і справа не в гарних відгуках, яких дуже багато, а в реальному збільшенні кількості читачів та покращенні іміджу бібліотеки.

На наш погляд, заходи з використанням мультимедійних технологій мають величезний креативний потенціал, який дозволяє втілювати в бібліотечну практику нові форми творчості та методи роботи. Ми бачимо в цьому перспективи подальшого розвитку — в створенні своїх медіа-продуктів, впровадження на основі презентацій модернізованих форм бібліотечного інформування — краєзнавчих довідників, путівників, медіа-оглядів і презентацій книг та заходів, широкого використання можливостей інтернет-конференцій та інтернет-консультацій для обслуговування віддалених читачів.

Досвід роботи з медіа-проектом ми розглядаємо як дуже позитивний. Використання мультимедійних технологій сприяє покращенню іміджу бібліотеки серед місцевої спільноти, залучає нових читачів. Завдяки проекту МСМТБ позиціонує себе як сучасний заклад, який має свої переваги для потенційних партнерів, підвищує якість бібліотечних заходів, а також наочність, естетику, ефективність засвоєння інформації. Успішне впровадження мультимедійного проекту сприяє просвітництву, розвиває пізнавальні інтереси читачів, стимулює звернення до книги як до першоджерела. Крім того — і це дуже важливо — робота над проектом зобов'язує персонал підвищувати свій професійний рівень і компетентність, набувати навичок роботи з сучасними технічними засобами, стимулює розвиток творчості та обмін культурними і суспільними цінностями. Такі переваги не можна відкидати, потрібно плідно їх використовувати.

О. О. Карпенко

МЕДІА-ЦЕНТР БІБЛІОТЕКИ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Інформатизація суспільства передбачає створення умов для забезпечення громадян своєчасною, достовірною й повною інформацією через використання інформаційних технологій, що підвищує роль сучасних бібліотек як важливих культурно-освітньо-інформаційних центрів зосередження величезного обсягу інформації для формування інтелектуального потенціалу нації. Розповсюджена в умовах інформатизації суспільства дистанційна освіта впливає на діяльність бібліотек як складових освітнього простору. Організація віртуальних навчальних середовищ є неодмінною умовою розвитку дистанційного навчання, завдяки яким функціонують, наприклад, Українська система дистанційного навчання, Український центр дистанційної освіти. Зважаючи на те, що одним із головних завдань дистанційної освіти є надання користувачам навчально-методичної літератури, бібліотеки, насамперед вищих навчальних закладів, повинні формувати свої фонди основною й додатковою навчальною літературою через використання можливостей мережі Інтернет. У цьому контексті актуальними є питання організації у бібліотеках медіа-центрів, оснащених сучасною технікою, наявності кваліфікованих фахівців у медіа-центрах, адже це є соціальним замовленням.

Зміни функціонування бібліотек викликають зміни в підготовці відповідних кваліфікованих кадрів, яким необхідно мати уявлення про принципи створення мультимедійних продуктів, програмно-технічне забезпечення і перспективи надання мультимедійних послуг користувачам. Застосування мультимедійних технологій розширює спектр послуг для професійних, освітніх та інших потреб користувачів. Отже, з одного боку, бібліотеки сприяють самоосвіті користувачів, забезпечуючи вільний доступ до інформаційних ресурсів, що зберігаються на різних носіях інформації, а з другого — бібліотекарі продовжують освіту в різних навчальних закладах, на курсах або самоосвіту, підвищуючи свою кваліфікацію.

У сучасних бібліотеках створюються мультимедійні класи, класи відкритого доступу, медіа-центри, у яких використовують мультимедійні продукти. Медіа-центри спрямовані на вдосконалення підготовки фахівців з різних галузей, зокрема бібліотечно-інформаційної, завдяки задоволенню їхніх потреб у необхідній навчальній літературі в процесі освіти та самоосвіти, оскільки призначення

центрів полягає в наданні оперативної навчальної інформації, яка циркулює в документних і інформаційних потоках.

Для системного уявлення сутності медіа-центру, на наш погляд, доцільно розглянути поняття «медіа-освіта» та «дистанційна освіта».

Поняття «дистанційна освіта» має кілька варіантів визначень, суть яких полягає у констатуванні форми навчання, яка, базуючись на використанні традиційних, нових інформаційних і телекомунікаційних технологій та технічних засобів, дозволяє навчатися індивідуально в умовах вільного вибору освітніх дисциплін, діалогу з викладачем; при цьому процес навчання не залежить від місцезнаходження студента. Відповідно до цього, освітньо-інформаційне середовище дистанційного навчання є системно організованою сукупністю засобів передачі даних, інформаційних ресурсів, апаратно-програмного й організаційно-методичного забезпечення, що орієнтується на задоволення освітніх потреб користувачів. Будучи складовою частиною дистанційного навчання, згідно з діалектикою взаємовідношень частини і цілого, медіа-центр, основою якого є навчальні видання і тести, набуває його характерних рис, що надає можливість користувачу здобувати знання та самостійно контролювати їх рівень при вивченні певного курсу в зручний для нього час.

У матеріалах ЮНЕСКО поняття «медіа-освіта» визначається як навчання теорії і практичних умінь для опанування сучасними засобами масової комунікації, розглянутими як частина специфічної й автономної галузі знань у педагогічній теорії і практиці. Крім зазначеного, існують кілька визначень медіа-освіти. Найповнішим, на нашу думку, є таке визначення: медіа-освіта — це міждисциплінарна, інтеграційна сфера педагогічної діяльності, що має виражений соціокультурний характер. Оскільки поняття «медіа-центр» складається зі слів «медіа» — «засіб, спосіб, середовище масової комунікації» та центр — «місце, з якого здійснюється координація дій», що розкриває його особливості із зосередження навчальної інформації, яку представлено в традиційній статистичній, візуальній (текст, графіка) і динамічній інформації (мова, музика, відеофрагменти, анімація та ін.), медіа-центр бібліотеки, зокрема освітньо-інформаційного середовища вищого навчального закладу, спрямований на забезпечення інформаційних потреб учасників педагогічної комунікації в процесі освіти та самоосвіти з метою творчого самовираження.

Отже, можна констатувати, що медіа-центр бібліотеки вищого навчального закладу— це підсистема багатокомпонентного інформаційно-педагогічного середовища, що реалізує інформаційно-когнітивну, організаційну та комунікативну функції, які виявляються в нових формах педагогічної діяльності її користувачів (студентів, викладачів), базуючись на зосередженні навчально-педагогічної

інформації, яка відбиває цілі навчання та подається з урахуванням сучасного розвитку інформаційних технологій. Відповідно до цього визначення, основним завданням медіа-центру є забезпечення процесу освіти та самоосвіти учасників педагогічної комунікації завдяки формуванню навчально-інформаційного банку на різних носіях інформації та створення умов для його максимального використання з метою підготовки висококваліфікованих фахівців, зокрема в бібліотечно-інформаційній галузі.

Список літератури

1. Карпенко О. О. Медіацентр у системі навчально-методичного забезпечення при підготовці фахівців у галузі вищої бібліотечно-інформаційної освіти // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Х. , 2004. — Вип. 15. — С. 161— 171.

2. Карпенко О. О. Методологічні засади дослідження трансформації навчальної книги в умовах інформатизації вищої освіти // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Х. , 2007. — Вип. 20. — С. 156 з 164.

3. Schmid W. T. Media Center Organization [Electronic resource]. — Electronic data. — Mode of access: http://informatics. buffalo. edu/faculty/ellison/Syllabi/519Complete/readings/ mediacentorg. html, free. — Title from screen.

РОЗДІЛ 4.
БІБЛІОТЕКИ, АРХІВИ, МУЗЕЇ: СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ОБМІН

Е. А. Адайкина

ПУБЛИЧНЫЕ БИБЛИОТЕКИ И МУЗЕИ. ГРАНИ СОТРУДНИЧЕСТВА

Интеграционные процессы в современной культуре — явление масштабное, которое можно рассматривать с общетеоретической и прикладной точек зрения. На практике интеграция охватывает многие учреждения культуры, в том числе библиотеки и музеи, что находит выражение во взаимопроникновении форм, методов, направлений деятельности различных субъектов культуры, в том числе учреждений, осуществляющих в культуре мемориальную функцию библиотек и музеев. Один из примеров подобного рода — процесс музеефикации, оказывающий заметное влияние на культурную среду XXI века. Музеефикацию логично рассматривать как способ сохранить целостность культуры в условиях быстрого устаревания социально значимой информации. Частью музеефикации культуры выступает «музеефикация библиотек». Это понятие появилось в профессиональном языке библиотековедов не более десятилетия назад и означает открытие при библиотеках общественных музеев, отдельных экспозиций, использование в библиотечной практике форм и методов музейной работы, а также усвоение музейного подхода к действительности, выраженного в подчеркнутом внимании к истории и культуре своего края. Анализ публикаций в профессиональной прессе показывает, что в различной степени приемы музейной работы используют библиотеки Украины, Росссийской Федерации, дальнего зарубежья.

Спектр интеграционных и кооперативных проектов библиотек и музеев постоянно расширяется. Этому способствуют общекультурные процессы, охватывающие все институты памяти человечества. Актуальной темой для музеев и библиотек становятся не только образовательные технологии, но и проблемы коммуникации, и сферы досуга. На этой проблеме хотелось бы остановиться подробнее.

ЦГБ им. Белинского отличает от других библиотек нашего города то, что кроме непосредственных функций информационного, образовательного центра, библиотека является мультикультурным центром, собирающим в своих стенах любителей поэзии, музыки, изобразительного искусства, народного творчества.

Библиотека сотрудничает со многими музеями нашего города и области. Отношения с пользователями, с местным сообществом строятся по принципу интеракции. Интерактивность — примечательная черта современной культуры. «Непрерывный диалог» в мемориальных учреждениях культуры — один из путей решения проблемы дефицита общения. Это творческий процесс, который помогает наладить обратную связь с читателями и зрителями, облегчить понимание смысла книги или концепции музейной экспозиции. Мы предлагаем нашим читателям принять участие в поэтических студиях (молодежная поэтическая студия), клубах по интересам — клуб «Собеседник», женский клуб «Лада», в мастер-классах народных умельцев (вышивки, ткачества, писанкарства, бисероплетнения и т. п.). Как правило, результаты своего труда, будь то поэтический сборник или произведения декоративно-прикладного искусства, авторы представляют на суд земляков и становятся инициаторами поэтических вечеров в музеях или вернисажей в библиотеках.

Современным обществом досуг признается одной их важнейших ценностей. Библиотека и музеи, с которыми мы сотрудничаем, эту тенденцию воплощают в формуле «развлекая — просвещать». Музейные и библиотечные интерьеры могут использоваться и используются нами как декорации для театрального действа. Запоминающимися, яркими были фольклорные праздники, проведенные в Харьковском историческом музее «Щедрий вечір, добрий вечір», «Ой, як на маланку ми козу водили». Игра, театрализация, инсценировка стали излюбленными формами массовых мероприятий. Библиотеки, в том числе и наша, переняли и адаптировали к своим условиям музейные экскурсии. Процесс обмена формами работы идет и в обратном направлении — от библиотек к музеям. Музеи устраивают у себя чтения и презентации книг. Совместно с историческим музеем прошла презентация новой книги известного поэта Романа Левина. Была организована презентация книги нашей читательницы А. С. Генкиной, пережившей оккупацию в Харькове «Два года при новом режиме». Презентация этой книги на фоне документов, фотографий, представленных в постоянной экспозиции музея, произвела неизгладимое впечатление на молодых посетителей мероприятия. В музее Клавдии Шульженко свой первый поэтический сборник представила наша постоянная читательница Ирина Конихина, там же совместно с музеем проводился литературно-музыкальный вечер, посвященный Дню людей пожилого возраста «Наш первый вальс в душе моей звучит».

Образовательные и просветительские программы библиотек и музеев апеллируют, в первую очередь, к местному сообществу. Внимание к региональной культуре — еще одна тенденция настоящего времени, возможность ответить на

конкретные требования конкретных пользователей, способ противостоять негативным процессам глобализации. Все чаще объектом музеефикации во многих профессиональных музеях и, как правило, во всех библиотечных, становятся обычаи, обряды, традиционные праздничные действа и приемы народных ремесел.

В работе нашей библиотеки с музеями Харькова мы развиваем такие направления, как историческое краеведение. Совместно с историческим музеем ко Дню Покрова Пресвятой богородицы проводился вечер «Тої слави козацької повік не забудемо», на котором выступал бандурист Николай Гришко. Он не только исполнял старинные думы, но и рассказал о различных школах игры на бандуре, об особенностях строения этого инструмента на Слобожанщине. Научный сотрудник музея рассказала о заселении нашего края казаками, продемонстрировала артефакты, ее рассказ сопровождался видеофильмом. Была также организована книжная выставка с элементами, предметами народного быта Слобожанщины. Совместно с музеями пытаемся разнообразить формы работы, отойти от лекционной формы подачи материала, от обычных экскурсий. Проводим, например, исторические путешествия («Україна козацька — погляд крізь століття»). Рассказ сотрудников музея о слобожанском казачестве, об археологических находках, о традициях сопровождался показом предметов одежды наших предков, был дополнен викториной-игрой, выступлением молодежного фольклорного коллектива, который исполнил старинные песни нашего края, а также просмотром литературы. Одной из популярних форм совместной работы библиотеки с музеями стали передвижные мини-выставки — своеобразные «музеи в чемодане» — «Портрет нашого міста крізь роки та століття», «Два кольори» и другие, которые привлекают внимание к музейным экспозициям, позволяют музеям демонстрировать экспонаты из своих запасников, и, в то же время, позволяют сделать более интересными мероприятия, проводимые в библиотеке.

В библиотеке развивается искусствоведческое краеведение: литературно-музыкальная гостиная побывала на юбилейном вернисаже известной украинской художницы Нины Вербук в Харьковском художественном музее. Интересным было знакомство наших читателей с Пархомовским художественным музеем. Вначале в стенах ЦГБ им. Белинского прошел вечер, посвященный основателю этого уникального музея в селе Пархомовка Краснокутского района — Афанасию Луневу, а затем была организована экскурсия в музей. Кстати, на протяжении десяти лет проводится цикл мероприятий «Музеи Харькова в гостях у библиотеки им. Белинского», на которых сотрудники музеев делятся с читателями планами, достижениями, рассказывают о трудностях работы.

Востребованным является и такое направление нашей совместной деятельности, как мемориальное краеведение — мероприятия, посвященные деятелям науки, культуры, искусства, связанные с нашим городом. (Вечер-воспоминание о Марке Бернесе, проведенном совместно с музеем Клавдии Шульженко).

В наших планах — создание экспозиционного пространства для проведения совместных выставок, например, изделий мастеров народного творчества. Общая проблематика и масштаб деятельности библиотек и музеев способствуют поиску схожих приемов работы. Мы стремимся расширить сферу свого влияния, в буквальном смысле приблизившись к своим пользователям. Специалисты, каждый в своей отрасли, говорят о «библиотеке без стен», о разушении «стен» музея. Возрастают требования к уровню подготовки сотрудников учреждений культуры. Все чаще работникам библиотек и специалистам музейного дела приходится осваивать навыки программистов, режиссеров, дизайнеров и т. п.

О. Я. Ісаєнко

СИСТЕМА ОСОБОВИХ АРХІВНИХ ФОНДОВ ДІЯЧІВ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ В ХАРКІВСЬКІЙ ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Останнім часом у науковому середовищі періодично постає питання про інтеграцію роботи архівів, бібліотек та музеїв. Деякі дослідники вважають ці заклади майже трьома китами, на які спирається комунікативний простір сучасності, інші посилаються на досвід роботи європейських країн, де музеї, бібліотеки та архіви підпорядковуються одному, спеціально створеному керівному органу. Дискусія про інтеграцію різних галузей та дисциплін комунікаційної сфери триває на всьому пострадянському просторі. Стосовно України можна додати, що дійсно, згідно з наказом 2007 р. в Україні введена нова галузь знання «соціальні комунікації». До цієї галузі мають належати дисципліни, на яких базується робота всіх трьох названих та низки інших закладів. Треба відзначити, що не всі фахівці погоджуються з тим, що діяльність архівів та музеїв цілком комунікативна. Як би там не було, головне те, що в роботі архівів, музеїв та бібліотек багато точок зіткнення і, як наслідок, можливостей для співпраці та більш оптимального задоволення запитів користувачів.

Подібною для архівів та бібліотек є діяльність, пов'язана з архівними фондами та колекціями. Річ у тому, що деякі, частіше за все — найбільші бібліотеки у своїх фондах мають архівну складову. У ХДНБ ім. В. Г. Короленка ці документи

знаходяться у віданні науково-дослідного відділу книгознавства, колекцій рідкісних видань та рукописів (НДВК). Робота цього відділу з архівною частиною фондів, також, як і діяльність архівних установ в Україні, підпорядковується Закону України «Про національний архівний фонд та архівні установи» від 24 грудня 1993 року № 3814-XII (нова редакція 13 грудня 2001р.), «а також правилами, положеннями, інструкціями, затвердженими центральними органами виконавчої влади у сфері архівної справи та діловодства, стандартами та іншими нормативно-правовими актами» [7, с. 6].

Робота архівних підрозділів у бібліотеках спирається лише на один рядок зі статті № 23 (присвяченої системі архівних установ) цього документа. Саме вона надає легітимності архівній роботі у бібліотеках і говорить про те, що, поряд з іншими, в систему архівних установ України входять «архівні підрозділи державних наукових установ, музеїв та бібліотек» [1].

Крім того, ця робота підпорядковується не лише законам, які стосуються архівної справи, але і тим, що безпосередньо регламентують роботу бібліотек. з одного боку, здається, що це може ускладнювати справу, але це не зовсім так. Опрацьовування архівних матеріалів у бібліотеках відбувається наступним чином. Все, що стосується комплектування архівних фондів, проводиться згідно з профілем комплектування, що визначається завданнями, які витікають з необхідності поповнювати ті комплекси архівних документів різних історичних періодів, які вже є у бібліотеці. Також при розширенні вже існуючих архівних фондів треба орієнтуватися на ті завдання, які ставляться перед бібліотекою як перед осередком культури, науково-інформаційним, краєзнавчим та методологічним центром.

«Складу рукописного фонду бібліотек відповідає стала система його використання, що потребує постійного його поповнення цінними документами, які мають важливе соціально-політичне, наукове і історико-культурне значення. Коло документів, що приймаються на постійне зберігання, та архівів особового походження визначається тією роллю, яку відіграють бібліотеки як науково-дослідницькі та науково-методичні центри в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства та історії книги» [17, с. 14, переклад наш].

Як неодноразово писалося та обговорювалося, особові документи покликані проливати світло та повніше розкривати історичні моменти або події, надавати їм емоційного забарвлення. Такі документи вносять до історичної науки частку людської причетності та дозволяють глянути на події, що відбуваються, крізь призму окремої особистості.

Особові архівні фонди поділяються на три основні типи, перші два мають відношення до масштабних подій та визначних осіб світового та національного

значення. Документи третього типу належать особам, відомим на місцевому рівні або дуже відомим, славнозвісним людям, але самі матеріали не є унікальними.

Найбагатші фонди серед архівних підрозділів українських бібліотек мають Національна бібліотека України імені В. Вернадського та Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Також матеріали особового походження широко представлені у фондах Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького, Наукової бібліотеки Одеського державного університету ім. І. Мечникова і Наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. І. Франка [3, 16].

Серед харківських бібліотек найбільші комплекси архівних фондів мають ХДНБ ім. В. Г. Короленка та Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Архівна частина фонду ХДНБ ім. В. Г. Короленка не дуже велика, але протягом кількох десятиліть вона активно розвивається та розширюється. Стосовно структури самих архівних фондів слід зауважити, що чим більше вона розвинута та повна, тим фонд інформативно цінніший для науки. До того ж велике значення має особистість фондоутворювача. «Чим значніше творча та суспільна діяльність фондоутворювача, тим ширше його творчі, суспільні, особові зв'язки, тим ширше і значніше інформаційно-документальні зв'язки фонду» [17, с. 8].

В особових архівних фондах Бібліотеки найширше репрезентованими є розділи творчої, наукової, педагогічної діяльності фондоутворювачів; листування; колекційні матеріали та фотодокументи.

Тема особових архівних фондів діячів науки та культури неодноразово підіймалася в науковій літературі. Здебільшого інформація стосувалася фондів Національного архіву України. Основний масив друкованих аналітичних джерел, які стосуються комплектування, змісту, обробки та опису архівних фондів бібліотек, припадає на радянський період. У сучасній науковій літературі найповніше розкриті архівні фонди НБУВ.

Проте це не означає, що архівним матеріалам ХДНБ ім. В. Г. Короленка весь цей час не приділялося уваги. До цієї теми зверталися у наукових роботах співробітники Бібліотеки. Ця доповідь є логічним продовженням статті І. Я. Лосієвського та С. Б. Шоломової, вміщеної у збірнику наукових статей ХДНБ ім. В. Г. Короленка [11], і є спробою узагальнити, систематизувати і, головне, доповнити подану інформацію.

Особові архівні фонди ХДНБ ім. В. Г. Короленка, як і архівні фонди інших бібліотек, є невід'ємною частиною фондів рукописних відділів. Проте деякі особові архівні фонди надійшли до Бібліотеки раніше, ніж у ній було створено відповідний відділ. У цьому немає протиріччя, як може здатися на перший

погляд, адже вперше відділ рукописів та автографів було створено ще в ХГБ з ініціативи Д. І. Багалія, який тоді був головою Правління. На жаль, створений ним підрозділ був розформований в перші роки радянської влади й усі фонди відділу об'єднані з основним. До того ж, архівні матеріали потребують більш тривалої та клопіткої обробки, ніж друковані видання і тому часто-густо між попередньою експертизою (за якою їх власне і приймають до Бібліотеки) та безпосереднім прийомом до фонду може минути досить тривалий період.

Надходження архівних матеріалів до ХДНБ ім. В. Г. Короленка у 20 — 30 роки XX сторіччя не мало системного характеру. Спеціалізована робота у цій галузі ще не проводилася, і тому комплекти особових документів, які потрапляли до Бібліотеки, реєструвались, як одиничні надходження.

Першими, пізніше обробленими як особові фонди, надійшли документні комплекси польського походження (наприкінці 1930-х років). На підґрунті цих матеріалів було сформовано особові фонди Гвідона Слотвіньського, Стефана Копця і Каземіра Шишки. У своєму складі вони містять родинні документні реліквії XVII — XIX ст. , різні судові, майнові документи та листування. Здебільшого мова матеріалів польська, але зустрічається і російська (ф. 21 К. Шишки).

Хотілося б окремо відзначити архівний фонд, якому при обробці було надано № 5. Матеріали надійшли наприкінці 40-х — на початку 50-х років минулого сторіччя. Це особовий архівний фонд ученого-винахідника А. Є. Добровольського. Його можна вважати знаковим для нашого закладу. Річ у тому, що А. Є. Добровольський займався ще й літературною діяльністю, листувався з В. Г. Короленком, ім'я якого у 1922 р. було присвоєне Бібліотеці. До складу фонду увійшли листи-автографи видатного письменника 1911 — 1913 рр. Як і більшість особових фондів, які надійшли до початку 1980-х років, він невеликий за обсягом (7 од. зб.).

Тільки з останньої чверті XX ст. робота з формування подібних зібрань стала регулярною. Співпрацівники відділу регулярно налагоджували контакти з потенціальними фондоутворювачами. Як результат — до Бібліотеки почали надходити матеріали, що стали підґрунтям для нових змістовних фондів.

У ХДНБ ім. В. Г. Короленка з усіх можливих джерел комплектування архівних матеріалів використовуються лише два. Документи надходять або від самих фондоутворювачів (ф. 30 Л. Г. Фрізмана, ф. 43 З. В. Сагалова, ф. 45 О. Ю. Лейбфрейда та ін.), або від їхніх спадкоємців (ф. 4 М. О. Габель, ф. 13 В. Г. Трамбіцької, ф. 44 Л. Я. Лівшиця, ф. 51 О. Т. Бондаренко та ін.). Серед архівів, що надійшли до Бібліотеки, немає переданих на тимчасове зберігання та з обмеженнями на можливе використання та публікації. На жаль, іноді

архівні матеріали дістаються Бібліотеці за остаточним принципом, як це сталося з Ф. 45. О. Ю. Лейбфрейда. Річ у тому, що відомий харківський архітектор, історик архітектури і краєзнавець вирішив не залишати свого особистого архіву одній організації, а поділити матеріали за темами і віддати у заклади, з якими він співпрацював. ХДНБ ім. В. Г. Короленка залишились матеріали, які не увійшли до основних зібрань, або копії творчих робіт.

Якщо переглянути список фондів діячів науки та культури, які знаходяться у Бібліотеці, то можна виділити декілька фондових груп:

— фонди вчених-філологів. До них належать архіви академіка О. І. Білецького (ф. 52); професорів О. М. Фінкеля (ф. 16), Ф. П. Медвєдєва (ф. 29), Л. Г. Фрізмана (ф. 30), М. Г. Зельдовича (ф. 50); літературознавців О. К. Бабореко (ф. 3), М. О. Габель (ф. 4), М. В. Чернякова (ф. 15), Л. Я. Лівшиця (ф. 44);

— фонди письменників: Е. Г. Казакевича (ф. 9), Є. О. Євтушенка (ф. 27), В. О. Коротича (ф. 28), В. Т. Шаламова (ф. 35), Г. Г. Демидова (ф. 36), Б. О. Чичибабіна (ф. 38), З. В. Сагалова (ф. 43), Д. Й. Кленовського (ф. 48), І. В. Шашкової-Знаменської (ф. 49) та О. Т. Бондаренко (ф. 51). До цієї ж групи можна віднести фонди, укладені з архівних матеріалів дружин видатних літераторів — поетів Д. Б. Кедріна й С. П. Щипачова, прозаїка М. О. Булгакова. Це — фонди Л. І. Кедріної (ф. 10), З. Я. Щипачової (ф. 18) та Л. Є. Белозерської-Булгакової (ф. 22), які містять автографічні матеріали цих письменників;

— фонди книгознавців, бібліотекознавців, бібліофілів: Б. І. Зільберштейна (ф. 6), Б. Л. Інгоря (ф. 7), І. Я. Каганова (ф. 8), О. Л. Сарани (ф. 41); працівників ХДНБ ім. В. Г. Короленка В. Г. Трамбицької (ф. 13), Т. Г. Шерстюк (ф. 17).

— фонди мистецтвознавців: М. М. Безхутрого (ф. 3) Б. Л. Інгоря (ф. 7) П. М. Жолтовського (ф. 23) та архітекторів: П. І. Романова (ф. 24), О. Ю. Лейбфрейда (ф. 45), В. П. Костенко (ф. 54).

— фонди інших харківських учених: Е. Я. Бахмутської (ф. 2), А. Е. Добровольського (ф. 5), Є. Є. Стефановського (ф. 26) та Я. О. Гегузіна (ф. 37);

— фонди діячів мистецтва: М. О. Єщенко (ф. 39), Леся Сердюка (ф. 56).

Слід відзначити наявність у складі особових фондів Бібліотеки документів великого історико-літературного значення — творчих рукописів і листів А. А. Ахматової, І. Г. Еренбурга, Б. Л. Пастернака, К. Г. Паустовського, М. Т. Рильського, К. М. Сімонова, Б. А. Слуцького, В. М. Сосюри, М. С. Тихонова, К. О. Федіна.

Певні філологічні пріоритети у роботі з відбору архівних документів до фондів ХДНБ ім. В. Г. Короленка не є випадковими: першим співробітником

відділу рукописів і автографів на початку XX ст. був літературознавець А. П. Кадлубовський, першим завідувачем відділу рідкісних видань і рукописів була кандидат філологічних наук М. О. Габель (учениця академіка О. І. Білецького), а зараз відділ очолює доктор філологічних наук І. Я. Лосієвський. Усі вони — вчені-філологи найвищого рівня, і не дивно, що ними використовувались у роботі професійні прихильності, знання та особисті наукові знайомства.

Ще одним джерелом надходження архівних документів до ХДНБ ім. В. Г. Короленка є її постійні читачі-краєзнавці, які за допомогою бібліотечних фондів проводять свої дослідження з історії Харкова та Слобожанщини. Дехто з них згодом залишає свої (нерідко унікальні) матеріали Бібліотеці, бо добре розуміє, як це полегшить роботу тих, хто піде за ними. Відомими харківськими краєзнавцями, які залишили зібрані матеріали Бібліотеці, були М. М. Безхутрий, Б. Й. Зільберштейн, Б. Л. Інгорь, О. Ю. Лейбфрейд, П. І. Романов, О. Л. Сарана.

Спробуємо розкрити зміст особових архівних фондів, створених у ХДНБ ім. В. Г. Короленка протягом останніх років, що не висвітлені в науковій літературі:

- Ф. 24 Павла Івановича Романова (1911 — 1987), історика архітектури та краєзнавця. Фонд містить унікальні матеріали з історії архітектури та містобудування Слобідської України; про харківських архітекторів; багато фотографій Харкова різних часів; колекцію фотознімків архітектури дореволюційної України та портретів харківських діячів науки та культури XVIII — початку XX ст. , бібліографічні матеріали;
- Ф. 26 Євгена Євгеновича Стефановського (1907 — 1984), українського вченого, кандидата економічних наук, доцента, який досконало знав 6 іноземних мов, на 11-х спілкувався зі словником, а на 17-ти листувався. Був найзначнішим харківським колекціонером. Збирав марки, монети, екслібриси, значки, сірникові етикетки та інше. За це отримав 6 медалей, з них 5 золотих — на всесоюзних та міжнародних виставках. Основу цього фонду складає (надзвичайно велика біля 20 тис. , книжкових знаків) колекція екслібрисів (міститься у 20 футлярах).
- Ф. 29 Федора Пилиповича Медведєва (1912 — 1987), українського вченого-лінгвіста, доктора філологічних наук, професора ХДУ. Серед матеріалів автографи листів до нього Миколи Бажана, Олеся Гончара та відомих мовознавців І. К. Білодіда та Л. А. Булаховського.
- Ф. 39 Марії Олександрівни Єщенко (1923 — 2000), відомої української піаністки, музикознавця, професора Харківської консерваторії. Серед матеріалів фонду чудова добірка афіш та програмок концертів виконавиці (вони надають

можливість ознайомитися з тим, як розвивалося її мистецтво з 1938 по 1992 рр.); спогади про видатного піаніста і композитора С. Є. Фейнберга та дарчі фото з автографами А. Хачатуряна, Г. Нейгауза, А. Бабаджаняна та ін.

• Ф. 40 Фелікса Давидовича Рахліна (н. 1931) харківського журналіста, члена Спілки журналістів СРСР. Серед матеріалів фонду виділимо записки без назви та машинописну збірку російською мовою «Вірші Шльоми Іванова», на якою рукою Євгена Євтушенка написано: «Підписуюсь під кожним словом» [18]. Також серед документів цього фонду є творчі рукописи батька — Давида Мойсейовича Рахліна та сестри — поетеси Марлени Давидівни Рахліної.

• Ф. 41. Олександра Леонтійовича Сарани (1903 — 1975), бібліофіла, краєзнавця, колекціонера автографів видатних діячів української і світової культури. Основою фонду є зібрання автографів видатних митців у 25 альбомах та колекція екслібрисів. В альбомах представлені автографи О. Андровської, І. Андронікова, І. Архипової, Б. Бабочкіна, Л. Бикова, Г. Вишневської, П. Воронька, Е. Гілельса, Б. Гмирі, О. Гончара, О. Грібова, З. Долуханової, Ю. Збанацького, І. Ле, С. Лемешева, П. Лісіціана, В. Меркурьєва, Є. Мірошниченко, Д. Ойстраха, І. Ойстраха, Л. Орлової, Г. Отса, П. Панча, В. Пашенної, Р. Плятта, Д. Покрасса, С. Реріха, М. Рильського, С. Ріхтера, М. Ростроповича, М. Танка, О. Твардовського, Н. Ужвій, Л. Утьосова, А. Хачатуряна, Т. Хреннікова, Б. Чіркова, Д. Шостаковича, К. Шульженко, Т. Яблонської та багатьої інших. Крім того, серед матеріалів є книги з дарчими написами О. Д. Багалій, П. Воронька, О. Гончара, Г. Серебрякової, Ю. Смолича, М. Шолохова. Особовий архівний фонд О. Сарани вже значною мірою розкрито в ілюстрованому виданні 2011 р. із серії «Харківські колекції» — до 125-річчя Бібліотеки [2].

• Ф. 43 Зіновія Володимировича Сагалова (н. 1930), українського драматурга, поета, публіциста, письменника. До фонду належать творчі рукописи, біобібліографічні та фотоматеріали, численні рецензії, статті та газетні публікації.

• Ф. 44 Льва Яковича Лівшиця (1920 — 1965), відомого українського літературознавця, літературного та театрального критика. Лівшицевські читання молодих учених проводяться з 1996 р. у Харківському педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди. у складі фонду автографи повного курсу лекцій Л. Я. Лівшиця з історії російської літератури, фотодокументи та спогади про вченого.

• Ф. 45 Олександра Юрійовича Лейбфрейда (1911 — 2003), українського архітектора, краєзнавця, невтомного дослідника і популяризатора історії Харкова. До складу фонду входять творчі рукописи, у т. ч. з історії створення

будівлі Бібліотеки, Будинку архітектора, Держпрому та ін. ; перелік храмів та молельних будинків Харкова; колекційні матеріали за різними темами, зокрема з історії родини Харитоненків. Найбільшою частиною фонду є колекція авторських фотознімків О. Ю. Лейбфрейда «По містах та країнах». Це архітектурознавчі фотозвіти про подорожі до Чехословаччини (1956 р.), Франції та Італії (1965 р.), Бельгії та Голландії (1969 р.) по містах колишнього Радянського Союзу (1950 – 1991 рр.). Крім того, фонд містить малюнки О. Ю. Лейбфрейда та фотографії з його родинного архіву.

• Ф. 48 Дмитра Йосиповича Кленовського (Крачковського; 1892 – 1976), видатного російського поета середини – другої половини XX ст. , жителя Харкова у 1920 – 1940-х роках. Про нього архієпископ Іоанн Шаховський писав: «. . . він не тільки став, але і твердо визнаний одним з найкращих поетів Російського Закордоння. Вважаю, що він і один з найкращих ліриків Росії середини нашого сторіччя. Відбиток великої поетичної особистості лежить на ньому» [8, с. 8, переклад наш]. Серед матеріалів фонду збірки віршів, зокрема з автографами Д. Кленовського, автографи листів поета, книга І. Шаховського про нього, фото з міста Траунштейна, де поет провів останні роки життя.

• Ф. 50 Мойсея Гораційовича Зельдовича (1919 – 2008), відомого вченого-літературознавця, доктора філологічних наук, професора Харківського державного університету. Фонд містить матеріали наукової та творчої діяльності; листування з відомими вченими-філологами у т. ч. М. Ф. Бельчиковим, Б. І. Бурсовим, А. Л. Гришуніним, Б. Ф. Єгоровим, І. В. Кондаковим, Б. О. Корманом, С. Й. Машинським, П. О. Миколаєвим, Ю. Г. Оксманом, М. К. Пиксановим та ін. ; фотоматеріали з родинного архіву та книги з дарчими написами друзів та колег.

• Ф. 54 Веніаміна Павловича Костенка (1903 – 1969), відомого українського архітектора та художника. Основу фонду складають фотоматеріали, присвячені архітектурним проектам В. П. Костенка, зокрема харківським, та фотодокументи з родинного архіву, а також графічні портрети членів родини архітектора – дружини Марії Діонісіївни та сина Сергія роботи видатного українського художника С. П. Подерв'янського.

Наприкінці розглянемо питання перспективи розвитку архівного підрозділу у ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Тут іще багато сугубо практичних проблем. у більшості це пов'язане з фінансуванням, оскільки найцінніші приватні архівні зібрання, як правило, нині не передаються в дар, їх необхідно купувати у власників.

У вересні 1999 р. Кабінетом Міністрів України була прийнята «Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000 – 2005 роки» [15]. Вона була

«розроблена відповідно до рекомендацій Генеральної конференції ЮНЕСКО і спрямована на збереження в Україні бібліотечних та архівних фондів» [15]. Цей документ містив дуже своєчасні і розумні пропозиції щодо належних умов зберігання, зі збереження та реставрації, необхідних матеріалів та обладнання. Багато уваги приділялося фінансуванню всіх цих питань. Прикро констатувати, але ця програма була виконана лише частково, і можна вважати, що виконання програми фактично було зірвано, не профінансовані основні її напрямки.

Дуже приємно читати про те, як десь реставруються архівні матеріали, але, на жаль, Бібліотека на даний момент не має майстерні, котра належним чином дозволяла б реставрувати архівні документи. Немає спеціалізованої апаратури, матеріалів для відновлення. Архівна частина фонду рідкісних видань і рукописів має не тільки зберігатися окремо від основного фонду, але і потребує спеціальних форм зберігання: футлярів, конвертів, альбомів, рам і т. д. (залежно від виду, форми та розмірів документа).

Із 57 архівних фондів 17 потребують складання описів, а шість ще не зареєстровано у повному обсязі.

Крім того, багато з існуючих фондів потребують чергових описів у зв'язку з новими надходженнями.

Зараз формується фонд 55 — найстаршої із сучасних художниць Харкова (у 2011 р. їй виповнюється 100 років) Олександри Дмитрівни Власової. Серед матеріалів, окрім творчих робіт, листів, біобібліографічних документів, представлені унікальні щоденники брата майстрині Михайла. Прикутий хворобою до ліжка, він їх протягом кількох десятиліть, довіряючи паперу думки про все, що відбувалося в Україні, протягом 1918 — 1966 рр.

Минулого року почали надходити документи з науково-творчої діяльності Софії Богданівни Шоломової (1940 — 2010), співробітниці Бібліотеки, видатної дослідниці та популяризатора знань про книгу та долі людей, пов'язаних з книгою. Софія Богданівна довгі роки займалася формуванням і описом архівних фондів. Її особовий фонд за номером 53 вмістить багато цінних історико-літературних та біобібліографічних матеріалів.

Завершаючи, підкреслимо, що наявність у складі фондів Бібліотеки постійної архівної складової виводить її на якісно новий рівень. у першу чергу це надає можливість підвищення змістовності наукової роботи у ХДНБ ім. В. Г. Короленка як серед читачів-дослідників, так і співробітників. Обробка особових фондів потребує кваліфікованих фахівців — як для проведення експертизи документів, так і при їх описі. Лише велика бібліотека з гарною науковою школою має можливість налагодити подібну роботу належним чином.

Список літератури

1. Україна. Закони. Про Національний архівний фонд і архівні установи : закон : [прийнятий у новій ред. 13 груд. 2001 р.] // Відом. Верхов. Ради України. — 2002. — № 11. — Ст. 81. — Зміни внесено згідно із відповідним Законом України, прийнятим 22 груд. 2006 р. (Відом. Верхов. Ради України. — 2007. — № 10, ст. 91).

2. Автографи видатних митців у зібраннях Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка [Комплект]. Колекція О. Л. Сарани: факсиміле, біобібліогр. матеріали / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; упоряд. І. Я. Лосієвський. — Х. : ХЧМГУ, 2011. — 159 с. (Харківські колекції, вип. 3).

3. Архівні установи України : довідник. — К. : [НБУВ], 2000. — 259с.

4. Бурова, Е. М. Комплектование государственных архивов СССР фондами личного происхождения : учеб. пособие / Е. М. Бурова, Л. Г. Сырченко. — М. : [Моск. гос. ист. -архив. ин-т], 1997. — 80с.

5. Видатні вчені Національної Академії наук України. Особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918 — 1998) : путівник. — К. : [НБУВ], 1998. — 307 с.

6. Загорецька, О. Доступ до користування документами в архівних установах // Секретарь-референт. — 2011. — № 2. — С. 8 — 15.

7. Загорецька, О. Система архівних установ України // Секретарь-референт. — 2011. — № 1. — С. 6 — 13.

8. Иоанн (архиепископ Сан-Францисский; 1902-1989) Переписка с Кленовским / ред. Р. Герра. — Париж: Б. и. , 1981. — 318 с.

9. Кулешов, С. Архів, бібліотека, музей: спроба інтеграції на засадах комунікаційного підходу? // Студії з архівної справи та документознавства, 2009. — Т. 17. — С. 29-32.

10. Кумпан, А. Зберігання документальної пам'яті України // Вісн. кн. палати, 1997. — № 2. — С. 30 — 31.

11. Лосієвський, І. Я. Архівні фонди діячів науки і культури ХХ століття / І. Я. Лосієвський, С. Б. Шоломова // Документально-інформаційні ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка : зб. наук. ст. — Х. , 1996. — Вип. 2. — С. 80 — 86.

12. Лосієвський, І. Я. Пам'ятки писемності та друку у фондах ХДНБ: до характеристики колекції // Документально-інформаційні ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка : зб. наук. ст. — Х. , 1996. — Вип. 2. — С. 65 — 72.

13. Лосієвський, І. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка. Відділ рідкісних видань і рукописів // Укр. арх. енциклопедія. — К. , 2008. — С. 807 — 808.

14. Незнамова Л. П. Досвід роботи ХДНБ у забезпеченні зберігання і доступності рідкісних видань / Л. П. Незнамова, В. В. Мирошнікова // Короленківські читання : матеріали наук. -практ. конф. — Х. , 1999. — С. 3–9.

15. Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000 — 2005 роки: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р. № 1716 // Офіц. вісн. України. — 1999. — № 38. — С. 36 — 37; Бібл. вісник. — 1999. — № 6. — С. 5 — 10.

16. Українська архівна енциклопедія. — К. : Горобець, 2008. — 890 с.

17. Экспертиза и научно-техническая обработка личних архивных фондов : метод. рек. / ГБЛ; Отд. рукописей. — М. : [ГБЛ], 1990. — 108 с.

18. Відділ рідкісних видань та рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка, особові фонди, ф. 32 (Ф. Д. Рахлін), № Р — 407.

Н. О. Стрілець

СУЧАСНІ МЕТОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ В АРХІВАХ ТА БІБЛІОТЕКАХ

У зв'язку зі стрімкими і глобальними змінами, що відбулися і відбуваються в нашій країні і суспільстві, зростанням і підвищенням науково-технічного та організаційно-економічного рівня значно зросла роль документаційного багатства, чіткіше визначаються основні функції архівних і інших інформаційних установ: зберігання потрібної суспільству ретроспективної інформації та забезпечення користувачів цією інформацією. з цієї точки зору інформаційний центр, бібліотека або музей, як сховища ретроспективної інформації, мало відрізняються від архіву.

Але є і принципові відмінності архівів від інших інформаційних установ. Архіви — це унікальні хранителі «пам'яті людства», державні центри зосередження документальних пам'ятників історії, науки та культури. Пильна увага держави має концентруватися на пріоритетних завданнях архівів і бібліотек, і до цього всього на оновленні основних виробничих фондів, технічному переозброєнні та реконструкції працюючих установ і лабораторій, а також будівництві сучасних архівосховищ.

Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життя людини призводить до його трансформації. у цьому процесі бібліотеки та архіви не є винятком, адже використання можливостей електронних ресурсів значно підвищує якість наданих послуг шляхом розробки інтерактивних продуктів, віртуальних проектів та надання віртуальних довідок користувачам.

Нині збільшується кількість документів в електронному вигляді, тому кожна установа має впроваджувати у свою діяльність електронні технології. Необхідність використання електронних документів обумовлена перш за все перевагами, які вони надають для кращого задоволення нових інформаційних потреб користувачів. Бібліотеки та архіви, як установи, що стоять на перехресті інформаційних потоків, не можуть ігнорувати зміни, які відбуваються в інформаційному просторі та пов'язані з формуванням електронно-комунікаційного середовища.

Питання перегляду традиційних методів зберігання документів є дуже гострим, адже обмежені можливості традиційних способів обробки та зберігання величезних обсягів інформації зумовили необхідність удосконалення і розвитку систем зберігання. При розробці технології зберігання слід застосовувати нові методи обробки та зберігання. Для підвищення ефективності та якості роботи необхідним є зміцнення матеріально-технічної бази, впровадження технічних досягнень в практику. Сучасні методи збереження документів пов'язані з впровадженням електронних документів у всі сфери діяльності та розробку прогресивних технологій автоматизації і відтворення документів на базі мікрографічної техніки.

В інформаційному суспільстві до бібліотек та архівів пред'являються нові вимоги, що досі їм не були властиві, а саме забезпечення відльного доступу до національних та світових інформаційних ресурсів, гарантована доставка першоджерел, доступ до профільних БД різних видів, доступ до міжнародних інформаційних систем, віддалений доступ до інформаційних ресурсів бібліотек та доставка копій документів, надання доступу до електронних документів, які передані на тривале зберігання.

Усі ці функції бібліотеки та архіви мають реалізовувати поряд з традиційними, родовими. Але для того, щоб бібліотеки та архіви відповідали сучасним вимогам, що пред'являються до них сучасним суспільством, необхідно трансформувати їх в сучасну інформаційну установу, що надає користувачам вільний доступ до національних і світових інформаційних ресурсів та доступ через систему електронних комунікацій. Нині не йдеться про відмову від традиційної роботи бібліотеки або архіву, а про нову специфіку цієї роботи — електронної матеріально-технічної бази та електронного каталогу та, як і раніше, реального

працівника та користувача. Традиційний фонд бібліотеки або архіву має поповнюватися доти, поки не припиниться книговидання та використання паперових документів.

Системність та різноманіття документальних джерел потребує і системного підходу до їх збереження, тобто необхідності створення відповідної архівної системи, яка може забезпечити не тільки збереження, а й доступ до електронних документів. Об'єднуючим фактором бібліотек та архівів у питанні зберігання документів є строки зберігання. Адже як у архівах, так і в бібліотеках знаходяться документи переважно тривалого зберігання.

Незважаючи на те, що електронні документи з'явилися кілька десятиліть тому рішення щодо їх архівного зберігання ще досі залишаються невизначеними. І чим функціональнішими стають інформаційні технології, тим більше нових проблем виникає на всіх етапах роботи з електронними документами в архівах та бібліотеках. Також залишаються невирішеними правові аспекти їх зберігання. Найбільш прогресивний досвід зберігання електронних документів мають зарубіжні національні архівні служби та корпоративні архіви. Передовим є закордонний досвід довготривалого зберігання електронних документів, наприклад, у центрі зберігання електронних документів Національної адміністрації з архівів та діловодства в США та Національний архів цифрових баз даних Великої Британії. На теренах СНД провідною установою, яка займається організацією державного зберігання електронних документів, є створений у 1991 р. Білоруський науково-дослідний центр електронної документації, який є провідним науковим центром з розробки методик та практичної роботи з електронними документами в СНД [2].

Основний досвід зберігання електронних документів у нашій країні зводиться до оперативного використання та зберігання БД. Для довготривалого зберігання документів дослідники пропонують використовувати міграцію, тобто переведення документів у новіший або відкритий формат. Це дозволяє підтримувати документи у робочому стані довгий час. Але разом з перевагами цей метод має і недоліки, пов'язані зі складністю переведення БД. Зазвичай міграцію використовують для переведення і забезпечення доступу до оперативних і архівних інформаційних ресурсів, які постійно використовуються в роботі. Ще одним методом забезпечення доступу до електронних документів є емуляція. Вона використовується, коли міграцію використати неможливо, через вірогідність істотних змін в оригіналі.

Особливу увагу при створенні інформаційних систем та електронних документів необхідно зосередити на форматах запису, операційній системі та використовуваній СУБД.

Ще одним способом зберігання та можливістю використання електронних документів у перспективі є інкапсуляція, що дає змогу зберігати електронні документи разом з програмним забезпеченням, за допомогою якого вони можуть бути відтворені, а також включення електронних документів у склад файлів міжплатформенних форматів, наприклад XML[1].

Систему зберігання електронних документів можна визначити як сукупність основоположних принципів організації збереження, способів та технологій, що забезпечує цілісність та скоординованість функціонування.

Електронні документи формують нове електронно-комунікаційне середовище бібліотек та архівів, яке може змінити звичне ставлення до них, як до статичних установ, для яких неможливе прийняття нововведень. Практика показує, що інформаційні технології впроваджуються майже на всіх етапах діяльності, пов'язаних не тільки з обслуговуванням користувачів, а й на багатьох технологічних етапах. Саме завдяки впровадженню інформаційних технологій у практику бібліотек стало можливим використання зручних для користувачів послуг.

Сучасні бібліотеки та архіви мають оперативно і вчасно надавати інформацію користувачам. і саме завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій можна виділити позитивні зміні, які пов'язані з активним використанням електронного середовища та формуванням систем електронних інформаційних ресурсів.

Список літератури

1. Information management/ Challenges in Managing and Preserving Electronic Records. GAO. United States General Accounting Office. Report to Congressional Requesters. June 2002. GAO-02-586.

2. Носевич, В. Л. Архив электронных документов: белорусский опыт // Отечествен. архивы. — 2002. - № 1. — С. 44-52.

3. Земсков, А. И. Архивирование, хранение и обеспечение сохранности электронных ресурсов // Электронные библиотеки. — М. , 2003. — С. 150-164.

О. Є. Дождьова

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ВИСТАВКИ ON-LINE ЯК ФОРМА ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ

Останнім часом виставка в мережі Інтернет, як форма ініціативного інформування про ресурси архівного фонду, набуває інтенсивного поширення. Віртуальні виставки надають їх організаторам можливість широкого розповсюдження інформації. Робота з організації таких виставок проводиться у Центральному державному науково-технічному архіві України (ЦДНТА України) з метою активізації процесу звернень фізичних і юридичних осіб до архіву, для ознайомлення громадськості з науково-технічною документацією.

З 2009 р. співробітниками ЦДНТА України створено сім віртуальних виставок: три розроблені за документами особових фондів, одна присвячена святкуванню 40-річчя ЦДНТА України, три знайомлять потенційних дослідників зі складом і змістом проектної документації. На двох біографічних виставках експонуються документи особових фондів: фахівця з теплової діагностики елементів і вузлів літальних апаратів та їх двигунів доктора технічних наук Є. М. Бута (ф.Р–234), а також засновника ЦДНТА України М. Ф. Кондратьєва (ф.Р–239). На виставці «Плакати часів Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.» демонструються документи з особового фонду астрометріста-картографа, професора, доктора фізико-математичних наук Б. П. Остащенко-Кудрявцева (ф. Р–157), який у воєнні роки, перебуваючи в евакуації в Алма-Аті, писав свої наукові праці на звороті розрізаних плакатів.

За архівною проектною документацією розроблено виставки, що ілюструють розвиток в Україні таких важливих галузей, як енергетика та транспорт. Це виставки «Об'єкти атомної енергетики у фондах ЦДНТА України» за документами Харківської філії Проектно-технологічного інституту «Енергомонтажпроект» (ф. Р–55), Харківського відділення Всесоюзного державного ордена Леніна проектного інституту «Теплоелектропроект» (ф. Р–31), Київського відділення Всесоюзного державного ордена Леніна проектного інституту «Атоменергопроект» (ф. Р–159) та «Газотранспортні шляхи Росія – Україна – Європа: проекти газопроводів у ЦДНТА України» за документами Всесоюзного науково-дослідного і проектного інституту з транспорту природного газу «ВНІПІтрансгаз» (ф. Р–84). Матеріали проектів п'ятнадцяти

мостів, розроблені у 1931 – 1979 рр. працівниками Українського державного тресту цивільного будівництва «Укрцивільбуд» (ф. Р–32), Державного інституту з проектування, дослідження та випробування сталевих конструкцій і мостів «УкрНДіпроектстальконструкція» (ф. Р–37) і Державного проектного інституту «Союздорпроект» (ф. Р–59), представлено на виставці «Мости та мостові переходи України».

Організація on-line виставок здійснюється в відділом використання інформації документів відповідно до загальної методики з організації та проведення тематичної документальної виставки [1], але планом науково-методичної роботи архіву передбачено розробку спеціальних методичних рекомендацій. Підготовка чергового виставкового проекту передбачається річним планом роботи відділу, як одна із форм ініціативного інформування та оприлюднення документної інформації. Для підготовки кожної виставки визначаються відповідальні виконавці. При розробці виставки здійснюються такі види робіт, як відбирання документів; створення електронних копій документів шляхом їх сканування і/або фотографування; підбір додаткового ілюстративного матеріалу; написання текстових коментарів; оформлення тематико-експозиційного плану виставки.

Головним документом з наукового проектування виставкової експозиції є тематико-експозиційний план (ТЕП). У плані представлено розгорнуту структуру виставкової експозиції, в якій поєднуються ідейна композиція виставкового подання з переліком представлених архівних документів. ТЕП складається на основі наукової концепції та визначення тематичної структури виставки. у вступній частині ТЕПу подається текстовий виклад змісту виставкової експозиції, підготовленої за документами архіву. Вступ складається таким чином, щоб його можна було використовувати як основний супроводжувальний текст віртуальної виставки. Тематико-експозиційний план (як документ) складається у вигляді таблиці, де відтворюється розгорнута тематико-експозиційна структура виставки та подається анотований перелік експонатів, надаються відомості щодо характеру експозиційних матеріалів. ТЕП є основним документом для щорічного звітування про проведену в архіві виставкову роботу. ТЕП обов'язково проходить процедуру захисту науково-методичною радою ЦДНТА України, а також затверджується адміністрацією архіву. з урахуванням «Типових норм часу і виробітку на основні види робіт, що виконуються у державних архівних установах» [3] бюджет часу на підготовку однієї on-line виставки становить 8 днів.

Для експонування відбираються архівні документи, що містять найбільш цінну інформацію, спроможну відтворити матеріальні образи (фотодокументи, карти, архітектурні та ескізні малюнки, креслення тощо). Особливістю архівної

документації, зокрема науково-технічної, є те, що її демонстрація потребує залучення таких додаткових відомостей: повна назва фонду; назва розробника документа; відомості щодо його історії; хронологічні межі фонду; назва проекту (для проектної документації), заголовок справи, до складу якої входить документ; відомості про археографічні особливості документа; інша інформація, що подається відповідно до вимог Національного стандарту ДСТУ 4331:2004 «Правила описування архівних документів» [2].

Звичайно, під час організації on-line виставок виникають певні проблеми, насамперед, фінансового характеру: для створення якісних експозицій необхідно забезпечення архівної установи відповідними технічними засобами (сканерами, фотокамерами), програмним забезпеченням (програми обробки графічних зображень); розробники повинні пройти курс навчання для роботи з цією технікою. Невирішеною поки що залишається і проблема захисту електронних копій архівних документів від копіювання та модифікування. Але такий різновид архівної виставкової діяльності, як віртуальні виставки, що є довготривалими проектами, які надають можливість розповсюджувати інформацію серед мільйонів користувачів мережі інтернет і водночас не вимагають безпосереднього використання оригіналу документа і спеціальних виставкових площ, можна вважати перспективним.

Список літератури

1. Методичні рекомендації з організації та проведення тематичної документальної виставки для вузівської аудиторії / Уклад. М. А. Балишев. — Х. : ЦДНТА України, 2006. — 20 с.

2. Правила описування архівних документів. — К. :Держспоживстандарт України, 2005. — 16 с.

3. Типові норми часу і виробітку на основні види робіт, що виконуються у державних архівних установах / Держкомархів України, УДНДІАСД; уклад. : Л. В. Кузнєцова та ін. — К. , 2008. — 149 с.

Г. О. Алєксєєнко

ІНТЕРНЕТИЗАЦІЯ ДОКУМЕНТНОЇ СФЕРИ: ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ У ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО- ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ

В умовах розвитку сучасного інформаційного простору Інтернет є важливою складовою ресурсного потенціалу суспільства. Архіви, бібліотеки, музеї являють собою потужні інформаційні системи, що акумулюють значні масиви документів і організовують їх використання [6]. Вони залучаються до процесу інтернетизації, наповнюючи інтернет-середовище електронною документною інформацією і таким чином налагоджуючи комунікативні зв'язки з користувачами, з одного боку, і між собою — з другого.

Мета доповіді — дослідити впровадження електронних комунікацій у діяльність Центрального державного науково-технічного архіву України (ЦДНТА України).

Формуванню українського сегмента Інтернету значною мірою сприяє Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 — 2015 роки», в якому передбачено «створення в електронній формі архівних, бібліотечних, музейних фондів та інших фондів закладів культури, формування відповідних інформаційно-бібліотечних та інформаційно-пошукових систем з історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва України тощо» [5].

Інструментом реалізації державної політики в цій галузі слугує створення установами власних веб-сайтів. Нормативно-правова база щодо їх розробки органами влади є досить упорядкованою [4, с. 3]. Зокрема, при розміщенні інформації у мережі Інтернет державні архівні установи керуються такими актами: Постановою КМУ від 4 січня 2002 р. № 3 «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади»; Постановою КМУ від 29 серпня 2002 р. № 1302 «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» (із змінами і доповненнями, внесеними постановою КМІ від 18 липня 2007 р. № 950); Наказом Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25 листопада 2002 р. № 327/225 «Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування веб-сайтів органів

виконавчої влади»; Наказом Головного управління державної служби України від 27 березня 2009 р. № 89 «Про внесення змін та доповнень до Порядку супроводження веб-сайтів Головного управління державної служби України, затвердженого наказом Головдержслужби України від 07. 07. 2008 № 184»; Наказом Головного управління державної служби України від 27 листопада 2009 р. № 357 «Про затвердження Порядку супроводження веб-сайтів територіальних органів Головдержслужби України»; Наказом Держкомархіву від 3 грудня 2009 р. № 205 щодо реорганізації веб-порталу Держкомархіву.

Відповідно до вимог нормативно-правових актів кожна державна установа-орган влади зобов'язана створити власний Інтернет-ресурс та здійснювати його інформаційний супровід.

Детальніша інформація про діяльність у сфері архівної справи в Україні, розробку галузевих програм, про міжнародні контакти міститься на офіційному веб-порталі Укрдержархіву, який функціонує з 24 грудня 2000 р. та містить 28 тематичних рубрик.

Для інформування про центральні державні архіви та держархіви областей на порталі відведено окрему рубрику «Архівні установи». Тут містяться контактна інформація (поштові адреси, номери телефонів, електронні адреси), відомості про керівництво (ПІБ директора та заступників із зазначенням телефонів), транспорт, карта проїзду, часи роботи, а також вказується адреса офіційного інтернет-сайту кожного архіву.

ЦДНТА України власний офіційний веб-ресурс створив одним із перших серед центральних архівів — у січні 2009 р. [1, с. 6]. Його адреса: http://www. archive. gov. ua. Результатом цього є як позитивний, так і негативний наслідки: з одного боку, працівники архіву мають досвід і надбання щодо підтримки веб-сайту, з другого — стрімкий розвиток інформаційних технологій призводить до швидкого старіння його технічної бази і вимагає постійного оновлення.

Аналіз інформаційного наповнення веб-сайтів державних архівних установ системи Державної архівної служби за показниками наявності інформації та якості інформаційного наповнення, проведений за дорученням Кабінету Міністрів України від 18 січня 2011 р. № 7583/1/1-10, показав: окрім Держархіву Луганської області, всі інші державні архівні установи мають веб-сайти. Зокрема, відзначена висока якість інформаційного наповнення рубрик таких центральних архівів: ЦДАГО, ЦДІАК, ЦДКФФА, ЦДНТА, ЦДЕА.

Діяльність центральних архівів, у тому числі й ЦДНТА України, має специфіку, порівняно з обласними, які є територіальними органами влади і включені до системи облдержадміністрацій. Функціонування веб-сайту центрального

архіву покликане розв'язати такі важливі завдання: оперативне інформування про заходи архіву; подання адміністративної інформації; ознайомлення із нормативно-правовою базою у сфері організації роботи з документацією відповідного профілю, включаючи обговорення проектів регуляторних актів; популяризація архівних видань та співпраця зі ЗМІ; надання доступу до науково-довідкового апарату, пошукової бази даних; публікація електронних версій документів НАФ.

Виходячи з означених завдань, інтернетизація архівів має базуватися на таких основних принципах: доцільності, достатності, безперервності і системності наповнення інформаційних баз, спадкоємності, пріоритетної концентрації зусиль [3, с. 28 — 29].

Інформація, що розміщується на веб-сайті, повинна бути захищена від несанкціонованої модифікації. Не допускається розміщення на веб-сайті інформації, розповсюдження чи оприлюднення якої заборонено законодавством.

Згідно з листом Держкомархіву від 22. 02. 2011 р. № 501/0. 6 «Щодо покращення інформаційного наповнення веб-сайтів державних архівів» здійснено уніфікацію параметрів веб-сайтів усіх державних архівів системи Укрдержархіву, визначено їх обов'язкові рубрики.

Відповідно до завдань, покладених на веб-сайт архіву, в його структурі можна виділити кілька інформаційних блоків: основна інформація; новини/анонси; корисні посилання; контакти; зворотній зв'язок/інтерет-приймальня; про архів; нормативна база; запобігання проявам корупції; державні закупівлі; регуляторні акти; вакансії; інформуємо громадськість; консультативна сторінка «Звернення громадян»; міжнародна діяльність; розсекречення архівних документів; документальні виставки он-лайн; публікації на порталі; архіви у ЗМІ.

Інформація, розміщена на веб-сайті, оновлюється одразу після зміни відомостей. Оперативна інформація про архівні заходи суспільно-громадського значення розміщується на головній сторінці у розділі «Оголошення/Анонси» після прийняття рішення про проведення заходу та у розділі «Заходи» у день проведення заходу.

Впровадженню електронних комунікацій та розширенню кола користувачів сприяє розміщення на веб-сайтах електронних повнотекстових версій архівних видань (путівників, реєстрів описів, тематичних довідників тощо), а також наповнення електронних пошукових баз. Здобутком ЦДНТА України є розміщений на сайті каталог, завдяки якому забезпечується віддалений доступ до бази даних ЦДНТА України, надається можливість здійснення багатоаспектного пошуку (за фондоутворювачем, номером фонду, номером комплексу, об'єктом).

Проте якщо комунікативний зв'язок за віссю «користувач — довідковий апарат архіву» є розвиненим, то сполука «користувач — архівний документ» тільки впроваджується в роботу архівів.

Доступ до документної інформації забезпечується завдяки публікації документів на веб-сайтах у формі он-лайнових виставок. Їх підготовка відбувається в рамках ініціативного інформування, при цьому не враховуються індивідуальні інформаційні потреби запитувача.

Налагодженню продуктивного інформаційного обміну сприятиме розширення спектра архівних послуг [2]. Йдеться про віддалене електронне замовлення документів, яке впроваджене на сайтах провідних бібліотек України та в іноземних архівах.

Серед перспективних напрямів інтернетизації слід зосередити увагу на реалізації галузевої програми наповнення електронної версії Національного фондового каталогу (із залученням відомостей щодо рукописних фондів бібліотек) та налагодженні зворотного зв'язку з користувачами та запитувачами документної інформації. Важливим є вихід за межі власних веб-сайтів і освоювання архівами, бібліотеками, музеями інших сегментів Інтернету — блогосфери, вікі-енциклопедій, профільних форумів, а також соціальних мереж — для популяризації своєї діяльності та розповсюдження документної інформації.

Список літератури

1. Алєксєєнко А. О. Створення веб-сайтів державних архівних установ України: досвід ЦДНТА України // Збереження культурної спадщини в інформаційному суспільтсві. Слово архівістів : матеріали Круглого столу, присвяч. 40-річчю ЦДНТА України. — Х. , 2010. — С. 6 — 8.

2. Боряк Г. В. Пріоритетні проекти та перспективні напрями діяльності архівних установ в інформаційній сфері [Електронний ресурс] : матеріали до виступу Голови Держ. ком. арх. України на розшир. засід. колегії Держкомархіву, присвяч. підсумкам роботи держ. арх. установ у 2006 році та їх завданням на 2007 рік (13 — 14 лютого 2007 р. , м. Івано-Франківськ). — Режим доступу : http://www. archives. gov. ua/Problems/.

3. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : [монографія] — К. : НБУВ, 2005. — 300 с.

4. Дніпренко Н. К. Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою: комунікативний аспект : автореф. дис. . . . канд. наук з держ. упр. : спец. 25. 00. 01 «Теорія та історія державного управління» — Д. , 2005. — 20 с.

5. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 — 2015 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-V. — Режим доступу : http://zakon. rada. gov. ua/cgi-bin/laws/main. cgi?nreg=537-16.

6. Філіпова Л. Я. Інформаційно-комунікативні прояви ресурсного потенціалу Інтернету [Електронний ресурс] // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2010. — № 2. — Режим доступу : http://www. nbuv. gov. ua/ portal /soc _ gum/bdil/2010 _ 2/8. pdf.

Л. А. Панасенко

З ІСТОРІЇ ЛАТИСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ХАРКОВІ (За матеріалами Державного архіву Харківської області)

Харківську область населяє близько 80 національностей і народностей. Найчисленнішими є українці (60% всього населення), друга за чисельністю населення області група — росіяни (30%). Серед представників інших національностей найбільш чисельними є білоруси (0,7%), вірмени (0,3%), татари (0,3%) та інші. Живуть у Харкові і латиші.

Співробітники Державного архіву Харківської області (ДАХО) провели дослідницьку роботу з виявлення документів про життя та діяльність латиської діаспори на Харківщині.

Перші відомості про громадян Прибалтики зустрічаються в документах початку XIX ст. Це період, коли у Харкові було відкрито університет, а потім технологічний інститут. Серед студентів цих навчальних закладів були латиші (житель м. Валке Ліфляндської губернії В. А. Мішке, ризький цеховий Ф. І. Озе, любавський міщанин І. Я. Пуре). Відомості про вихідців із Ліфляндської губернії зустрічаються і в «Родословной книге потомственных дворян Харьковской губернии», в якій розповідається про дворянські роди барона фон Дістерло, фон Цейнмер, Фрейтаг фон Лоренговен.

У 1869 р. орендар із Риги Бенгардт Індриксон у лісі Сокольників з дозволу місцевої влади організовував публічні гуляння. З відвідувачів бралась плата на утримання піротехніків (для проведення феєрверків), музикантів і співаків. Гроші, які залишались після проведення цих заходів, передавались у бюджет міста на благодійні справи.

У 1878 р. ризький громадянин І. Я. Гозь відкрив у Харкові заклад для приготування штучних мінеральних вод.

У різні часи у Харкові працювали уродженці Прибалтійського краю — видатний хірург, ініціатор створення і незмінний голова Харківського медичного товариства В. Ф. Грубе, професор університету, всесвітньо відомий офтальмолог Л. Л. Гіршман, талановитий архітектор Ю. С. Цауне, відомий латиський фольклорист А. А. Юр'ян та інші.

На початку XX ст. у Харкові було кількасот латишів, у тому числі і 150 лютеран. Ці відомості містяться в рапорті харківського поліцмейстера губернатору «. . . имею честь донести Вашему превосходительству, что в городе Харькове проживает 150 латышей евангелическо лютеранскаго вероисповедания» [1, арк. 5].

Наприкінці XIX ст. розпочало діяльність «Харьковское латышское общество взаимного вспоможения». У звіті товариства вказано: «. . . общество начало свою деятельность 25 сентября 1899 года по получении устава, утвержденного министерством внутренних дел 3 мая того же года и, согласно постановлению общего собрания от 18 декабря 1899 года закончило первый год существования 31 декабря 1899 года. За это время поступили 31 член. . . ». Члени товариства допомагали співвітчизникам, які опинились у скрутному становищі. Так, у згаданому звіті вказано: «Второй год существования общества закончили при наличности 50 человек. . . В отчетном году выдавалось пособие неспособному к труду, пристарелому Бельтману. . . ; отправлена была на родину в Литаву, брошенная мужем г. Пиккель с 3-мя малолетними детьми; разными членами общества пожертвовано было платье и белье для этой семьи, оставшейся в крайней нужде; кроме того, дали возможность уехать дальше К. Панку с семейством, направленным к обществу местным пастором г. Бергом. . . » [2, арк. 272]. Головою товариства був відомий латиський фольклорист та музикант А. А. Юр'ян, а одним із його членів — архітектор Ю. С. Цауне. У цей час починає виходити газета «Голос», яка редагувалась і випускалась ризьким цеховим П. А. Брейтігамом.

Під час Першої світової війни до Харкова евакуйовано багато підприємств з Балтійського краю, у тому числі велосипедні майстерні Лейтнера з Риги (стали основою для Харківського велосипедного та авторемонтного заводів), ризькі фабрики «Фреймен та Гольдштейн » та Балтійська заготівельна фірма «Брати Корман» (які при об'єднанні функціонували як взуттєва фабрика «Корона»), завод з обробки деревини фірми «Сільва» (власник — І. М. Сауке), а також ризький завод ВКЕ («Всеобщая компания электричества») (нині — Харківський електромеханічний завод (ХЕМЗ). Харків як центр, куди було переміщено їх основне обладнання, матеріали і робоча сила, був вибраний через близькість до Донбасу та металургійних районів Російської Імперії — головних споживачів потужних електротехнічних установок з важкими машинами. Серед вантажів,

евакуйованих до Харкова, мідь, бронза та алюміній займали 68 вагонів, заводське обладнання — 408, готових виробів — 72, напівфабрикатів — 326 і т. п. Сюди ж було евакуйовано більше 2450 робітників з родинами та 250 службовців. Завод ВКЕ спочатку займав орендовані приміщення фірми Гельферіх-Саде, а робітники з великими труднощами оселились в основному на Петинській (нині — Плеханівська) вулиці, в районах Рашкіної та Тюриної дач.

Після прибуття до Харкова великої кількості біженців перед освітніми закладами Харкова постали проблеми відкриття шкільних класів для дітей-біженців. Майже всі міські училища брали участь в організації подібних класів. Так, наприклад, у 1916 р. 11-те міське парафіяльне училище прийняло 54 латиша, 54 поляка, 63 литовця; в 51-й школі навчалися 2468 дітей-біженців, із них в 11-ти класах навчалось 494 латиських учня.

У цей час почали відкриватись латиські товариства. Як видно із заяви, поданої 13 серпня 1915 р. на ім'я харківського губернатора «. . . Харьковским комитетом по оказанию помощи беженцам-латышам избраны: председателем комитета — Лац Карл Иванович, заместителем председателя — Симонович Рудольф Матвеевич, кассиром — Муровский Август Фрицевич, Заместителем кассира — Румнек Мартын Семенович, секретарем — Балкит Мартын Яковлевич. . . » [3, арк. 8].

10 жовтня 1915 р. робітники заводу ВКЕ Е. К. Аунін, А. В. Какіс та Я. К. Карлсон подали харківському губернатору прохання про дозвіл на відкриття заснованого ними «Латиського кооперативного товариства «Потребитель»» [4, арк. 1]. 12 листопада 1915 р. на ім'я харківського губернатора було подане прохання, підписане Ж. П. Кольбергом: «. . . не препятствовать открытию в г. Харькове по Театральному пер. № 3, отдела Латышского общества вспомоществования беженцам из Прибалтийского края «Родина». . . » [5, арк. 7]. 25 червня 1916 р. в реєстр товариств Харківської губернії внесене «Харьковское латышское общественное собрание». у проекті устава товариства за ним визначалося право : «открывать и содержать учебные, воспитательные и общекультурные учреждения (школы, приюты, пансионы, курсы, библиотеки, читальни, помещения для спорта, буфеты, столовые, юридические бюро, кассы взаимопомощи, ссудно-сберегательные кассы, потребительские лавки и т. д.), устраивать публичные собрания, собеседования и съезды, вечера, балы, выставки, экскурсии и т. д. , выписывать и издавать периодические и непериодические издания, выдавать помощь и т. д. » [6, арк. 22]. Саме в цих товариствах зосередилась діяльність «Латиського культурного центру».

Наприкінці березня 1917 р. була організована найбільша у Харкові професійна спілка «Металіст». Серед перших членів спілки були робітники заводу

ВКЕ, латиші: М. А. Андерсон, П. Е. Вольдман, П. Я. Данген, П. П. Баллод, С. І. Покко, К. О. Кіркіж та інші.

Події Першої світової війни, а потім Лютневої та Жовтневої революцій 1917 р. призвели до розвалу промисловості у Харкові. Промислове обладнання заводу ВКЕ було евакуйоване з місць бойових дій. Наприклад, у 1918 р. близько 150 вагонів з устаткуванням було відправлено до Самари. На заводі наприкінці року працювало лише 300 чоловік. У цей тяжкий період біженці-латиші масово виїжджають із Харкова на батьківщину.

На початку 20-х років XX століття у місті відкрився латиський робітничий клуб «Дарбс», який розмістився на Нікітінському провулку, 22-а (колишня дача Синякових). «Дарбс» орендував фруктовий сад на Нікітінському провулку, 43 [7, арк. 53 — 53 зв.]. У документах з обстеження клубу вказано: «... помещение клуба состоит из 2-х комнат для библиотеки и кружковой работы, и зала для массовой работы на 150 человек. Имеется летний зал с небольшой сценой и читальней. Бюджет клуба состоит из 30000 руб. , из них ассигнования горсовета — 22000 руб. и облпрофсовета — 8000 руб. Штат клуба 11 человек. Клуб обслуживает 500 латышских семей, работающих на разных предприятиях г. Харькова (преимущественно на ХЭМЗе). . . . При клубе работают также кружки: струнный, драматический, хоровой, литературный, 2 политкружка» [8, арк. 25]. Завідуючим літературною секцією клубу був відомий латиський поет Альвіль Карлович Цепліс. В особовій справі завлітсекцією клубу «Дарбс» вказано, що А. В. Цепліс народився 25 травня 1897 р. , освіта домашня, основна професія — літератор. До Лютневої революції служив у старій [царській] армії, до Жовтневої революції — II-й секретар «Іскола-Стрела», а після — редактор «Іскола-Зіпорайс», член редакції газети «Кревіке Цинц», завідуючий школою Регіспрода Західного та Південного фронтів. Прибув до Харкова зі Смоленська. Проживав на вулиці Сумській 46, кв. 9. [9, арк. 3 — 4].

У 1937 — 1938 роках почались масові політичні репресії. Не оминули вони і латишів, які проживали на території Слобожанщини. Багато карних справ репресованих латишів знаходяться на зберіганні в Державному архіві Харківської області. і за кожною із них — чиясь доля.

Після тих подій на території Харкова і Харківської області представників Прибалтійського краю проживає дуже мало, але вони залишають свій слід в історії нашого краю: у будівлях, збудованих за проектами Ю. С. Цауне; іменем Л. Л. Гіршмана названі вулиця, міська офтальмологічна клінічна лікарня і бібліотека.

У червні 2011 р. вийшов друком збірник архівних документів та матеріалів «Латыши на Харьковщине». Видання є результатом співпраці Державного

архіву Харківської області, Центру краєзнавства Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна та Академічної бібліотеки Латвійського університету. Збірник містить документи та фотоматеріали середини XIX – 80-х років XX ст. , про латишів, що волею долі опинилися на Харківщині. Ці документи зберігаються у фондах ДАХО. Збірник користується попитом у читачів та дослідників.

Перша презентація видання відбулася під час засідання клубу «Краєзнавець» у відділі «Україніка» Харківської державної бібліотеки ім. В. Г. Короленка, на яке архівістів запросили колеги-бібліотекарі. А пізніше – у м. Даугавпілс (Латвія). У заході взяв участь посол України в Латвії А. Т. Олійник. Видання отримало широкий резонанс.

Пошук відомостей про латишів триває. Планується, крім архівних документів, використати і бібліотечні фонди, а також друковані видання, довідники, матеріали преси, де можна знайти важливі та цікаві відомості про латиську діаспору на Харківщині.

Джерела

1. Державний архів Харківської області (ДАХО), ф. 3, оп. 283, спр. 3.
2. ДАХО, ф. 3, оп. 283, спр. 272.
3. ДАХО, ф. 29, оп. 1, спр. 714.
4. ДАХО, ф. 29, оп. 1, спр. 705.
5. ДАХО, ф. 29, оп. 1, спр. 714.
6. ДАХО, ф. 29, оп. 1, спр. 690. 2.
7. ДАХО, ф. Р-1163, оп. 1, спр. 2752.
8. ДАХО, ф. Р-408, оп. 8, спр. 1751.
9. ДАХО, ф. Р-820,оп. 1, спр. 910.

А. В. Григорьєв

ЦЕНТР КРАЕВЕДЕНИЯ ХАРЬКОВСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ В. Н. КАРАЗИНА И ЕГО ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Первый в Украине Центр научного краеведения, созданный как структурный отдел Харьковского классического университета в 2008 г. , не только осуществляет координацию разнообразных исследований в области краеведения

на Харьковщине, но и уделяет большое внимание реализации различных издательских проектов. Хочу сказать доброе слово памяти ушедшего от нас выдающегося земляка, Героя Украины, академика П. Т. Тронько, который постоянно поддерживал и опекал наш Центр.

Научно-просветительная работа Центра не возможна без подготовки к изданию сборников документов, создания монографий, написании статей и рецензий. Хотя Центр существует относительно недолго, его сотрудникам удалось, объединив свои усилия с другими родственными подразделениями университета (прежде всего, историческим факультетом и ЦНБ), а также с Государственным архивом Харьковской области, музеями и, конечно же, благодаря помощи сотрудников Харьковской государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко и ее отдела «Украиника», издать ряд краеведческих работ. Среди работ отмечу сборник документов «Латыши на Харьковщине» (часть 1), справочник «Вкарбовані в літопис науки», посвященный увековечиванию имен выдающихся ученых и выпускников каразинского университета в названиях минералов и формул, законов и растений и т. п.

Принимали участие сотрудники Центра и в таких издательских проектах, как путеводители по Харькову, справочники, указатели, например, «Харьков: хроника столетий», «Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток». Последнее издание нам представляется особенно ценным, так как впервые представило читателю в максимально полном объеме литературу, посвященную музеям нашего края. Эту большую, кропотливую работу выполнили сотрудники отдела «Украиника» ХГНБ имени В. Г. Короленко, за что мы выражаем им свою признательность.

Интересным является и проект «Перші та вперше», который представляет собой 50 рассказов о достижениях харьковчан в различных областях, но рассказы эти написаны не учеными-историками и краеведами, а студентами исторического факультета ХНУ им. В. Н. Каразина и предназначены для школьников-старшеклассников. Думается, что такая форма работы весьма перспективна: ведь таких рассказов может быть значительно больше. Для школьников младшего и среднего возраста предназначена книга «Повести о героях Слободского края, казаке Харько и кошевом атамане Иване Сирко». Среди изданий, в которых принимали участие сотрудники Центра, история таких гигантов харьковской индустрии, как заводы: «Турбоатому — 75. История, достижения, перспективы» и история завода «Электротяжмаш». Кроме того, Центр поддерживает различные издания, посвященные отдельным сюжетам истории Слободского края. Например, Центром была издана брошюра И. А. Юхно «Млинарство Слобожанщини (Розвідка про водяні та вітряні млини — дива народної техніки

наших пращурів)», вышел буклет «Николай Васильевич Гоголь и Харьков» и другие издания малых полиграфических форм.

Сегодня сотрудники Центра работают над реализацией ряда других издательских проектов: сборника материалов о путешествиях по Китаю преподавателей и выпускников Харьковского университета XIX – XX вв., книги, посвященной памяти известного харьковского историка, профессора А. И. Эпштейна. Кстати, отмечу, что в его лице мы имели выдающегося знатока нашего края. Нельзя обойти вниманием и такие издания как справочники и словари по истории Харьковщины, в которых ряд разделов и статей подготовлены сотрудниками Центра.

В научном плане изучаются такие проблемы: история краеведения на Харьковщине, история комплекса зданий Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина и др. Также привлекли внимание сотрудников такие малоисследованные темы, как аристократы в Харьковском императорском университете в дореволюционный период его существования, Александр I и Харьковский университет. Этот перечень можно продолжить. Нельзя не сказать и о разнообразных календарях, участие в подготовке которых принимали и принимают практически все сотрудники Центра.

В ближайших планах Центра — сотрудничество в таких проектах, как подготовка сборника документальных материалов о Харькове в годы Великой Отечественной войны, изучение наследия В. Н. Каразина, исследования в области харьковской некрополистики и т. д.

Разумеется, что только в тесном сотрудничестве с такими флагманами культуры как Харьковская государственная научная библиотека им. В. Г. Короленко, Центральная научная библиотека ХНУ им. В. Н. Каразина возможна реализация наших проектов.

Мой обзор был бы неполным, если бы мы не сказали доброе слово и о конференциях, «круглых столах», заседаниях клуба краеведов (которые проводятся на базе ХГНБ им. В. Г. Короленко), где наши сотрудники имеют возможность не только рассказать о своих достижениях, но и обменяться с коллегами полезной информацией.

Таким образом, книга, шире — библиотека, — были и остаются нашими добрыми друзьями, нашими сподвижниками на бесконечном пути познания родного края.

Т. О. Сосновська

БІБЛІОГРАФІЯ ХАРКІВСЬКИХ МУЗЕЇВ

У 2011 р. бібліографічний посібник «Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток був відзначений» дипломом лауреата творчої премії виконкому Харківської міської ради. [57] Посібник створено спільними зусиллями працівників відділу «Україніка» ХДНБ ім. В. Г. Короленка та Центру краєзнавства ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Вибір теми покажчика не випадковий, укладачі керувалися перш за все її актуальністю. У сучасному світі музей як науково-дослідний і соціокультурний інститут має безліч можливостей для формування особистості. Курс «Музеєзнавство» сьогодні читається в багатьох вищих навчальних закладах країни. Крім того, вирішено зупинитися на краєзнавчому аспекті цієї теми, тому що такого бібліографічного посібника не існувало в інформаційному середовищі. Перші музеї на Харківщині виникли в XIX ст. Вивчення історії краю допомагає розумінню експозицій музеїв, реалізації ними нових завдань, зорієнтованих на європейські стандарти. Таким чином, можна припустити, що нове видання стане у пригоді викладачам гуманітарних дисциплін, музейним працівникам, краєзнавцям, спеціалістам з охорони пам'яток культури України, а також тим, хто цікавиться історією і культурою.

Бібліографічний покажчик містить літературу, видану протягом XIX — XXI ст., яка висвітлює розвиток музейної справи на Харківщині в різні роки та її сучасний стан. Видання розкриває теоретичні засади, джерельну базу, методику та нові технології музейної практики, організацію мережі музеїв в історичній ретроспекції.

У покажчику представлені монографії, збірники матеріалів наукових конференцій, статті з періодичних видань, автореферати дисертацій тощо. У розділах, присвячених музеям Харківської області, представлені статті з районних газет, які є єдиним джерелом інформації про їхню роботу.

Систематизація матеріалу — тематико-хронологічна.

Бібліографічний опис за необхідністю супроводжується довідковими анотаціями. Застосовано систему посилань.

57. Музейна справа на Харківщині : становлення та розвиток : наук.-допоміж. покажч. / уклад. : Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик. — Х. : ХНЦ ім. В.Н. Каразіна, 2011. — 228 с.

У виданні представлено майже 3000 бібліографічних описів, присвячених діючим, а також давно зниклим музеям, додаються історичні довідки.

Наведені законодавчі документи відображають в історичній хронології напрямок державної культурної політики щодо музейної справи.

Багато відомих харківських діячів залишило помітний слід у музейній справі. Інформацію про них, їхній внесок у теорію та практику музеєзнавства можна знайти у розділі «Музеєзнавці Харківщини». Перелік імен діячів, які в різні часи турбувалися про примноження культурної значущості Слобожанщини, вражає, серед них: Б. Агафонов, Д. Багалій, І. Бецький, А. Бикова, М. Воєводін, Д. Зеленін, А. Луньов, О. Нікольська, Є. Рєдін, М. Сумцов, Т. Таранушенко, П. Фомін та інші.

Допоміжний апарат видання складається з наукового коментаря, іменного покажчика, інтернет-адрес музеїв Харкова та списку скорочень.

Докладніше ознайомитися з покажчиком можна на сайті Бібліотеки: ukr@korolenko. kharkov. com.

І. Г. Рудавіна

КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЮ ТЕАТРАЛЬНОГО, МУЗИЧНОГО І КІНОМИСТЕЦТВА УКРАЇНИ (1980-ті роки)

Однією з потреб сучасного українського музеєзнавства є вивчення історичного досвіду окремих напрямів діяльності музейних закладів, серед яких особливим соціальним і культурним змістом завжди відзначалась діяльність Музею театрального, музичного і кіномистецтва, єдиного такого музею в Україні. Важливим напрямом діяльності музею з 1980-х років стає комунікаційний.

На розвиток комунікаційного напряму діяльності музею впливали як загальносвітові процеси, притаманні музейній справі 1960 – 80-х років XX ст., відомі під назвою «музейний бум», так і загальнодемократичні перетворення в Україні у 1960-х роках, внаслідок чого зросла роль мистецтва у суспільному житті, активізувалась виставкова діяльність та ін. Вищеозначене спричинило пошук нових форм і методів роботи з музейною аудиторією. Створені в цей період міжнародні музейні організації, розвиток музеології як самостійної науки стимулювали розробку нових підходів, прийомів і методик до практичної діяльності музеїв та сприяли обміну новітньою інформацією як в міжнародних, так і загальносоюзних музейних виданнях.

Комунікаційний підхід до музею, вперше сформульований канадським музеєзнавцем Дунканом Камероном у 1968 р. , на хвилі «музейного буму» набуває популярності в процесі демократизації вітчизняних музеїв. Інформативно-освітня модель, притаманна музеям України з 1960-х років, на початку 1980-х років поступається місцем комунікаційній.

Вимоги часу не оминають практичну діяльність і Державного музею театрального, музичного і кіномистецтва України. Нова концепція розвитку музею вбачає у музейному відвідувачі рівноправного учасника діалогу. Напрацьована «музейна мова» первісно була монологічною. Тому перехід до діалогу потребував від співробітників музею розробки нових і удосконалення традиційних форм і методів музейної роботи. Важливим чинником комунікаційного напряму діяльності музею в 1980 р. виявилось художнє оформлення новим образно-сюжетним принципом стаціонарної експозиції Науковий та художній рівень експозиції дозволили їй слугувати «ареною» різноманітних форм спілкування з диференційованою аудиторією.

У комунікаційному просторі експозиції особлива увага приділялася екскурсійній роботі з учнівською молоддю, оскільки вона виявилась найбільш численною серед відвідувачів музеїв. Шкільна аудиторія диференційована на вікові категорії, відповідно яким розроблялись та впроваджувались різноманітні за формою екскурсії. Так, для учнів перших-третіх класів екскурсії проводили у захоплюючій формі: розповідь-гра. Дітям пропонували уявити себе глядачами веселого дійства скоморохів, побувати на виставі їхнього улюбленця Петрушки. Для учнів четвертих-шостих класів передбачені варіативні тематичні екскурсії «Що таке театр», або «Як дивитись і розуміти виставу». Для учнів сьомих-восьмих класів — «Театр XIX століття», «Котляревський і театр». Для учнів десятих класів — «Театри в роки Великої Вітчизняної війни», «Київ театральний» та багато інших. Але тематичні екскурсії були тільки однією з видів роботи з учнівською молоддю. Комунікаційні форми роботи були розширені з відкриттям у музеї театральної вітальні. За період 1982 — 1985 рр. у театральній вітальні проведено 206 масових заходів. Серед них: вистави, ювілейні вечори, творчі зустрічі, дитячі ранки, вечори грамзапису, вечори художнього читання і моновистави. Крім цього, проводилась велика позамузейна робота: виїзні лекторії у семи середніх школах, п'яти профтехучилищах і взуттєвому об'єднанні «Київ». Лекційний портфель налічував понад 40 лекцій як на загальноестетичні, так і загальнополітичні теми. Отже, комунікаційний підхід до діяльності музею сприяв запровадженню нових, більш доступних для сприйняття форм надання музейного матеріалу та розробці нетрадиційних програм культурно-освітньої діяльності.

Пошук нових форм спілкування сприяв впровадженню уроків-вистав і композицій: «Шевченко і театр», «Марія Заньковецька» та ін. Кожна з композицій мала свої особливості, але спільною була основа — музейні реліквії. Після цього в музеї утвердилась ще одна нова форма — музейний театр. Закономірною для означеного типу музею виявилась і така комунікаційна форма, як театралізована екскурсія з акторами-гідами, в проведенні якої допомагали працівники Київського театру естради. Комунікаційна діяльність музею привернула увагу фахівців профільної загальносоюзної мережі. У листопаді 1984 р. на базі музею відбулась Всесоюзна конференція працівників театральних і притеатральних музеїв країни.

Таким чином, набір різних форм проектування, поширення та популяризації інформаційного потенціалу, оформленої за новим образно-сюжетним методом стаціонарної експозиції, дозволив вийти Державному музею театрального, музичного і кіномистецтва України у 1980-х роках на новий, комунікаційний рівень діяльності. На етапі оформлення комунікаційна діяльність музею мала такі напрями: інформування, освіта, розвиток творчих починань, спілкування, відпочинок. Багатогранність музейної комунікації на базі експозиції знаходилась у безпосередній залежності від соціальних функцій: освітньо-виховної, культурно-орієнтаційної, рекреаційно-дозвіллєвої та джерельно-наукової. Отже, навіть цей, обмежений перелік основних форм і напрямів комунікаційної діяльності одного з типів театральних музеїв надає змогу уявити весь спектр і значимість його реальних комунікаційних та культуроформуючих можливостей для активізації діяльності в сучасних умовах розвитку держави.

С. О. Шемаєв

ВИСВІТЛЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА ЗА ДОПОМОГОЮ АРХІВНИХ ТА МУЗЕЙНИХ ЗАСОБІВ

В умовах сучасного розвитку суспільства актуальним завданням просвітницьких закладів є збереження та висвітлення культурної спадщини як частини матеріальної та духовної культури, що створена минулими поколіннями, пройшла випробування часом і передається нащадкам як цінне надбання минулого.

Важлива роль у збереженні, поширенні цінностей та здобутків науки, техніки, культури, освіти належить бібліотекам, які пройшли довгий шлях становлення і розвитку як важливі культурно-просвітницькі центри і, в умовах глобалізації, прискорених процесів перетворення культурного та суспільного життя,

відчувають гостру необхідність у фіксації, збереженні та популяризації власної історії.

Найдоступнішими та достатньо якісними засобами висвітлення культурної спадщини бібліотек вважаються музейні та архівні засоби, які протягом багатьох років відточувалися на практиці.

Досвід збереження, обробки і вивчення документів в архівах повною мірою відповідає функції збору та збереження основної, наявної у бібліотеках, документальної частини культурної спадщини. За допомогою музейних засобів таких, як: методики і технології музейного будівництва, правила і техніки зберігання музейних предметів, екскурсійне обслуговування, фондова робота музею, заходи з введення наявної культурної спадщини у систему соціальних комунікацій, бібліотеки можуть якісно й наочно представляти свої надбання широкому загалу.

Прикладом застосування архівних та музейних засобів для висвітлення культурної спадщини може бути досвід однієї з найстаріших і найбільших бібліотек України — ХДНБ імені В. Г. Короленка.

За свою історію бібліотека пережила не одну зміну політичного устрою, війни та революції, але при цьому майже не припиняла своєї діяльності. Протягом свого існування ХДНБ ім. В. Г. Короленка була одним із найважливіших центрів бібліотечної науки.

Враховуючи довгу і різнопланову історію бібліотеки, пов'язану з діяльністю багатьох відомих діячів науки і культури, а також з нагоди 125-річчя було вирішено ознайомити користувачів з багатогранною історією закладу. Для цього за ініціативи директора бібліотеки В. Д. Ракитянської було використано комплекс архівних та музейних засобів, інструментів, підходів.

Одним із пріоритетних напрямів було обрано створення музейної експозиції з історії розвитку бібліотеки. Під час цієї клопіткої, об'ємної та, безперечно, важливої роботи здійснювався пошук, збирання та опрацювання відомостей з історії ХДНБ ім. В. Г. Короленка за публікаціями, звітами, архівними матеріалами. Було опрацьовано матеріали, що зберігаються у бібліотечних фондах, а також у відділах: фото, спогади та інші матеріали працівників, які в різні часи працювали в бібліотеці; документи Державного архіву Харківської області та Центрального науково-технічного архіву. Вивчався особистий внесок фундаторів та директорів бібліотеки у розвиток книгозбірні, узагальнювався досвід музейних і меморіальних форм діяльності наукових бібліотек України та Російської Федерації як одного із пріоритетних інноваційних напрямків історичного дослідження.

У процесі організації музейної експозиції було зроблено відбір найважливіших та значущих подій і фактів, які пов'язані з розвитком бібліотеки і відображенням

різноманітних видів її діяльності у різні періоди. За підсумками цього відбору створено письмовий хронологічний реєстр.

Результатом пошукової та дослідницької роботи, яка проводилася колективом бібліотеки, стало:

— підготовка презентації печаток бібліотеки, що ставилися на виданнях від початку існування книгозбірні і до сьогодні, та презентації читацьких замовлень і бланків;

— введення значного фактичного матеріалу в науковий обіг, зокрема через публікації в збірнику нарисів «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка в історичному просторі трьох епох»;

— укладання та підготовка до видання каталогу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка: до 125-річчя заснування»;

— створення історичної фотогалереї «Від Харківської громадської до Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка;

— висвітлення історії відділів та окремих напрямів роботи книгозбірні в «Збірнику наукових статей ХДНБ ім. В. Г. Короленка»;

— видання спільно із Харківським національним університетом ім. В. Н. Каразіна науково-допоміжного покажчика «Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток».

Також було сплановано створення експозиції з історії бібліотеки та практично здійснено першу частину, яку розташовано у читальному залі для науковців. Експозиція висвітлює історію Харківської громадської бібліотеки за перше 30-річчя.

Методологічною основою створення експозиції є історичний, соціально-комунікаційний, інформаційний, системний підходи, використання яких дозволило орієнтувати процес на отримання знань, наочне висвітлення історії бібліотеки у кожний період її існування, відображення зв'язків між минулим, сьогоденням та майбутнім.

Представлений експозиційний матеріал розподілено на розділи. Перший розділ — «Акт громадської ініціативи» — висвітлює історію створення ХГБ плеядою видатних вчених, земських діячів, ентузіастів народної освіти того часу; розкриває відносини книгозбірні з владою; відображає зростання бібліотеки, зміни у її розташуванні до отримання власної будівлі. Другий — «Нові можливості, нові перспективи» — спрямований на розкриття особливостей створення своєї спеціалізованої будівлі, остаточне розташування бібліотеки та окреслення нових перспектив її розвитку, які з'явилися у зв'язку з цією подією. Третій розділ — «Структура та управління» — докладно висвітлює структуру книгозбірні з усіма її підрозділами та розкриває специфічні подробиці в організації управління бібліотекою. Завершується розкриття історії ХГБ за перше

30-річчя демонстрацією провідного значення книгозбірні не тільки для міста та регіону, а й для вітчизняної бібліотечної справи в цілому.

Значно доповнює та сприяє закріпленню враження значущості бібліотеки банер із зображенням професорів Харківського імператорського університету, які зробили значний внесок у створення та розвиток Харківської громадської бібліотеки. Банер підготовлений спільно з асоціацією випускників, викладачів і друзів Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Також слід звернути увагу на те, що для більш повного уявлення про представлений період становлення і розвитку бібліотеки було відтворено частину бібліотечного інтер'єру кінця XIX — початку XX ст. за допомогою меблів та інших предметів, що збереглися.

На жаль, обмежені технічні та фінансові можливості бібліотеки не дозволили у повному обсязі та на високому рівні організувати музейну експозицію. Тому в майбутньому планується доопрацювання і покращення існуючої частини експозиції та експозиційне висвітлення наступного етапу історії бібліотеки. Важливим є поступове доповнення музейної експозиції новими експонатами і заміна представлених оригіналами або більш якісними копіями, що дозволить удосконалити експозицію у напрямі атрактивності та інформативності.

Безперечно, створення таких експозицій підвищує презентабельність будь якого закладу, а особливо бібліотеки. Залучення музейних та архівних засобів дозволяє покращити стан співробітництва між бібліотеками, архівами та музеями, посилює комунікаційну функцію бібліотеки та її дослідницький потенціал.

Поширенню інформації щодо історії розвитку бібліотеки сприятиме також створення віртуальної експозиції з історії ХДНБ ім. В. Г. Короленка, яка з часом стане повноцінним віртуальним музеєм. На основі мультимедійних технологій музей надасть можливість систематизувати й репрезентувати її спадщину за науковими принципами і наступними темами: хронологія створення і розвитку бібліотеки, окремих напрямів її роботи, структурних підрозділів, архівні матеріали, персоналії, фотоальбоми, тематичні виставки. Перші результати використання комп'ютерних технологій в цьому контексті вже у найближчому майбутньому можна буде побачити на сайті ХДНБ ім. В. Г. Короленка: info@Korolenko/kharkov/com.

Таким чином, застосування музейних та архівних засобів сприяє якісному та реальному поданню діяльності бібліотеки на різних історичних етапах, розкриттю динаміки формування фондів, визначенню змін у застосуванні форм і методів обслуговування, висвітленню внеску відомих діячів науки і культури та співробітників книгозбірні у її розвиток, репрезентації культурної спадщини. Застосування комплексу засобів сприяє формуванню атмосфери причетності наших сучасників до представленої епохи, включенню користувачів бібліотеки в історико-культурний контекст.

ФОТОГАЛЕРЕЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

Презентація Кабінету бібліотекознавства ім. Л.Б. Хавкіної.
Н.М. Кушнаренко, В.Д. Ракитянська, Ю.М. Столяров

Учасники секції «Історичні вектори розвитку бібліотечної справи»

Голова Міжурядової ради і Комітету Програми ЮНЕСКО «Информация для всех», президент Міжрегіонального центру бібліотечного співробітництва Є.І. Кузьмін (Москва, РФ) доповідає про бібліотечні аспекти Програми

У музеї ХДНБ ім. В. Г. Короленка
Н.І. Капустіна, Н.М. Кушнаренко, А.А. Соляник, М.Я. Дворкіна, Ю.М. Столяров

Директор ХДНБ ім. В.Г. Короленка В. Д. Ракитянська та начальник відділу аналізу та прогнозування діяльності бібліотек Міністерства культури України Л.П. Нікіфоренко відкривають історичну фотогалерею

С. Ф. Бакан представляє електронну бібліотеку «Культура України»

Учасники конференції

Робочий момент конференції

ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Адайкіна Олена Олександрівна, завідуюча відділом Центральної міської бібліотеки ім. В. Г. Бєлінського м. Харкова

Алєксєєнко Ганна Олександрівна, начальник відділу Центрального державного науково-технічного архіву України

Антипова Тетяна Сергіївна, завідуюча сектором відділу науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка»

Бакан Світлана Федорівна, заступник генерального директора з питань використання нових інформаційних технологій Національної парламентської бібліотеки України

Бахмет Тетяна Борисівна, завідуюча відділом Харківської міської спеціалізованої музично-театральної бібліотеки ім. К. С. Станіславського

Березюк Ніна Михайлівна, головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Вилегжаніна Тамара Ізмайлівна, генеральний директор Державного закладу «Національна парламентська бібліотека України», заслужений працівник культури України

Войцехівська Майя, доктор Гданського університету (Польща)

Глазунова Людмила Володимирівна, головний бібліотекар науково-методичного відділу Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»

Главчев Максим Ігоревич, кандидат економічних наук, доцент Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Главчева Юлія Миколаївна, заступник директора Науково-технічної бібліотеки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Глибицька Світлана Борисівна, головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Гончарова Ольга Сергіївна, кандидат історичних наук, доцент Харківського національного університету ім. Г. С. Сковороди

Григорьєв Артем Вікторович, заступник директора Центру краєзнавства Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Давидова Ірина Олександрівна, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідуюча кафедрою бібліотекознавства та соціальних комунікацій Харківської державної академії культури

Дворкіна Маргарита Яківна, доктор педагогічних наук, професор, завідуюча сектором науково-дослідного відділу бібліотекознавства Російської державної бібліотеки, дійсний член Міжнародної академії інформатизації (Москва)

Дождьова Ольга Євгенівна, провідний спеціаліст Центрального державного науково-технічного архіву України

Євтушенко Алла Володимирівна, завідуюча відділом Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Жукова Валерія Павлівна, кандидат наук із соціальных комунікацій, старший викладач кафедри бібліотекозавства і соціальних комунікацій Харківської державної академії культури

Журавльова Ірина Казимирівна, директор Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, голова секції з організації та зберігання інформаційних ресурсів Науково-методичної бібліотечної комісії Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України

Зозуля Світлана Миколаївна, завідуюча відділом Державної науково-педагічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського

Ісаєнко Ольга Ярополківна, бібліотекар науково-дослідного відділу книгознавства, колекцій рідкісних видань та рукописів Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»

Карпенко Олена Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри документознавства Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Кевін М. Кейн, викладач факультету гуманітарних наук Університету штату Вісконсін (США, Грін Бей)

Киричок Ірина Василівна, директор Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету

Кирко Світлана Юріївна, завідуюча сектором наукової обробки каталогів Науково-технічної бібліотеки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Ковальчук Галина Дмитрівна, головний бібліотекар науково-методичного відділу Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»

Кононенко Валентина Олексіївна, завідуюча науково-бібліографічним відділом Державного закладу «Національна парламентська бібліотека України», заслужений працівник культури України

Корнієнко Марія Євгенівна, провідний бібліотекар науково-методичного відділу Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»

Костроміна Світлана Володимирівна, завідуюча сектором наукової обробки каталогів Науково-технічної бібліотеки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Кузнєцова Марина Миколаївна, головний бібліограф Центральної бібліотеки ім. А. П. Чехова Орджонікідзевського району м. Харкова

Кунанець Наталія Едуардівна, кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка»

Кушнаренко Наталя Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідуюча кафедрою документознавства та книгознавства Харківської державної академії культури, заслужений працівник культури України, дійсний член Міжнародної академії інформатизації при ООН

Литвиненко Ольга Олександрівна, аспірант Харківської державної академії культури

Лозицький Олександр Анатолійович, аспірант Національного технічного університету «Львівська політехніка»

Лосієвський Ігор Якович, доктор філологічних наук, завідуючий науково-дослідним відділом книгознавства, колекцій рідкісних видань і рукописів Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка», заслужений працівник культури України

Маркова Вікторія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри бібліографознавства та інформаційно-бібліографічної діяльності Харківської державної академії культури

Мудроха Валентина Олександрівна, завідуюча відділом бібліотекознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника

Ніколаєнко Наталія Миколаївна, директор Наукової бібліотеки Української інженерно-педагогічної академії

Панасенко Лариса Андріївна, головний спеціаліст Державного архіву Харківської області

Пасічник Володимир Володимирович, завідуючий кафедрою інформаційних систем і мереж Національного технічного університету «Львівська політехніка»

Петренко Наталя Валентинівна, заступник директора з обслуговування користувачів та автоматизації бібліотечних процесів Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Н. К. Крупської

Петрухно Юлія Євгенівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, завідуюча сектором бібліотеки Національного університету «Юридична академія України ім. Я. Мудрого»

Подоляка Надія Степанівна, співробітник Управління культури і туризму Сумської обласної державної адміністрації, здобувач Інституту журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка

Полянська Надія Іванівна, завідуюча відділом «Україніка» Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»

Прохорова Віра Григорівна, завідуюча відділом науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»

Ракитянська Валентина Дмитрівна, директор Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка», заслужений працівник культури України

Рева Лариса Григорівна, кандидат філологічних наук, науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

Рева Ніна Максимівна, кандидат філологічних наук, професор, заслужений працівник культури України

Рудавіна Ірина Геннадіївна, аспірант Харківської державної академії культури

Самотий Рената Стефанівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, завідуюча науково-методичним відділом Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка»

Сафонова Вікторія Володимирівна, головний бібліотекар науково-методичного відділу Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»

Семененко Лариса Петрівна, директор Науково-технічної бібліотеки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Семененко Олексій Олексійович, магістр кафедри педагогічної психології управління соціальними системами Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Сєдих Віктор Васильович, кандидат педагогічних наук, доцент Харківської державної академії культури

Сімейкіна Наталія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент Харківської державної академії культури, Україна

Соляник Алла Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури

Сосновська Тетяна Олексіївна, головний бібліотекар відділу «Україніка» Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»

Стрілець Наталія Олександрівна, завідуюча сектором науково-видавничого центру Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка», аспірант Харківської державної академії культури

Суслова Вікторія Борисівна, завідуюча сектором розвитку бібліотек Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького

Тітова Надія Миколаївна, директор Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Першоучителів слов'янських Кирила і Мефодія

Тіщенко Антоніна Анатоліївна, методист науково-методичного відділу Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»

Хіцун Тетяна Олексіївна, завідуюча відділом літератури іноземними мовами Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету

Ходарєва Юліана Владиславівна, бібліотекар науково-дослідного відділу бібліотекознавства і бібліографознавства Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»

Шемаєв Сергій Олександрович, бібліограф науково-дослідного відділу бібліотекознавства і бібліографознавства Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка»

Ярошик Валентина Олександрівна, бібліотекар відділу «Україніка» Державного закладу «Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка», заслужений працівник культури України

ЗМІСТ

ВІД УКЛАДАЧА **5**

РОЗДІЛ 1
Історичні вектори розвитку бібліотечної справи та бібліотекознавства

В. Д. Ракитянська
ШЛЯХ У 125 РОКІВ 9

В. Д. Сєдих
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ім. В. Г. КОРОЛЕНКА: ВНЕСОК У БІБЛІОТЕЧНУ СПРАВУ УКРАЇНИ XX ст. 18

Н. М. Кушнаренко
ХАРКІВСЬКА ШКОЛА БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА: ІСТОРИКО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ 31

В. В. Сафонова
ФУНДАТОРИ ВІТЧИЗНЯНОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ НАУКИ – ДІЯЧІ ХАРКІВСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ 47

М. Є. Корнієнко
МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ ПРОЕКТ «ЛЮБОВ БОРИСІВНА ХАВКІНА: ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ» 62

Н. М. Березюк
Л. Б. ХАВКІНА И К. И. РУБИНСКИЙ: СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ 65

Kevin M. Kain
L. B. KHAFFKINA'S ROLE IN THE EARLY EXCHANGES BETWEEN THE KHARKOV PUBLIC LIBRARY AND THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY: RECORDS THE FROM THE NYPL MANUSCRIPT DIVISION 75

Н. Н. Симейкина
А. И. КИРПИЧНИКОВ КАК ОДИН ИЗ ФУНДАТОРОВ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ 83

А. А. Тіщенко
БІБЛІОТЕЧНИЙ АСПЕКТ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АКАДЕМІКА В. І. ВЕРНАДСЬКОГО 88

В. Г. Прохорова, Т. С. Антипова
З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВІДДІЛУ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА 93

І. Я. Лосієвський
ДІЯЛЬНІСТЬ КНИГОЗНАВЧОЇ ГРУПИ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА У 1934 – 1949 рр. («ГАБЕЛЄВСКИЙ ПЕРІОД») 101

О. С. Гончарова
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ЕТНІЧНИХ МЕНШИН БІБЛІОТЕКАМИ ХАРКІВЩИНИ (1920-ті – ПОЧАТОК 1930-х РОКІВ) 107

А. В. Евтушенко
К ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ КНИЖНОГО ФОНДА ИЗДАНИЙ XIX СТОЛЕТИЯ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ХАРЬКОВСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ В. Н. КАРАЗИНА 112

В. О. Ярошик
БІБЛІОГРАФ ТА ДОСЛІДНИК РІДНОГО КРАЮ Т. Г. ШЕРСТЮК (ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ) 118

С. Б. Глибицкая
ВКЛАД М. Г. ШВАЛБА В КРАЕВЕДЕНИЕ КАК ЗЕРКАЛО КРАЕВЕДЧЕСКОЙ РАБОТЫ ЦНБ ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА 122

В. П. Жукова
БИБЛИОТЕКИ АВСТРАЛИИ: ИСТОРИЯ
И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ 127

РОЗДІЛ 2.
Бібліотеки в системі формування культурно-інформаційного простору

М. Я. Дворкина
БИБЛИОТЕКА КАК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРЫ 139

І. О. Давидова
МЕТАСИСТЕМНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ І НАПРЯМКИ ЇХ ІННОВАЦІЙНОГО ОНОВЛЕННЯ 146

Т. І. Вилегжаніна
КРИЗА ЧИТАННЯ ЯК СУЧАСНА ПРОБЛЕМА СВІТОВОГО РІВНЯ 150

В. А. Маркова
ТРАНСФОРМАЦИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НОВОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ СРЕДЕ 155

В. Б. Суслова
ФАХОВА ЧИТАЦЬКА АУДИТОРІЯ ОБЛАСНОЇ КНИГОЗБІРНІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ (ЗА ПІДСУМКАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ) 157

Л. Г. Рева
БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ТЕХНОГЕННОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОБИ 161

Ю. В. Ходарєва
КНИГА ХАРКІВСЬКИХ ВИДАВНИЦТВ У ФОКУСІ ЧИТАЦЬКОГО ПОПИТУ 167

M. Wojciechowska
THE QUALITY OF LIBRARY SERVICE IN POLISH LIBRARIES (PRACTICAL STUDY) 172

Р. С. Самотий
ОРГАНІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОГО ПРОСТОРУ – ЗАПОРУКА УСПІХУ І ВИМОГА ЧАСУ 177

Н. Е. Кунанець, О. А. Лозицький, В. В. Пасічник
БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ 183

Н. М. Тітова
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОБОТИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОУНБ ім. ПЕРВОУЧИТЕЛІВ СЛОВ'ЯНСЬКИХ КИРИЛА І МЕФОДІЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ 187

Г. Д. Ковальчук
ДО ПРОБЛЕМИ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕНЯ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА, ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ (З ДОСВІДУ РОБОТИ ОУНБ УКРАЇНИ) 192

Н. І. Полянська
КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ХДНБ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА: ЗДОБУТКИ, ПОШУКИ НОВОГО 200

Н. С. Подоляка
ДО ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО РЕПЕРТУАРУ ДОРЕВОЛЮЦІЙНИХ ВИДАНЬ СУМЩИНИ 206

С. В. Кострома, С. Ю. Кирко
УКРАЇНОМОВНІ ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ НА ДОПОМОГУ НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУ 211

И. В. Киричок, Т. А. Хицун
ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ 217

А. А. Соляник
МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ 222

С. М. Зозуля
ТЕРМІНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ 230

В. О. Мудроха
РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ ПРОФЕСІЇ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 235

Н. М. Рева, Л. Г. Рева
ОСОБИСТІСТЬ БІБЛІОГРАФА-БІБЛІОТЕКАРЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА 239

Н. О. Николаенко
УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ БИБЛИОТЕКИ. ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ 244

В. П. Кононенко
НАЦІОНАЛЬНА ПАРЛАМЕНТСЬКА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ЯК ЦЕНТР ПРОФЕСІЙНОЇ БІБЛІОГРАФІ 252

Л. В. Глазунова
ПРОФЕСІЙНІ КОМУНІКАЦІЙНІ КАНАЛИ ДЛЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ: РЕСУРСИ ВІРТУАЛЬНОЇ СЛУЖБИ «КОЛЕГАМ-БІБЛІОТЕКАРЯМ» ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА 257

О. О. Семененко
ДОМІНУВАННЯ У СПІЛКУВАННІ: ПОНЯТТЯ, ПРИЧИНИ ЗАПОБІГАННЯ 259

РОЗДІЛ 3.
Нові ресурси і можливості сучасної бібліотеки

І. К. Журавльова
ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У БІБЛІОТЕКАХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ АСПЕКТ 265

В. П. Жукова
СТРУКТУРА УПРАВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИЕЙ В БИБЛИОТЕКАХ 277

Ю. Є. Петрухно
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕКАХ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 279

Н. В. Петренко
ОБЛІК БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ АВТОМАТИЗОВАНОЇХ ТЕХНОЛОГІЇ 282

Л. П. Семененко, М. И. Главчев, Ю. Н. Главчева
КОМПЛЕКСНАЯ СИСТЕМА АВТОМАТИЗАЦИИ: НОВЫЕ РЕШЕНИЯ 287

С. Ф. Бакан
ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА «КУЛЬТУРА УКРАЇНИ»: ПЕРШІ ЗДОБУТКИ 292

М. М. Кузнецова
КРАЄЗНАВЧІ ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК: ПИТАННЯ СИСТЕМНОГО ФОРМУВАННЯ 297

О. О. Литвиненко
ТЕХНОЛОГІЯ ВЕБ 3. 0 ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА 300

Т. Б. Бахмет
ВПРОВАДЖЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРАКТИКУ РОБОТИ ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. К. С. СТАНІСЛАВСЬКОГО 305

О. О. Карпенко
МЕДІА-ЦЕНТР БІБЛІОТЕКИ ЯК СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА 308

РОЗДІЛ 4.
Бібліотеки, архіви, музеї: соціокомунікаційний обмін

Е. А. Адайкина
ПУБЛИЧНЫЕ БИБЛИОТЕКИ И МУЗЕИ. ГРАНИ СОТРУДНИЧЕСТВА 310

О. Я. Ісаєнко
СИСТЕМА ОСОБОВИХ АРХІВНИХ ФОНДІВ ДІЯЧІВ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ В ХАРКІВСЬКІЙ ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ІМ. В. Г. КОРОЛЕНКА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 314

Н. О. Стрілець
СУЧАСНІ МЕТОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ В АРХІВАХ ТА БІБЛІОТЕКАХ 324

О. Є. Дождьова
ДОКУМЕНТАЛЬНІ ВИСТАВКИ ON-LINE ЯК ФОРМА ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ 328

Г. О. Алєксєєнко
ІНТЕРНЕТИЗАЦІЯ ДОКУМЕНТНОЇ СФЕРИ: ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ У ДІЯЛЬНСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ 331

Л. А. Панасенко
З ІСТОРІЇ ЛАТИСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ХАРКОВІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ) 335

А. В. Григорьев
ЦЕНТР КРАЕВЕДЕНИЯ ХАРЬКОВСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ В. Н. КАРАЗИНА И ЕГО ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ 339

Т. О. Сосновська
БІБЛІОГРАФІЯ ХАРКІВСЬКИХ МУЗЕЇВ 342

І. Г. Рудавіна
КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЮ ТЕАТРАЛЬНОГО, МУЗИЧНОГО І КІНОМИСТЕЦТВА УКРАЇНИ (1980-ті роки) 343

С О. Шемаєв
ВИСВІТЛЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. КОРОЛЕНКА ЗА ДОПОМОГОЮ АРХІВНИХ ТА МУЗЕЙНИХ ЗАСОБІВ 345

ФОТОГАЛЕРЕЯ КОНФЕРЕНЦІЇ 349

ВІДОМОСТІ ПРО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ 353

Наукове видання

ВІД XIX ДО XXI ст.: ТРАНСФОРМАЦІЯ БІБЛІОТЕК У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
Харків, 12–14 жовтня 2011 р.

Відповідальний за випуск
В. Д. Ракитянська, заслужений працівник культури України
Редактор С. М. Миценко
Коректор Є. О. Пахарук
Комп'ютерна верстка В. Є. Христенко